

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
YEREVAN STATE UNIVERSITY

ՕՏԱՐ ԼԵԶՈՒՆԵՐԸ
ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԴՊՐՈՑՈՒՄ

ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ
FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATION

Գիտական հանդես
Научный журнал
Scientific Journal

1 (22)

Երևան – 2017

Հանդեսը հրատարակվում է ԵՊՀ գիտական խորհրդի որոշմամբ
Вестник издается по решению Ученого совета ЕГУ
The Bulletin is published by the decision of YSU Scientific Council

Գլխավոր խմբագիր՝ Բ.Գ.Պ., պրոֆ. Երզնկյան Ե.Լ.

Խմբագրական խորհուրդ.

Բ.Գ.Պ., պրոֆ. Գասպարյան Ս. Ք., Բ.Գ.Պ., պրոֆ. Գաբրիելյան Յու.Ս., Բ.Գ.Պ., պրոֆ. Մակարյան Ա. Ա., Բ.Գ.Պ., պրոֆ. Պարոնյան Շ. Հ., Բ.Գ.Պ., դոց. Սիմոնյան Ա. Ա., Բ.Գ.Պ., դոց. Առաքելյան Ա. Հ., Բ.Գ.Ք., դոց. Բաղդասարյան Հ. Գ., մ.գ.թ., պրոֆ. Կարապետյան Կ. Ս., մ.գ.թ., դոց. Հարությունյան Ջ. Հ., դոց. Թովմասյան Ն. Ս. (պատասխանատու քարտուղար):

Главный редактор: д.ф.н., проф. Ерзинкян Е. Л.

Редакционная коллегия:

д.ф.н., проф. Гаспарян С. К., д.ф.н., проф. Габриелян Ю. М., д.ф.н., проф. Макарян А. А., д.ф.н., проф. Паронян Ш. А., д.ф.н., доц. Симонян А. А., д.ф.н., доц. Аракелян А. Г., к.ф.н., доц. Багдасарян А. Г., к.п.н., проф. Карапетян К. М., к.п.н., доц. Арутюнян З. Г., доц. Товмасын Н. М. (ответ. секретарь).

Editor-in-chief: Doctor in Philology, Prof. Yerznkyan Y. L.

Editorial Board:

Doctor in Philology, Prof. Gasparyan S. K., Doctor in Philology, Prof. Gabrielyan Y. M., Doctor in Philology, Prof. Makaryan A. A., Doctor in Philology, Prof. Paronyan Sh. H., Doctor in Philology, Associate Prof. Simonyan A. A., Doctor in Philology, Associate Prof. Arakelyan A. H., PhD, Associate Prof. Baghdasaryan H. G., PhD, Prof. Karapetyan K. M., PhD, Associate Prof. Harutyunyan Z. H., Associate Prof. Tovmasyan N. M. (Executive Secretary).

«Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում» գիտական հանդեսն ընդգրկված է դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների արդյունքների տպագրման համար ընդունելի ամսագրերի ՀՀ Բարձրագույն որակավորման հանձնաժողովի ցանկում:

Научный журнал «Иностранные языки в высшей школе» включен в список периодических изданий, допущенных Высшей аттестационной комиссией РА для публикации результатов докторских и кандидатских диссертационных работ.

Scientific journal "Foreign Languages in Higher Education" is included in the list of journals approved by RA Supreme Certifying Commission to publish the main findings of doctoral and PhD dissertations.

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Rouzanna ARAKELYAN

Astghik AVETYAN

Yerevan State University

THE GENERAL AND THE SPECIFIC IN POLITICAL AND DIPLOMATIC DISCOURSES

The aim of the current paper is to study the separate as well as the general characteristic features of diplomatic and political discourses. Traditionally the diplomatic and political discourses were studied as two separate disciplines, with the exception of few researchers who observe the two spheres as inseparable units existing side by side and as a rule completing each other. Our analysis has shown that the diplomatic and political discourses are closely connected: they share general characteristics with the key notion of language, still either of them has obtained specific features.

Key words: *diplomatic discourse, political discourse, negotiations, agreement, persuasion, aim, function*

An old catchphrase says that one should use many languages to be properly understood: “One should use Latin speaking to God, Greek and Arabic to the merchants, Italian to the musicians, English to the sailors and engineers, French to his girl-friend, etc.” /Stanko, 2001/. Diplomats and politicians too have their language for communication. The diplomatic and political fields as separate units encompass specific aims, functions, characteristic features. However it should be added that very often these features coincide in the above-mentioned two disciplines as general for both of the scopes.

According to Oxford Advanced Learner’s Dictionary, diplomacy can be defined as the activity of managing relations between different countries. It is the skill in dealing with people in difficult situations without upsetting or offending them. At the same time politics is defined as the activity involved in getting and using power in public life, and being able to influence decisions that affect a country or society. It has also the notion of matters, concerned with getting or using power within particular group or organization /Hornby, 2009/. Political and diplomatic disciplines are two separate scopes existing side by side, usually playing an important role for each other. They are very often inseparable, as if they accomplish each other. For this reason, the political and international worlds are observed as parts of a single whole. They have their unique and specific functions and aims, as well as those considered general for both. Jeffrey Robertson in his book “Diplomatic Style and Foreign Policy” mentions that throughout the ages the

functions of diplomacy have focused on four key areas with the key notion of language: 1) *Negotiations*, 2) *The protection of nationals abroad*, 3) *Representation* and 4) *Reporting*.

These four aspects are based on four actions:

1. Representing the sending state in the receiving state. Here we deal with “acting for others” or “standing for others”. A diplomat represents the political, economic, strategic and military interests of the sending state.

2. Protecting in the receiving state the interests of the sending state and of its nationals within the limits permitted by international law.

3. Negotiations with the government of the receiving state. Negotiations are the basic means to pursue, prevent, manage, resolve and transform conflicts among states and other parties, including conflicts on how to overcome problems and insure cooperation.

4. Ascertaining by all lawful meaning conditions and development in the receiving state and reporting thereon to the government of the sending state /Robertson, 2016/.

The main function of politics is *persuasion*, the aim of which is to change the attitudes, to change the beliefs, and even to influence the audience’s choices. With the help of persuasion politicians and diplomats can even change the behavior of another party. The study of persuasion traditionally includes three notions suggested by Aristotle:

- *Pathos*, which comes from the Greek word “emotion” and refers to the so called “appeal to emotions”;

- *Logos*, which comes from the Greek word “word” and is the appeal to reasoned argument and deals with the logical thinking, proper choice of words, use of sound argumentation;

- *Ethos*, which is an appeal to the good character of the speaker: their influence, authority, experience, etc.

The ethos of the speaker is transmitted via his self-portrayal, including nonverbal and paraverbal factors. It depends on how the speaker is accepted by the audience, as in case the personality of the author is not respected by the audience, they are not very likely to agree with his statement. Three elements *phronesis*, *areté* and *eunoria* are important for ethos. *Phronesis* is the common sense. It refers to the author’s knowledge about the subject discussed, and his readiness to observe the case from various angles to seem reasonable to the audience. *Areté* is the virtue and generosity. It refers to the speaker’s human qualities. *Eunoria* is the good will. With the help of this the audience makes sure that the author is serious and the

contentment of the audience is important for him /<http://www.europ-ean-rhetoric.com/ethos-pathos-logos-modes-persuasion-aristotle/>.

Before discussing the main features of political and diplomatic discourses as parts of a single whole, we need to give the general description of discourse. Discourse, is the use of language in speech and writing in order to produce meaning, where language is the system of communication in speech and writing used by people of a particular country or area /Hornby, 2009/. In the article “Linguistic Features of Political Discourse” Kenzhekanova offers the following definition for the concept political discourse: “political discourse is a collection of all speech acts, as well as public law, tradition and experience, which is determined and expressed in the form of verbal formations, content, subject and the addressee of which belongs to the sphere of politics”. The same can be said about the diplomatic discourse, with the key notion of diplomacy /Kenzhekanova, 2015/.

The functions and aims that these two disciplines share are mainly those of: *a) integrating in communication, b) conducting negotiation, and c) coming to agreement.*

a) Communication is probably the most fundamental form of diplomatic agency as well as the political discourse /Costas, Kerr, Sharp, 2016/. Communication can be both verbal and non verbal. Nonverbal signals have the advantage of capturing the attention of a wider audience and of allowing greater flexibility and deniability than verbal messages /Cohen, 1987/. Diplomatic body language encompasses a wide variety of behavior including personal gestures among them a handshake which sends signals of friendly interstate relations. At the 1954 Geneva Conference, John Foster Dulles’s refusal to shake hands with Zhou Enlai was read by the Chinese as a signal of American rejection and harmed the US – Chinese relations for years to come /Costas, Kerr, Sharp, 2016/.

b) Negotiation is a process of making discussions, clarifying goals, etc. that leads to compromise.

c) Finally, agreement is usually the result of negotiations.

To show the connection between the concepts politics and diplomacy it should be stated that they both show an interaction between “groups”, where the word “group” is employed in its narrower sense, as it can refer to a small organization as well as to a whole country. It should also be mentioned that diplomacy is usually considered as the subset of politics generally dealing with peace, as in politics we deal with the inner political questions, as well as foreign policy, which is very often based on the inner one. It is the politicians that make native policy, as well as foreign policy. A diplomat (such as the president or minister of foreign affairs) represents the political interests of their own country, regardless of whether those interests will lead to peace or war.

It should also be mentioned that:

1. *These two types of discourse achieve their aims only with the help of language and linguistic tricks.*

Unlike a number of other spheres of activity, political and diplomatic actions primarily deal with language and speech, and in both cases, language is not only a means of reflecting political reality. A much more important role is played by the fact that language serves as a “secret source of power”, which allows its users to have a direct impact on the course of events /Ажеж, 2006/.

2. *These scopes perform a particular language function.*

According to E. I. Sheigal, “For political discourse, the *regulative* function is leading” /Шейгал, 2000/. By saying “*regulative*”, the process of regulating the activities of the addressee and the process of motivating him to important tasks is meant. This same function is characteristic for the public form of the diplomatic discourse /Терентий, 2010/.

3. *Within the framework of the instrumental function, both types of the discourse perform several tasks:*

- They form a certain vision of reality for the partners in communication, i.e. perform the orientation function.
- They deal with the functions of integration and social differentiation manifested in various genres of diplomatic discourse, reflected in the media /Терентий, 2010/.

4. *The specific goals of diplomatic and political discourses also coincide.*

At first sight, the goals of these discourses differ: if the aim of political discourse is the fight for power /Шейгал, 2000/, the function of diplomatic communication deals with protecting the interests of the country and its citizens. However, some sources suggest the idea that “protection of interests” in the international community is often used for the task of establishing control over the partners, trying to take the leading position in the world with the help of various forms of pressure /Терентий, 2010/. It brings diplomatic discourse closer to political communication, understood as transmission of messages, the content of which is reduced to a public discussion of three fundamental issues:

- a) the distribution of public resources,
- b) control over making decisions / the right to make decisions,
- c) application of sanctions (the right to punish or reward) /Denton, Woodward, 1985/.

Both in political discourse and in diplomatic communication all these functions are realized with the help of special markers, either explicitly or implicitly, through the ideological connotations of political terms, and a special selection of vocabulary /Терентий, 2010/.

English as a language used by politicians and diplomats has many characteristic features. The linguistic features mainly those of semantic, stylistic and structural ones usually coincide in the speeches of political and diplomatic disciplines. Language of official documents is a broad discourse, it does not have borders and can be described and studied from different perspectives. It has its

proper style, its proper choice of words, its proper grammatical features. All these features are studied from the linguistic perspective.

One of the characteristic features of the style of diplomatic and political documents is observed in the special way of using clichés, unique terms, expressions and abbreviations, such as *P.C. for Private Counselor*, *HE for His/Her Excellency*, *HMG for Her/His Majesty's Government*, etc. For this reason the speeches can be studied on the semantic level. In political and diplomatic speeches, usually more is communicated than is said, and the ordinary dictionary meaning is not enough for understanding it properly, as semantics according to Merriam Webster online dictionary, is just the study of the meanings of words and phrases in language /<https://www.merriam-webster.com/dictionary/stylistics/>. A diplomat or a politician should be aware of ambiguities, and the deeper meanings that cannot even be found in ordinary dictionaries and he will need a terminological dictionary to find the meanings of certain words. As an illustration of this it is regarded relevant to bring a statement from Barack Obama's inaugural address, which is a vivid example of a speech containing characteristic features for both political and diplomatic discourses.

The noun *journey* in B. Obama's speech if understood directly would lead to some confusion, as according to Oxford Advanced Dictionary it has the meaning of an act of travelling from one place to another, especially when they are far apart /Hornby, 2009/. B. Obama uses this word in sentences like: "*Our journey has never been one of short-cuts or settling for less.*" /Obama, 2009/

If this sentence was studied on the semantic level, it would mean that president Obama and all the people travelled together, but examining the statement thoroughly, besides the direct dictionary meaning the statement will gain its secondary or figurative essence. So the speeches of this area should be studied on the stylistic level as well, which according to Merriam Webster dictionary is the study of the devices in a language that produce expressive value /<https://www.merriam-webster.com/dictionary/stylistics/>. In stylistics, there are the so called functional styles, one of which is called the style of official documents. As far as diplomatic documents are official ones, then they can be studied on stylistic level alongside with the language of business documents, the language of legal documents and the language of military documents. The political discourse contains elements from each of the disciplines mentioned. The speeches of this scope, too, can be analyzed on this level. It is assumed that these documents very often are characterized by the absence of any emotions, stylistic devices and expressive means, but there is the opposite view as well, as the speeches of this sphere in oral form (such as inauguration address) are full of metaphors, metonymies, similes, analogies, personifications, etc. For a more comprehensive conclusion the above-mentioned statement was also observed on the stylistic level, where the word *journey* used as a metaphor, gained the meaning of *a struggle in running the government*.

One of the most important characteristic features of diplomatic speech is the structure, which varies from the oral to the written speech. Apart from heading, date, stamp and signature, which serve as the essential parts of the written diplomatic speech design, we can divide the oral and written diplomatic speech into four main parts: a) *the opening address*, b) *the greeting part*, c) *the body or the summoning cooperation section* and d) *the conclusion*.

Opening address

a) The speech in diplomacy and politics usually opens with direct address to the audience. In such an address the speakers, usually the presidents, use *Absolute* social deixis. They address the audience as a whole as well as respectively. For this can serve the following examples from B. Obama's first and second inaugural addresses:

"My fellow citizens." /Obama, 2009/

"Vice President Biden, Mr. Chief Justice, Members of the United States Congress, distinguished guests, and fellow citizens." /Obama, 2013/

Greeting part

In this part, the speech includes greetings, congratulations, thanking, welcoming, etc.

The summoning cooperation

After the opening salutation part, then greeting part, the presidents pass to the main topic- to 2 phases, where the first phase presents a particular situation justifying the second phase which comes later. In his first speech, during the first phase, B. Obama establishes a common ground for his speech and the audience, speaking about the crises, the things that are interesting for people, as well as speaking about the indicators of the crisis:

"That we are in the midst of crisis is now well understood. Our nation is at war against a far-reaching network of violence and hatred. Our economy is badly weakened, a consequence of greed and irresponsibility on the part of some, but also our collective failure to make hard choices and prepare the nation for a new age. Homes have been lost, jobs shed, businesses shuttered. Our health care is too costly, our schools fail too many – and each day brings further evidence that the ways we use energy strengthen our adversaries and threaten our planet." /Obama, 2009/

In the same speech, the second phase covers almost all the rest of the speech, till the conclusion, where the president suggests the ideas about overcoming the difficulties.

Conclusion

The conclusions of the speeches are important, too, as they are the final parts, and very often easily remembered sections. B. Obama finishes his both speeches with almost the same ending. He addresses to God to bless the people and the nation.

“*Thank you. God bless you. And God bless the United States of America.*” /Obama, 2009/

“*Thank you, God Bless you, and may He forever bless these United States of America.*” /Obama, 2013/

The observations show that we can do no more than note that the political and diplomatic discourses are two very large and separate fields, encompassing some separate and unique characteristic features, however we should admit that these fields are interconnected and in some cases they even fail without the help of the other.

REFERENCE

1. Ажеж К. Человек говорящий // *Вклад лингвистики в гуманитарные науки*. Москва: Едиториал УРСС, 2006.
2. Терентий Л. М. Дипломатический дискурс как особая форма политической коммуникации // *Вопросы когнитивной лингвистики*. Тамбов: ТГУ им. Г. Р. Державина, 2010, № 1.
3. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. Волгоград: Перемена, 2000.
4. Burhanudeen H. Registers in International Diplomacy // *International Journal of Language, Society and Culture*. Australia: University of Tasmania, 2005.
5. Charteris-Black J. Politicians and Rhetoric // *The Persuasive Power of Metaphor*. New York: Palgrave Macmillan, 2005.
6. Chilton P. Analysing Political Discourse. London: Routledge, 2004.
7. Clinton H. R. Hard Choices. New York: Simon and Schuster, 2014.
8. Costas C., Kerr P., Sharp P. The Sage Handbook of Diplomacy. London: SAGE Publications Ltd, 2016.
9. Denton R.E., Woodward G.C. Political Communication in America. New York: Praeger, 1985.
10. Kenzhekanova K. K. Linguistic Features of Political Discourse // *Mediterranean Journal of Social Sciences Rome: MCSER Publishing*, 2015, № 6.
11. Levinson S. C. Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
12. Robertson J. Diplomatic Style and Foreign Policy. Abingdon: Routledge, 2016.
13. Stanko N. Use of Language in Diplomacy // Kurbila J., Slavik H. (eds.) *Language and Diplomacy*. Malta: Diplo Projects, 2001.

14. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Seventh edition. Oxford: Oxford University Press, 2009.
15. B. Obama's first inauguration speech, 2009 //URL: https://en.wikisource.org/wiki/Barack_Obama%27s_First_Inaugural_Address (Retrieved March 09, 2016)
16. B.Obama's second inauguration speech, 2013 //URL: https://en.wikisource.org/wiki/Barack_Obama%27s_Second_Inaugural_Address (Retrieved March 09, 2016)

Ռ. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ, Ա. ԱՎԵՏՅԱՆ – Դիվանագիտական և քաղաքական դիսկուրսների ընդհանուր և մասնավոր առանձնահատկությունները. – Սույն աշխատանքի նպատակն է քննության առնել դիվանագիտական և քաղաքական դիսկուրսների թե՛ մասնակի, թե՛ նմանատիպ դրսևորումները: Մինչ օրս քիչ ուսումնասիրություններ են կատարվել, որոնցում քաղաքական և դիվանագիտական ասպարեզները դիտարկվել են որպես ընդհանուր մի ճյուղ՝ օժտված միասնական գործառույթներով և նպատակներով: Հետազոտության արդյունքները պարզ են դարձնում այն հանգամանքը, որ դրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր ուրույն գործառույթները, որոնց հիմքում է լեզուն իր առանձնահատկություններով:

Բանալի բառեր. դիվանագիտական դիսկուրս, քաղաքական դիսկուրս, բանակցություններ, համաձայնություն, համոզում, նպատակ, գործունեություն

Р. АРАКЕЛЯН, А. АВЕТЯН – Общие и специфические особенности политического и дипломатического дискурсов. – Целью статьи является исследование общих и специфических проявлений дипломатического и политического дискурсов. В лингвистике исследования, в которых дипломатическая и политическая сферы изучаются как общие направления, наделенные схожими целями и задачами, крайне немногочисленны. Результаты анализа свидетельствуют о том, что каждый из этих типов дискурса имеет свои особенности, вместе с тем у них много общих функций, которые основаны на различных языковых особенностях.

Ключевые слова: дипломатический дискурс, политический дискурс, переговоры, убеждение, компромисс, цель, функция

Liana BARSEGHYAN
Yerevan State University

**ON SOME CHARACTERISTIC FEATURES
 OF VIDEO GAME DISCOURSE**

During the last decade the internet and the development of gaming consoles like Nintendo, Sony PlayStation and Xbox extended the number of worldwide video game players. Games and gaming culture have become a significant part of our everyday life. They are mostly used as entertainment activity. However, they have a significant role in educational and professional fields as well. Video games are both tools and objects of learning, cross-cultural communication and the promotion of values. The main aim of the paper is to study the video game language from an EFL perspective, attempting to identify some peculiarities of the given type of discourse.

Key words: *video game discourse, video game culture, cross-cultural communication, ludology, computer and console games, educational games, game applications, conversational discourse, ellipsis, derogatory word, vulgarisms*

At the very start of their emergence in the 1980s the games were neglected by scholars, but in the last 15 years they established themselves as a separate field of multidisciplinary studies by computer science, psychology, physiology, art, design, cultural studies, business, marketing, education and ludology, which is the discipline studying games and playing in general. Ludology is constructed upon the latin word *ludus* (game). The term has historically been used to describe the study of games and particularly of board games. Ludology includes videogame theory, but it goes beyond it to include all games and forms of play /www.ludology.org/. It is perhaps surprising in this context that little comprehensive work has been carried out on video games as objects and tools of language studies, with the exception of solid work done by James Paul Gee /Gee, 2007/ and Astrid Ensslin /Ensslin, 2012/.

Taking into account the huge impact of various video games on the lives of millions of people all over the world, it is not surprising, that video game discourse is a new field of research for applied linguistics. The latter mainly examines how video games give rise to new vocabularies and discourse practices, as well as how they may serve as vehicles for language learning and intercultural communication. Like any form of popular new media, video games are generally associated with new subcultural movements and tend to evoke a lot of criticism on the part of educators, teachers and parents due to assumed negative effects on young people. But as game culture or gaming has become an integral part of our reality, scholars and scientists across different disciplines no longer can overlook its significance.

The main purpose of this paper is to emphasize the educational role of video game as a powerful tool for foreign language acquisition. In the recent years the language of mass media has been comprehensively studied. Media discourses such as language of newspapers, radio, advertising, TV commercials, as well as the

Internet, have been the subject of numerous research, whereas the gaming discourse is a relatively new field of study to be filled by communication analysts, linguists, psychologists and philologists. Video games present a complex media, which combine both written and spoken language, music, sound, animated and still images. According to A. Ensslin, it is “a multi-faceted media which are highly explorative and non-linear, offering virtual worlds, or landscapes, inviting players to explore and navigate using diverse audio-visual and haptic resources”. All the above mentioned elements that constitute the video game interact through a computer interface and various software and hardware. For the given research we need to distinguish the main types of popular technology games:

- Arcade games
- Computer games
- Console games
- Handheld games
- Mobile games

Computer and console games can further be classified according to different genre into more than a dozen subtypes. However, here we will focus on some of them, which are considered to be the most efficient in terms of educating and providing a lot of vocabulary and grammar for foreign language learning. The following subtypes are described below:

1. Massively Multiplayer Online (MMO) games that are played over a LAN (local area network) or via the Internet. Players use a network and interact with other players in the virtual game room. You can play against people from all over the world. The creation of these games involves thousands of hours of programming, giving you, the player, the most amazing gaming experience possible.

2. Adventure – These are usually single player games, and are often set in fantasy or adventure worlds. You complete puzzles to advance levels. The game generally starts with a back story of your character, and let you know what your mission is. You have to figure out how to complete the mission.

3. Real-Time Strategy (RTS) – For these games, you usually need to build up your inventory of items, armies, etc. Similar to a strategy game, RTS games move in real-time, and players can play simultaneously without taking turns so you can play together at the same time.

4. Action – Fast-paced games for which you need to have excellent reflexes. Complete challenges by fighting with enemies, and use a character of your choice to represent yourself and jump into the action.

5. Sports – Play real-world sports like baseball, basketball, soccer, and more. As you work up through the various skill levels, your game will involve mimicking

real professional athletes and how they move. The most popular sports games are usually based around specific popular sporting events.

6. Role-Playing (RPG) – If you love fantasy, you will love role-playing games. You get to act out the part of the main character, be the hero, make decisions that go along with the games' story lines. Many of these games have narrative guides.

7. Educational – While many parents and teachers complain about video games, there are some great educational games out there that can help with the learning process, train in a variety of subjects, using games to make learning fun instead of boring activity. There are testing functions, where you can answer multiple choice questions. The most common types of education games are for math, science, languages /<http://thoughtcatalog.com/jane-hurst/types-of-computer-games/>.

Linguistic analysis of video games can be carried out from different angles depending on particular object and purpose of studies. Thus, it is possible to differentiate language of games used by industry professionals, designers, gamers and between the gamers for interaction, language used by journalists to refer to those games, *techspeak* or *chatspeak* and other types of discourse. As games are applications that are made for corresponding hardware and software they are very dynamic and can change, develop in one or two years. Accordingly, new releases of games appear, the latest version software become obsolete over the period of few years. This in its turn requires a more dynamic approach to the study of gaming language /<http://libraryoferana.wordpress.com/>.

According to A. Ensslin, most experts, discourse analysts look at both spoken and written language and the knowledge beyond the word, phrase, clause or sentence level. They tend to look at the bigger picture and the way meaning arises from the textual and extratextual context /Ensslin, 2012: 14/. Some of them investigate ludological jargon or gamer slang (ludolect), which are characteristic of the given type of discourse. However, the bigger picture cannot exist without its smaller constituents.

This paper is an attempt to analyse the video game language from an EFL perspective and hence, it is a purely linguistic research. It is part of a wider research of one particular video game, on the basis of which we identify some lexical, morphological, syntactic units and stylistic devices that compose the discourse of that game and can be acquired by the players for whom English is a foreign language. For this purpose a well-known and widely-played game was chosen – *Assassin's Creed Unity by Ubisoft*. The choice of the video game is accounted for by the following factors: it contains huge material about history, architecture and design, it is very picturesque, has a wonderfully performed graphic design and is very obsessive. *Assassin's Creed* is an award-winning adventure-action game that consists of nine main series and supporting materials. The games are set in

a fictional history of real world events and follow the centuries-old struggle between the Assassins, who fight for peace with free will, and the Templars, who desire peace through control. To play and progress through the game, players should accomplish different tasks or missions, reach new objectives, reveal various options, obtain new skills and move to a higher level of mastery and proficiency. The series have been well received by the public and critics /<https://www.speaker.com/user/westaries/assassins-creed/>.

Linguistic research was carried out, extracting huge word stock, collocations, grammatical forms, constructions and patterns used. One of our main aims was to find out which language learning skills may be developed through the game, also language material that it provides for non-native speakers.

The term “discourse” has different meanings depending on its use in cultural studies, semiotics and discourse analysis: J. P. Gee distinguishes between Discourse and discourse (minuscule). According to Gee, discourse minuscule is defined as usage of common language, while Discourse refers to the combination of language with other social practices (behavior, values, ways of thinking, clothes, customs, perspectives) within a specific group /Gee, 2002: 5/.

Assassin’s Creed is an adventure game, accordingly the language of the game represents conversational discourse with all its characteristic features. Conversations in video games exist as the foremost way to instruct and guide the player through the game. Conversations exhibit a very wide range of styles, nuances and linguistic strategies. These conversations take the form of quests, dialogues, monologues and hints that introduce players to new missions, characters, locations or objects. The script of all linguistic elements spoken and written during the game was extracted /Assassin’s Creed Unity by Ubisoft, Mission one, 2014/. On the basis of these dialogues the following findings were identified.

The game discourse is mostly characterized by the abundance of contracted forms, ellipsis, jargon and vulgar words:

1) As the structure of the game language is mostly presented in form of dialogues, it is explicable that they are built on adjacency pairs. The adjacency pair is composed of two turns (sometimes more than two) produced by different speakers, which are placed adjacently, where the second utterance is dependent on and identified as related to the first. In the material under study these pairs mostly include exchanges of question/answer, challenge/rejection, accusation/denial, offer/accept, and others. The following extract from the dialogue between the main characters represent adjacency pairs, including question/answer and offer/decline /<https://www.thoughtco.com/adjacency-pair-conversation-analysis/>:

- What is this? The sixth time? The seventh? Perhaps a new hobby might be better for your health?
- Well, I find playing cards affords many opportunities for fresh air and exercise.

- We’ll talk about this later. I have business in town, and must collect Elise before I can attend to it.
- Elise is here?
- Only for the night. She returns to Paris first thing tomorrow.
- She’ll need an escort, won’t she? With you so preoccupied? I can collect her.
- One of you running amok is quite enough. Remain here and see if Olivier has any chores for you. I’m sure he does.

2) With regard to syntax it is worth mentioning that grammar is simplified and rules are sometimes violated. The great majority of sentences are simple sentences, with tendency towards coordinated rather than subordinated clauses. There are a lot of incomplete sentences, adverbial intensifiers or discourse markers. Common ones in the dialogues are: **well, ah, so, now then, right, quite, rather, only, just**. They are all little persuaders in one way or another and you are not likely to have any difficulty imagining a tone of voice for each of them. Here are some examples:

- **Just** had a nice chat with your brother...
- With you **so** preoccupied?
- **Well**, in a just world, Victor, I would agree with you. But this is not a just word.
- One of you running amok is **quite** enough.

3) Colloquial ellipsis is abundant in the conversations, whereas passive is rare. Here are some examples of elliptical sentences in dialogues:

- A: I’m Arno.
 B: Elise.
 A: Your master is harboring a common criminal. In broad daylight he broke into my home and stole my watch!
 B: Did he indeed?
 A: He robbed me.
 B: Of what precisely.

4) Dialogues are full of interrogative, imperative sentences and interjections, especially during the fight scenes:

- Draw your swords, men! Defend the Temple!
- Hold the bridge! Hold!
- Go to the tower! Take the Sword and the book! Hide them!
- Who goes there?
- Elise is here?
- Ah... no, – RRagh!, – Hah! Got you now. – Hmm.

5) Use of contractions such as – *can't, that's, I'm, don't, I've, you're, it's, we'll, they'll*.

6) A lot of phrasal verbs maintain the style of spoken discourse in the dialogues: *look for, look at, calm down, hold on, break into, sort out, leave off, let through, shove off*:

- *Calm down* Victor! I've only come for my watch.
- *Hold on* a minute...
- In broad daylight he *broke into* my home and stole my watch.
- *Shove off!*

7) Game discourse is rich with *figurative language, metaphors*. Here is an example of a figurative use of the word *hand* in different contexts denoting different things:

A: King Philip's moving faster than we expected.

B: Mm, another *hand* is at work here (denoting someone's involvement in something).

– They must not fall into the Assassin's *hands* (meaning they should not be caught or captivated by them).

– You wait just here. I will return when this *hand* reaches the top ('hand' denoting the pointer of the clock).

– Thickheaded blacksmith like you probably can't *read a watch* ('read a watch' meaning be able to use, understand or tell the time by a watch).

The following literary device exemplifies the use of *simile* in one of the dialogues:

– The Assassins are far older than Masyaf, my friend. Their *anarchic delusions are virulent as the plague*, and less easily eradicated.

Another example of a *metaphor* where a young boy is compared with a piglet, as the expression "suckling pig" denotes a young piglet fed on its mother's milk:

– My *suckling pig!* Guards, guards, stop them!

8) Taking into account the nature of the game and the mission of the main characters to avenge for all the inflicted injustice, it is not surprising that the main characteristic of the analysed linguistic material is the frequent use of colloquial language, clichés, pejorative (derogatory) words, vulgarisms, and swear words. These words and expressions appear mostly in fight scenes in imperative forms, threats and even curses. Here are some words having negative connotations (pejoratives or derogatory words) that have been extracted from the first mission:

assassin, anarchic, plague, hell, hijack, frighten, steal, thief, penalty, criminal, crime, thieving, rob, cheat, conflict, barbarians.

Some other examples of swear words and threats:

- *Damn you* man. *Hell!*
- Oh, *you're a dead man!*
- You're not welcome here.
- Get back here! Stop him, **thief!** *I'm going to smash your skull into paste!*
- Why you're not rotting in a cell at this moment, I cannot fathom.
- Pope Clement, here me. Before this year is out, *you will answer for your crimes before – God almighty.* And you, King Philip, no punishment is too heinous for the great evil you have inflicted upon the Temple. *I curse you! Curse you to the thirteenth generation of your blood!*

Most of us – English teachers do not fully realize how video games influence the children's foreign language acquisition. Meanwhile, we are often surprised how children learn English or acquire information on their own from YouTube, videos, films, cartoons and games with hi-tech gadgets, without any intervention or guidance of a teacher. If in the past learning a foreign language was a conscious, targeted activity comprising long hours of efforts put in reading, retelling, translating, today it is undeniable that high-tech devices have greatly affected and changed the learning process and methods of teaching. Video games are extremely inspirational and attractive for people of all ages.

REFERENCE

1. Gee J. P. An introduction to discourse analysis: theory and method. London: Routledge, 1999.
2. Gee J. P. Methods of literacy research // *The Methodology Chapters from Handbook of Reading Research*, vol. III, Chapter 9. London: Lawrence Erlbaum Associates, 2002.
3. Gee J. P. A review of good video games and good learning. New York: Peter Lang Publishing, 2007.
4. Ensslin A. The language of gaming. New-York: Palgrave Macmillan, 2012.
5. www.ludology.org
6. <http://thoughtcatalog.com/jane-hurst/2015/02/12-types-of-computer-games>
7. <http://libraryoferana.wordpress.com>
8. <http://www.spreaker.com/user/westaries/assassins-creed>
9. <http://www.thoughtco.com/adjacency-pair-conversation-analysis>
10. <https://www.youtube.com/watch?v=7knmen1VSrM&t=88s>

L. ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ – Վիդեո խաղերի լեզվի որոշ առանձնահատկությունների մասին. – Վերջին տասնամյակում համացանցի, Nintendo, Sony PlayStation և Xbox խաղային վահանակների (կոնսոլների) կատարելագործմանը զուգընթաց ողջ աշխարհում կտրուկ աճել է վիդեո խաղեր խաղացողների թիվը: Խաղերն ու խաղային մշակույթը դարձել են մեր առօրյայի անբաժանելի մասը: Դրանք հիմնականում ժամանցի տեսակ են: Սակայն, վիդեո խաղերն ունեն նաև նշանակալի դեր կրթական և մասնագիտական ոլորտներում: Ավելին, խաղերը ծառայում են որպես միջմշակութային հաղորդակցության, արժեքների խթանման, ուսուցման թե՛ գործիք, թե՛ առարկա: Տվյալ հոդվածի հիմնական նպատակն է ուսումնասիրել վիդեո խաղերի լեզուն՝ փորձելով լայն տարածում ունեցող վիդեո խաղի լեզվական նյութի հիման վրա բացահայտել դիսկուրսի տվյալ տեսակի որոշ առանձնահատկություններ և դրանց դերը օտար լեզու (անգլերեն) ուսումնասիրելիս:

Բանալի բառեր. վիդեո խաղերի լեզու (դիսկուրս), վիդեո խաղերի մշակույթ, միջմշակութային հաղորդակցություն, լոկալիզացիա (խաղերի ուսումնասիրություն), համակարգչային և կոնսոլային խաղեր, կրթական խաղեր, խաղային հավելվածներ, խոսակցական լեզու, զեղչում, նսեմացուցիչ բառեր, գոեհիկ բառեր (գոեհիկաբանություններ)

Л. БАРСЕГЯН – О некоторых особенностях языка видеоигр. – За последнее десятилетие, благодаря распространению Интернета и игровых консолей Nintendo, Sony PlayStation и Xbox, во всем мире резко возросло число людей, играющих в видеоигры. Видеоигры и игровая культура стали неотъемлемой частью нашей повседневной жизни. Являясь в основном формой развлечения, видеоигры вместе с тем играют важную роль в образовательной и профессиональной сфере. Кроме того, они способствуют межкультурной коммуникации, продвижению ценностей, а также служат инструментом и предметом обучения. Основная цель данной статьи заключается в изучении языка видеоигр с точки зрения обучения иностранного (английского) языка. В статье, на основе языкового материала конкретной игры, выявляются некоторые особенности данного вида дискурса, а также подчеркивается роль видеоигр в изучении английского.

Ключевые слова: дискурс видеоигр, культура видеоигр, межкультурная коммуникация, людология (исследование игр), компьютерные и консольные игры, развивающие игры, игровые приложения, разговорный язык, эллипсис, уничижительные слова, вульгарные слова (вульгаризмы)

Anahit GALSTYAN
Christine ABRAHAMYAN
Yerevan State University

THE INFLUENCE OF ENGLISH ON THE ARMENIAN MEDICAL VOCABULARY

As science grows rapidly, in different languages new terms are created and formed according to certain word formation and grammatical rules. The aim of the current paper is the study of word formation strategies of medical terminology in English and Armenian. The results of the survey reveal that in both languages most medical terms have Greek and Latin origin. Naturally, both languages have enriched their medical terminology by borrowing terms from German, French, in case of English, and Persian, Arabic, Russian, in case of Armenian. Recently many medical terms have paved their way into Armenian either directly from English or via English. Unlike English, where loanwords are mostly used in adapted or partially adapted forms, in Armenian native equivalents are more preferable. The results of the study show that language planning is part of Armenian language policy and government policy, the number of loan translations (calques), loan renditions, loan creations and hybrids are more than the number of loan words in Armenian medical terminology.

Key words: *medical terms, borrowings, loan creations, loan renditions, loan translations (calques), hybrids, abbreviations*

In the period of globalization and technological innovations medical science grows rapidly. This is the reason that the main focus of linguists is on this branch of science. New discovery, disease, treatment, technology appear and accordingly new terms fill medical vocabulary. That is why it is always actual and can be studied from different angles. The subject of this paper is medical vocabulary which, as a branch of scientific word-stock, has its peculiar word formation strategies. The attempt to reveal the peculiarities of the formation of medical terminology in Armenian from diachronic and synchronic aspects is the aim of this paper. Medical terminology is especially rich in borrowings which are studied and analyzed here using the comparative-contrastive, diachronic and synchronic methods of research.

Armenian medical terminology is full of borrowings from Greek and Latin, Arabic, Persian, Russian. However, in the second half of the 20th century, English has become the lingua franca of medical research and consequently English terms have been imported into many languages as well as into Armenian. Another important investigation related to borrowings is their adaptation or integration in the receptor language. Due to the fact that language planning is part of Armenian language policy and government policy, the study of loan translations (calques), loan renditions, loan creations and hybrids in Armenian medical terminology becomes of great importance.

Armenian medical science was developed under the influence of Hellenistic culture. Medicine, which was dominated by the Hippocratic tradition, saw new

advances under Praxagoras of Kos, who theorized that blood travelled through the veins. Herophilos (335–280 BC) was the first to base his conclusions on dissection of the human body and animal vivisection, and to provide accurate descriptions of the nervous system, liver and other key organs. Influenced by Philinus of Cos (a student of Herophilos) a new medical sect emerged, the Empiric school, which was based on strict observation and rejected unseen causes of the Dogmatic school.

Since the 5th century the works of these scientists as well as some researches of Plato, Aristotle, Hippocrates, Galen and others, have been translated into Armenian. Among them are Aristotle's "*Categories*", Plato's philosophical works "*Timaeus*" and "*On the Nature of Man*", Aristotle's "*On the World*" and "*On Virtue*" and many others /Arevshatyan, 1973; Vardanyan, 1999/.

Armenian physicians of the Middle Ages seriously studied the classical works of ancient medicine and greatly contributed to the development of Armenian medical science. The ancient theory of the four elements (earth, water, air, fire) and their corresponding four humours (blood, phlegm, yellow and black bile) first appeared in the work of Yeznik Koghbatsi "Denial of Heresy".

Especially favorable conditions for the development of science, medicine in particular, were created in the epoch of Armenian Renaissance (10-14th centuries), during the rule of the Bagratuni family in Ani and Rubenid-Hetumid kings in Cilicia. Schools of higher education or medieval universities were founded in Ani, Haghpat, Sanahin and Sis, where along with philosophy and natural sciences, medicine was also a subject of study.

During the 13-14th centuries the fundamentals of natural sciences and medicine were taught in Yerznka, Gladzor and Tatev, large scientific centres with ancient traditions. Of the medieval Armenian schools of higher education, the Tatev school is worthy of special mention, where the greatest scientist of that time Grigor Tatevatsi in his "Book of Questions" touched upon the problems of human anatomy, biology, psychology and embryology.

After the downfall of the kingdom of Cilician Armenia at the end of the 14th century, the classical traditions in medicine were preserved in only a few cultural centres in Armenia, the last brilliant spark of which was the works of Amirdovlat Amasiatsi in the 15th century. In his books "Usefulness of Medicine", "Akhrapatin", "Useless for Ignorants" and other works he summarized the theoretical and practical knowledge of medieval Armenian physicians. Amirdovlat Amasiatsi made his own contribution to the development of such branches of medicine as embryology, anatomy, pharmacology.

The activities of abovementioned scientists and the scientific heritage left by them have had great significance for the development of Armenian medical science. Their scientific articles as well as translations of ancient medical works into Armenian have contributed to the development of not only Armenian medical science but also its vocabulary.

Languages have always influenced one another. To meet the communicational needs of a globalizing world, the English language has come onto the stage as a global language. Globalization presupposes higher intensity of contact between languages and English has become a kind of bridge among nations. It has become an international language of science, transport, tourism, business, etc.

In the last century clinical medicine developed into many new branches; e.g. internal medicine started to specialize in cardiology, endocrinology, gastroenterology, hematology, infectology, nephrology, oncology, pulmonology, rheumatology, etc. New diagnostic devices and methods were invented, e.g. computer tomography, sonograph, mammograph, laparoscope, endoscope, magnetic resonance image (MRI), etc.; new diseases appeared such as AIDS, avian flu (virus H5N1), swine flu (virus H1N1), etc. All these new things and phenomena had to be named, documented and propagated among scientists as well as common people. As English has become the language of international medical science, these newly coined terms have penetrated into different European and Asian languages, as well as Armenian. These borrowed terms have either been assimilated in the receptor languages or have been translated.

This is the reason that most Armenian medical terms have Greek and Latin origins. However, Arabic, Persian, Russian and nowadays English have also enriched Armenian medical terminology. English has become the international language of science and many recently coined medical terms have penetrated into Armenian either directly from English or via English.

The analysis of the data has proved that Armenian medical terms are formed by the application of the following strategies:

- linguistic internal means like affixation, compounding
- loan rendition, loan creation, loan translation (calques)
- hybrid terms.

Affixation: Medical terms of Greco-Latin origin most frequently have the suffixes *-it*, *-oz/-os*, *-pathia*, *-matos* and *-oma* which denote various phenomena, pathological conditions, diseases, etc. In Armenian not only borrowed medical terms but also foreign affixes have been translated into receptor language. The examples are as follows:

1. **-it (-itis)** is translated as **-բորբ** denoting an inflammatory process:

Dermatitis – մաշկաբորբ

Kheylit – լեզվաբորբ

Nephritis – երիկամաբորբ

Osteomyelitis – ոսկրածուծաբորբ

2. **-oz (e)** has the Armenian equivalent **-ախտ** denoting viruses:

Arthroz – հոդախտ

Ornitos – թռչնախտ

Trixomikoz – մազասնկախտ

3. **-pathia (-patia)** is translated as **-ախտություն** denoting general pathological condition:

Angiopathia – անոթախտություն

Criopathia – ցրտախտություն

Psychopathia – հոգեախտություն

4. **-matos** is translated as **-նստություն** denoting pathological process which tends to spread all over the body:

Atheromatos – ճարպախտություն

Lipomatos – ճարպոտություն

Lymthomatoz – ավշային հատիկոտուցքոտություն

5. **-oma** is mostly translated as **-ուռուցք** denoting tissue cancer:

Dentoma – ատամնուռուցք

Lymphoma – ճարպուռուցք

Neuroma – նյարդուռուցք

Moreover, we can come across cases, when one and the same affix may have two translated versions in Armenian medical terminology. To be more exact, the Greek suffix *-oz/-os* is translated as *-ություն* or *-ում* referring to pathological processes, suffix *-oma* refers to various diseases besides cancer, suffix *-ia* is translated as *-ցավ*, etc. For instance:

Diphtheria – բկացավ

Psychos – հոգեգարություն

Trixoma – տրիխոմառոր

Compounding: In medical terminology derivation and compounding have a great importance in forming new terms. Armenian compound medical terms have mainly been coined by foreign influence. English compounds as well as compound terms of Greco-Latin origin have been either translated or rendered into Armenian, e.g.

Chir + urgia – վիրարություն (literal translation is ձեռք + գործ)

Operatio – վիրահատություն (actually the word means գործողություն but in the field of medicine it acquires new meaning)

Sometimes some terms cannot be translated or rendered into Armenian and they become a mixture of two languages. These multi-word units, which freely combine a source language word with a receptor language element are called **hybrids**. For example:

Anatomical pathology – անատոմիայի անատոմիա

Juvenile arrhythmia – պատանեկան արիթմիա

Nervous System Sympathic – նյարդային սիմպաթիկ համակարգ

Optic nerve damage – օպտիկ ներվի վնասվածք

It is also worth mentioning that the abbreviations which have penetrated into Armenian medical vocabulary are mainly from English. Their Armenian translations can vary in their forms, but they are mainly hybrids.

DNA – deoxyribonucleic acid – ԴՆԹ / դեօքսիռիբոնուկլեինաթթու
ECG – electrocardiogram – ԷՍԳ / էլեկտրասրտագրություն
RNA – ribonucleic acid – ՌՆԹ / ռիբոնուկլեինաթթու

Loan rendition: The term is coined by Weinreich in 1970 which is an approximate loan translation. For example, the term *peritoneum* (peri + teinein + um) is of Greek origin: *peri* means ‘around’ and *teinein* means ‘to stretch’. In Armenian medical terminology it is not a word-for-word translation but a loan rendition – *որովայնային բորբոքում*.

Loan creation is another form of borrowing. If a new word is created in a language, and there is some sort of influence from other languages, even if only to a small degree, it is called a loan creation. In other words, a term is applied to new coinages which are stimulated not by cultural innovations, but by the need to match designations available in a language. For example, for the terms *urethra* and *ureters* Armenian equivalents are loan creations: *միզանցք* denoting *urethra* and *միզածորան* – *ureter*.

Loan translation (calque): Calque is a French word denoting a new word modeled after a word in other languages. In other words it is a word-for-word translation. Like loanwords calques are formed in the language because of the foreign influence. But the measure and character of influence are different. If, in case of loanwords the foreign element is imported fully, in case of calques only the inner form, i.e. semantic form is borrowed /Barlezizyan, 1997: 78/. Sometimes the same structure is borrowed and expressed in native components. For instance:

Oste + o + logia – ոսկրա + բանություն (Greek *osteon* means ‘bone’ + combining ‘o’ vowel + Medieval Latin *logia* which stands for ‘theory, practice’)

Dermat + oma – մաշկի ուռուցք (both components are of Greek origin: *dermato* means ‘skin’ + *oma* stands for ‘tumor’)

Our analysis of medical terms has revealed that in medical literature Armenian equivalents are used, e.g.

Degenerative disease – քայքայիչ հիվանդություն
Inflammation of the eyes – աչքերի բորբոքում
Pulmonary edema – թոքերի այտուց

However, sometimes loanwords that are internationally admitted words, or old borrowings which have already been assimilated in the receptor language, are more preferable in professional speech. Examples are as follows:

Cardiogram – սրտագրություն – կարդիոգրամ
Glaucoma – ներակնային ճնշման բարձրացում – գլաուկոմա
Neurosis – նյարդայնություն – ներոզ

As seen from the abovementioned examples, borrowed medical terms have undergone graphic, phonetic, grammatical as well as semantic assimilation.

- *Phonetic assimilation* comprises changes in sound form and stress. In case of Armenian, borrowings undergo graphic assimilation as well, i.e. they are transliterated.
- Most borrowed words lose their former *grammatical categories* and acquire new ones.
- During *semantic assimilation* either the whole semantic structure of a word is transferred from the source language to the receptor one, or the loanword gets one or two new meanings in the borrowed language. Polysemantic words are usually adopted only in one of their meanings.

Phonological integration: Widespread loans which entered the receptor language at an early date are often realized with borrowing language pronunciation, whereas the pronunciation of more recent and less widespread ones is often more similar to the pronunciation in the source language. The difference in phonetic structure between English and Armenian is great. Unlike English, in the Armenian language the stress is fixed and usually the last syllable of the word is stressed: for instance, the term *bronchiole* is pronounced [bró ŋg-kee,owl] in English, whereas in Armenian the stress is on the last syllable: բրոնխիոլ'. As seen from the example the loanword has undergone both phonetic and graphic assimilation.

Grammatical assimilation: Grammatically assimilated loanwords acquire Armenian grammatical categories and paradigms. Let us analyze the Armenian borrowed term *հայրուցիւսացիա*, which has undergone not only graphic, but also phonetic and morphological assimilation. The corresponding plural form of the term is formed by the help of Armenian suffix *-ներ* [ner] – *հայրուցիւսացիաներ*. In Armenian the category of number is expressed by the opposition of the plural form of the noun to the singular form. In Armenian the plural forms are framed by suffixes *-եր* [er] and *-ներ* [ner]; the latter being added to polysyllabic nouns, whereas monosyllabic words form the plural by adding the suffix *-եր* [er]. Thus, many loanwords have either added Armenian suffixes or replaced native plural endings with the Armenian ones.

Semantic adaptation: It is a conformation of a borrowed term to the semantic system of the receptor language. It means that a borrowed term may develop its semantic structure in the receptor language. It has been mentioned that scientific terms are generally borrowed either by the necessity to fill a gap in the vocabulary or by a chance to add a synonym to an old concept. Our analysis of the data has revealed that most medical terms are monosymentic and they do not get new meanings in Armenian, i.e. a term denotes only one phenomenon, disease, theory, etc. For example, the term *metastatic* is of Greek origin where a prefix *meta-* means 'change'. It identifies with a Late Latin word *methistanai* standing for 'shift of disease from one body part to another'. The Armenian medical term *մետաստատոզ* is a loanword which has undergone phonetic, graphic and

morphological assimilation but has not changed its semantic structure in the receptor language. This implies that in medical language there is mainly one word for a specific meaning and concept.

The examination of Armenian medical terminology from both diachronic and synchronic aspects enables us to conclude that Armenian medical terminology has been influenced by two main languages: Greek and Latin, though other influences can also be mentioned: Arabic, Persian. The internalization of the English language has made it the main language influencing other national languages. This is the reason that many elements of the English medical vocabulary have penetrated into different languages as well as into Armenian.

As there is a difference between Armenian and English alphabets, borrowed terms are always transliterated. Borrowed medical terms being mainly mono-semantic words, have not undergone semantic assimilation in Armenian. Many foreign medical terms have been translated into Armenian, hence we find many loan translations, loan renditions, loan creations and hybrids in Armenian medical vocabulary. It is worth mentioning that the use of loanwords is more preferable by most Armenian medical workers than the usage of their Armenian equivalents.

Understanding medical terminology is like learning a new language. If one knows the origin of a word and its meaning, it is easier to remember terms than just learn them by heart. As the scientific field, in this case medicine, grows rapidly sometimes the native word stock of a language is not enough to name new phenomenon. In this case loanwords and their corresponding equivalents are of great importance in Armenian medical terminology.

REFERENCE

1. Բարսեղյան Հ. Տերմինաբանական և ուղղագրական տեղեկատու, Երևան, «Գ-րդ հրաշալիք», 2006:
2. Բարլեզիզյան Ա. Հայ-ֆրանսիական լեզվական առնչությունները XX դարում, Երևան, «Փյունիկ», 1997:
3. Գևորգյան Գ. Անգլերեն – հայերեն առավել գործածական բառեր և բառակապակցություններ, Երևան, «Արեգ», 2005:
4. Arevshatyan S. Ancient Armenian Translations and Their Historical-Cultural Significance // *The Historical-Philological Journal*, vol. 1, Armenia, 1973.
5. Görlach M. English Words Abroad. Amsterdam: John Benjamins, 2003.
6. Vardanyan S. Medieval Armenian Medicine and its Relations to Greek and Arabic Medicine // *The Diffusion of Greco-Roman Medicine into the Middle East and the Caucasus*. Delmar: New York, 1999.
7. Weinreich U. Languages in Contact: Findings and Problems. Paris: Mouton, 1970.
8. New Armenian Medical Journal // URL: [http://www.medlib.am/articles/20%20vardanyan%20\(eng\).pdf](http://www.medlib.am/articles/20%20vardanyan%20(eng).pdf)

Ա. ԳԱԼՍՏՅԱՆ, Ք. ԱՐԲԱՀԱՄՅԱՆ – Անգլերենի ազդեցությունը հայերեն բժշկական բառապաշարի վրա. – Տարբեր լեզուներում գիտության զարգացմանը համընթաց ստեղծվում են նոր եզրեր, որոնք ենթարկվում են այդ լեզուների բառակազմական ու քերականական կանոններին: Սույն հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել բժշկական եզրերի բառակազմական առանձնահատկությունները անգլերեն և հայերեն լեզուներում: Ուսումնասիրության արդյունքները վկայում են, որ բժշկական եզրերը հիմնականում ծագում են հունարենից և լատիներենից: Վերջին ժամանակներում փոխառությունները հայերեն են ներթափանցել անգլերենի ազդեցությամբ: Սակայն, ի տարբերություն անգլերենի, հայերենում հաճախ են հանդիպում մայրենի միավորներով նորակազմություններ և բառապարճենումներ, քանի որ հայերը էպետս կարևորում են լեզվի անաղարտությունը:

Բանալի բառեր. բժշկական եզրեր, փոխառյալ եզրեր, ազատ թարգմանություն-նորակազմություններ, բառապարճենումներ, խառնածին եզրեր, հապավումներ

А. ГАЛСТЯН, К. АБРААМЯН – Влияние английского на армянскую медицинскую лексику. – Целью данной статьи является исследование особенностей словообразования медицинской терминологии в английском и армянском языках. Результаты исследования свидетельствуют о том, что медицинские термины в обоих языках, в основном, имеют греческое и латинское происхождение. В последнее время в армянский язык проникли заимствования под влиянием английского языка. Однако, в отличие от английского, в армянском языке часто встречаются термины, образованные, при помощи единиц родного языка и калькирования, что объясняется общей тенденцией сохранения чистоты языка.

Ключевые слова: медицинские термины, заимствованные термины, свободные переводы-новообразования, кальки, смешанные термины, сокращения

Ruzanna MELIKYAN
Yerevan State University

VAGUENESS AS AN INSTRUMENT OF THE DIPLOMATIC LANGUAGE

The paper discusses “vagueness” as one of the characteristic features of the diplomatic language which successfully meets the demands of its implication. The prudent application of this “tricky” phenomenon is revealed in public speeches and diplomatic documents, such as the UN General Assembly resolutions, UN Security Council Press Releases, etc. The paper also focuses on certain methods of identification and teaching of this linguistic tool.

Key words: *vagueness, vague expressions, diplomatic language tools, vagueness in public speech, interactive mode*

Diplomatic language is the most carefully designed language due to its distinctive characteristics. It is a language tool to present a country’s foreign policy and defend its interests. H. Nicolson in his book “Diplomacy” speaks about the most common significance of the diplomatic language, which is the guarded statement that enables diplomats to say sharp things without being provocative or impolite /Nicolson, 1950/. Being a formal, persuasive, conservative and cautious language, diplomatic language demands flexibility, politeness, commonness and generality as well as terseness. It is used to announce the outcome of a talk, to deal with sensitive questions and harmonize the atmosphere. In this regard vagueness successfully meets the demands of the diplomatic language. Implementing vagueness as a kind of language phenomenon is an effective strategy that diplomats often exercise to achieve certain purposes. Owing to its features such as tactfulness and indeterminacy, vagueness can well satisfy the needs of diplomats and allow them to achieve the best, desirable communicative effects. To avoid misunderstanding and embarrassment, diplomats deliberately use vague language such as euphemisms and metaphors or evade answering questions in order to achieve the communicative purpose, which transforms information tactfully. In Sarcevic’s words “negotiators frequently reach compromises using vague, obscure or ambiguous wording, sacrificing clarity for the sake of obtaining consensus in treaties and conventions to represent the diverse interests of the participating parties” /Sarcevic, 1997/.

Still what does *vagueness* mean? The standard dictionary definition of vagueness runs: “not clear in person’s mind, not having or giving enough information or details about something; suggesting a lack of clear thought or attention” /Hornby, 2009/. The advocates of linguistic approach to vagueness view vagueness as an epistemic phenomenon, that is, speakers have only inexact knowledge of the language they speak. H. Bussmann defines *vagueness* as a “pragmatic ambiguousness or indeterminacy, which cannot be systematically

described” /Bussmann, 1998: 50/. This would be then indeterminacy in language. And this indeterminacy is expressed in the diplomatic language as well.

Linguistically vagueness is viewed from the perspective of pragmatics and not as an object of internal linguistic representation. Joanna Channell describes the pragmatic functions of the vague language in detail. She holds the opinion that “understanding vagueness requires hearers to bear not just the knowledge of the lexis and grammar of English, but also pragmatic knowledge about how language is used, and how it relates to its settings” /Channell, 2000/. As to the identification of its pragmatics it is considered that “an expression is pragmatically vague with respect to certain semantic features which it leaves unspecified” /Bussmann, 1998/.

Vagueness can be reflected either by speaker’s incomplete conceptual system (macroscopic view) or an epistemic phenomenon which is lack of language skills (microscopic view). It can be either intentional or unintentional. The speaker of vague language might not have had a single intention when uttering vague statements. Or on the other hand, vague language might imply the speaker’s intent, and thus not imply the speaker’s lack of skill. Some authors highlight the positive benefits of vagueness and argue that vagueness is often “desirable” /Dickerson, 1964/. According to Graham it demonstrates the intent to permit the language of enactment so as to take on a life of its own, it delegates the power, or expresses the desire to permit language to evolve /Graham, 2001/.

The aim of the present paper is to analyze the language phenomenon of vagueness from the linguistic perspective as well as its teaching methods. The research material is based on several UN General Assembly resolutions, public speeches, interviews and Security Council press releases.

In some situations diplomats and politicians speak on the issues which are tabooed in the society. These tabooed issues are useful tools for their political aims. To introduce such issues diplomats use vague language, for, as we have already mentioned, vagueness successfully meets the demands of the diplomatic language. To illustrate this let us analyze some examples and see the critical role of this linguistic “trick”. Here is a sample from the resolution 66/253 On the Situation in the Syrian Arab Republic, where the second provision says that it

1. (2) “strongly condemns the continued *widespread and systematic violations* of human rights and fundamental freedoms by the Syrian authorities, such as the *use of force* against civilians...” /UN,GA Resolution 66/253/.

In this quote from the UN General Assembly resolution on the situation in the Syrian Arab Republic we can see that the expressions “widespread”, “systematic violations” and “use of force” have vague as well as subjective meaning, as “widespread”, an adjective of frequency, means “existing or happening over a large area or among many people” /Hornby, 2009/, that is we have no idea of the definite area or exact number of people; “systematic” is defined as “done according to a system or plan, in a thorough, efficient or determined way” /Hornby, 2009/, what plan, what kind of violations or certain violations are not mentioned

here. The text under analysis does not detail the expression “the use of force” and does not clarify the exact violent physical action against civilians. The third provision of the same resolution represents:

3. Calls upon the Government of the Syrian Arab Republic “to *immediately* put an end to all human rights violations and *attacks* against civilians, protect its population...” /UN, GA Resolution 66/253/.

The indeterminacy of temporal expression “immediately” here gives no deadline for the actual implementation of the decision. The word “attacks” does not express what concrete attacks were carried out against civilians.

Another example taken from the Security Council press release, which calls for immediate, durable, fully respected ceasefire in Gaza leading to full withdrawal of the Israeli forces presents the following:

Reaffirming the right of all States in the region to live in peace within secure and internationally recognized borders, it

1. “stresses the urgency of and calls for an *immediate, durable and fully respected ceasefire*, leading to the *full withdrawal* of the Israeli forces from Gaza;

2. welcomes the *initiatives* aimed at creating and opening *humanitarian corridors* and *other mechanisms* for the sustained delivery of *humanitarian aid*;

3. condemns *all violence and hostilities* directed against civilians and *all acts of terrorism*. /Security Council Press release, document S/2009/23/.

In this excerpt the expressions “immediate, durable and fully respected ceasefire”, “the full withdrawal of forces”, “the initiatives”, “humanitarian corridors”, “other mechanisms”, “humanitarian aid”, “all violence and hostilities” and “all acts of terrorism” are vague, as they do not convey the precise meaning. We have no certain idea of the fully respected ceasefire. What do they mean by saying “fully respected?” What do “full withdrawal” and the noun “initiatives” imply? Or take the “humanitarian corridor”. What type of corridors? Or what “other mechanisms?” What does “other” mean in this particular context? What particularly does “humanitarian aid” imply? “All acts of terrorism”: what concrete attacks have to be interpreted as acts of “terrorism?” They are inherently vague and can mean almost anything.

The main characteristics of public speech lies in its appeal and implicitness, which are achieved by the speakers’ vague thinking pattern. In their speeches, the speakers usually use vague language intentionally to set up certain artistic conception in order to express a strong emotion, which cannot be achieved by using exact description.

Another example taken from a public speech shows the magic power of this linguistic phenomenon.

Here is an illustration of it in the following sample of a public speech which was delivered by the US President Barak Obama at the 68th Session of the United Nations General Assembly.

“Now, the crisis in Syria, and the destabilization of the region, goes to the heart of *broader challenges* that the international community must now confront. How should we respond to *conflicts* in the Middle East and North Africa – *conflicts* between countries, but also conflicts within them? How do we address the choice of standing callously by while children are subjected to nerve gas, or embroiling ourselves in *someone else’s civil war*? What is *the role of force* in resolving *disputes* that threaten the stability of the region and undermine *all basic standards* of civilized conduct? /UN, GA 68th Session, Barak Obama’s speech/.

In this passage the expression “broader challenges” has a vague meaning as there is no certain notion of what challenges and even “broader” ones are implied. Then, the noun “conflicts” does not clarify which or what kind of conflicts B. Obama refers to in the Middle East and North Africa, which particular conflicts he means within them. Then he goes on saying “someone else’s civil war”. Again he does not mention where this particular civil war is being fought.

Or, let’s take the expression “role of force”. What force does he really imply? The same stands with the noun “disputes”. What disputes does he specify that threaten the stability of the region? Not a definite hint. We also have the expression “all basic standards of civilized conduct”. Again we do not have a certain idea of what “all basic standards mean”, what they are.

Another interesting demonstration of this linguistic phenomenon can be seen in the public speech delivered by the US president Donald Trump after the US military strike on Syria:

“Tonight I call *all civilized nations* to join us in seeking to end *the slaughter and bloodshed* in Syria, and also to end *terrorism of all kinds and all types*.”
(<http://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/donald-trump-latest-syria-missile-strike-tomahawk-chemical-weapons-attack-idlib-beautiful-babies-a7671471.html>)

All three parts in italics – “*all civilized nations*”, “*the slaughter and bloodshed*” and “*terrorism of all kinds and all types*” – bear a significant manifestation of vagueness, as, in the first case there is no any hint about which ‘civilized nations’ he means, then, in the second piece he does not specify what kind of ‘slaughter and bloodshed’ have been committed there in Syria and, finally, in the third instance, the uncertainty of the meaning is all-embracing as it is totally unclear what ‘types and kinds of terrorism’ he refers to or means.

Theresa May’s Brexit speech is also abundant with examples of vagueness. Here is one of them.

“And as we negotiate that partnership, we will be driven by some simple principles: we will provide *as much certainty and clarity* as we can *at every stage*. And we can take this opportunity to make Britain stronger, to make Britain fairer,

to build a *more Global Britain* too.” (<http://www.telegraph.co.uk/news/2017/01/17/theresa-mays-brexite-speech-full/>)

In this passage the phenomenon of vagueness is displayed in the expressions “much certainty and clarity” and, “at every stage”. Despite conveying a seemingly definite statement, the true meanings of these words still remain to be specified. Or when she declares her wish of having “a more Global Britain”, the audience is in no way nearer to the idea of what definitely she proposes – ‘global’ in expansion, in economic cooperation or confrontation, through military actions or what? Sounds vague, doesn’t it?

As to dealing with the language implication of vagueness several methods are suggested.

a) The most effective of them is the *interactive mode*. It is quite efficient when students work in pairs, or in groups, as the exchange of thoughts on the issue will promote them to guess the real meaning of the expressions that arise many problems, on the exact interpretations or clarifications of the expressions that they deal with.

b) Another interesting way of interpreting the expressions is *paraphrasing*, that is – replacing the vague expressions with phrases or words that students have in mind instead of the so-called vague, mysterious ones.

c) During discussions it is preferable to *encourage students to elicit questions* on vague words and expressions. We should highlight them together with students trying to work out the intended meaning. Students should interpret possible versions relating to these expressions.

d) Another medium to clarify this “tricky” phenomenon may be considered the provision of students with clues to the expressions introducing uncertainty, or to have a pre-reading discussion as it will encourage them to approach the task with clear purpose and help them find out the real meaning of the expression in the context. Of course, many similar questions may not be answered, but the picture will be quite different if students have background knowledge relating to this or that definite fact. This linguistic phenomenon both arouses students’ interest and stimulates their imagination.

It is noteworthy to state that vague language tools and vague expressions occur not only in resolutions, political speeches, interviews and dialogues, but in everyday speech as well. People use this linguistic phenomenon of vagueness to their advantage in dealing with other people. We can’t say that they do it deliberately, but sometimes they need it just to avoid hurting others or even to improve communication in the given situation. As L. Felkins points out “humans seem to be able to communicate quite well using vague terms” /Felkins, 2009/. It is of great importance to highlight that in personal lives or in social communication it may not create a problem, but in public speeches and diplomatic documents excessive use of vagueness can sometimes cause serious handicaps. That is why it is necessary to consider the implementation of this linguistic tool properly.

REFERENCE

1. Channell J. Vague Language. Shanghai: Shanghai Foreign Language Teaching and Research Press, 2000.
2. Dickerson R. Vagueness, Ambiguity and Generality, 1964 // URL: https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwjysKuO_aPTAhXInBoKHTZpCRYQFgghMAA&url=https%3A%2F%2Fgeorgetownlaw.instructure.com%2Fcourses%2F1124%2Ffiles%2F33034%2Fdownload%3Fwrap%3D1&usg=AFQjCNGr4TF8WV3ZbaW30aXzdIJG_wkDAg&bvm=bv.152479541,d.d2s
3. Felkins L. Dilemmas of Ambiguity and Vagueness. 2009 // URL: <http://perspicuity.net/paradox/ambiguit.html>
4. Felkins L. Understanding Vagueness, 2009 // URL: <http://perspicuity.net/paradox/vagueness.html>
5. Graham R. N. Statutory Interpretation: Theory and Practice. Toronto: Erond Montgomery, 2001.
6. Nicolson H. Diplomacy. Oxford: Oxford University Press, 1950.
7. Sarcevic S. New Approach to Legal Translation. The Hague: Kluwer Law International, 1997 // URL: <http://books.google.com/books?id>
8. Resolution adopted by the General assembly 66/253. The Situation in the Syrian Arab Republic // URL: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C8CD3CF6E4FF96FF9%7D/a_res_66_253_b.pdf
9. Security Council Calls for Immediate, Durable, Fully Respected Ceasefire in Gaza Leading to Full Withdrawal of the Israeli Forces. Security Council Press Release 6063rd Meeting // URL: <http://www.un.org/press/en/2009/sc9567.doc.htm>
10. Syria missile strike: Donald Trump's speech in full // URL: <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/donald-trump-latest-syria-missile-strike-tomahawk-chemical-weapons-attack-idlib-beautiful-babies-a7671471.html>
11. Theresa May's Brexit speech in full // URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/01/17/theresa-mays-brexit-speech-full/>
12. UN, GA 68th Session Barak Obama's speech in full // URL: https://www.washingtonpost.com/politics/transcript-presidentobamasspeech-at-the-un-general-assembly/2013/09/24/64d5b386-2522-11e3-ad0d-b7c8d2a594b9_story.html?utm_term=.520a1300b92b
13. Bussmann H. Routledge Dictionary of Language and Linguistics. London: Routledge, 1998.
14. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Seventh edition. Oxford: Oxford University Press, 2009.

Ռ. ՄԵԼԻՔՅԱՆ – Անորոշությունը որպես դիվանագիտական լեզվի գործիք. – Սույն հոդվածում քննարկվում է դիվանագիտական լեզվի առանձնահատկություններից մեկը՝ «անորոշությունը», որը հաջողությամբ մարմնավորում է վերջինիս պահանջները: Աշխատանքը անդրադառնում է այս երևույթի շրջահայաց կիրառման դեպքերին հրապարակային ելույթներում, դիվանագիտական փաստաթղթերում՝ ինչպես օրինակ ՄԱԿ-ի Գլխավոր վեհաժողովի որոշումները, Անվտանգության խորհրդի մամուլի հրապարակումները և այլն: Հոդվածում ներկայացվում են «անորոշության» լեզվական դրսևորումների դասավանդման մի շարք մեթոդներ: Նաև նշվում են այս հնարքի բացահայտման ուղիները և օգտագործման եղանակները դիվանագիտական լեզուն ուսուցանելիս:

Բանալի բառեր. անորոշություն, անորոշ արտահայտություններ, դիվանագիտական լեզվի գործիքներ, անորոշությունը հրապարակային ելույթում, ինտերակտիվ եղանակ

Ր. МЕЛИКЯН – «Неопределенность» как инструмент дипломатического языка. – В данной статье рассматривается одна из особенностей дипломатического языка – «неопределенность» как один из успешно выполняющих его задачи инструментов. Отмечается необходимость осторожного применения этого языкового феномена во время публичных выступлений и в дипломатических документах, таких как резолюции Генеральной Ассамблеи ООН, пресс-релизы Совета Безопасности и т. д. Предлагаются пути выявления и способы использования данной особенности дипломатического языка при преподавании.

Ключевые слова: неопределенность, неопределенные словосочетания, инструменты дипломатического языка, неопределенность в публичном выступлении, интерактивный метод

Gaiane MURADIAN
Yerevan State University

**THE ABUSE AND MISUSE OF THE ENGLISH WORD
IN G. ORWELL'S DYSTOPIAN NOVEL
NINETEEN EIGHTY-FOUR**

George Orwell's novel "Nineteen Eighty-Four" (first published in 1949) is a totalitarian dystopia in which the focus is on language as a political medium to conceal the truth from the public, to manipulate and brainwash people, to make them accept all propaganda as unmistakable. Orwell succeeds in demonstrating clearly that the modern use of English, more precisely the abuse and misuse of the English word, is a powerful mind-control tool able to destruct human will and spirit, destroy real beauty and happiness in the society. This is exactly done by the new words of the Newspeak language (created by Orwell) which is the object of a discourse stylistics case study in the present paper based on the qualitative stylistic method of analysis to highlight the linguistic features of Orwell's new words that evoke literary (and emotional) experiences for the readers, to reveal the stylistic peculiarities of Orwell's word of fiction, as well as the linguistic and extra-linguistic aspects conditioning the creation and functioning of the mentioned linguistic units.

Key words: "Nineteen Eighty-Four", Orwell's new words, language and thought, misuse of English, linguostylistic specificities

In his science fiction dystopia *Nineteen Eighty-Four/1984* (first published by Secker and Warburg in 1949) the famous British political writer and literary artist George Orwell does not describe the extinction of people through the use of weapons. "He is not interested in extinction weapons because, fundamentally, they do not frighten him as much as spiritual ones" /Wain, 1963: 343/. Orwell's belief that language is a spiritual tool in the hands of a totalitarian regime is based both on his sensitivity to language, his insight into its nature and his observations of linguistic scenarios imposed by Nazism and Stalinism – two systems that relied on the combination of violence, specific jargon and carefully contrived propaganda to spread their dogmas and justify their atrocities /Luchini, 2006: 97/, two systems whose political discourse is based on language that is defined and redefined "to fit a dominant ideology," that "confirms, reinforces or even directs people's attitudes and beliefs" /Chilton, 1988: 42, 70/. Orwell succeeds in demonstrating clearly that the modern use of English, more precisely the abuse and misuse of the English word, is a powerful mind-control tool able to destruct human will and spirit, destroy real beauty and happiness. However important the central themes of the dystopian novel, it is first of all a literary work, a fiction creation where the artistic style matters greatly. Orwell's writing style is a carefully constructed complex of various linguistic devices that contribute importantly to the central themes of the novel. Orwell has asserted himself that one of his primary motives for writing is aesthetic enthusiasm /cited from: Kies, 1992: 231/.

Orwell's *Newspeak*, the fictitious language of *Oceania*, devised to meet the ideological needs of *Ingsoc* (English Socialism) and make all the modes of human thought impossible, is the result of the author's most tragic imaginations. However, it directly relates to reality – it is devised by the *Party* and the *Big Brother (BB)* through modifying *Oldspeak* (Standard English) and limiting its vocabulary to serve the tyranny of the government and exert power over the populace. “Its goal is to make communication, exchange of ideas, preservation of knowledge, and exchange of human emotions impossible, or at the very least very difficult” /Reznikov, 2001: 56/. The *Newspeak* word facilitates deception and manipulation, and its purpose is to restrict the understanding of the real world /Berkes, 2000/.

Thus, by manipulating language, by abusing and misusing the English word, by terminating the usage of numerous words such as *honour, justice, morality, internationalism, democracy, science, religion, etc.*, the dictatorship deteriorates public mind, eliminates independent thought and makes it impossible for people to cognize both external and internal worlds. Words that realize communication of ideas, are modified to serve the aim of limiting human consciousness, of promoting disruption of language and thought. It is this disconnection of language and thought that has become a means of preventing socially unacceptable and thus punishable thoughts – *thoughtcrime* (*In the end we shall make thoughtcrime literally impossible, because there will be no words in which to express it.* Book 1, Chapter 5). It is again this separation of language and thought that is elaborated in highly fictitious words and unique style by George Orwell in *Nineteen Eighty-Four*.

According to Fairclough the role of language is significant in the production, maintenance, and change of social relations of power /Fairclough, 1989/. In addition, language contributes to the domination of some people by others.” Judging from the given statements, language is a powerful tool in the hands of politicians to manipulate people and history both in the past and present. I would add that language itself is caught up in domination and restraint when used by a ruling class as a punishment tool, as an oppressive device, which can reduce people's intellect and imagination to a minimum. Actually, as put in by Peter Stansky, *Newspeak* rather than torture is planned as the way to erase *thoughtcrime* /Stansky, 1983: 88/.

To show how linguistic units are utilized in Orwell's novel to dominate people's thoughts and make their minds cognitively banal, discourse stylistics is implemented through which the linguistic features, such as vocabulary, can be explored through the method of qualitative stylistic analysis, the goal of which is to highlight the linguistic features that evoke certain literary and emotional experiences in the readers /Kies, 1992: 242; Hama, 2015: 266/.

So as to manifest that the linguistic purpose of the *Newspeak* vocabulary is to control the actions and thoughts of the populace, we will focus on certain structurally condensed lexical units which, in the appendix of *Nineteen Eighty-Four* (1949), were named *the B Vocabulary* by Orwell himself, and which seem to be emotively and cognitively the most active layer of the *Newspeak* vocabulary. In

addition, these words act as stylistic markers both for Orwell's individual style and English language fiction.

While the first category (*the A Vocabulary*) includes a small number of *Oldspeak* words employed in everyday life and modifiable according to the word-formation norms of *Newspeak*, and the third category (*the C Vocabulary*) is supplementary to others and consists of scientific and technical terms applying to this or that speciality, the second category, i.e. *the B Vocabulary* realizes the function of making political discourse as independent of cognition and consciousness as possible. This layer of the vocabulary is in no way neutral and is mostly made up of euphemistic and stylistically charged telescoped (contracted) compound words which aim at imposing the desirable ideological impact upon the people who are using them. The condensed form and the rapid utterance of these words encourage a gabbling style of speech.

Characterising *the B Vocabulary* Orwell states that the *B words* are not constructed on any etymological plan. They consist of two or more words, or parts of words welded together so as to pack whole ranges of ideas into a few syllables, and are more accurate and forcible than ordinary words. The words of which they were made up could be any part of speech, and could be placed in any order and mutilated in any way which makes them easy to pronounce while indicating their derivation. Orwell brings the following example: *goodthink* (roughly *orthodoxy*) – a noun; *goodthinker* – a verbal noun, *goodthinkful* – an adjective; *goofthinkwise* – an adverb; *to goodthink* (*to think in an orthodox manner*) – a verb inflected as *goodthinked* – past tense and past participle; *goodthinking* – present participle /Orwell, 1990/. Some B words have highly subtilized meanings, barely intelligible to anyone who has not mastered the language as a whole (*Oldthinkers unbellyfeel Ingsoc* – *Those who have old ideas, and naturally cognize the world differently, cannot appreciate the emotive strength of English Socialism*). *Oldthink* (a verb and a noun) is the *Newspeak* word for all words grouping themselves round the notions of objectivity and rationalism. These are concepts which the government of *Oceania* is striving to do away with.

The examination of some *B Vocabulary* words, in which the connection between a word and the concept it denotes is blurred and the inherent constitution of a linguistic sign is twisted and distorted, shows that the stylistic value of these telescoped units is great in the formation of the English fictional language in general and Orwell's individual style in particular. ***Crimethink, thoughtcrime***: *Crimethink* describes negation of all concepts referring to liberty, freedom and equality. The act (*to commit crimethink*) is considered punishable. *Thoughtcrime* is the *Newspeak* word for such thoughts that are unorthodox and outside the government platform. Winston Smith, Orwell's main character, a ***thought-criminal***, is so convinced of the power of *the Party* that he cannot imagine hiding any thought or action as he writes in his diary: *Thoughtcrime does not entail death: thoughtcrime IS death*. After writing this, Smith's goal becomes not to stay alive (which he is

confident is not possible) but to stay alive a little longer: *Now he had recognized himself as a dead man, it became important to stay alive as long as possible* (Part I, Chapter II). **Goodthink** is the semantic antonym of *crimethink* and *thoughtcrime*. It entails thoughts that are approved by *the Party* and *Big Brother*, and follow the government policies, directives, ideals and interpretations. Other words related to *thoughtcrime* are **crimestop**, meaning ridding oneself of unwanted ideological thoughts, thus avoiding to commit a *thoughtcrime*. **Facecrime**, indicates that a person is guilty of *thoughtcrime* and is based on the facial expression.

Thinkpol/Thought Police stand for the secret police who are charged with uncovering and punishing *thoughtcrime* and *thought-criminals*: *He knew that for seven years the Thought Police had watched him, looking down on him like an insect walking along a path* (Part 3, Chapter 6). The *Thinkpol* use psychological methods and omnipresent surveillance (e.g. *telescreens*) to search, find and arrest those citizens who would challenge the status quo – the authority of *the Party* and *Big Brother* – even if only with a thought /Tailor, 2006: 21/.

Doublethink (a unique type of an oxymoron) is a key motif in the novel and a complex notion of accepting two contradictory parts as true. It is a psychological means fostering the diminishment of rational language and preventing individuals from imagining rebellious ideas. As human thought is affected by eliminating words, behaviour is modified towards a manifestation of *doublethink*. A vivid example of *doublethink*, which has become a stylistic marker for the novel, is the following recurring ideological slogan (repeated 5 times throughout the novel):

WAR IS PEACE

FREEDOM IS SLAVERY

IGNORANCE IS STRENGTH

Another example of *doublespeak* is the Newspeak word **blackwhite**. Applied to an opponent, it means the habit of impudently claiming that *black is white*, in contradiction of the plain facts. Applied to a party member, it means a loyal willingness to say that black is white when the party discipline demands this. It also refers to the firm belief that *black is white* and has never meant anything else. The ability to blindly believe in anything, regardless of its absurdity, can have different causes: respect for authority, fear, indoctrination, repression of individual critical thinking.

Minitrue, Minipax, Miniluv are the “double-abbreviated” forms of *Minitruthful*, *Minipeaceful*, and *Minilovely* which in their turn derived from the names of ministries – *Ministry of Truth*, *Ministry of Peace* and *Ministry of Love*. The fourth important ministry – **Miniplenty** – stands for *Ministry of Plenty* (Economics and Industry). Like all the other words of *the B vocabulary*, these terms too are not ideologically neutral, and as many of the words of the same vocabulary, they are euphemisms. All four names mean almost the exact opposite of what they really should mean. *Ministry of Truth* is charged with falsification of facts; *Ministry of Peace* deals with warfare; *Ministry of Plenty* falsifies economic figures and symbolises food scarcity for the common people and abundance of it for the party

members; *Ministry of Love* is a place where people are interrogated and tortured. Winston (the protagonist) describes it as *the really frightening one*:

There were no windows in it at all. [...] It was a place impossible to enter except on official business, and then only by penetrating through a maze of barbed-wire entanglements, steel doors, and hidden machine-gun nests. Even the streets leading up to its outer barriers were roamed by gorilla-faced guards in black uniforms, armed with jointed truncheons. (Part 1, Chapter 1)

Ironical though, the above names indicate to an extra-linguistic fact – language is used to mask the truth, and it is done by all totalitarian regimes. Suffice it to refer to the constant state of war in *Oceania* to understand that the above point is unquestionable. *Oceania* is permanently at war, who with – does not matter. The public should be “fed up” with patriotic sentiments not to resent poverty, shortage of food, degradation and corruption. The regime, therefore, distracts public attention away from war by using positive connotations when referring to it. The false sense of truth is generally produced by the *Minitrue*, the institution where present and past records are purposefully demolished. Original documents are replaced with modified ones, after this – the originals are destructed:

This process of continuous alteration was applied [...] to every kind of literature or documentation which might conceivably hold any political or ideological significance. Day by day and almost minute by minute the past was brought up to date. In this way every prediction made by the Party could be shown by documentary evidence to have been correct, nor was any item of news, or any expression of opinion, which conflicted with the needs of the moment, ever allowed to remain on record. All history was a palimpsest, scraped clean and reinscribed exactly as often as was necessary. In no case would it have been possible, once the deed was done, to prove that any falsification had taken place. (Chapter 1, Part 4)

Sexcrime (sexual immorality) and **goodsex** (chastity) regulate all sexual life in *Oceania*. *Sexcrime* refers to all forms of sexual intercourse (punishable by death) with the exception of *goodsex* – the traditional intercourse between officially registered husband and wife for the sole purpose of begetting children who would become future devotees to the state.

Duckspeak meaning *to quack like a duck*, plays an important role in the *Newspeak* vocabulary which grows smaller and smaller instead of larger every year. Each reduction is supposed to minimize the involvement of the higher brain centres in the communication process making speech directed at only praising the policy of the state. It is this aim that is expressed in *duckspeak*. Thus, the expressions *to be good at duckspeaking* or *a good duckspeaker* are valued compliments.

Unperson is a negatively connoted word referring to a person who has been *vaporised* – who has been killed by the state and effectively erased from existence. Such a person is written out of existing books, photographs, and articles (the original copies are destroyed), so that no trace of their existence could be found in the historical record. The idea is that such a person would, according to the

principles of *doublethink*, be forgotten completely, even by close friends and family members. Mentioning this person's name is a *thoughtcrime*.

Depressing though, politicians have used and are using language to manipulate people. "Equally alive today is the fear that politicians and the media abuse language to hide truth" /Berkes 2000: 8/. This is the reason why *Newspeak* with its unique linguistic style fictional vocabulary holds a dismal reputation.

George Orwell's *Nineteen Eighty-Four* has become a common trope of the dystopian science fiction. The novel carries a warning about the power of the word. It shows how words that realize communication of thought are modified to serve the aim of limiting consciousness, of promoting disruption of language and thought and how language in general and certain words in particular that shape people's sense of reality, are abused and misused to conceal truths and manipulate history. Orwell's new words, especially the group of words named *the B Vocabulary*, play an important style-forming role in the novel. *The B Vocabulary* realizes the function of making political discourse as independent of cognition and consciousness as possible. This layer of the vocabulary is in no way neutral and is mostly made up of euphemistic and stylistically charged telescoped compound words which make a strong emotive impact on the reader. All the words of this vocabulary are stylistic markers for not only Orwell's literary work but also for the English fictional language.

REFERENCE

1. Berkes J. Language as the "Ultimate Weapon" in *Nineteen Eighty-Four*. Berkes Archive. Copyright 2000 // URL: http://www.berkes.ca/archive/berkes_1984_language.html, Accessed June 3, 2016.
2. Chilton P. *Orwellian Language and the Media*. London: Pluto Press, 1988.
3. Fairclough N. *Language and Power*. London: Longman, 1989.
4. Hama B. S. Language as an Oppressive Device in Orwells 1984 // *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, vol. 2, № 1, 2015.
5. Kies D. Suppressing Agency in *Nineteen Eighty-Four* // *Advances in Systemic Linguistics*. London: Frances Pinter, 1992.
6. Luchini P. L., Garcia A. M. Turning to Orwell to Understand Orwell's Problem: A Sociolinguistic View // *The Reading Matrix*, vol. 6, № 1, 2006.
7. Orwell G. *Nineteen Eighty-Four-1984*. Copyright 1999-2016 // URL: <http://orwell.ru/library/novels/1984/english/>, Accessed June 3, 2016. See also: Orwell G. *Nineteen Eighty-Four*. London: Penguin Books, 1990.
8. Reznikov A. *George Orwell's Theory of Language*. New York: Writers Club Press, 2001.
9. Stansky P. *On Nineteen Eighty-Four*. New York: Freeman & Company, 1983.
10. Taylor K. *Brainwashing: The Science of Thought Control*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
11. Wain J. *George Orwell // Essays on Literature and Ideas*. London: Macmillan, 1963.

Գ. ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ – Անգլերեն խոսքի աղճատումը Ջ. Օրուելլի «Հազար ինը հարյուր ութսունչորս» դիստոպիական վեպում. – Անգլիացի գրող Ջորջ Օրուելլի «Հազար ինը հարյուր ութսունչորս» դիստոպիական վեպում լեզուն ներկայանում է որպես բռնապետական համակարգի կողմից ճշմարտությունը քողարկելու, մարդկանց ուղեղները վանալու և վերահսկելու, միտքն ու ոգին ոչնչացնելու, իրականությունը աղավաղելու միջոց: Վեպում սույն գործառույթներն իրականացվում են Օրուելլի հեղինակած այն նորաբառերի միջոցով, որոնց լեզվաոճական ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս բացահայտել ոչ միայն անգլալեզու գեղարվեստական ոճին և հեղինակային խոսքին բնորոշ այդ բառերի բոլոր հուզական նրբերանգները, այլև այն լեզվական և արտալեզվական գործոնները, որոնք պայմանավորում են դրանց կիրառության առանձնահատկությունները:

Բանալի բառեր. «Հազար ինը հարյուր ութսունչորս», Օրուելլի նորաբառերը, լեզու և մտածողություն, լեզվի աղճատում, լեզվաոճական առանձնահատկություններ

Գ. МУРАДЯН – Искажение английского слова в романе Дж. Оруэлл «Тысяча девятьсот восемьдесят четыре». – Роман Оруэлл «Тысяча девятьсот восемьдесят четыре» является тоталитарной антиутопией, в которой язык представлен как средство манипулирования, сокрытия правды от общественности, промывания мозгов, искажения реальности и человеческого мышления. Эти функции реализуются с помощью неологизмов Оруэлл, лингвостилистическое исследование которых позволяет выявить не только языковые особенности английской художественной речи и специфику оруэльских слов, но и те языковые и внеязыковые факторы, которые определяют создание и функционирование указанных языковых единиц.

Ключевые слова: «Тысяча девятьсот восемьдесят четыре», неологизмы Оруэлл, язык и мышление, искажение языка, лингвостилистические особенности

Julia SCHULTZ
University of Heidelberg

THE IMPACT OF JAPANESE ON THE ENGLISH LEXICON SINCE 1900

Japanese borrowings¹ which have recently been adopted into English have as yet been relatively neglected in current research. The present study sets out to shed light on the impact of Japanese on the English lexicon since 1900. The findings presented in this paper are based on a comprehensive lexicographical corpus of 323 twentieth-century Japanese borrowings retrieved from the Oxford English Dictionary Online. The different Japanese words introduced into English in the recent past will be grouped into various domains in order to give an overview of the manifold subject areas influenced by Japanese during the last few decades.

Key words: *lexicology, lexicography, online dictionaries and corpora in lexicological research, language contact, foreign vocabulary in English, Japanese influence on English*

1. Introduction

1.1 Previous studies on the Japanese influence on the English vocabulary

Investigations of the impact of Japanese on the English lexicon are scarce. The studies by Cannon (1996), Tsuchihashi (1997) and Hayakawa (2014) have to be mentioned here since they represent some of the few analyses which examine, to some extent, lexical borrowing from Japanese which has taken place since 1900.

Cannon's work *The Japanese Contributions to the English Language: an Historical Dictionary* (1996) is a comprehensive sample of words and phrases adopted from Japanese down the ages. A variety of general standard dictionaries were consulted in order to identify direct as well as indirect borrowings from Japanese, encompassing, for instance, the second edition of the *OED* released in 1989, Webster's *Third International Dictionary of the English Language* and new-words dictionaries, such as Tulloch's *Oxford Dictionary of New Words* from 1991. In all, it comprises 1,425 lexical items presented alphabetically in the dictionary section of the book. The dictionary is preceded by two essays: the first essay provides an overview of the chronological distribution of the lexical items taken over from Japanese. In addition, the various borrowings are assigned to 40 semantic areas, ranging from botany, food, sports, religion to politics and sociology, in order to give a rounded picture of the different subject fields from which Japanese words and phrases were introduced into English over the centuries. The second article concentrates on the phonological and grammatical integration of the Japanese-derived words under review. Regarding the number of borrowings entering English in the twentieth century, Cannon (1996: 33-34) comes to the conclusion that

That period [i.e. the twentieth century] witnessed 74 Japanese items added to English in the 1900s, 64 in the 1910s, 77 in the 1920s, down to 54 in the 1930s, and then a jump to 64 in the 1940s. [...] The year 1957 was

highlighted by 14 items (*Minamata disease*). With at least 2 items in every year of the 1960s, we find 12 in 1969, characterized by the 6 relating to sumo (*basho*). The 60 items in the 1970s include 12 in 1970 (*dokusan*). The 66 items added in the 1980s include 9 in 1986 [...]. In the early 1900s we find 8 items in 1990 (*magnet train*).

Cannon's study is illuminating in many respects. Yet it does not offer a detailed analysis of the manifold subject fields and spheres of life influenced by Japanese during the last few decades. The present paper will give a more up-to-date and comprehensive appraisal of the semantic fields from which Japanese borrowings were taken over into English in the twentieth century.

Tsuchihashi's (1997) article, which equally concentrates on the history of the language contact between English and Japanese, only represents a *tour d'horizon* of all the words and meanings introduced from Japanese down the ages. The collection of Japanese borrowings was retrieved from general-purpose dictionaries, such as the second edition of the *OED* released in 1989 and dictionaries of new words, for example *The Longman Register of New Words* from 1989. The study comprises at least some of the borrowings which have been taken over into English since 1900, including, for instance, *origami*, *karaoke*, *bonsai* and *ninja*.

The *Historical Dictionary of Japanese Words Used in English* compiled by Hayakawa in 2014 represents one of the very few recent collections of Japanese words occurring in English. Unlike Cannon's dictionary, Hayakawa's sample of lexical items was collected from a variety of English literature on Japan published between 1580 and 2008. The dictionary entries are arranged in alphabetical order, consisting of a wide range of illustrative quotations taken from various English books. There are also a number of translations from foreign languages among the sources consulted, for example *Crasset's The History of the Church of Japan (1705-1707)* and *Titsingh's book entitled Illustrations of Japan (1822)*, both of which were translated from French into English. As Hayakawa's research is chiefly based on specialized texts about Japan, it remains uncertain to what extent the Japanese words which were identified in this way have become established in English. Hayakawa's work comprises a number of Japanese words which cannot be found in general-purpose dictionaries such as the *OED*. An example is *tokui-waza*, specifying a technique in judo. Obviously, this word has not yet made it into common language use in English. One may thus doubt whether these types of lexical item have assumed the status of borrowings in present-day English.

The reader may observe that some of the studies above rely on a new variety of dictionary, i.e. the new-words dictionary. Examples of these types of dictionary are Reifer's *Dictionary of New Words* (1955), Barnhart *et al.*'s *Dictionary of New English Since 1963* (1973, 1980, 1990), Mort's *Longman Guardian of New Words* (1986), the two volumes of Ayto's *Longman Register of New Words* (1989/1990), Algeo *et al.*'s *Dictionary of Neologisms* (1991), Tulloch's *Oxford Dictionary of New Words* (1991), Green's *New Words* (1994), Delahunty's *Oxford Dictionary of Foreign Words and Phrases* (2008), and others.

Durkin, the deputy chief editor of the *OED*, points out that the lexical items which are listed in the new-words dictionaries will be recorded in the *OED* if they fulfil the relevant drafting criteria.² He emphasizes that “the most important of these dictionaries have been read (or “carded”) for *OED*’s files, and all of them are available for consultation by *OED* editors.”³ Hence, the *OED* will be used as the major source of the borrowings investigated in the present analysis.

1.2 The *OED Online* as a source of Japanese borrowings

The results presented in this paper rely on a careful analysis of the linguistic data collected from the *Oxford English Dictionary Online*. The *OED* is currently undergoing its first complete revision. The electronic variant of the *OED* is searchable online at <<http://www.oed.com>>, comprising the Second Edition released in 1989 (henceforth *OED2*), the text of the two volumes of the *OED Additions Series* published in 1993 and 1997, and a substantial proportion of revised and new dictionary entries yielding the Third Edition, or *OED3*. The *OED Online* is being completed every quarter with the findings of the revision work.⁴ The digitalized version of the *OED* makes it possible to perform a comprehensive count of all the lexical items which show a Japanese origin in their etymological descriptions.⁵ With the following search variant the different twentieth-century Japanese borrowings listed in the *OED Online* can be identified: *Advanced Search: Entries containing “Japanese” in “Etymology” and “1900-” in “Date of Entry”*. The data on which the present investigation is based was retrieved from the *OED* in 2016. At that time, the *OED* did not document any word or meaning which had been taken over from Japanese during the twenty-first century.

In all, the sample of Japanese borrowings collected from the electronic *OED* comprised 323 dictionary entries. The lexical items under consideration were classified as borrowed from Japanese as the immediate source language. Hence, the word *tempura*, for instance, “[a] Japanese dish consisting of prawn, shrimp, or white fish, and often vegetables, coated in batter and deep-fried” (*OED2*), was considered a borrowing from Japanese, albeit that it might ultimately go back to Portuguese *tempêro* ‘seasoning’ (see *OED2*).

A multitude of lexical items have been added to the new edition of the *OED3* which is currently being completed. In contrast to the *OED3*, which exhaustively documents the use of a word and the meanings it has adopted from its earliest attested usage up to now, unrevised *OED2* items (and occasionally words recorded in the *OED ADD Series*) do not illustrate the usage of Japanese borrowings in recent years. The present papers will investigate the use of both the twentieth-century Japanese borrowings included in the *OED3* and all the *OED* items which have not yet been subjected to revision. A careful inspection of the linguistic data provided by English corpora, for example the *British National Corpus* as well as newspaper collections available at *LexisNexis*, helped to achieve this objective. The *BNC*, a snapshot of British English language use taken during the later decades of the twentieth century, constitutes a sample of 100 million words illustrating written and spoken language. The documentary evidence is taken from a variety of sources,

including, for example, passages from newspapers, academic texts, journals, letters, and spoken material, such as transcriptions of radio programmes. The *BNC* is therefore suited for the investigation of the contextual usage of recent borrowings from Japanese into English. In *LexisNexis*, too, sufficient linguistic evidence has been compiled to investigate the use of borrowings in present-day English. It encompasses recent editions of English newspapers, ranging from *The Times* (London), *The Guardian* (London) to *The New York Times*.

Before we move on to the subject areas to which Japanese added words and meanings in the recent past, some terminological clarification is required. Let us look at the different types of lexical borrowing which occur among the Japanese-derived words presented in this paper.

1.3 Types of lexical borrowing

The categorization system applied in the present paper is based on the typology of lexical borrowing developed by Carstensen in 1968 for classifying Anglicisms in German. Carstensen's model describes the most essential types of loan influences and is applicable to further language contact scenarios not only that between English and German. I shall confine myself to those cases of lexical borrowing which occur among the Japanese-derived words presented in this study. The following terms will be employed:

a) Borrowing

Borrowing is the common term for a word or a meaning which is adopted from another language. The word can also relate to the process by which new linguistic material (i.e. a word or meaning) is taken over from a foreign language.

b) Transliteration

The majority of words adopted from Japanese since 1900 have been subjected to *transliteration*. The term refers to the process by which the letters or characters of a foreign word are rendered into the alphabet of another language. It may also be used to designate the word transferred in this way. Most of the transliterated Japanese borrowings included in this paper reflect or approximate the pronunciation of their source terms. An example is *bonsai*, which corresponds to Japanese 盆栽. According to the *OED2*, it was adopted into English in 1950.

c) Adaptation

The term *adaptation* is used to refer to the naturalization which a lexical item from a foreign language underwent in order to become integrated into the linguistic system of the target language. The term also specifies the assimilated word itself. An example is the noun *mechatronics*, a comparatively frequent term in present-day English for the domain of technology which combines mechanical engineering and electronics. In the case of *mechatronics* and a number of additional borrowings, the *OED* provides the Romanized form of its Japanese etymon. The *OED* users are informed that the borrowing was adapted from Japanese *mekatoronikusu*, which was ultimately formed from *meka-* (in *mekanikku* 'mechanics') or the shortening *meka* and *-toronikusu* (in *erekutoronikusu* 'electronics') (see *OED3*).

d) Loan translation

In line with Carstensen’s (1968) classification scheme, Schultz (2012: 50) points out that [a] loan translation is the complete, semantically accordant reproduction of each constituent of a foreign word by use of synonymous word forms in the receiving language. The term not only relates to the translation process but also to its “product”.

Among the twentieth-century borrowings from Japanese, *uncanny valley*, for example, may be classified as a loan translation. The nominal phrase is used to designate “the phenomenon whereby a humanoid robot or computer-generated figure bearing a close but imperfect resemblance to a human being arouses a sense of unease or revulsion in a person viewing it” (*OED3*). From the *OED3* it becomes clear that it goes back to Japanese *bukimi no tani*, the title and concept of an article written in 1970 by Masahiro Mori, a Japanese roboticist. The Japanese phrase was coined from *bukimi* ‘uncanniness’, the possessive particle *no* and *tani* ‘valley’ (see *OED3*).

e) Semantic loan

A semantic loan occurs when a sense of a word from a foreign language is transferred to a native word. The English noun phrase *pillow book* serves as an example. The word initially meant “[a] book suitable for reading in bed” (*OED3*). It broadened in meaning under the impact of Japanese *makura no sōshi*, literally ‘notebook of the pillow’, to include the additional sense “a diary or private journal of miscellaneous thoughts and comments, typically written at night” (*OED3*). *Semantic loan* refers to both the assumption of a foreign meaning and the meaning taken over in this way.

f) Hybrid

A hybrid refers to a word or a phrase which encompasses a foreign and an indigenous element. The Japanese borrowing *kobeite*, first recorded in 1950 in English as a technical term for a variety of mineral, serves as an example. The word consists of the element *kobe*, which reflects the Japanese name of a locality in Kyoto, Japan, where the mineral was discovered, and the English ‘native’ suffix *-ite*, which is commonly attached to the names of minerals (see *OED2*).

2. Subject areas and spheres of life influenced by Japanese since 1900

2.1 The numbers and proportions of twentieth-century Japanese borrowings in the various subject fields

As outlined above, the number of recent Japanese borrowings listed in the *OED Online* amounts to 323 words and meanings. The different lexical items were divided into eight main areas and their subcategories, in order to provide an overview of the manifold domains from which borrowings from Japanese were taken over into English in the twentieth century. The categorization of several technical terms is based on the classification in the *OED*. Yet the overall division of the Japanese borrowings into various subject areas is my own.

Here are the numbers and percentages of borrowings in ascending order in the different domains which have been enriched by Japanese since 1900. For each field, a number of illustrative examples of Japanese-derived words are given:

(1) Technology (10 borrowings, i.e. 3.1%)

- (1.1) Transport (1 borrowing, i.e. 0.3%), e.g. *Shinkansen*, n. (1968).
- (1.2) Nautics (2 borrowings, i.e. 0.6%), e.g. *Maru*, n. (1903); *sentoku*, n. (first attested as a name for a type of vessel in *OED2* in 1968).
- (1.3) Manufacturing and Engineering (3 borrowings, i.e. 0.9%), e.g. *mechatronics*, n. (1976); *kanban*, n. (1977); *mokume gane*, n. phr.⁶ (1979).
- (1.4) Electronics and Telecommunication (4 borrowings, i.e. 1.2%), e.g. *emoji*, n. (1997); *keitai*, n. (1998).

(2) Leisure and Pleasure (25 borrowings, i.e. 7.7%)

- (2.1) Tourism (2 borrowings, i.e. 0.6%), e.g. *ryokan*, n. (1914); *minshuku*, n. (1970).
- (2.2) Sports (2 borrowings, i.e. 0.6%), e.g. *keirin*, n. (1957); *Tsukahara*, n. (1972).
- (2.3) Theatre (7 borrowings, i.e. 2.2%), e.g. *onnagata*, n. (1901); *nogaku*, n. (1916); *oyama*, n. (1925).
- (2.4) Cartoons, Comics and Film (7 borrowings, i.e. 2.2%), e.g. *manga*, n. (1951); *anime*, n. (1985); *hentai*, n. (1990).
- (2.5) Games and Leisure Activities (7 borrowings, i.e. 2.2%), e.g. *karaoke*, n. (1977); *Nintendo*, n. (1987); *Sudoku*, n. (2000).

(3) The Fine Arts and Crafts (31 borrowings, i.e. 9.6%)

- (3.1) Music (3 borrowings, i.e. 0.9%), e.g. *nogaku*, n. (1916); *gagaku*, n. (1936).
- (3.2) Literature (4 borrowings, i.e. 1.2%), e.g. *pillow book*, n. phr. (assuming a meaning from Japanese literature in 1928); *waka*, n. (1932); *mono no aware*, n. phr. (1940).
- (3.3) Art (14 borrowings, i.e. 4.3%), e.g. *sumi-e*, n. (1938); *origami*, n. (1948); *tsutsumu*, n. (1975).
 - (3.3.1) Flower Arrangement (2 borrowings, i.e. 0.6%), e.g. *ikebana*, n. (1901); *moribana*, n. (1928).
 - (3.3.2) Jewellery (3 borrowings, i.e. 0.9%), e.g. *mokume gane*, n. (1979).
 - (3.3.3) Cultural Artefacts and Artistic Remains (5 borrowings, i.e. 1.5%), e.g. *dotaku*, n. (1911); *Momoyama*, n. (1929).

(4) Civilization and Politics (34 borrowings, i.e. 10.5%)

- (4.1) Politics (7 borrowings, i.e. 2.2%), e.g. *Minseito*, n. (1927); *Zengakuren*, n. (1952).
- (4.2) War and the Military (12 borrowings, i.e. 3.7%), e.g. *honcho*, n. (1945); *tenko*, n. (1947); *Red Army*, n. phr. (adopting a meaning from Japanese in 1970).
- (4.3) Business, Economy and Finances (15 borrowings, i.e. 4.6%), e.g. *zaibatsu*, n. (1937); *sogo shosha*, n. phr. (1967); *tokkin*, n. (1985).

(5) Gastronomy (39 borrowings, i.e. 12.1%)

- (5.1) Drink (3 borrowings, i.e. 0.9%), e.g. *kombucha*, n. (1902); *shochu*, n. (1938).
- (5.2) Restaurants and Bars (3 borrowings, i.e. 0.9%), e.g. *ryotei*, n. (1953); *izakaya*, n. (1987).

(5.3) Cookery (33 borrowings, i.e. 10.2%), e.g. *wasabi*, n. (1903); *tempura*, n. (1920); *teriyaki*, n. (1961); *ramen*, n. (1962); *tamari*, n. (1977); *napa*, n. (1979).

(6) The Natural Sciences (40 borrowings, i.e. 12.4%)

(6.1) Physics (1 borrowing, i.e. 0.3%), e.g. *Kikuchi*, n. (1934).

(6.2) Geography and Geology (3 borrowings, i.e. 0.9%), e.g. *bai-u*, n. (1910); *Okinawan*, adj. (1940); *andosol*, n. (1958).

(6.3) Chemistry and Biochemistry (4 borrowings, i.e. 1.2%), e.g. *rotenone*, n. (1905); *protoanemonin*, n. (1920); *ibotenic*, adj. (1962).

(6.4) Mineralogy (5 borrowings, i.e. 1.5%), e.g. *ishikawaite*, n. (1922); *ningyosite*, n. (1959).

(6.5) Medicine (10 borrowings, i.e. 3.1%), e.g. *itai-itai*, n. (1969); *Hashimoto*, n. (1935); *yusho*, n. (1969).

(6.5.1) Psychiatry and Psychology (1 borrowing, i.e. 0.3%), e.g. *Morita*, n. (1953).

(6.5.1.1) Parapsychology (1 borrowing, i.e. 0.3%), e.g. *thoughtography*⁷, n. (1931).

(6.5.2) Pharmacology (1 borrowing, i.e. 0.3%), e.g. *kainic*, adj. (1954).

(6.6) Biology (1 borrowing, i.e. 0.3%), e.g. *Okazaki*, n. (1968).

(6.6.1) Microbiology (1 borrowing, i.e. 0.3%), e.g. *Shiga*, n. (1900).

(6.6.2) Zoology (4 borrowings, i.e. 1.2%), e.g. *shubunkin*, n. (1917); *hamachi*, n. (1978).

(6.6.3) Botany (8 borrowings, i.e. 2.5%), e.g. *o-matsu*, n. (1916); *bonsai*, n. (1950); *hijiki*, n. (1970); *shiso*, n. (1985).

(7) People and Everyday Life (48 borrowings, i.e. 14.9%)

(7.1) Animal Rearing (2 borrowings, i.e. 0.6%), e.g. *Akita*, n. (1928); *Wagyu*, n. (1963).

(7.2) Love and Sexuality (2 borrowings, i.e. 0.6%), e.g. *enjo kosai*, n. phr. (1996).

(7.3) Clothing (3 borrowings, i.e. 0.9%), e.g. *mompe*, n. (1908).

(7.4) Health and Vitality (3 borrowings, i.e. 0.9%), e.g. *shiatsu*, n. (1967); *reiki*, n. (1975).

(7.5) Educational System (4 borrowings, i.e. 1.2%), e.g. *terakoya*, n. (1909); *ryu*, n. (1935); *Kumon*, n. (1984).

(7.6) Buddhism (9 borrowings, i.e. 2.8%), e.g. *roshi*, n. (1909); *sabi*, n. (1932); *zendo*, n. (1959).

(7.7) Society, Human Behaviour and Feelings (25 borrowings, i.e. 7.7%), e.g. *o-omi*, n. (1901); *mama-san*, n. (1904); *oyabun*, n. (1948); *uncanny valley*, n. phr. (1978); *hikikomori*, n. (1998).

(8) The Martial Arts (80 borrowings, i.e. 24.8%)

(8.1) Weaponry (5 borrowings, i.e. 1.5%), e.g. *daisho*, n. (1923); *tachi*, n. (1948); *shuriken*, n. (1978). (8.2) Forms, Styles and Ethos of Martial Arts Techniques (9 borrowings, i.e. 2.8%), e.g. *budo*, n. (1905); *kendo*, n. (1921); *aikijutsu*, n. (1955).

(8.2.1) Karate (9 borrowings, i.e. 2.8%), e.g. *shodan*, n. (1913); *yondan*, n. (1913); *makiwara*, n. (1959); *shuto*, n. (1959); *mae-geri*, n. (1960).

(8.2.2) Sumo (11 borrowings, i.e. 3.4%), e.g. *mawashi*, n. (1905); *oshi-dashi*, n. (1940); *oshi-taoshi*, n. (1940); *makuuchi*, n. (1957); *yokozuna*, n. (1966); *sumotori*, n. (1973)

(8.2.3) Judo (44 borrowings, i.e. 13.6%), e.g. *makikomi*, n. (1904); *yondan*, n. (1913); *kesa-gatame*, n. (1932); *uki-waza*, n. (first attested in the 1993 *OED ADD Series* in 1941); *judoka*, n. (1952); *tsugi ashi*, n. phr. (1950), *ippon*, n. (1957).

Of the twentieth-century Japanese borrowings listed in the *OED Online*, 16 words (i.e. 5.0%) cannot be clearly grouped into a particular domain. An example is the adjective *kawaii*, meaning “[c]ute, esp[ecially] in a manner considered characteristic of Japanese popular culture; charming, darling; ostentatiously adorable” (*OED3*). The borrowing was adopted from Japanese in 1965.

2.2 The analysis of Japanese borrowings in the different areas and spheres of life

2.2.1 Technology

As is obvious, the smallest group of borrowings introduced from Japanese during the twentieth century belongs to the ‘modern’ field of technology with its related domains. Technical advance and innovation led to the coining of new terms in these areas, some of which were assumed into English in the recent past. An example is the Japanese borrowing *Shinkansen*, denoting “a railway system carrying high-speed passenger trains, orig[inally] between Tokyo and Osaka”, or “a train which travels on this” (1993 *OED ADD Series*). In a transferred sense, the word can also refer to “a similar train or system elsewhere” (1993 *OED ADD Series*), as is illustrated by the linguistic documentary evidence available in the *OED*:

- “1984 *Railway Gaz. Internat.* Feb. 104/2 With the [Seoul-Pusan] shinkansen postponed, Mr Choi’s attention is now focused on developing a diesel train which can run on the existing track.” (1993 *OED ADD Series*)

Another example is the noun *emoji*, quite a widespread term in English for “[a] small digital image or icon used to express an idea, emotion, etc., in electronic communications” (*OED3*), e.g.

- “2011 *N. Y. Times* (Nexis) 28 Apr. b9 If you’ve downloaded an app for emojis, those little happy faces and icons, you can add it to your list of keyboards in this panel.” (*OED3*)

According to the *OED*, the word was adopted from Japanese towards the end of the twentieth century, i.e. in 1997.

2.2.2 Leisure and Pleasure

The field of ‘leisure and pleasure’ also comprises a relatively small number of Japanese-derived items. It includes borrowings associated with ‘tourism’ (e.g. *ryokan*), ‘sports’ (e.g. *keirin*), ‘theatre’ (e.g. *nogaku*), ‘cartoons, comics and film’ (e.g. *manga*, *anime*), ‘games and leisure activities’ (e.g. *karaoke*, *Sudoku*). *Ryokan* is used to designate “[a] traditional Japanese inn or hostelry” (*OED3*). A perusal of the *OED* quotation evidence reveals that the word is chiefly embedded in Japanese-speaking contexts in English, as in:

- “2005 P. Carey *Wrong about Japan* x. 142 There was a long, long day ahead, ... but we were weary of ... fish ... so we left the ryokan and headed in search of Mister Donut.”

Just like its Japanese equivalent, the borrowing *keirin* specifies a cycling race, and *nogaku* denotes “Japanese Noh drama as a dramatic form or genre” (*OED3*). The latter may also denote the music of this genre. *Manga*, *anime*, *karaoke* and *Sudoku* fall into the category of adopted words which occur

comparatively frequently in corpora of recent usage. Of these, *manga*, *anime* and *karaoke* are often used attributively in present-day English. Examples are *manga series*, *manga images*, *manga illustrator*, *anime film* and *karaoke music*. This is documented by the linguistic material included in the *OED* and English newspaper corpora compiled at *LexisNexis*:

- *The Guardian*, March 23, 2016; headline: “Sherlock Holmes to be immortalised in Japanese manga series; The detective’s latest reboot is based on the BBC series starring Benedict Cumberbatch as the pipe-puffing protagonist and Martin Freeman as his sidekick Watson”

Out in June, *Sherlock: A Study in Pink* adapts the BBC series, which started in 2010, transforming Benedict Cumberbatch’s Holmes and Martin Freeman’s Dr John Watson into classic manga images. Publisher Titan Comics said the release would be the first time the manga series, illustrated by manga illustrator Jay, would be printed in English. (*LexisNexis*)

- *The New York Times*, March 11, 2016; headline: “John Cho, Starring in Every Movie Ever Made? A Diversity Hashtag Is Born”

[...] Recent high-profile casting decisions, including the Scarlett Johansson role in the remake of the Japanese anime film “*Ghost in the Shell*” and Tilda Swinton’s casting as a sorcerer of Tibetan descent in Marvel’s “*Dr. Strange*,” also served as inspiration. (*LexisNexis*)

- “1992 *Premiere* Jan. 59/3 (*advt.*) This new combi player plays hundreds of karaoke music video song titles, hits from the ‘50s through the ‘80s, all with on-screen lyrics.” (1993 *OED ADD Series*)

Sudoku represents the latest Japanese borrowing recorded in the *OED*. The word was introduced into English in 2000. The following *OED3* citation reflects its first attested use in English:

- “2000 *New Pilot Files* (2 of 6) in *braunschweig.newfiles* (Usenet newsgroup) 24 Sept. Sudoku Number Place 0.2 - Freeware Sudoku Number Place is a number puzzle that is simple yet entertaining.”

2.2.3 The Fine Arts and Crafts

Additional domains enriched by Japanese during the twentieth century are the fine arts and crafts. Japan has long been internationally renowned for its arts and crafts. It is thus not surprising that Japanese has provided English with a number of words from these fields in the twentieth century. Borrowings in these areas encompass *gagaku*, adopted from Japanese in 1936 as a designation of “[a] type of Japanese instrumental music performed chiefly on ceremonial occasions at the Imperial court [...]” (*OED2*), and *waka*, another early twentieth-century borrowing introduced into English in the 1930s, specifying “[a] form of classic Japanese poetry, lyrical in nature and developed from the ancient traditional ballads” (*OED2*). Usage examples from *OED2* are:

- “1936 K. Sunaga *Jap. Music* ii. 24 *Gagaku* is the special form of music performed in the ceremonies of the Imperial Court, as well as music and dancing performed on such other occasions as banquets and entertainments.”

- “1968 *Encycl. Brit.* XII. 953/2 The poetic form used - the *waka*, deriving from the earlier folk songs - consists of an alternation of five- and seven-syllable lines, without rhyme, stress, metrical pattern or other technical device.”

This area also includes several common Japanese-derived words. Examples are *origami* and *ikebana*, which are frequently attested in English corpora reflecting present-day language use. A review of the documentary evidence included in the *BNC* and in *LexisNexis* suggests that the two borrowings quite often occur in attributive position, as in *origami tree*, *origami models*, *origami insects*, *ikebana schools* and *ikebana class*:

· Extract from *Today* (1992), London: News Groups Newspapers

A 20ft tall origami tree is currently standing in the Roosevelt Hall of New York’s Natural History Museum. Origami is the ancient Japanese art of paper folding.’ It was lit up by Mayor Dinkins’s wife and the Cookie Monster from Sesame Street,’ a museum curator tells me.’ We estimate the tree is decorated with 15,000 origami models of animals made by hundreds of volunteers.’ This is the twentieth year we have had a tree. It started much smaller with just origami insects. This year we have stars and mobiles, that is models on wire which move with the air current.’ The word origami comes from the Japanese *ori* (folding) and *kami* (paper). (*BNC*)

· *The Independent* (London), November 16, 1992, headline: “Out of Japan: ‘Group-think’ blossoms in flower house”

TOKYO - It is not often that one finds oneself as the only man in a room of 40 or more women, being eyed with the kind of curiosity E T might attract on a stroll across the floor of the London Stock Exchange. But such is the fate of a journalist exploring the inner mysteries of Japanese culture, or, to be more precise, the art of flower- arranging known as *ikebana*.

At the beginning it was all rather intimidating. Having enrolled in a course at one of Tokyo’s *ikebana* schools, I turned up to find a hallway full of flowers and twigs, and a large classroom of women busily snipping, twisting and coaxing blossoms into the most exquisite displays.

Not knowing where to begin, I asked a woman in the hallway for guidance. She looked at me sadly as if I were suffering from temporary dementia, and said: “This is an *ikebana* class.” Perhaps she thought I was looking for the restaurant next door. (*LexisNexis*)

2.2.4 Civilization and Politics

Furthermore, Japanese has served as a source of borrowings in the domain of civilization and politics, encompassing adopted words and meanings associated with politics, war and the military, business, economy and finances. *Minseito*, for instance, refers to “the Constitutional Democratic Party, formed [in Japan] in 1927 [...]” (*OED3*). Since this party was dissolved in 1940, the borrowing is confined to historical contexts in present-day English, as is exemplified by the following *OED3* citations:

- “1956 H. S. Quigley & J. E. Turner *New Japan* ii. 21 The Minseito was somewhat more inclined to liberalism and internationalism.”
- “1994 *Polit. Sci. Q.* **109** 211 The victory of the antimilitary Minseito party in 1936 led to another failed coup attempt.”

The field of war and the military comprises several terms which entered the English language in the context of the 1939-1945 war. *Tenko*, for instance, denotes “a muster parade or roll-call of prisoners” (*OED2*) in prison camps in Japan during the Second World War, as in:

- “1947 J. Bertram *Shadow of War* vi. iii. 190 They drilled us by the hour ... and firmly broke us in to the sacred mysteries of ‘*tenko*’ - the morning and evening muster parade ... that was routine in all prison camps in Japan... In time even *tenko* lost its terrors.” (*OED2*)

There is also the Japanese borrowing *honcho*, originally used among American prisoners in Japan during the Pacific phase (i.e. from 1941 to 1945) of the war of 1939-1945, denoting “the leader of a small group or squad” (*OED3*). The word now mostly functions as a colloquial term in American English for “any person in charge; a manager, a boss” (*OED3*). In this sense, the borrowing is quite frequently recorded in the compound *head honcho*, as in:

- Extract from *New Musical Express* (1992), London: Holborn JEFFREY LEE Pierce is the head honcho of the massively underrated Gun Club, a band of musicians who consistently produce fine records which are then ignored by the world at large. (*BNC*)
- “2008 K. Mahajan *Family Planning* 4 He replaced Mama as head-honcho when he was thirteen and she was recuperating from a difficult pregnancy.” (*OED3*)

The latest twentieth-century Japanese borrowing relating to war and the military is *Red Army* (more fully in *Japanese Red Army*), a semantic loan. The phrase is first recorded in English in 1918, initially denoting “the army of the Bolsheviks during the Russian Civil War” (*OED3*). In later use, it came to refer to “the army of the Soviet Union” (*OED3*), a meaning which now chiefly occurs in historical contexts. From the linguistic evidence included in the *OED3* it becomes clear that *Red Army* assumed a new meaning from Japanese in 1970, designating “[a]n extreme left-wing terrorist organization from Japan, developing from the Red Army Fraction [...] and active in the 1970s and 1980s.” This sense has also become historical in English, as is corroborated by the 2003 *OED3* example:

2003 *N. Y. Times Mag.* 19 Jan. 32/1 By the end of the 70’s, training camps situated in the Libyan desert were home to a virtual model United Nations of malcontents - reportedly including Japanese Red Army ‘soldiers’ next to Yemeni socialists next to members of West Germany’s Baader-Meinhof Gang. (*OED3*)

The highest number of borrowings in the field of civilization and politics are used

with reference to business, economy and finances. In the book *Japan: A Short Cultural History*, Chakravarti (2004: 21) rightly points out that

Once the most culturally isolated of countries, Japan has now emerged as the most industrially advanced country of the world and is now thoroughly integrated with the international economic as well as cultural exchanges. The web of inter-dependence extends throughout the modern world.

In all, English adopted 15 borrowings relating to business, economy and finances from Japanese in the past few decades. According to the *OED*, most of the Japanese-derived words and meanings from this domain were introduced into English during the second half of the twentieth century. This holds for the phrase *sogo shosha*, for instance, which was taken over into English in 1967 as a term for “a very large company [in Japan] that engages in the international buying and selling of a wide range of goods and services” (1993 *OED ADD Series*). The borrowing usually appears in contexts related to Japan, as in:

1972 *Guardian* 16 Oct. 11/1 Japan’s giant *sogo shosha*, or all-round trading companies, are a strictly Japanese phenomenon, unknown in any other country. They are independent firms which buy and sell not just specific goods but almost everything. (1993 *OED ADD Series*)

Similarly, *tokkin*, which was borrowed from Japanese in 1985 in the sense of “a type of short-term corporate investment fund managed by a trust bank, providing a reduction of tax liability and other financial advantages” (1993 *OED ADD Series*), is restricted to contexts associated with Japan. The word often assumes an attributive function in English, as in *tokkin funds*:

- “1990 *Fortune* 7 May 65/2 The drop so far in 1990 has been largely confined to two relatively small groups, foreign investors and so-called *tokkin funds*.” (1993 *OED ADD Series*)

From the 1993 *OED ADD Series* we learn that the Japanese original *tokkin* is an acronym which was formed from the initial elements of *Tok(utei Kin(sen Shintaku)*, literally meaning ‘specifically oriented money in trust’.

2.2.5 Gastronomy

A further area enriched by Japanese in the twentieth century is the field of gastronomy, comprising borrowings relating to restaurants and bars, drink and cookery. *Izakaya*, *shochu*, *tempura*, *teriyaki* and *ramen* serve as examples. *Izakaya* is used to designate “[a] type of Japanese cafe or bar serving alcoholic beverages and a variety of small, typically inexpensive, dishes or snacks” (*OED3*), and *shochu* relates to a variety of Japanese spirit. The latter is also attested attributively in present-day English, as in:

- “1980 ‘J. Melville’ *Chrysanthemum Chain* 88 A bottle of cheap *shochu* rotgut.” (*OED2*) The borrowings *tempura*, *teriyaki* and *ramen* specify Japanese dishes. Like *shochu*, they quite frequently occur in attributive position (as in *tempura restaurant*, *teriyaki sauces*, *ramen shop*) in English, as the following examples show:

- “1967 D. Riesman & E. T. Riesman *Conversations in Japan* 223 Donald joined us for lunch at a *tempura* restaurant nearby.” (*OED2*)

· Extract from Trollope, J. (1992): *The rector’s wife*. London: Black Swan [...] When Anna stepped back, she said, ‘I think I’ll go straight home and face and present the larder.’ Tim did not understand. He said, wagging a forefinger, ‘No coffee break till ten-thirty- five!’ At ten-thirty-five, a stout woman in a blue overall with plain, pale-blue collar and cuffs to denote her seniority came up with a clipboard and said, ‘Tim and Anna. Ten minutes coffee.’ Anna said, ‘ I’ll just finish the teriyaki sauces.’ (*BNC*)

“2002 T. Shimoda *Forth Treasure* (2003) 167 The ramen shop where he often ate lunch was in a block of small restaurants ... aimed at the many tourists who visit Kyoto.” (*OED3*)

2.2.6 The Natural Sciences

The natural sciences with their related branches constitute the third largest area influenced by Japanese in the last few decades: 40 twentieth-century borrowings (i.e. 12.4%) can be assigned to this field. The highest proportion of natural science terms belongs to medicine and botany. A significant number of the Japanese-derived items in the natural sciences represent specialized, technical terms (such as *yusho*, which refers to a type of disease, and *protoanemonin*, which specifies a biochemical substance) that might be unknown to most native speakers of English. In addition, several borrowings can be identified in the natural sciences which reflect proper nouns, such as *Hashimoto*, a type of autoimmune disease. The *OED2* informs its users that it was named after the Japanese surgeon Hakaru *Hashimoto*, who first described the condition. The word is used in the genitive or in attributive function in English, as in *Hashimoto’s disease* and *Hashimoto thyroiditis* (see *OED2*). There are also at least some borrowings in the list of natural science terms which have made it into everyday use. *Bonsai*, for instance, was taken over from Japanese in 1950. It belongs to the group of Japanese borrowings which are on everyone’s lips.

2.2.7 People and Everyday Life

‘People and Everyday Life’ represents the second largest domain to which Japanese contributed in the form of new lexical items in the twentieth century. This area comprises 48 words and meanings. The number of borrowings in this field is an indication of how multi-faceted life has become in recent times. ‘People and Everyday Life’ contains borrowings in seven subfields, encompassing words to do with animal rearing (e.g. *Akita*, the name of a breed of dog), love and sexuality (e.g. *enjo kosai*, “a form of paid escort work in which a young woman provides companionship or sexual favours to an older man in exchange for money or luxury items” (*OED3*)), clothing (e.g. *mompe*, relating to types of trousers typically worn by Japanese women), health and vitality (e.g. *shiatsu*, quite a widespread term for acupuncture). Several borrowings used with reference

to the educational system can also be identified among the *OED* entries, such as, for instance, *ryu*, denoting “a style, method, or school of thought relating to a Japanese discipline or art” (*OED3*). The word is also used to designate “an institution or body that teaches such a style” (*OED3*).

In addition, a number of borrowings from Buddhism were assumed into English during the last few decades. Cannon (1996: 66-67) gives an outline of the historical development of Buddhism as a religion and philosophy in Japan:

Brought from Korea in the 6th century, Buddhism became the national religion in the 8th century. Soon the powerful Shingon and Tendai sects, introduced by monks who had studied in China, became dual mainstreams of Japanese Buddhism. In the early Kamakura period Zen became the third major sect, whereupon Japanese Buddhism became distinct from the mainland variety.

Seven of the nine twentieth-century Japanese borrowings in this category are related to Zen Buddhism. Examples are *roshi*, “the spiritual leader of a monastic or lay community; an advanced practitioner of Zen meditation” (*OED3*), and *zendo*, “[a] place for Zen Buddhist meditation and study” (*OED2*).

The list of *OED* items also comprises a substantial proportion of borrowings associated with society, human behaviour and feelings, for example *mama-san*, which was adopted into English at the beginning of the twentieth century (i.e. in 1904) as a synonym for a mother in contexts related to Japan and East Asia, as in:

- “1904 L. Hearn *Let.* 10 Aug. in *Japanese Lett.* (1911) 442 Little Mamma San, - This morning we had a pleasant swimming, the sea being warm.” (*OED3*)

The *OED3* informs its users that the word changed in meaning over time. It later use, it came to refer to “any woman in a position of authority, spec[ifically] one in charge of a geisha-house or bar” (*OED3*). The first attested use of this sense dates from 1946 in *OED3*:

- “1946 *Amer. Speech* 22 55/2 *Mama-san*, the GI term for the madam of a joro house. (Japan.)”

Another example from this category is *hikikomori*, a comparatively recent borrowing. It was adopted from Japanese in 1998 as a term for “abnormal avoidance of social contact; acute social withdrawal” (*OED3*). It is also used to designate “a person, typically an adolescent male, engaging in this” or “a recluse, a shut-in” (*OED3*). *Hikikomori* belongs to the group of borrowings which are restricted to Japanese-speaking contexts, as in:

- “2008 A. Fogel & M. Kawai in A. Fogel et al. *Human Devel. in 21st Cent.* xix. 194 Japanese *hikikomori* are typically adolescents who are shy, sensitive, and intelligent.” (*OED3*)

2.2.8 The Martial Arts

The Martial Arts with their various subgroups is the area on which the impact of Japanese was most intense in the twentieth century: nearly 25 per cent of the words

and meanings assumed from Japanese in recent times belong to this field. The term *martial art* itself represents an early twentieth-century Japanese borrowing. The phrase was assumed from Japanese in 1920. According to the *OED3*, it either goes back to Japanese *bu-gei*, which was coined from *bu-* ‘military affairs’ and *gei* ‘art, craft’, or Japanese *bu-jutsu*, which is ultimately derived from *bu-* and *jutsu* ‘art, skill, technique’. Similarly, the noun *karate* was taken over from Japanese in the recent past. The word is first documented in 1955 in the *OED2*:

- “1955 E. J. Harrison *Fighting Spirit Japan* (ed. 2) vii. 74 Karate resembles both jujutsu and judo.” (*OED2*)

A close review of the borrowings relating to the martial arts reveals that the great majority of them have to do with judo. In all, English adopted 44 judo terms from Japanese. They entered English during the first half of the twentieth century. Cannon (1996: 64) draws attention to the fact that

The West experienced a keen, rising interest in the martial arts from the late 19th century, with London’s first *judo* club formed in 1918. The International Judo Federation was established in Paris, and judo associations existed in most countries by the 1960s. Once judo was added to the Olympics in 1964, the Japanese usually won the competitions, as also for the world judo championships, beginning in 1956.

An essential proportion of the borrowings in this category of *OED* entries are attested in specialized literature on martial arts systems and techniques. *Shodan*, for instance, functions as a technical term in judo and karate for “[a] degree of proficiency equivalent to first Dan or first degree Black Belt” or “a holder of this degree” (1993 *OED ADD Series*), as in:

- “1987 *Fighting Arts Internat.* No. 41. 36/1 The highest graded competitor was to be *shodan* (1st degree black belt).” (1993 *OED ADD Series*)

Another example is *oshi-taoshi*, a sumo term which was taken over into English in 1940. It denotes “[a] winning move in which a wrestler pushes his opponent down to the floor” (*OED3*). The item is mainly recorded in specialized studies on sumo, as is illustrated by the following *OED3* quotations:

- “1940 K. Hikoyama *Sumo* iii. 60 If he throws him down by a violent push, it is called *osi-taosi*, or ‘push-down’.”
- “1985 P. L. Cuyler *Sumo* (1991) 192 When a wrestler is pushed down, whether in or out of the ring, it is called an *oshi taoshi* (pushed down).”

These types of word belong to the group of Japanese borrowings that only the specialist is familiar with.

3. Conclusion

This paper has contributed to current research in the domain of English lexicology. It represents an up-to-date analysis of an essential proportion of the foreign vocabulary entering English in the recent past: the total number of twentieth-century Japanese borrowings recorded in the *OED Online*. As mentioned before, the latest Japanese borrowing identified in the electronic *OED* is the word *Sudoku*, which was first

recorded in 2000 in English. At present, the *OED* does not include any lexical item which was taken over from Japanese in the twenty-first century.

The comprehensive linguistic data offered by the *OED* and further corpora rendered it possible to provide a rounded picture of the variety of subject areas and spheres of life from which Japanese words and phrases have been borrowed into English since 1900. The body of twentieth-century Japanese borrowings comprises 323 words and meanings. As to the percentage of borrowings in the different subject fields, we established that the highest proportion of lexical items can be found in the domain of the martial arts. A substantial number of the borrowings in this field are classified as technical terms which seem to be unknown to the average native speaker of English. An example is *makuuchi*, adopted from Japanese in the 1950s as a specialized term in sumo for “[t]he highest division of wrestlers” (*OED*3). Of the fields related to the martial arts, the domain of judo in particular encompasses a relatively high number of borrowings.

An additional major subject field which comprises quite a large number of Japanese-derived words is the domain of people and everyday life, encompassing the subgroups animal rearing, love and sexuality, clothing, health and vitality, the educational system, Buddhism, society, human behaviour and feelings. The diversity of Japanese borrowings in this category reveals how varied life has become in the recent past.

The borrowings in the natural sciences with their different related domains make up the third largest group of words which were adopted from Japanese in the twentieth century. The influx of natural science terms might be due to progress and inventions in these areas in Japan, which resulted in the formation of new words several of which were subsequently transferred into English.

Concerning the individual subcategories of the different overriding fields, the greatest number of Japanese borrowings are listed in the fields of judo (44 borrowings), cookery (33 borrowings), society, human behaviour and feelings (25 borrowings), business, economy and finances (15 borrowings). This result illustrates that Japanese not only made significant lexical contributions to the English language in the form of technical terms documented in specialized contexts but also in the form of words relating to everyday matters.

Notes

1. A detailed definition of the term borrowing is provided in the terminology chapter of this paper.
2. Durkin email dated 9th February 2010.
3. *Ibid.*
4. For more information about the *OED* revision work, see Durkin (1999: 1-49).
5. For more details on the production and the advantages of a digitalized form of the *OED* see Brewer (2004: 1– 43) and Brewer (2007: 213–57).
6. The grammatical terminology employed in this article relies on Quirk et al.’s *Comprehensive Grammar of the English Language* (2008). For the definition of the term *phrase* see Quirk (2008: 2.3ff and 2.25ff).

7. *Thoughtography* is classified as a technical term in parapsychology for “[t]he production of a visible, usually photographic, image (supposedly) by purely mental means” (*OED3*). According to the *OED3*, the word ultimately corresponds to Japanese *nensha*, itself formed from *nen-* ‘thought, idea’ and *sha-* (in *shashin*, meaning ‘photography’, ‘photograph’). For the meaning and etymology of other unfamiliar borrowings which are part of the above list, see the information which is provided by the corresponding *OED* entries.

REFERENCE

1. Algeo, John & Algeo, Adele S. (eds.) (1991). *Fifty years among the new words. A dictionary of neologisms, 1941-1991*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Ayto, John. (1989). *The Longman register of new words*. Harlow: Longman.
3. – (1990). *The Longman register of new words*. Vol. 2, Harlow: Longman.
4. Barnhart, Clarence L. & Steinmetz, Sol & Barnhart, Robert K. (1973). *The Barnhart dictionary of new English since 1963*. Bronxville: Harper & Row.
5. – (1980). *The second Barnhart dictionary of new English*. Bronxville, N. Y.: Barnhart.
6. – (1990). *Third Barnhart dictionary of new English*. New York: Wilson.
7. Brewer, Charlotte. (2004). The ‘electronification’ of the *Oxford English Dictionary*. *Dictionaries* 25: 1-43.
8. – (2007). *Treasure-house of the language: the living OED*. New Haven and London: Yale University Press.
9. Cannon, Garland. (1996). *The Japanese contributions to the English language. An historical dictionary*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
10. Carstensen, Broder. (1968). Zur Systematik und Terminologie deutsch-englischer Lehnbeziehungen. In: H. E. Brekle & L. Lipka (eds.), *Wortbildung, Syntax und Morphologie. Festschrift zum 60. Geburtstag von Hans Marchand am 1. Oktober 1967*. The Hague – Paris: Mouton. 32-45.
11. Chakravarti, Balaram. (2004). *Japan: a short cultural history*. Kolkata: Akhil Bharatiya Itihas Sankalan Yojana.
12. Delahunty, Andrew. (ed.) (2008). *From bonbon to cha-cha: Oxford dictionary of foreign words and phrases*. Second ed., Oxford: Oxford University Press.
13. Durkin, Philip. (1999). Root and branch: revising the etymological component of the *OED*. *Transactions of the Philological Society* 97: 1-49.
14. Green, Jonathan. (1994). *New words. A dictionary of neologisms since 1960*. London: Bloomsbury.
- Hayakawa, Isamu. (2014). *A historical dictionary of Japanese words used in English*. Tokyo: Texnai.
- Mort, Simon. (1986). *Longman guardian of new words*. Harlow: Longman.
15. Murray, James & Bradley, Henry & Craigie, William & Onions, Charles T. (eds.) (1884-1933). *The Oxford English Dictionary; Supplement (1972-86)*, ed. by Burchfield, Robert; Second ed. (1989), ed. by Simpson, John & Weiner, Edmund; *Additions Series (1993-1997)*, ed. by Simpson, John & Weiner,

- Edmund & Proffitt, Michael; Third ed. (in progress) *OED Online* (March 2000), ed. by Simpson, John. Oxford. *OED Online* searchable at: <<http://www.oed.com/>>
16. Quirk, Randolph *et al.* (2008). *A comprehensive grammar of the English language*. Harlow: Longman. Reifer, Mary. (1955). *Dictionary of new words*. New York: Philosophical Library.
 17. Schultz, Julia. (2012). *Twentieth century borrowings from French to English: their reception and development*. Newcastle: Cambridge Scholars.
 18. Tsuchihashi, Shoko. (1997). History of Japanese loanwords in English. In: A. K. Melby (ed.), *The twenty-third LACUS forum 1996*. Chapel Hill: The Linguistic Association of Canada and the United States. 683-692.
 19. Tulloch, Sara. (1991). *The Oxford dictionary of new words*. Oxford: Oxford University Press.

Online resources:

British National Corpus <<http://www.natcorp.ox.ac.uk/>>
LexisNexis <<http://www.lexisnexis.de/>>

Appendix

In this essay, the following abbreviations are used:

'...'	meaning
adj.	adjective
n.	noun
phr.	phrase
<i>BNC</i>	<i>British National Corpus</i>
<i>OED</i>	<i>The Oxford English Dictionary</i>
<i>OD2</i>	<i>The Oxford English Dictionary, Second Edition</i>
<i>OED3</i>	<i>The Oxford English Dictionary, Third Edition</i>
<i>OED ADD Series</i>	<i>OED Additions Series</i>

Յ. ՇՈՒԼՏ - Ճապոներենի ազդեցությունը անգլերենի բառապաշարի վրա. – Սույն հոդվածում փորձ է արվում ուսումնասիրել ճապոներենի ազդեցությունը անգլերենի բառապաշարի վրա սկսած 1900 թվականից: Հետազոտության արդյունքները հիմնված են անգլերեն ներթափանցած ճապոներեն փոխառությունների համապարփակ բառարանագրական տվյալների վրա, որոնք վերցված են *Oxford English Dictionary* առցանց բառարանից: Հոդվածում ճապոներեն փոխառությունները խմբավորված են ըստ տարբեր ոլորտների (ինչպիսիք են՝ տեխնոլոգիան, գաստրոնոմիան, քաղաքականությունը, պատերազմը և ռազմական ուժերը, գեղարվեստը և արհեստը, մարտարվեստը և այլն), որոնք վերջին մի քանի տասնամյակներում ենթարկվել են ճապոներենի ազդեցությանը:

Բանալի բառեր. բառագիտություն, բառարանագրություն, առցանց բառարաններ և բառագիտական հետազոտության տվյալներ, լեզվական շփում, օտար բառապաշարն անգլերենում, ճապոներենի ազդեցությունն անգլերենի վրա

TAXONOMY OF APOLOGY SPEECH SITUATIONS

As one of the vital means of regulating interpersonal relations, apology helps to restore and maintain harmonious relations between interlocutors. Apology is often viewed as a hybrid speech act that encompasses various communicative intentions. In the present paper an attempt is made to classify the main apology speech situations, as well as to present some of the structural, functional and communicative-pragmatic peculiarities of these situations.

Key words: *apology, communicative harmony, speech act, prototypical speech situation, sincerity condition, interactional rituals, politeness principle*

We, human beings, use language to make sense of the world. It is in the process of communication that we reveal what we think and, to certain extent, who we are. As stated by Sh. Paronyan: "... communication is a social action which is used as a vehicle of mind: expression of one's inner conscious interpretations (cognitive processes) – ideas, feelings, attitudes, and so on... It is indisputable that in some cases verbal interactions bring about cooperation and increase social ties among speaking partners. On the other hand, in certain cases communication results breakdown and disruption of social ties. You don't do anything, actually, you just say something, and the world changes substantially and instantly as a result of your verbal behaviour!" /Paronyan, 2012: 3-4/.

We cannot but agree that the act of apologizing is a kind of verbal behavior that "can change the world", too. A whole host of cross-cultural studies of this speech act bears witness to its importance /Goffman, 1971; Coulmas, 1981; Fraser, 1981; Cohen, Olshtain, 1981; Mir, 1992; Bergman, Kasper, 1993; Owen, 1983; Holmes, 1990; Mattson Bean, Johnstone, 1994; Trosborg, 1995; Aijmer, 1996; Meier, 1998; Rathmayr, 2003; Deutschmann, 2003; Lazare, 2004; Трофимова, 2008; Ogiermann, 2009; Плетнева, 2009/. Apology plays a paramount role in the process of human interaction. The speech situation, in which the act of apologizing is realized, is endowed with the power to heal humiliations, free one's mind of deep-rooted guilt, and remove every desire of reprisal and revenge. Furthermore, apology resolves conflicts, restores and enhances strained or broken relations and helps maintain social harmony. In terms of pragmatics, apology is an expressive speech act, which is inherently convivial, and its goal coincides with the social goal of maintaining harmony between speaker and hearer /Leech, 1983: 104-105/. We should go one step further by defining apologies as one of the most complex communicative acts. In the process of communication apology changes its masks: it may wear the mask of a social rite or the mask of a very sincere remedial act, it may mask itself as a face-saving act or as a face-threatening one.

The present paper aims to introduce a kind of taxonomy – a systematized classification of those speech situations that unveil the many facets of apology. We make an attempt to differentiate the mentioned apology situations trying to depict the changes that occur in the “organic unity” of this speech act. So, let us begin our “journey”.

The situation of apology as a widely occurring social and communicative phenomenon has its prototypical structure that presents the following basic components – “actors of this play”:

1. “offender”¹, who takes responsibility for the offence,
2. “offended”², who perceives her/himself as affected by the offence or is just perceived as such by offender,
3. “offence”, which may be real, potential or only perceived as such by the offender or offended,
4. “remedy”, which presupposes recognition of the offence, acceptance of responsibility and a display of regret /Deutschmann, 2003: 44-46/.

The prototypical structure of this speech situation leads us to the idea that it has also certain prototypical scenario – plan of fixed succession of actions or events. And the prototypical scenario represents nothing else but the well-known set of felicity conditions which are necessary for the act of apologizing to have been performed. Let us present the scenario of the prototypical situation of apology through the Searlean kaleidoscope of felicity conditions, which are as follows:

Propositional content: Past A (act) done by S (speaker),

Preparatory: A displeases or harms H (hearer) and S believes A displeases or harms H,

Sincerity: S feels sorry for A,

Essential: Counts as an expression of regret and remorse by S for A /Searle, 1969: 66-67/.

Thus, the act of apologizing is called for when there is a violation of social norms, i.e., when an action or utterance results in offence, when one or more persons perceive themselves as offended, and the culpable person(s), i.e. the offender, needs to make amendments. A well-devised wording of the prototypical situation of apologizing is presented by A. Trosborg: “It is assumed that there are two participants: an apologizer and a recipient of the apology. When a person has performed an act (action or utterance) or failed to do so, which has offended another person, and for which he/she can be held responsible, the offender needs to apologize. The act of apologizing requires an action or an utterance which is intended to “set things right” /Trosborg, 1995: 373/.

It should be mentioned at the outset that almost in all classifications of apologies a decisive factor is the offence or the “object of regret” /Coulmas, 1981: 75/ as it is mainly the offence that obliges the wrongdoer to apologize. The nature

and severity of the offence strongly affect the form of the subsequent apology situation. As apologies are provided for a wide variety of wrongs from minor infractions to serious harm and criminal actions, the interplay between the offence and the felicity conditions mentioned above may be differently manifested giving rise to various apology situations. Thus, based on the type and intensity of the offence as well as on some other accompanying linguistic and extralinguistic factors³, the prototypical scenario of apology may take different routes to evolve. Consequently, we suggest classifying apology situations into the following groups: *prototypical apology situations*, *semi-prototypical apology situations* and *non-prototypical apology situations*⁴. Prototypical apology situations are characterized by the prototypical structure and scenario described above. Semi-prototypical and non-prototypical apology situations are engendered when some of the felicity conditions are met partially and unequally, that is, these situations, as M. Deutschmann mentions, fall partly outside of the prototypical view of this speech act /Deutschmann, 2003: 46/. The differentiation between semi-prototypical apology situations and non-prototypical apology situations is based on the fact that although in both cases there are deviations from the expected scenario – “boundaries and laws of prototypical apology situations are trespassed and violated”, however, semi-prototypical situations perform remedial function peculiar to prototypical apology situations, while non-prototypical situations do not perform any repair work and may be viewed as offensive acts.

Now let us present the main apology situations that we have differentiated and categorized on the basis of the above mentioned classification.

Apology Situations as a Part of Conversational Routine

We shall begin this part of our paper by introducing apology situations which are named differently by different researchers. These situations are known as **ritual, conventional, formulaic, situational, phatic** or **stereotypical** apology situations. Very often than not formulaic apologies are viewed as strategies of linguistic politeness and social etiquette. In formulaic apology situations we witness the ritual work of apologizing, which, according to E. Goffman, “allows the participants to go on their way, if not with satisfaction that matters are closed, then at least with the right to act as if they feel that ritual equilibrium has been restored” /Goffman, 1976: 68/. Here the apologizer acts according to the existing rules of verbal behaviour and norms of social interaction, which, in their turn, are conditioned by the conventions of the given society. A situation of this kind may be developed, for example, when one hurts someone unintentionally, bumps into a person, forgets a name, is late, interrupts a conversation and so forth.

“I’m sorry I couldn’t get here earlier, sweetheart,” Desi says.

“I know how full Jacqueline keeps your schedule,” I demur. Desi’s mom is a touchy subject in our relationship (Flynn, 2012: 493).

In the above adduced example the speakers are friends. The situation is a typically formulaic apology situation where one of the interlocutors apologizes for being late.

It is our firm belief that in the speech situations falling under the formulaic or ritual category the sincerity of the apologizer is not a relevant factor for the successful realization of the speech act of apology. Here, the apologizer acknowledges the fact that he/she is responsible for some unwelcome, unpleasant, inappropriate turning in the course of communication, however, he/she is certain that the offence (if there is any offence) is minimal and there is no need for forgiveness, thus, there is no need for demonstration of deep and real feelings and emotions. In such situations, the major task of the apologizer is to implement the rules of social etiquette in order to maintain the required communicative balance. Thus, it goes without saying that formulaic apology situations breach some of the laws of prototypical apology scenario (i.e. offence is minimal or almost non-existent, sincerity is not a necessary condition), however, we categorize them as semi-prototypical apology situations and not as non-prototypical situations, as they perform prosocial functions (restoration of social harmony, maintenance of communicative equilibrium) peculiar to prototypical apology situations.

It is important to note that some researchers go even deeper into their studies and present subgroups of ritual or formulaic apology situations. M. Deutschmann distinguishes “apologies with added functions”. In these cases the offence is minimal and even non-existent, and the apology performs some other functions in addition to its main function – repair and remedial work. M. Deutschmann calls these apologetic forms “request cues”. Request cues realize two types of additional functions: request for repetition and request for attention /Deutschmann, 2003: 72/. To elucidate the mentioned point let us present the following situation:

“Where did you go, Nick – I need to know.”

“It’s not relevant.”

“Nick!” Go snapped.

“I just did what I do some mornings. I pretended to leave, then I drove to the most deserted part of our complex, and I ... one of the houses there has an unlocked garage.”

“And?” Tanner said.

“And I read magazines.”

“Excuse me?”

“I read back issues of my old magazine.” (Flynn, 2012: 417)

In this situation the participants of the conversation are Nick and his lawyer Tanner Bolt. Nick’s wife has disappeared, and as he is the main suspect in her disappearance, he has hired Tanner. Tanner tries to analyze the case asking his defendant to go into detail about the situation under investigation. Here the

apologetic structure “*Excuse me?*” acts as a request to the interlocutor to repeat and clarify the information.

R. Rathmayr and some other linguists put forward the idea that the formulaic apology situations where transgressions of Gricean maxims of quality, quantity, relation and manner⁵ are registered should be classified under the head **metacommunicative apology situations**. So, the above mentioned apology situation (and similar situations) may be called also metacommunicative apology situation(s), as there are violations of quantity, manner and relation maxims, i.e., the speaker’s statement (“**And I read magazines.**”) is not as informative as it is expected, it gives rise to vagueness and it is not relevant to the flow of speech.

Genuine Apology Situations

The pragmatic goals and communicative aims of the apologizer are entirely different when what we deal with are the apology situations known by the following names: **real, emphatic, genuine, substantial, substantive, essential or personal apology situations**. We have sufficient ground to believe that these situations are nothing else but prototypical apology situations.

According to sociologist Nicholas Tavuchis, the real apology has two fundamental requirements: “the offender has to be sorry and has to say so” /Tavuchis, 1991: 36/. Here, the main aim of the speaker is to make the addressee believe in his or her remorse and regret, stress clearly the idea that he/she admits his/her fault, takes the full responsibility for the action and is ready to compensate for the damage if it is possible. The ultimate goal of these situations is not only to re-establish the social harmony but also to attain forgiveness. In these situations the communicative focus is on the sincerity condition as opposed to formulaic or ritual apology situations where the communicative focus is on the essential condition. This stems from the fact that in genuine apology situations offences and damages are real and serious.

It stands to reason that the above mentioned differences between formulaic and genuine apology situations underlie the choice of linguistic units to construct apologetic speech.

In ritual or phatic apology situations the apologizer makes use of fixed set of easily identifiable units (*apologies, sorry, excuse, forgive, pardon, excuse me, I'm sorry; I beg your pardon; I offer my apologies; I owe you an apology; I do apologize for...; Please, accept my apologies and so on*) which are accepted as conventional ready-made formulae used in similar speech situations by the given speech community.

In real apology situations the speaker turns not only to clichéd and conventional means of expressing apology but also provides explanations or accounts of the situation, acknowledges his/her responsibility, offers repair and compensation, makes promises of forbearance. We would also like to make a further point about the fact that in real apology situations the apologizer more often

than not makes abundant use of intensifying adverbs (*very, really, so, sincerely, honestly, terribly, extremely, awfully, truly, etc.*) that strengthen the impact of the speech by adding some attitudinal or emotive meanings.

Go phoned while I was still staring at the clue.

“Are we okay?” she asked immediately.

My sister thought I was possibly a wife killer.

“We’re as okay as I think we can ever be again, considering.”

*“Nick. **I’m sorry.** I called to say **I’m sorry,**” Go said. “I woke up and felt totally insane. And awful. I lost my head. It was a momentary freakout. I **really, truly apologize.**”*

I remained silent.

*“You got to give me this, Nick: exhaustion and stress and ... **I’m sorry ... truly.**”*

“Okay,” I lied.

(Flynn, 2012: 331)

We present the above mentioned example as a case of real or substantial apology situation. The interlocutors are Go (Margo) and Nick who are twins. The relationship between them is described as unique: they have always acted as a team against the world. However, Go’s momentary doubt about Nick’s innocence - her suspicion that her brother may have killed his wife, deeply insults Nick. In the above adduced situation Go tries to apologize for her doubts and demeanor. This example illustrates well enough the peculiarities of real apology situations. Go’s apologetic speech represents a combination of explanations for her thoughts and conduct (...**It was a momentary freakout..., You got to give me this, Nick: exhaustion and stress and ...**), apologetic formulae (**I’m sorry; ... apologize**) and intensifying adverbs (**really, truly**). Let us observe the fact that Nick does not actually forgive her sister (“Okay,” **I lied.**), despite his sister’s regret and apology. This leads us to the idea that in some cases even the most sincere and heartfelt apology may fail.

Hidden Side of Human Nature: Pseudo-apologies

Lynn Johnston – a Canadian cartoonist, writes metaphorically that: “An apology is the superglue of life. It can repair just about anything.” An interesting interpretation of this idea is given by L. Macleod: “If we follow Johnston’s metaphor, we are reminded that even though an apology can be a powerful life tool, things can go wrong. If the ingredients of the glue are not properly measured and mixed it doesn’t stick; and even if it does set, often the pieces don’t always fit together” /Macleod, 2008: i/. While doing our research we have come across such deviant types of apology situations (pseudo-apologies, “face attack” apologies, sarcastic apologies) where “the ingredients of the glue are not properly measured”

and which come to fall under the category of non-prototypical apology situations mentioned in the beginning.

The most “treacherous” and deviant non-prototypical apology situations are known as pseudo-apologies. In these cases apologies may be viewed as either efforts to manipulate others or as shallow attempts by the offenders to free themselves from guilt. Aaron Lazare writes in his book “On Apology”: “With pseudo-apology, the offender is trying to reap the benefits of apologizing without having actually earned them. People who offer a pseudo-apology are unwilling to take the steps necessary for genuine apology; that is, they do not acknowledge the offense adequately, or express genuine remorse, or offer appropriate reparations, including a commitment to make changes in future. These three actions are the price of an effective apology. To undertake them requires honesty, generosity, humility, commitment, courage, and sacrifice. In other words, the rewards of an effective apology can only be earned. They cannot be stolen” /Lazare, 2004: 9-10/.

It goes without saying that it is very difficult, sometimes even impossible, to identify and discern pseudo-apologies. Some researchers suggest deciphering pseudo-apologies with the help of the intonation and structure of the apologetic speech. It is assumed that when guilty people – the offenders, are not really sorry, they do not want to directly admit their faults, their speech rings markedly false being decorated with “garments” such as *ifs, buts, hedges, euphemisms, the agentless passive voice* (“Mistakes were made.” “Damage is caused.”), etc. However, this is not a definitive hypothesis conditioned by the impossibility of fully decoding the complex psychology of human being as one can say “I’m very sorry..., I apologize...” and not mean it, and on the contrary, one can apologize indirectly, better to say, implicitly, in an excessively lengthy and complex manner but with heartfelt intent.

It should be mentioned that there is a range of other words that have emerged as equivalents to the term pseudo-apology: *non-apology, nonpology, notpology, nopology, fauxpology, unapology, unpology, if apology, false apology* /<http://goo.gl/OaV1we/>.

Non-Remedial Apologies: “Face Attack” and Sarcastic Apology Situations

“**Face attack**” apologies form another set of non-prototypical apologies which are “uttered in situations where the remedial nature of apology is questionable” /Deutschmann, 2003: 46/. It is important to note that many researchers identify “face attack” apologies with pseudo-apologies taking into consideration the fact that in both cases one of the fundamental conditions of the prototypical apology situation – the sincerity condition is “devalued” and not fulfilled. In our opinion, however, it is essential to make a distinction between pseudo-apologies and “face attack” apologies. We suggest this differentiation based on the assumption that the intentions of the apologizers are different in the

mentioned apology situations. In case of pseudo-apologies the speaker acts as if he/she regrets and wants his/her words to sound sincere, real and genuine, while in “face attack” apology situations the speaker intentionally does not want to play the role of the real apologizer. Here, it is clearly indicated that the so-called apologizer “doesn’t like/want one or more of H’s wants, acts, personal characteristics, goods, beliefs or values” /Brown and Levinson, 1987: 66/. In these apology situations apologetic speech is used as a kind of preface to disapproval, disagreement, complaint, reprimand, accusation, criticism, refusal, etc.

I jammed it all into a bag and turned back around, looking at the gift box on the floor. “Could I look inside?” I asked her.

She hesitated, then played it safe. “No, I’m sorry, sir. Better not right now.” (Flynn, 2012: 97-98)

In the situation presented above we witness violation of Tact Maxim. The request to look inside his own gift box in his own room is refused by the police officer. The “apologizer” uses the phrase “I’m sorry” as a polite channel to “serve” the refusal, which is an act directed against the hearer’s negative face wants.

After presenting the main features of the “face attack” apology situation we are ready to make a move towards introducing its special subtype – **sarcastic apology situation**. In situations of this kind, the speaker may express disapproval, disagreement, complaint, reprimand, criticism or refusal “seasoned with certain amount of contempt and ridicule”.

However, it should be marked that we are given tangible facts to admit that not all cases of sarcastic apology situations are instances of face-threatening acts. Let us clarify the point.

G. Leech and J. Culpeper distinguish “mock politeness” and “mock impoliteness” strategies in the domain of “sarcastic politeness”. Based on this distinction they single out sarcastic remark /Culpeper, 1996/ or conversation irony (sarcasm) /Leech, 2014/ and ironic remark /Culpeper, 1996/ or banter /Leech, 2014/. Conversational irony (sarcastic remark, sarcasm) is mock politeness which is directed towards social disharmony, while ironic remark or banter is mock impoliteness which is meant to enhance social harmony /Culpeper, 1996: 352-358; Leech, 2014: 100-101/.

According to G. Leech: “Irony maintains courtesy on the surface level of what is said, but at a deeper level is calculated to imply a negative evaluation. Banter is offensive on the surface but at a deeper level is intended to maintain comity. [...] Irony is associated with an unfriendly demeanor, whereas banter is associated with a friendly demeanor, including laughter, prosodic markedness, etc.” /Leech, 2014: 100-101/.

Thus, sarcastic apology situations may be subdivided further into mock politeness and mock impoliteness situations. Mock politeness apology situations

are really sarcastic, unfriendly and confrontational situations. In these situations various face-threatening acts (complaint, reprimand, accusation, insult, etc.) may be realized. Here is an instance of mock politeness sarcastic apology situation with its original interpretation:

“I apologize for not e-mailing the meeting agenda to everyone ahead of time. Bill, Jean — did you have something you were particularly interested in having on there? Was there something you’re not prepared to discuss because you didn’t see this ahead of time? If so, we can postpone the meeting and reconvene tomorrow when you’re more prepared.”

Translation: “You people are making a big deal out of every trivial issue undeserving of an apology. Why are you trying to embarrass me? I can make you feel very small for bringing this up.”

(<http://www.profitguide.com/manage-grow/leadership/great-ideas-apologies-that-arent-really-apologies-29482>)

Sarcastic apologies uttered in friendly situations are mock impoliteness manifestations. They foster the intimacy and reflect the closeness of social distance between interlocutors. This type of sarcastic apology is regarded as a banter, and as G. Leech mentions: “it is a way of saying “We do not need to be polite to one another: I can insult you, and you will respond to it as a joke. This proves what good buddies we are” /Leech 2014: 101/.

Finally, we watched ANTM. Dad tried really hard not to die of boredom, and he kept messing up which girl was which, saying, “We like her?”

“No, no. We revile Anastasia. We like Antonia, the other blonde,” Mom explained.

“They’re all tall and horrible,” Dad responded. “Forgive me for failing to tell the difference.” Dad reached across me for Mom’s hand. (Green, 2012: 83)

In the example the expression “***Forgive me for failing to tell the difference.***” is not a sarcastic and offensive remark. In this case we deal with a mock impoliteness situation and the mentioned phrase is a banter that highlights the close relations between the interactants and “flavours the family talk with humour”.

General Categories of Apology Situations

Our study of the linguistic data concerning apologies reveals that the above presented prototypical, semi-prototypical and non-prototypical apology situations may be categorized further into interpersonal and collective, as well as retrospective and anticipatory apology situations.

A demarcation line is drawn between **interpersonal** and **collective** apology situations taking into consideration the number of interlocutors involved in the process of communication. Interpersonal apologies are exchanged between individuals (friends, family members, colleagues, neighbours, just strangers, etc.), while the communication partners of collective apology situations are groups or a group and an individual. Interpersonal and collective apology situations may be referred to as “**one to one**”, “**one to many**”, “**many to one**,” or “**many to many**” apology situations /<http://www.iep.utm.edu/apology/#H3/>. We would like to analyze as a case of collective apology situation Australian government’s apology to the indigenous Aboriginal population. Here is the BBC News coverage of the event: “In 2008 then Prime Minister of Australia Kevin Rudd apologized publicly to all Aborigines “for laws and policies that “inflicted profound grief, suffering and loss”. He singled out the “Stolen Generations”⁶ of thousands of children forcibly removed from their families. The apology, beamed live around the country on TV, was met with cheers” /<http://news.bbc.co.uk/2/hi/7241965.stm/>. Now, let us present an extract from K. Rudd’s speech:

*“We come together today to deal with an ugly chapter in our nation’s history. And we come together today to offer our nation’s apology. To say to you, the Forgotten Australians, and those who were sent to our shores as children without your consent, that **we are sorry**.*

***Sorry** – that as children you were taken from your families and placed in institutions where so often you were abused.*

***Sorry** – for the physical suffering, the emotional starvation and the cold absence of love, of tenderness, of care.*

***Sorry** – for the tragedy, the absolute tragedy, of childhoods lost,– childhoods spent instead in austere and authoritarian places, where names were replaced by numbers, spontaneous play by regimented routine, the joy of learning by the repetitive drudgery of menial work. **Sorry** – for all these injustices to you, as children, who were placed in our care.*

As a nation, we must now reflect on those who did not receive proper care...”

/http://www.dhs.vic.gov.au/__data/assets/pdf_file/0004/582187/Transcript-of-PM-Kevin-Rudd-Forgotten-Australians-apology.pdf/

The above mentioned situation is a special case of collective apology. According to E. Sanz such apologies may be defined as **national apologies** which are *collective, political, intra-state* actions or set of actions and may also be called by one of the following terms: “state apologies”, “community-focused apologies”, “political apologies”, “reconciliation apologies”, “many-to-many apologies”, “historical apologies”, “public apologies”, “collective apologies” /Sanz, 2012: 10/. Thus, based on E. Sanz’s definition, the above adduced example is a collective

apology situation as it is both made on behalf of and directed to identifiable communities. It is political because it is made by a political institution – Australian government, and for past wrongdoings of political character. This apology situation may be described as intra-state because it is intended for the Aboriginal population – a community from the same country, instead of being made amongst states.

Now let us pass on to the brief introduction of retrospective and anticipatory apologies.

The classification representing **retrospective** and **anticipatory**⁷ apology situations is bound up with temporal aspects of apologizing, that is whether apologies are uttered in anticipation of an offence or after an offence has taken place. This distinction between pre-event and post-event apology situations may be helpful in defining the discourse functions of apologies. The retrospective apology is a response to an offence, whereas the anticipatory apology anticipates an offence⁸. In effect, retrospective apologies are remedial, supportive (face-saving) and self-demeaning. Anticipatory apologies are disarming or softening /Aijmer, 1996: 99/. It should be mentioned that in anticipatory apology situations the propositional content condition can be partially waived as in these cases the offending acts are located in the future or present and not in the past. So, it is possible to assume that prototypical apology situations are mainly retrospective, while semi-prototypical and non-prototypical apology situations can be both retrospective and future-pointing – anticipatory.

Thus, it is deducible from what has been presented and discussed in the paper that the phenomenon of apologizing is not as simple as it may seem. The study of apology reveals a whole bunch of semantic and functional subtleties that unfold its poly-intentional nature. Our attempts to analyze and systematize various classifications devoted to apologies enable us to infer that there is a functional continuum for apologies representing the sequence of prototypical, semi-prototypical and non-prototypical apology situations. Conditioned by a wide variety of linguistic and extralinguistic factors these situations gain specific situational colouring and perform specific communicative-pragmatic functions. Through the observation of these various manifestations of apology situations (formulaic, real, sarcastic, etc.) it may well be concluded that sometimes it becomes increasingly difficult to draw any clear line between some of these situations. This fact leads us to the idea that the available taxonomies of apologies are still open to dispute as they are not all-inclusive and definitive.

Notes

1. It should be stated that the offender does not necessarily have to play an active role in the transgression, i.e., he/she does not necessarily have to have caused the offence. Such situations include those cases when adults apologize for their

children or pets, or individuals apologize on behalf of organizations as representatives.

2. We should not exclude those cases when the person, who is considered to be the victim of the offence, does not perceive her/himself as offended.

3. It should be always kept in mind that the uniqueness and oneness of each speech situation is conditioned also by factors of demographic nature (interlocutors' gender, age, education, and occupation), by contextual details (where, when, who apologized to whom, and why), by the exact words of the actual conversations, by the tone of voice of interlocutors, by non-verbal behaviour.

4. It seems essential to note that in the linguistic data devoted to the study of apologies only prototypical and non-prototypical apologies are differentiated. The term semi-prototypical apology and its definition is suggested by us, as we think it will make the classification more comprehensive.

5. P. Grice's Cooperative Principle says: "Make your contribution such as required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged." Four conversational maxims proposed by P. Grice are: 1. Maxim of Quantity – "Make your contribution as informative as is required", "Do not make your contribution more informative than is required", 2. Maxim of Quality – "Do not say what you believe to be false", "Do not say that for which you lack adequate evidence", 3. Maxim of Relation – "Be relevant", 4. Maxim of Manner – "Avoid obscurity of expression", "Avoid ambiguity", "Be brief (avoid unnecessary prolixity)", "Be orderly" /Grice, 1975: 45-46/.

6. It should be mentioned that in Australia there is a National Sorry Day which is an annual event held on 26 May, since 1998, to remember and commemorate the mistreatment of the country's indigenous population. During the 20th century, Australian governments' policies resulted in a "Stolen Generation" – described by John Torpey as "Aboriginal children separated, often forcibly, from their families in the interest of turning them into white Australians". The date 26 May carries great significance for the Stolen Generations, as well as for Aboriginal and Torres Strait Islander communities, and non-indigenous Australians. On 26 May 1997, the Bringing Them Home report was tabled in Parliament. The annual National Sorry Day commemorations remind and raise awareness among politicians, policy makers, and the wider public about the significance of the forcible removal policies and their impact on the children that were taken, but also on their families and communities /https://en.wikipedia.org/wiki/National_Sorry_Day/.

7. Anticipatory apologies are also known as prospective and preventive apologies.

8. The idea that speakers apologize not only for a fact but also for an intention or for the need to perform a particular speech act was suggested by W. Edmondson /Edmondson, 1981: 282-283/.

REFERENCE

1. Aijmer K. *Conversational Routines in English*. London: Longman, 1996.
2. Australia Apology to Aborigines, 13 February 2008 // URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7241965.stm/> (Retrieved February 5, 2016)
3. Bergman M. L., Kasper G. Perception and Performance in Native And Nonnative Apology // *Interlanguage Pragmatics*, Kasper G. and S. Blum-Kulka (eds.). Oxford: Oxford University Press, 1993.
4. Brown P., Levinson S. *Politeness: Some Language Universals in Language Use*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
5. Carey S. Sorry Not Sorry: The Many Names for Non-Apologies // URL: http://www.slate.com/blogs/lexicon_valley/2014/11/20/sorry_not_sorry_non_apology_fauxpology_unpology_and_other_names_for_hollow.html/ (Retrieved March 5, 2016)
6. Cohen A. D. and Olshtain E. Developing a Measure of Sociocultural Competence: The Case of Apology // *Language Learning* 31(1), 1981.
7. Coulmas F. *Conversational Routine: Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*. The Hague: Mouton, 1981.
8. Culpeper J. Towards an Anatomy of Impoliteness // *Journal of Pragmatics* 25, 1996.
9. Deutschmann M. *Apologising in British English*. Umeå: Umeå University, 2003.
10. Edmondson W. On Saying You're Sorry // *Conversational Routine. Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*, ed. by F. Coulmas. The Hague: Mouton, 1981.
11. Flynn G. *Gone Girl*. London: Weidenfeld & Nicolson, 2012.
12. Fraser B. On Apologizing // *Conversational Routine. Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*, ed. by F. Coulmas. The Hague: Mouton, 1981.
13. Great Ideas: Apologies that aren't Really Apologies, 4 November 2008 // URL: <http://www.profitguide.com/manage-grow/leadership/great-ideas-apologies-that-arent-really-apologies-29482/> (Retrieved January 17, 2016)
14. Green J. *The Fault in Our Stars*. New York: Dutton Books, 2012.
15. Grice H. P. *Logic and Conversation // Syntax and Semantics*, ed. by Cole P. and J. Morgan, vol. 3. New York: Academic Press, 1975.

16. Goffman E. *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*. London: Penguin, 1971.
17. Holmes J. Apologies in New Zealand English // *Language in Society* 19 (2), 1990.
18. Lakoff R. Nine Ways of Looking at Apologies // *The Handbook of Discourse Analysis*, (eds.) by Schiffrin D., Tannen D. and H. E. Hamilton. Malden, MA: Blackwell, 2003.
19. Lazare A. *On Apology*. New York: Oxford University Press, 2004.
20. Leech G. *Principles of Pragmatics*. London: Longman, 1983.
21. Leech G. *The Pragmatics of Politeness*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
22. Macleod L. H. *A Time for Apologies: the Legal and Ethical Implications of Apologies in Civil Cases*. Toronto, Ontario, 2008.
23. Mattson Bean J., Johnstone B. Workplace Reasons for Saying You're Sorry: Discourse Task Management and Apology in Telephone Interviews // *Discourse processes* 17, 1994.
24. Meier A. J. Apologies: What do We Know? // *International Journal of Applied Linguistics*, 1998.
25. Mihai M. Apology // URL: <http://www.iep.utm.edu/apology/> (Retrieved July 30, 2015)
26. Mir M. Do We All Apologize the Same? An Empirical Study on the Act of Apologizing by Spanish Speakers Learning English // *Pragmatics and Language Learning* 3, 1992.
27. Ogiermann E. *An Apologising in Negative and Positive Politeness Cultures*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2009.
28. Olshtain E. Apologies across Languages // *Cross-cultural Pragmatics: Requests and Apologies*, (eds.) Blum-Kulka S., House J. and G. Kasper. Norwood, NJ: Ablex, 1989.
29. Owen M. *Apologies and Remedial Interchanges. A Study of Language Use in Social Interaction*. Berlin; New York; Amsterdam: Mouton, 1983.
30. Paronyan Sh. *Pragmatics*. Yerevan, 2012.
31. Sanz E. *National Apology: Mapping the Complexities of Validity*, ed. by Tomlinson J. Siem Reap: Centre for Peace and Conflict studies, 2012.
32. Searle J. R. *Speech Acts*. London: Cambridge University Press, 1969.
33. Tavuchis N. *Mea Culpa: A Sociology of Apology and Reconciliation*, Stanford, CA: Stanford University Press, 1991.
34. Transcript of Prime Minister Kevin Rudd's Apology to the Forgotten Australians and Former Child Migrants // URL: http://www.dhs.vic.gov.au/__data/assets/pdf_file/0004/582187/Transcript-of-PM-Kevin-Rudd-Forgotten-Australians-apology.pdf/ (Retrieved January 17, 2016)

35. Trosborg A. Interlanguage Pragmatics. Requests, Complaints and Apologies (Studies in Anthropological Linguistics). Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 1995.
36. Плетнева Е. А. Коммуникативно-прагматический диапазон формул извинения в британской языковой культуре: *Автореф. ... канд. дис.*, Воронеж, 2009 // Электр. ресурс: <http://www.aspirant.vsu.ru/ref.php?cand=1361>
37. Ратмайр Р. Прагматика извинения: сравнительное исследование на материале русского языка и русской культуры, пер. Е. Араловой. М.: Языки славянской культуры, 2003.
38. Трофимова Н. А. Экспрессивные речевые акты: Семантический, прагматический, грамматический анализ. СПб.: Изд-во ВВМ, 2008.

Ն. ԹԱՄՈՅԱՆ – Ներողության հայցում արտահայտող իրադրությունների դասակարգում. – Ներողության հայցումը, հանդիսանալով միջանձնային հարաբերությունների կարգավորման կարևոր միջոց, նպաստում է հաղորդակիցների միջև ներդաշնակ հարաբերությունների վերականգնմանը և պահպանմանը: Ներողության հայցումը հաճախ դիտվում է որպես հիբրիդային խոսքային ակտ, որն իր մեջ ներառում է տարբեր հաղորդակցական մտադրություններ: Սույն հոդվածում փորձ է արվում դասակարգել ներողության հայցում պարունակող հիմնական խոսքային իրադրությունները, ինչպես նաև ներկայացնել այս իրադրությունների կառուցվածքային, գործառնության, հաղորդակցական և գործաբանական որոշ առանձնահատկություններ:

Բանալի բաներ. ներողության հայցում, հաղորդակցական ներդաշնակություն, խոսքային ակտ, նախատիպային խոսքային իրադրություն, անկեղծության նախապայման, հաղորդակցական ծիսակարգեր, խոսքային քաղաքավարության սկզբունք

Н. ТАМОЯН – Таксономия речевых ситуаций извинения. – Извинение, являясь важным способом регулирования межличностных отношений, способствует восстановлению и сохранению гармоничных отношений между собеседниками. Извинение часто рассматривается как гибридный речевой акт, интегрирующий ряд разных коммуникативных интенций. В данной статье делается попытка классифицировать основные ситуации извинения, а также представить некоторые структурные, функциональные и коммуникативно-прагматические особенности этих ситуаций.

Ключевые слова: извинение, коммуникативная гармония, речевой акт, прототипическая речевая ситуация, условие искренности, коммуникативные ритуалы, принцип вежливости

Ani VANYAN
Yerevan State University

PHATIC COMMUNICATION AND ITS PRAGMATIC FUNCTIONS

Phatic communication depends on the recognition of a communicative intention. This statement does not link phatic talk to pragmatic functions, but does reflect the fact that phatic utterances should be interpreted not only linguistically but also pragmatically. Proceeding from the assumption that the main aim of phatic communication is to establish and maintain social relationships between the speaker and the hearer, the paper aims at revealing the pragmatic and communicative functions of phatic talk on the basis of examples being selected from popular films and literature.

Key words: *phatic communication, phaticity, small talk, pragmatic function, interpersonal distance*

Phatic communication or communion, more commonly known as small talk, is a conversation for the sake of talking or conversing. The term *phatic* (from Greek *phatos*: spoken) originated in the writings of the British functionalist school of linguistics but the first usage is considered to be by Bronisław Malinowski in his essay “The Problem of Meaning in Primitive Languages” /Malinowski, 1923/.

Characteristic features of phatic communication have not undergone a systemic analysis in linguistics yet. Traditionally it is acknowledged that phatic utterances do not convey any important information. But the results of our research prove that they may serve as markers of interlocutors’ education, age and social status. Sometimes the way one person greets the other one may serve as an indication of whether the language of communication is native or foreign, whether the speaker is educated or not, whether he/she is a northerner or southerner etc. Phatic communication is described as a way for opening up social channels which can lead to a more serious, factual and substantial conversation between the speaker(s) and hearer(s). It is not socially accepted to begin and end conversations with facts. Thus, phatic communication is an important medium which serves to set the stage for more serious conversation. Though, small talk has little useful purpose, it is a very important bonding ritual for managing interpersonal distance. Its main pragmatic function is to establish relationships between friends, work colleagues and new acquaintances. Moreover, it helps new acquaintances to sense and categorize each other’s social position. The desired function is often dependent on the point in the conversation at which the small talk occurs. It can occur:

- At the beginning of a conversation

When the speakers do not know each other well enough, it lets them show that they have friendly intentions and desire for positive interaction. In a business meeting, it allows people to establish each other's reputation and position. In case of already existing relationships between the two speakers, their small talk serves

as an introduction which provides ground for engaging in more functional topics of conversation later. The main pragmatic function here is to signal their own mood and to sense the mood of the other person.

In the following example two colleagues meet in the elevator. As Tom likes Summer, he is a bit confused. Their conversation is not formal.

Tom: *Hi.*

Summer: *Hello.*

Tom: *So, uh, Summer...*

Summer: *Tom.*

Tom: *Yeah! How's it going so far?*

Summer: *The city or the firm?*

Tom: *Both... Either.*

Summer: *I'm happy. Still getting situated. How long have you worked here?*

Tom: *Oh, you know, 4, 5... years.*

Summer: *Really? Jesus. Did you always want to write greeting cards?*

Tom: *Are you nuts? I don't even want to do it now.*

Summer: *What is it you want to do?*

Tom: *I studied to be an architect actually.*

Summer: *That's so cool! What happened?*

Tom: *Eh, you know. Same old story. Moved to the city to work for a company. Company went under. Needed a job. My friend worked here. Got me this.* (<http://megashare.sc/watch-500-days-of-summer-online-TkRFMA>)

The following example from Salinger's "A Perfect Day for a Bananafish" is a good illustration of a small talk at the beginning of a conversation:

"Hey. Hello, Sybil."

"Are you going in the water?"

"I was waiting for you," said the young man. "What's new?"

"What?" said Sybil.

"What's new? What's on the program?"

"My daddy's coming tomorrow on an airplane," Sybil said, kicking sand (Salinger, 1953).

- At the end of a conversation

Suddenly ending an exchange may risk at seeming to reject the other person. The pragmatic function of small talk here is to mitigate that rejection, affirm the relationship between the two people, and soften the parting.

The following example shows that although the speakers say goodbye to each other, from the point of view of phaticity there is a possibility to meet again. As far as phatic communion is concerned all the rules are kept here:

Ngunda Oti: *I come to say goodbye. I'm going away.*

Benjamin: *Going away? Where?*

Ngunda Oti: *I don't figure that out yet. I will send you a postcard when I get to there.*

Benjamin: *What about your friend? The tall lady?*

Ngunda Oti: *We're not friends anymore. That's what happens with tall people.*

Benjamin: *Goodbye...* (<http://putlocker.tn/the-curious-case-of-benjamin-button/>)

- As a space-filler to avoid silence

In many cultures, silence between two people is usually considered impolite. This tension can be reduced by starting phatic talk until a more factual subject arises. Generally, humans find silence uncomfortable, and sometimes even unbearable.

In the following example Tom is listening to headphones in elevator. Summer enters the elevator and Tom actively pretends to ignore her. Summer hears the music.

Summer: *The Smiths.* (Tom, pretending not to hear or care, gives her an unenthusiastic wave).

Summer: *I love The Smiths.*

Tom: *Sorry?*

Summer: *I said. I love The Smiths. You have good taste in music.*

Tom: (amazed) *You like the Smiths?*

Summer: (singing) *"To die by your side is such a heavenly way to die." Love it.*

Tom: *Oh my god.* (<http://megashare.sc/watch-500-days-of-summer-online-TkRFMA>)

In this example, the elements of phatic talk at the beginning and end of the conversation have merged. The entire short conversation is a space-filler the pragmatic function of which is to reduce the tension. This type of conversation is often called chatter.

In some conversations there is no specific informative element. The following example of small talk is between a girl and a young man who love each other and their dialogue has no specific informative element:

Summer: *This thing. This whatever it is. You and me. Do you think this is normal?*

Tom: *I don't know. Who cares about normal?! I'm happy. Aren't you happy?*

Summer: *You're happy?*

Tom: *You're not?*

Summer: *All we do is argue!*

Tom: *That is such a lie!* (<http://megashare.sc/watch-500-days-of-summer-online-TkRFMA>)

In workplace situations or in educational institutions, small talk tends to occur mostly between workers on the same level. However, a boss who asks their

employees to work overtime may use small talk the pragmatic function of which will be trying to motivate them decreasing their difference in status.

The following example is between a teacher and a student who meet for the first time:

Ed: *So glad we chose this school. I'm Ed Freedman.*

Julie: *Nice to meet you. I'm Julie Goodwin, principal here at Fitch Senior High. And you behind there? You are?*

Ed: *Oh, right. Sorry. This little chicken pock here is Mike. Say hello, Mike.*

Mike: *Nice to meet you, Julie.*

Julie: *Around here you're going to have to use Ms. Goodwin.* (<http://ffilms.org/17-again-2009/>)

At the beginning the students did not know that they were speaking to their teacher, so the conversation was rather informal.

Small talk conversations are extensively used in phone calls. Here is an example from "Pretty Mouth and Green My Eyes" by Salinger:

A man's voice - stone dead, yet somehow rudely, almost obscenely quickened for the occasion - came through at the other end: "Lee? I wake you?"

The gray-haired man glanced briefly left, at the girl. "Who's that?" he asked. "Arthur?"

"Yeah--I wake you?"

"No, no. I'm in bed, reading. Anything wrong?"

"You sure I didn't wake you? Honest to God?"

"No, no--absolutely," the gray-haired man said. "As a matter of fact, I've been averaging about four lousy hours."

"The reason I called, Lee, did you happen to notice when Joanie was leaving? Did you happen to notice if she left with the Ellenbogens, by any chance?"

The gray-haired man looked left again, but high this time, away from the girl, who was now watching him rather like a young, blue-eyed Irish policeman. "No, I didn't, Arthur," he said, his eyes on the far, dim end of the room, where the wall met the ceiling (Salinger, 1953).

Here we see that all the rules of phatic communion are kept. For expressing sympathy Arthur asks for several times if he has woken Lee up.

The topics of small talk conversations are generally less important than their social function. The selected topic usually depends on the relationship between the speakers, and the situation in which the conversation takes place. Topics can be summarised as being either direct or indirect. Direct topics include personal observations such as health or looks: e.g.

Mike : *Way you shoot that might be midseason! Everything cool?*

Scarlet: *Oh yeah. Everything's totally copacetic.*

Mike: *Totally?*

Scarlet: *Totally*. (<http://ffilms.org/17-again-2009/>)

Indirect topics refer to a situational context such as the latest news, or the conditions of the communicative situation. They may include such topics as the weather, sports and television. The phatic talk here serves the pragmatic function of maintaining social relations.

Daisy: *What are you looking at?*

Caroline: *The wind, Mother... They say a hurricane is on its way... You've been asleep... I was waiting to see you...*

Daisy: *If it wasn't for hurricanes we wouldn't have a hurricane season.*

Caroline: *I've forgotten what the weather can be like here. I've lived with four seasons so many years now.* (<http://putlocker.tn/the-curious-case-of-benjamin-button/>)

It is of utmost significance to speak about conversational patterns. A study of small talk in situations which involve the chance meeting of strangers has been carried out by Klaus Schneider. He theorises that such a conversation consists of a number of fairly predictable "moves" /Schneider, 1988/. The first move is usually expressed in such a way that it is easy for the other person to agree. For example, the pragmatic function of an opening line such as "Lovely weather, isn't it?" is invitation for agreement. The second move is the other person's response. In functional conversations that address a particular topic, Grice's Maxim of Quantity suggests that the answer should not contain more or less information than is required /Grice, 1975/.

Analyzing the above mentioned examples, we may notice that small talk conversations have some gender, as well as cultural differences. Conversations between females tend to support each other's involvement in the talk. Their conversations are more likely to include compliments about appearance:

Regina: *Where did you get that bracelet? Love it.*

Cady: *Africa.*

Gretchen: *It's so fetch.*

Regina: (disdainfully) *What is "fetch"?*

Gretchen: *It's, like, slang... from England.* (<http://onlinemovies.pro/mean-girls-2004/>)

Phatic conversations between close female friends may contain a high degree of self-disclosure covering more personal aspects of their life, their troubles, and their secrets. By contrast, small talk between males is considered to be more competitive. Signalling that they are comfortable enough with each other's company, their small talk may contain playful insults, and putdowns. These are all signals of solidarity.

A conversation between a man and a woman is quite formal when they meet for the first time: e. g.

On the sub-main floor of the hotel, which the management directed bathers to use, a woman with zinc salve on her nose got into the elevator with the young man.

*“I see you're looking at my feet,” he said to her when the car was in motion.
 “I beg your pardon?” said the woman.
 “I said I see you're looking at my feet.”
 “I beg your pardon. I happened to be looking at the floor,” said the woman,
 and faced the doors of the car (Salinger, 1953).*

Small talk rules and topics can differ widely between cultures. Weather is a common topic in regions where the climate has great variation and can be unpredictable. Questions about the family are usual in some Asian and Arab countries. In cultures that are status-oriented, such as China and Japan, small talk between new acquaintances may highlight questions that enable social categorization of each other. In many European cultures it is common to discuss the weather, politics or the economy, although in some countries personal finance issues such as salary are considered taboo. E. g. the British use small conversations about the weather as a space-filler.

Phatic communication is realized with the help of specialized verbal means – speech stereotypes and non-specialized verbal and non-verbal means. Phatic function ensures effective and continuous exchange of information through the chosen communication channel, regulating the interpersonal and social aspects of communication. The information transmitted during the phatic communication is socio-regulative, its main pragmatic function is to express the addressor’s intention to continue or to finish the contact, but it does not deliver any cognitive information.

As it has been shown, the phatic function is most clearly reflected in a dialogic communication. Dialogue is a special kind of speech, characterized by specific types of lexical, grammatical and intonation patterns. The dialogical speech has a bilateral nature and has its characteristic features, such as: conciseness, ellipticity, reticence, inconsistency, abruptness, sometimes simultaneous exchange of remarks, asyndeton, widespread use of paralinguistic means. There are various dialogical types depending on the degree of participation of interlocutors, their relationship, conditions of communication.

Thus, summing up the pragmatic functions of phatic utterances, we can say that the following sub-paradigms of phatic communication are distinguished:

- Communication starters – greetings.
- Communication supporters – these are phatic units that express apology of gratitude, as well as pause fillers.
- Communication terminators – their main function is to establish a continuing consensus for the future encounters.

REFERENCE

1. Coupland J., Coupland N., Robinson J. D. How are you? Negotiating Phatic Communion // *Language in Society*, vol. 21, № 2, 1992.
2. Goffman E. *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday, 1959.

3. Grice H.P. Logic and Conversation // *Syntax and Semantics: Speech Acts*, vol. 3, 1975.
4. Malinowski B. The Problem of Meaning in Primitive Languages // Ogden C. K., Richards I. A. *The Meaning of Meaning*, New York: Harcourt, Brace & World 1923.
5. Salinger J.D. Nine Stories. United States: Little, Brown and Company, 1953.
6. <http://megashare.sc/watch-500-days-of-summer-online-TkRFMA>
7. <http://onlinemovies.pro/mean-girls-2004/>
8. <http://onlinemovies.pro/changeling-2008/>
9. <http://putlocker.tn/the-curious-case-of-benjamin-button/>
10. <http://ffilms.org/17-again-2009/>
11. <http://www.moviescriptsandscreenplays.com/>

Ա. ՎԱՆՅԱՆ – խոսքարկային հաղորդակցության գործաբանական գործառույթները. – խոսքարկային հաղորդակցությունը կախված է հաղորդակցական մտադրության գիտակցումից: Այս դրույթը չի կապում խոսքարկային զրույցը գործաբանական գործառույթներին, բայց արտացոլում է այն փաստը, որ խոսքարկային հաղորդակցությունը պետք է մեկնաբանվի ոչ միայն լեզվաբանական, այլ նաեւ գործաբանական տեսանկյունից: Ելնելով այն ենթադրությունից, որ խոսքարկային հաղորդակցության հիմնական նպատակը խոսողի և խոսակցի միջև սոցիալական հարաբերությունների հաստատումն ու պահպանումն է՝ սույն հոդվածում փորձ է արվում վեր հանել խոսքարկային հաղորդակցության գործաբանական գործառույթները հայտնի ֆիլմերից և գրականությունից ընտրված օրինակների հիման վրա:

Բանալի բաներ. խոսքարկային հաղորդակցություն, խոսքարկայնություն, դատարկ խոսակցություն, գործաբանական գործառույթ, միջանձնյա հեռավորություն

А. ВАНЯН – Фатическая коммуникация и ее прагматические функции. – Фатическая коммуникация зависит от осознания коммуникативного намерения. Это определение не связывает фатические разговоры с прагматическими функциями, но отражает тот факт, что фатический диалог должен интерпретироваться не только лингвистически, но и прагматически. Исходя из того, что основной целью фатической коммуникации является установление и поддержание социальных отношений между собеседниками, в статье делается попытка выявить прагматические и коммуникативные функции фатического разговора на основе примеров, отобранных из популярных фильмов и литературы.

Ключевые слова: фатическая коммуникация, фатичность, светская беседа, прагматическая функция, межличностное расстояние

ՊԱՏԿԵՐԱՎՈՐ ԱՐՏԱՀԱՅՏՉԱՄԻՋՈՑՆԵՐԸ՝

ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԶԳԱՑՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՂՈՐԴԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑ

Գրական և բանաստեղծական խոսքերը ամենից լավ կարելի է բնութագրել գեղագիտական զգացողություն հաղորդելու ունակությամբ, որն առաջնահերթ դրսևորվում է գեղարվեստական խոսքարվեստում՝ տարանջատելով պարկերավոր խոսքը գիտականից և փիլիսոփայականից: Սույն հոդվածում վեր է հանվում պարկերավոր արտահայտչամիջոցների առկայացումը Լորենս Դարրելի «Բայթագար» վեպի խոհափիլիսոփայական խոհերում և կերպարների հոգեբանական վերլուծություններում, որոնց շնորհիվ ուժգնանում է ստեղծագործության գեղագիտական ազդեցությունը:

Բանալի բառեր. գեղարվեստական խոսքարվեստ, գրական խոսք, փիլիսոփայական խոհ, բանասիրական հերմենևտիկա, գեղագիտական զգացողություն, պարկերավոր արտահայտչամիջոցներ, լեզվի բանաստեղծական գործառույթ, Լորենս Դարրել, «Բայթագար»

Գեղարվեստական խոսքարվեստի գեղագիտական և փիլիսոփայական էության մասին գրվել են բազում աշխատություններ: Այսօր էլ այն չի կորցրել իր արդիականությունը և հաճախ է հայտնվում մերօրյա հետազոտողների ուշադրության կենտրոնում: Այս առումով ուշագրավ է մասնավորապես Անտվերպենի համալսարանի պրոֆեսոր Հյուգո Ռոեֆայերի հոդվածներից մեկը, որ նա վերնագրել է՝ «Գեղագիտական զգացողություն և քերթողական արվեստ» /<https://www.bu.edu/wcp/Papers/Aest/AestRoef.htm/>:

Ելնելով լեզվի ու մտածողության հեգելյան և կանտյան տեսություններից՝ Ռոեֆայերը փորձում է վերլուծել գեղարվեստական խոսքարվեստը փիլիսոփայորեն՝ նշելով, որ մինչ այդ այն առավել հաճախ հայտնվել է լեզվաբանական մեկնաբանությունների համատեքստում: Հեգելի բնորոշումով գեղագիտական զգացողությունը իմաստի զգայական արտացոլումն է, որն էլ առաջնահերթ արտահայտվում է գեղարվեստական խոսքարվեստում: Լեզվական միջոցը արվեստի մյուս ձևերից այս զգացողությունը մարմնավորելու և իրականացնելու ամենահամապատասխան ձևն է: «Ըստ Հեգելի, – գրում է նա, – լեզուն ծնվում է, երբ անձի գիտակցությունը վերածում է ինքնագիտակցության: Լեզվի միջոցով ինքնագիտակցից անձն արտահայտում է իր ներքին և խիստ սուբյեկտիվ աշխարհընկալումը օբյեկտիվ բառերով: Գեղագիտական զգացողությունն ի հայտ է գալիս, երբ մտածողը դադարում է իրականությունն ընկալել օբյեկտիվորեն: Իսկ կանտյան բնորոշումով՝ դա

տեղի է ունենում, երբ մտածելակերպը չի հիմնվում զգայարանների, ժամանակի և տարածության վրա՝ իրականությունն ընկալելու համար» (թարգմանությունը մերն է՝ Ա. Ա.) /<https://www.bu.edu/wcp/Papers/Aest/AestRoef.htm/>:

Ըստ Ռոեֆայերի՝ գրական և բանաստեղծական խոսքերը ամենից լավ կարելի է բնորոշել գեղագիտական զգացողությամբ: «Գեղագիտական զգացողության բառային վերջնակետ», - այսպես է բնորոշում գրական խոսքը Հ. Ռոեֆայերը՝ տարանջատելով այն խոսքի գիտական և փիլիսոփայական ոլորտներից (թարգմանությունը մերն է՝ Ա. Ա.) /<https://www.bu.edu/wcp/Papers/Aest/AestRoef.htm/>:

Գրական արվեստում լեզուն միջոց է, որը հավասարակշռում է տևողությունն ու վաղանցիկությունը, բանականությունն ու զգացմունքները, առնչանակումը (իմաստավորումը) և զգայական նկարագիրը (ներկայացումը): Զգայական մարմնավորումը և իմաստը հավասարեցվում են՝ կախված այն բանից, թե ինչ չափով է լեզվական նշանը համապատասխանում զգայական նկարագրին և իմաստին: Այս ներհատուկ հավասարեցման հիման վրա է տեղի ունենում գրական խոսքի և գիտական, փիլիսոփայական խոսքերի տարբերակումը: Գիտական լեզվում հարիմաստների սահմանափակումով լեզվական նշանը նվազեցվում է մենիմաստ առնչանակության: Իսկ փիլիսոփայական խոսքում առարկան վերածվում է իր զգայական ներկայացումից տարանջատված վերացական գաղափարի: Փիլիսոփայական լեզուն արտահայտում է բանականությունը գաղափարների վերածելու գործառույթը:

Գրական լեզուն վերականգնում է առարկաների ու գաղափարների, զգայական ընկալման և իմաստի հաշվեկշիռը: Գրական խոսքի յուրահատուկ բնույթը սահմանելու համար Ռոեֆայերը կենտրոնանում է լեզվի բանաստեղծական գործառույթի վրա:¹ Բանաստեղծական և արձակ խոսքերի տարբերության մասին նա գրում է. «Չնայած արձակ և բանաստեղծական խոսքերը չեն համընկնում, լեզվի բանաստեղծական գործառույթն է, որ բնորոշում է գրականությունը: Որքան բառային պատկերը և իմաստը տարանջատվում են, այնքան ստեղծագործությունը դառնում է առավել արձակ և պակաս բանաստեղծական» (թարգմանությունը մերն է՝ Ա. Ա.) /<https://www.bu.edu/wcp/Papers/Aest/AestRoef.htm/>²:

Արձակը գեղարվեստական խոսքարվեստ է, արվեստի զգացողություն, որն իրականանում է լեզվի միջոցով: Սակայն գրողը ոչ թե պարզապես բառերով է պատում իր վերապրումը, այլ վերածում է վերջինիս բառային արարչության: Ըստ Արիստոտելի՝ «Առաքինի ոճի գլխավոր նախապայմանը լեզվի ճշմարտացիությունն է, մտքի պարզությունը և երկիմաստության բացակայությունը: Շեղումը սովորական ոճից հասու է միայն պոեզիայի ոլորտին» (թարգմանությունը մերն է՝ Ա. Ա.):³

Հեգելը բնորոշում է գեղագիտական զգացողությունը որպես իմաստի զգայական արտահայտում, իսկ Հ. Ռոեֆայերը որակում է այն որպես իմաստի պրոգրեսիվ արտահայտում զգայարանների միջով: Թ. Էլիոթը դա անվանում է զգայական «մտածելակերպ», «մտածողություն զգայարանների միջոցով» կամ «մտածող զգայարաններ» (թարգմանությունը մերն է՝ Ա. Ա.) /Eliot, 1969: 23/:

Իսկ երբ գեղագիտական զգացողությունը մոտենում է զգայական արտացոլման վերջնագծին և թափանցում բանականության աշխարհ, ի հայտ է գալիս գեղագիտական տեսիլքը: Դանթեի «Աստվածային կատակերգությունը», Գյոթեի «Ֆաուստը», Ուիլյամսի «Խոտի տերևները» գեղագիտական տեսիլքի բառային արտահայտման հիասքանչ օրինակներ են: Այս գրական ստեղծագործությունները կարելի է անվանել «փիլիսոփայական պոեզիա» կամ «պոեզիա փիլիսոփայության մեջ» /<https://www.bu.edu/wcp/Papers/Aest/AestRoef.htm/>:

Կարծում ենք՝ Լորենս Դարրելի «Բալթազար» վեպը նույնպես համապատասխանում է այս բնորոշմանը: Ջ. Մեյլանդերը՝ Լ. Դարրելի մեծագույն գրաքննադատներից մեկը, «Բալթազար» վեպն անվանում է «Մի մեծ ակնարկ ժամանակի և տարածության վերաբերյալ»: Այն ի ցույց է դնում հերոսներից մեկի՝ Բալթազարի մեկնաբանությունները նախորդ գլխի՝ «Ժուստին»-ի վերաբերյալ և ասես ընդլայնում, մարմնավորում է «Ժուստին»-ի պատմությունը ավելի ժամանակագրորեն: Այս գեղարվեստական ստեղծագործության մեջ արտահայտված են բազում փիլիսոփայական մտքեր, որոնք պատկերացում են տալիս Լ. Դարրելի մտածելակերպի մասին: Նրա փիլիսոփայությունը հյուսվում է բանաստեղծի, մարդու երևակայության, ճշմարտության և առավելապես՝ սիրո, ամուսնության, սեռական հարաբերությունների շուրջ: Լ. Դարրելի աշխարհայացքի վրա նկատելի ազդեցություն են թողել Ջ. Ֆրեյդի և Ջ. Գրոդեկի գաղափարները, Էյնշտեյնի հարաբերականության տեսությունը և Հեգելի իդեալիստական փիլիսոփայությունը:

Ներկայացնենք պատկերավոր արտահայտչամիջոցների առկայացման մի շարք դրսևորումներ «Բալթազար» վեպի խոհափիլիսոփայական մտքերում և կերպարների հոգեբանական վերլուծություններում:

Ստեղծագործությունն սկսվում է հետաքրքիր մի էպիգրամով.

“The mirror sees the man as beautiful, the mirror loves the man; another mirror sees the man as frightful and hates him; and it is always the same being who produce the impressions.” /p. 208/

Այս ինքնատիպ փոխաբերության մեջ առկայանում է «mirror» բառի բազմաձայնությունը: Անձնավորված “mirror” բառը հավասարապես խորհրդանշում է մի կողմից՝ կյանքը և իրականությունը, մյուս կողմից՝ հեղինակին և նրա ստեղծագործությունը:

Դիտարկենք ևս մի քանի օրինակ.

“Each psyche is really an ant-hill of opposing predispositions. Personality as something with fixed attributes is an illusion – but a necessary illusion if we are to love!” (փոխաբերություն, համեմատություն) /p. 210/

Այս պատկերավոր փոխաբերության մեջ մարդու հոգին համեմատվում է ընդդիմադիր նախահակումների մի մրջնաբլրի հետ, իսկ անհատականությունը՝ պատրանքի, որի համար անհրաժեշտ նախապայման է սերը:

“‘Love’ – ‘is a liquid fossil’ – a felicitous epigram in all conscience”.

(փոխաբերություն) /p. 221/

Վերոբերյալ օրինակում հեղինակը մեջբերում է դիպուկ մի ասույթ, որտեղ սերը համեմատվում է հեղուկ բրածոյի հետ:

“Egotism is a fortress in which the conscience de soi-meme, like corrosive, eats away everything. True pleasure is in giving, surely”.

(փոխաբերություն, պատկերավոր համեմատություն) /p. 240/

“Truth is what most contradicts itself in time. If things were always what they seemed, how impoverished would be the imagination of man!”

(փոխաբերություն) /p. 216/

Եսասիրությունը Դարբելը համեմատում է մի ամրոցի հետ, որտեղ սեփական խիղճը քայքայիչի նման ոչնչացնում է ամեն ինչ, քանզի իրական հաճույքն անշուշտ տալու մեջ է, իսկ ճշմարտությունը պետք է հակասի ինքն իրեն ժամանակի ընթացքում: Ըստ նրա՝ եթե ամեն ինչ միշտ լիներ այն, ինչ իրականում թվում է, մարդու երևակայությունը կլիներ շատ աղքատիկ:

Ուշագրավ է նաև հետևյալ հակասությունը, որտեղ ասվում է, որ յուրաքանչյուր հայրենասերի պարտքն է իր երկիրը ստեղծագործաբար ատելը.

“It is the duty of every patriot to hate his country creatively”.

(օբյուսմորոն) /p. 283/

Մեկ այլ օրինակում երիտասարդների և ծերերի փոխհարաբերությունը համեմատվում է խաղողի վազի հետ: Նախ երիտասարդներն են «մագլցում մեծերի վրայով, հետո ծերերը վար են իջնում երիտասարդների վրայով».

“First the young, like vines, climb up the dull supports of their elders who feel their fingers on them, soft and tender; then the old climb down the lovely supporting bodies of the young into their proper deaths”.

(պատկերավոր համեմատություն, մակդիր) /p. 214/

Բանաստեղծները, ըստ Դարբելի, այնքան էլ լուրջ չեն վերաբերվում մարդկանց ու գաղափարներին, ուստի նա համեմատում է նրանց վերաբերմունքը փաշայի՝ իր հարեմի հանդեպ վերաբերմունքի հետ.

“Poets are not really serious about ideas or people. They regard them much as a Pasha regards the members of an extensive *harim*. They are pretty, yes. They are for use. But there is no question of them being true or false, or having souls. In this way the poet preserves his freshness of vision, and finds everything miraculous. And this is what Napoleon meant when he described poetry as a science crease.” /p. 214/

Գրողն իր ստեղծագործությունը համեմել է նաև աստվածաշնչյան, հին հունական աստվածների կերպարների համեմատություններով: Այսպես, օրինակ, ստեղծագործության հերոսների խումբը նա կոչում է “Le Cenacle”, որը Հիսուսի և նրա առաքյալների ֆրանսերեն անվանումն է (Վերջին ընթրիքը):

“*Le cenacle* Capodistria used to call us in those days when we gathered for an early morning shave in the Ptolemaic parlour of Mnemjian, with its mirrors and palms, its bead curtains and the delicious mimicry of clear warm water and white linen:...” /p. 218/

Հատկանշական է նաև այն հատվածը, որտեղ Ժուստինի հանդեպ տաճած Փուրավարդենի զգացմունքը պատկերավոր դարձնելու համար օգտագործված է *Alexandrian Venus* փոխանունությունը.

“As for Justine” said Pursewarden to me when he was drunk once, “I regard her as a tiresome old sexual turnstile through which presumably we must all pass – a somewhat vulpine *Alexandrian Venus*.” /p. 285/

Մեկ այլ հատվածում ևս առկա է նմանատիպ փոխանունություն.

““Don’t let me down!” He took her hand and raised it to his *Cupid’s lips*,...” /p. 351/

Այսպիսով, փիլիսոփայական մտքերի գեղագիտական ազդեցության արժեքը բարձրանում է պատկերավոր համեմատությունների, փոխաբերությունների, փոխանունությունների և մակդիրների շնորհիվ: Պատկերավոր արտահայտչամիջոցների խոր և բազմակողմանի ուսումնասիրությունը բանասիրական հերմենևտիկայի շրջանակներում, դրանց լեզվաբանաստեղծական էության բացահայտումը նպաստում են քերթողական արվեստի ստեղծագործական ընկալմանը և բանասիրական մշակույթի զարգացմանն ընդհանրապես:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

1. «*Բանաստեղծական արձակ*» կամ «*արձակ բանաստեղծություն*» հասկացությունները տեղին են ցույց տալիս գեղարվեստական խոսքի բանաստեղծական հատկանիշը: Ըստ Հ. Ռոեֆայերի՝ «Ստեղծագործության գեղարվեստականությունը, անկախ այն բանից՝ այն արձակ է,

թե չափածո, կախված է միայն դրա բանաստեղծական որակից, այն բանից, թե ինչ չափով են անբաժանելի բառային նկարագիրը և իմաստը» (թարգմանությունը մերն է՝ Ա. Ա.) /<https://www.bu.edu/wcp/Papers/Aest/AestRoef.htm/>:

2. Արձակի մեջ բառերի խտությունը թուլանում է: Նախադասության յուրաքանչյուր հաջորդ բառ կլանում, տեղահան է անում նախորդին: Ըստ Ս. Փլասի՝ «Բառերը վերածվում են արձագանքների, որոնք հեռանում են կենտրոնից ինչպես անսանձ ձիեր»: Բանաստեղծության մեջ, ընդհակառակը, բառերը միահյուսված են տողերում և քառատողերում: ‘Verse’ բառը ծագում է լատիներեն ‘versus’ (շրջում) բառից՝ մատնացույց անելով բանաստեղծական լեզվի վերաշրջելու հատկանիշը: Բառերը բանաստեղծության մեջ արտացոլում են իրենք իրենց (թարգմանությունը մերն է՝ Ա. Ա.) /<https://www.bu.edu/wcp/Papers/Aest/AestRoef.htm/>:

3. Արիստոտելը իր «Պոեզիայի արվեստը» աշխատության մեջ գրում է, որ լավ փոխաբերություն կերտելու համար պետք է նմանություններ տեսնել: Փոխաբերության արիստոտելյան սահմանումը՝ գոյականի փոխակերպումը մի առարկայից մյուսին, հիմք հանդիսացավ փոխաբերության դասական սահմանման համար՝ մի առարկայի կամ երևույթի անվան փոխանցումը մյուսին՝ երկուսի նմանության հիման վրա /Виноградов, 1958/:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Roeffaers H. Aesthetic Experience and Verbal Art. University of Antwerp // URL: <https://www.bu.edu/wcp/Papers/Aest/AestRoef.htm>
2. Eliot T. S. The Sacred Wood: Essays on Poetry and Criticism. London, Butler & Tanner, 1969.
3. Виноградов В. В. Наука о языке художественной литературы и ее задачи. М., 1958.
4. Теория метафоры: Сборник научных трудов под общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журинской. М.: Прогресс, 1990.
5. Durrell L. The Alexandria Quartet. USA: Penguin Books, 1998.

А. АЮНЦ – Образные выражения как средство эстетического воздействия. – Литературную и поэтическую речь лучше всего можно охарактеризовать эстетическим впечатлением, которое, в первую очередь, выражается в словесно-художественном творчестве и отличает литературную речь от научно-философской. В статье рассматривается актуализация образных средств в романе Лоуренса Даррелла «Бальтазар», выражаемая посредством

философских идей и психологического анализа персонажей и повышающая эстетическое воздействие произведения.

Ключевые слова: словесно-художественное творчество, литературная речь, философское раздумье, филологическая герменевтика, эстетическое восприятие, образные выражения, поэтическая функция языка, Лоуренс Даррелл, «Бальтазар»

A. AYUNTS – *Figurative Expressions as Means of Aesthetic Experience.* – Literary and poetic discourses can best be described as means of aesthetic experience, which is primarily expressed in verbal art, distinguishing literary discourse from scientific and philosophical ones. The paper reveals the actualization of figurative expressions in philosophical ideas and in the psychological analysis of characters in “Balthazar” by Lawrence Durrell, which enhances the aesthetic impact of the work.

Key words: verbal art, literary discourse, philosophical thinking, Philological Hermeneutics, aesthetic experience, figurative expressive means, poetic function of the language, Lawrence Durrell, “Balthazar”

Սուսանա ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀՈՄԱՆԻՇՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐԴԻ ԳԵՐՄԱՆԵՐԵՆԻ
ԲԱՌԱԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ**

Նկատի ունենալով, որ մինչ այժմ բառակազմական հոմանիշության խնդիրն արդի գերմաներենում քննարկվել է առավելապես առանձին բառերի մակարդակում, սույն հոդվածում, ելնելով բառային կարգերի վերլուծությունից, փորձ է արվում բացահայտել հոմանիշային շարքի և բառային կարգի միջև սերտ կապը, ինչպես նաև առանձին բառերի և բառային տրիպերի իմաստային զարգացման օրինաչափությունները:

Բանալի բառեր. բազմադարբերակ, մենադարբերակ, հոմանիշային շարք, կարգային իմաստ, բառային կարգ, տեղային իմաստ, բառակազմական տիպ, իմաստային փոխանցում, բնիկ բառեր, առնմանում

Հայտնի է, որ լեզուների ածանցական ձևերի մեծ մասը բնորոշվում է տարբերակայնությամբ, իսկ նրանց ներքին կառուցվածքն արտահայտվում է բառային տարբերակների իմաստային ամբողջությամբ: Միևնույն ժամանակ, հոմանիշային զույգերը կամ շարքերը համեմատելիս պարզ է դառնում, որ որպես հոմանիշային ձևեր ի հայտ են գալիս ոչ թե բառային տարբերակներն իրենց իմաստային ամբողջ ծավալով, այլ միայն դրանց առանձին իմաստային իրացումներով կամ որպես մենատարբերակային բառեր: Ընդ որում, հոմանիշային շարքում գերակայող կարող է լինել կամ նշված իմաստային ամբողջությունը, կամ համապատասխան հասկացությունը հնարավորինս ճիշտ ներկայացնող և ոճական առումով չեզոք բառը: Այդպիսով, եթե բազմատարբերակային բառի ներքին կառուցվածքն արտահայտվում է այդ ամբողջությամբ, իսկ ձևական առումով իրացվում է ածանցման, բառաբարդման կամ այլ բառակազմական միջոցներով, ապա այն բնորոշվում է որպես կարգային հոմանիշային տարբերակ: Տվյալ դեպքում հարկ է նկատի ունենալ, որ բառերը նույն կարգի մեջ միավորվում են ոչ միայն ըստ իրենց իմաստաբանական հատկանիշի, այլ նաև ըստ բառակազմական յուրահատկությունների, իսկ դրանց միասնությունն էլ ցանկացած լեզվական կարգի գոյության պայմանն է: Այսպես, օրինակ, գերմաներենում *Zimmer, Keller, Laden* և նման այլ ձևերը թեև իրենց տեղային նշանակությամբ միմյանց տարբերակցում են, սակայն կարգայնորեն նույնական չեն: Այս առումով նշենք, որ հոմանիշային ձևերը որպես բառագիտական միավորներ ոչ միշտ են բնութագրվում կարգային ընդհանուր հատկանիշով, իսկ դա հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ բազմատարբերակային բառի իմաստային և բառակազմական կողմերը համընկնում են: Տվյալ

պարագայում կարևոր է համարվում այն, թե ինչպիսի մասնավոր իմաստներ են արտահայտվում կոնկրետ բառակազմական միջոցներով: Գերմաներենում, օրինակ, *-ung* ածանցը ճշգրտող իմաստ ունի (*Les-ung*), *-er* ածանցով արտահայտվում է միակատար գործողություն (*Seufzer, Brummer*), իսկ *-(er)ei-*ի (*Sprecherei, Bummelei*) միջոցով՝ կրկնվող գործողություն: Վերջինիս օգնությամբ ձևավորվում են նաև ոճական զուգահեռներ, ինչպես՝ *Singen-Singerei, Klatschen-Klatscherei* և այլն: Ընդհանուր առմամբ հոմանիշային շարքում գերակայող են ոճական առումով չեզոք տարբերակային ձևերն ու առանձին բառերը, որոնք որպես բառային կարգ դիտարկվելիս հանդես են գալիս ճշգրիտ կարգային նշանակությամբ:

Հաշվի առնելով վերոհիշյալը՝ փորձենք քննարկել գերմաներենի տեղային նշանակությամբ ածանցավոր բառային միավորները, որտեղ մեծ տեղ են զբաղեցնում մասնագիտություն ցույց տվող ձևերի կազմության համար գործածվող *-er, -or* ածանցներին հարաբերակից *-er(ei)-ով* ձևերը, ինչպես՝ *Druckerei, Fürsterei, Gürtneri, Kühlerei, Scheiderei, Bäckerei* և այլն: Որոշ բառեր, սակայն, *-er, -or-ով* ածանցավոր ձևերի հետ չեն առնչվում, ինչպես՝ *Abtei, Propstei, Vogtei* և մի քանի այլ ձևեր: Մի շարք *-(er)ei-ով* ածանցավոր ձևեր ծագում են առարկա ցույց տվող գոյականներից, ինչպես՝ *Auskunftei, Kartei, Bücherei, Ziegelei* և այլն: Այստեղ կարելի է ընդգրկել նաև բազմաթիվ *-er-ով* կազմվող բայական ձևերից սերող և գործողության տեղի հետ հարաբերակցվող կազմությունները, ինչպես՝ *Brauerei, Gießerei, Molkerei* և նման այլ ձևեր: Հմմտ.՝ Zuerst sah man den hohen Schornstein der gräflichen Brennerei /Grass, 1998, 48/. Die Wäscherei hatte ein Paar frische Bettlaken hergeliehen /Walser, 2008, 57/.

Հետաքրքիր է, որ մասնագիտական անվանումներից բխող նույնատիպ կազմությունները հիմնականում մենատարբերակային են և ունեն նաև հոգնակի թիվ, ինչպես՝ *Schuhmacherei, Settelerei, Rederei, Buchhaltere* և այլն:

Համապատասխան դիտարկումները ցույց են տալիս, որ *-e* ածանցով կազմվող մենատարբերակային գոյականներն արտահայտում են միայն տեղային իմաստ, ինչպես, օրինակ՝ *Anrichte, Lände, Liege, Schenke*, իսկ *Schmiede* ձևն առավելապես հարաբերակցվում է *-(er) ei* ածանցով կազմվող գոյականներին, քանի որ արտահայտում է մասնագիտություն, հմմտ.՝ Als sie zur Schmiede kam, war Thomas nicht daheim /Walser, 91/.

Նույն *-e-ով* կազմվող բազմատարբերակային գոյականները տեղային իմաստների կողքին կարող են արտահայտել նաև գործողության անվանում: Ընդ որում վերջին դեպքում դրանք ունեն բայական ծագում: Այսպես, օրինակ, *Ausleihe* (գրադարանում գրքերի հանձնման

սեղան, ինչպես նաև՝ ինչ-որ բանի վարձում) կամ *Ablage* (պահեստ, պահոց, ինչպես նաև՝ հետաձգում):

Սակայն նման գոյականները մեծ թիվ չեն կազմում, ինչպիսիք են նաև գործողության տեղ և գործողություն ցույց տվող *Tränke* (կենդանիների ջուր խմելու տեղ և ջուր խմելը), *Schwemme* (ձիերին լողացնելու տեղ և լվացող սարք) և այլ ձևերը:

Ինչ վերաբերում է քննարկվող նշանակությամբ *-schaft*-ով կազմվող ձևերին, ապա դրանք սերում են կամ անձերի անվանումների հիմքերից (*Botschaft*), կամ էլ առարկաների անվանումներից (*Landschaft*). Միևնույն ժամանակ, հիշյալ իմաստների արտահայտումը նման կազմություններին քիչ է բնորոշ, քանի որ դրանք իրենց նշանակությամբ հաճախ հանգում են *-(er) ei*-ով կազմվող ձևերին և այդպիսով առավելապես գործածվում են հավաքական իմաստով, հմմտ՝ ... *das Hafenvolk, welches die Gesandtschaft* (դիվանագիտական ներկայացուցչություն) *begaffte ... /Grass, 107/*. Նույն կերպ՝ *Grafschaft* տիպի գոյականներն էլ հաճախ հանգում են *-tum* ածանցով կազմվող ձևերին, որոնք հիմնականում տիտղոսանունների հիմքից կազմված կալվածքներ կամ տարածքներ են մատնանշում, ինչպես՝ *Fürstentum, Königtum, Kaisertum* և այլն: Սրանք իրենց հերթին հնաբանություններ են և հանդիպում են միայն պատմական բնույթի ստեղծագործություններում:

Բառակազմության տեսակետից այսօր առավել արդյունավետ է տեղային իմաստ արտահայտող բառերում *-ung* ածանցի գործածությունը, եթե նկատի ունենանք, որ դրանով կազմվող բառակազմական հոմանիշները կարող են արտահայտել ինչպես գործողության տեղ ու գործողություն (ինչպես՝ *Entzündung* «բորբոքված տեղ» և «բորբոքում»), այնպես էլ կոնկրետ գոյական՝ *Wohnung, Festung, Siedlung* և այլն:

Գերմաներենում բառակազմական բարձր արդյունավետությամբ աչքի չի ընկնում նաև նույնպիսի նշանակությամբ բառերի կազմում հանդիպող *-t* ածանցը: Ընդ որում հիշյալ ձևերն ունեն հիմնականում բայական ծագում, որոնք գոյականաց-վելիս ենթարկվում են արմատական ձայնդարձի (*Ablaut*)-ի կանոններին, ինչպես՝ *graben-Gruft, biegen-Bucht* և այլն:

Ausfahrt «ելք, դարպասներ» և *Einfahrt* «մուտք, դարպասներ» բառերը միաժամանակ ներկայացնում են և՛ գործողության տեղ, և՛ առարկա հասկացությունները: Միայն տեղային իմաստով են օժտված *Unterkunft, Bucht, Gruft* և նմանատիպ մի քանի այլ գոյականներ:

Նույնպիսի կրկնակի իմաստ են արտահայտում նաև *-ge-+(e)* տիպի *Gehege, Gewölbe, Gewerk, Gemach* և այլ գոյականները: Տվյալ դեպքում կարևորն այն է, որ անկախ իրենց երկիմաստությունից, այդ գոյականները ևս կարելի է դիտարկել որպես բառակազմական հոմանիշներ:

Ընդհանուր առմամբ կարելի է նշել, որ թեև բնիկ գերմանական ածանցներով կազմված տեղային նշանակությամբ ձևերը լեզվում առաջացել են տարբեր ճանապարհներով, սակայն ակնհայտ է, որ դրանց մեծ մասը նախապես արտահայտել է գործողության անվանում, որոնք հետագայում ձեռք են բերել հիշյալ իմաստը, ինչպես օրինակ, որևէ բառակազմական ածանցի չհանգող *der Gang* գոյականի «քայլ, ընթացք, քայլվածք» իմաստների կողքին ձևավորվել են «անցում, կամրջակ, միջանցք» իմաստները կամ *Betrieb*-ի «գործողություն, գործողության մեջ դնել (*in Betrieb setzen*)» իմաստներից զարգացել են «գործարան, ձեռնարկություն» անվանական իմաստները: Ընդ որում դրանց հիմնիմաստը հստակորեն ուրվագծվում է համապատասխան համատեքստում, հմմտ.՝ *Er las ihn,wenn erdurch den langen Gang lief. /Grass, 117/* և *.... ihr Gang war schwankend geworden /Bichsel, 2009, 89/*:

Անդրադառնալով գերմաներենի փոխառյալ մի քանի ածանցներով կազմված և տեղային իմաստով գործածվող ձևերին, առաջին հերթին կարելի է առանձնացնել *-(at)ur*-ով կազմվող *Kommandatur, Rezeptur, Aspirantur* և այլն, որոնք կարող են լինել թե՛ անվանական, և թե՛ բայական ծագման: Ընդ որում, դրանք փոխառվելով լատիներենից, պահպանել են ինչպես իրենց սեռը (իգական), այնպես էլ բառային շեշտը: Իմաստի տեսակետից, անվանական ծագման բառերը նշանակում են կամ աշխատանքի վայր, կամ պաշտոն, ինչպես՝ *Präfektur* «պրեֆեկտի պաշտոն» և «պրեֆեկտուրա (վայր)», իսկ բայական ծագման գոյականները, պահպանելով իրենց գործողության անվանման նախնական իմաստները, արտահայտում են նաև տեղային իմաստներ, ինչպես՝ *Reparatur*, «վերանորոգում» և «վերանորոգման արհեստանոց», հմմտ.՝ *Die Direktion hat bewilligt, dass Sie die Reparatur machen. /Bichsel, 41/* և *Gaswerk, Wasserwerk, Konservenfabrik, Landmaschinenreparatur, Papiermühle, zwei Kirchen, drei Schulen, Landratsamt und Rathaus, das ist ziemlich alles /Walser, 74/*: Այստեղ, առաջին օրինակում, *Reparatur* «վերանորոգում» ձևն արտահայտում է գործողության անուն, իսկ երկրորդում՝ տեղային իմաստ «մեքենաների վերանորոգման արհեստանոց»:

Գերմաներենի չեզոք սեռին պատկանող *-i(at)* ածանցով կազմված և այս խմբի մեջ մտնող գոյականները ևս մեծ թիվ չեն կազմում: Ընդ որում, նշված բառակազմական ածանցը իրացվում է տարբեր կերպ, ինչպես, օրինակ՝ *Rektorat* և *Sekretariat*, որոնք հիմնականում սերում են անվանական ձևերից: Սրանք առավելապես լատինական փոխառություններ են, թեև առանձին դեպքերում ունենք նաև այլ լեզուներից փոխառված ձևեր, օրինակ՝ *Pensionat* (ֆրանսերեն), *Sultanat* (արաբերենից) և այլն: Այստեղ կարող են հանդիպել ինչպես մենատարբերակային, այնպես էլ բազմատարբերակային բառեր: Հիշյալ *Pensionat* բառն, օրինակ, մենատարբերակային է՝ «պանսիոն, դաստիարակչական

հաստատություն» իմաստով: Sie besuchte in Breslau irgendeine Schule mit Pensionat... /Grass, 74/, մինչդեռ Sekretariat-ը բազմատարբերակային է՝ 1. քարտուղարի աշխատավայր, 2. քարտուղարություն, 3. ընտրական օրգան իմաստներով:

Գերմաներենում մեծ թիվ չեն կազմում նաև լատինական ծագման - (i) *ade* ածանցով կազմվող իգական սեռի և համապատասխան իմաստով գոյականները: Այդ բառերի մի մասը սերում է *-ieren*, մյուսները՝ *-er*, *-ur* վերջավորությունների տարբեր ձևերից, հմմտ.՝ *Promenade-promenieren*, *Balustrade - Baluster*, *Arkade - Arkatur* և մի շարք այլ ձևեր: Գոյություն ունեն նաև, այսպես կոչված, հատկաբանական միատարբերակային կազմություններ, ինչպես՝ *Estrade*, *Fassade*, *Estakade*, *Barrikade*, որոնք որպես այդպիսին կարող են ունենալ ոճական իրացումներ: Այսպես, օրինակ, *Fassade* ձևի առաջնային իմաստն է «շենքի առաջնային մաս», իսկ որպես ոճական իրացում այն կարող է արտահայտել «ինչ-որ բանի իրական բնույթը թաքցնող հատկանիշի» իմաստ. հմմտ.՝ *Hinter der Fassade aus Freundlichkeit verbirgt sich ein bösariger Charakter* /Langenscheidts Großwörterbuch, 320/. Այդպիսով է ձևավորվում *hinter der Fassade* հատկաբանական արտահայտությունը: Ընդհանուր առմամբ, այս խմբին հարաբերվող գոյականները ծագում են ոչ միայն լատիներենից, այլ նաև ֆրանսերենից (*Kolonnade*, *Promenade*, *Balustrade*) և գերմանական այլ լեզուներից (նիդեռլանդերեն *Blookade*): Նույն կերպ լատիներենից և ֆրանսերենից են փոխառվել գերմաներենի տեղային իմաստով այն չեզոք սեռի գոյականները, որոնք կազմվում են *-(e)-ment* ածանցով: Ընդ որում դրանց մեծ մասը հարաբերակցվում է *-ieren* վերջավորությամբ բայահիմքերի հետ, ինչպես՝ *Fundament - fundieren*, *Etablisment - etablieren*, *Sortiment - sortieren* և այլն: Գոյություն ունեն նաև բացառապես տեղային իմաստ արտահայտող գոյականներ՝ *Appartement* «հարմարավետ բնակարան» և «հյուրանոցային համար», *Fundament* «շինության հիմք» և փոխաբերական գործածությամբ «ինչ-որ բանի հիմք»: Քննարկվող տիպի գոյականներից գերմաներենում լայն տարածում ունեն *-(i)um* ածանցով օտար ձևերը, որոնց բնորոշ հատկանիշը նրանց ծագումն է համապատասխան անվանական հիմքից. հմմտ.՝ *Minister - Ministerium*, *Konservator - Konservatorium*, *Observator - Observatorium* և այլն: Ի տարբերություն *-age* ածանցով կազմված ֆրանսերենից փոխառյալ *Barrage* «արգելք, փակոց», *Stallage* «դարակ», *Plantage* «պլանտացիա» և այլ ձևերի, որոնք բացառապես տեղային իմաստով են հանդես գալիս, նույն ծագման *-er(ie)* ածանցով բառերը կարող են արտահայտել նաև այլ (հիմնականում հավաքական) իմաստներ, ինչպես *Kolonie*- 1. «գաղութ», 2. «բնակավայր», 3. «մեկ տեսակի (օրինակ՝ թռչունների) ամբողջություն» կամ *Bijouterie*-1. «զարդ» (հիմնականում իմաստով), 2. «ոսկերչական խանութ»:

Լատինական ծագման ևս երկու տիպի ածանցներով *-(is)ation* և *-(i)tät* կազմվող բառերի մեծ մասը բնութագրվում է տեղային նշանակությամբ: Կարծում ենք նաև, որ առաջին տիպն ավելի ճիշտ է ներկայացնել *-(is)(at)ion* տեսքով, եթե նկատի ունենանք *Institution, Station, Demonstration, Konfektion* բառակազմական հոմանիշությամբ բնութագրելի բառերի յուրահատկությունները: Բացի այդ, այստեղ առկա է նաև բազմատարբերակայնություն, ինչպես օրինակ, *Station* 1. «կայարան», «կայարանատեղի», 2. «կանգառ», 3. «ռադիոհաղորդիչ կայարան», 4. «գիտական դիտարկումների գործիք», 5. «հիվանդանոցային բաժանմունք»: Նույնը կարելի է ասել *Institution, Konfektion* և նման այլ ձևերի մասին:

Ինչ վերաբերում է *-(i)tät* ածանցով ձևերին, ապա *Munizipalität, Lokalität, Universität, Admiralität* և այլ տեղային նշանակությամբ բառերի կողքին ունենք նաև որակական իմաստ արտահայտող *Aktivität, Humanität* տիպի ձևեր:

Ամփոփելով վերը կատարված վերլուծությունների արդյունքները՝ կարող ենք նշել, որ տեղային իմաստ արտահայտող ձևերի բառակազմական տիպերի համադրումը հնարավորություն է տալիս բացահայտելու դրանց իմաստային զարգացման ընդհանուր միտումները, ինչպես նաև վեր հանել համապատասխան հոմանիշային շարքի բնութագրական գծերը:

Բացի այդ, առանձին բառերի ու բառակազմական տիպերի յուրահատկությունների ընկալման համար կարևոր նշանակություն ունի կոնկրետ բառի սերման հանգամանքների պարզաբանումը: Այդպիսով, կարելի է տարբերել առաջնային և երկրորդային տեղային նշանակությամբ ձևեր, որոնք իրենց հերթին ցուցաբերում են նաև տարբեր բառակազմական յուրահատկություններ: Ինչպես օրինակ, առաջնային նշանակությամբ բնութագրվում են *-(er)ei, -tum, -schaft, -(i)at, -(i)um* ածանցներով կազմվող ձևերը, իսկ երկրորդային նշանակությամբ՝ բայական ծագման և գործողության անվանում ցույց տվող *Ausleihe, Gang, Ausfahrt, Promenade, Appreatur, Passage* տիպի գոյականները: Որպես այդպիսին կարելի է դիտարկել նաև անվանական ծագման (հիմնականում՝ պաշտոն, տիտղոս մատնանշող) *Vogtei, Kaisertum, Dekanat, Intendanz* տիպի ձևերը:

Հարկ է նկատել նաև, որ առանձին բառերի և բառային տարբերակների իմաստային ամբողջության վրա ազդում է ածանցական բառերի կարգային բնույթը, ինչպես նաև բառակազմական տիպերի զարգացման օրենքները: Այդպիսին կարելի է համարել այն փաստը, որ գերմաներենում մեծ թիվ են կազմում գործողության անուններից ածանցվող իմաստային նշանակությամբ ձևերը: Հակառակ ուղղությամբ զարգացումները, սակայն, տարբեր են լինում, ինչպես, օրինակ՝ *Tränke* «խմելու տեղ» → «խմելը», *Gestell* «դարակ, թարեք» → «մետաղյա իրերի

ընդունման կետ» կամ → Kippe «աղբ թափելու տեղ» → «ծխախոտի մնացորդ» և այլն:

Մեր հաջորդ դիտարկումն այն է, որ բառակազմական հոմանիշային ձևերին յուրահատուկ են ինչպես ընդհանուր խոսքի մաստային, այնպես էլ առանձին կարգային պատկանելությունը: Այսինքն՝ դրանք հիմնականում գոյականներ են և խմբավորվում են ըստ իրենց ածանցման ձևերի ու իմաստների: Սրա կողքին նկատվում է նաև տարահիմքային բառակազմական հոմանիշություն, ինչպես օրինակ, *Botschaft -Gesandtschaft* «դեսպանություն» կամ *Bleibe-Longement-Unterkunft* «կեցության վայր», որոնց գործածությունը, մեր կարծիքով, ոճական հիմնավորվածություն ունի: Այս առումով երկրորդ օրինակի համար կարող ենք ասել, որ *Unterkunft* ձևը ոճաբանորեն չեզոք է, *Bleibe*-ն՝ խոսակցական է, իսկ *Longement*-ը՝ հնաբանություն: Դրան հակառակ, *Kneipe, Schenke* և *Schwemme* «գարեջրատուն, պանդոկ» բոլոր երեք ձևերն էլ խոսակցական են, ընդ որում *Kneipe*-ն հարաբերվում է մյուս երկուսին որպես ընդհանրական հասկացություն, *Schenke*-ն՝ որպես բազմատարբերակային ձև, իսկ *Schwemme* -ն՝ որպես բարբառային ձև: Թերևս նշված պատճառով է, որ *Kneipe* բառն օժտված է առավել բարձր գործառնական հաճախականությամբ: Նույն կերպ՝ ոճաբանորեն չեզոք *Gestell* բազմատարբերակային ձևը, իսկ նույն իմաստով *Stellge* բառը խոսակցական է:

Համապատասխան դիտարկումները ցույց են տալիս նաև, որ բառակազմական հոմանիշների շարքում այս կամ այն տիպի ոճական երանգավորումը կախված է կոնկրետ ածանցի տիպից, ինչպես օրինակ, *-(at)ur (Manufaktur, Redantur, Intendatur)*, *-(e)ment (Logement)*, *-age (Etlage, Barrage, Beletage)* ածանցներով կազմված ձևերը բառարաններում նշվում են որպես հնաբանություններ, իսկ խոսակցական բառերին բնորոշ է հիմնականում *-e (Falle, Bleibe, Schwemme)* կազմիչը: Դրան հակառակ, չեզոք երանգավորմամբ են բնութագրվում *-(er)ei, -ung, -schaft, -(i)um* ածանցներով կազմվող բառերը, որոնցից այդ հատկանիշով առավել օժտված են *-(er)ei* ածանցով կազմությունները:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Bichsel P. Weltwoche. Freiburg, 2009.
2. Bussmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft. Stuttgart, 2002.
3. Eisenberg P. Grundriß der Deutschen Grammatik, Band 1: Das Wort. Stuttgart, 2000.
4. Fleischer W., Barz L. Wortbildung der Deutsche Gegenwartssprache. Tübingen, 2005.
5. Grass G. Örtlich betäubt, Berlin, 1998.
6. Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. München. 1997.

7. Lewkowskaya K. A. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. M., 1998.
8. Walser M. Das Einhorn. Frankfurt, 2008.
9. Wellmann H. Deutsche Wortbildung. Düsseldorf, 2005.

С. АРАКЕЛЯН – Категориальная синонимия в словообразовании современного немецкого языка. – При изучении словообразовательной синонимии наблюдения чаще всего велись на уровне отдельных слов. Между тем анализ лексических категорий, позволяет обнаружить тесную взаимосвязь между синонимическим рядом и лексической категорией, а также установить некоторые общие закономерности семантического развития отдельных слов и словообразовательных типов.

Ключевые слова: поливариант, моновариант, синонимический ряд, категориальная семантика, лексическая категория, локальное значение, словообразовательный тип, конверсия, исконные слова, ассимиляция

S. ARAKELYAN – Categorical Synonymy in Modern German Word-Building. – The study of word-building synonymy was often observed at the level of separate words. Meanwhile, the analysis of larger units of lexical categories allows to reveal the close relationship between synonymic series and lexical category, to define some general regularity of semantic development of separate words and word-formation types.

Key words: polyvariant, monovariant, synonymous series, categorial semantics, lexical category, local meaning, word-building type, conversion, native words, assimilation

Հրանուշ ԹՈՎՄԱՍՅԱՆ

Երևանի Վ. Բրյուսովի անվան պետական
լեզվահասարակագիտական համալսարան

ՏԵՔՍՏԻ ՆԵՐԿԱՊԱԿՑՈՒՄԸ ԿԱՆԽԵՆԹԱԴՐՈՒԹԱՅԻՆ ՀԵՆՔԻ ՄԻՋՈՑՈՎ՝ ՀԻՄՆՎԱԾ ԲԱՌԱՅԻՆ ՆԵՐԱՌՄԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ

Տեքստը խոսող անհատի կանխենթադրությանին հենքի ֆենոմենոլոգիական և լեզվական ճանաչողական կառույցների գործառնման արդյունք է: Տեքստի ներկայակցումը, որպես կանոն, հենվում է ֆրեյմների և կարծրատիպերի իմաստաբանության վրա: Ի թիվս բոլոր լեզվական ճանաչողական կառույցների՝ հաճախադեպ է տեքստի կառուցումը բառային ներառման հարաբերության վրա, որն իրականում արտացոլում է ֆրեյմի, կարծրատիպի ակնկալվող, կանխենթադրությանին բովանդակությունը:

Բանալի բառեր. կանխենթադրությանին հենք, խոսող անհատ, բառային ներառման հարաբերություն, տեքստի ներկայակցում, ֆրեյմ, կարծրատիպ, կանխենթադրություն

Հոդվածում դիտարկելու ենք տեքստի բառային ներկայակցումը՝ հիմնված խոսող անհատի կանխենթադրությանին հենքի (այսուհետ՝ ԿՀ)՝ ֆրեյմային և կարծրատիպային գիտելիքների վրա [1]: Այսինքն՝ փորձելու ենք ապացուցել, որ տեքստը կառուցելիս խոսող անհատը, առաջնորդվելով տեքստի կամ դրա որոշակի հատվածի մակրոկանխենթադրությամբ, հիմնվում է այդ թեմայից բխող ֆրեյմի կամ կարծրատիպի հիերարխիկ կառուցվածքի վրա՝ պահպանելով դրա թեմատիկ դաշտը:

Այս տեսանկյունից առնվազն երկու հարց է ծագում. ի՞նչ կապ կա տեքստի բառային ներկայակցման և խոսող անհատի ԿՀ-ի միջև, և, եթե կա, ապա ինչպե՞ս է այն իրագործվում:

Ուսումնասիրությունը բացահայտում է, որ խոսող անհատի՝ աշխարհի գիտակցական պատկերը արտացոլված է նրա ԿՀ-ի մեջ, որտեղ գիտելիքներն ու պատկերացումները ներկայացված են երկու տեսակի ճանաչողական կառույցներով՝ ֆենոմենոլոգիական և լեզվական: Վերը առաջադրված հարցերին պատասխանելու համար պետք է փորձենք հասկանալ՝ ինչպես է խոսող անհատը խոսույթի, ներքին խոսքի մակարդակում իր ԿՀ-ից ընտրում ֆենոմենոլոգիան ճանաչողական կառույցները, և ապա՝ ինչպես են դրանք առկայացվում տեքստի մակերեսային կառույցում որոշակի բառային շարքի, ցանցի միջոցով:

Տեքստի ամբողջականությունը թեմայի ներքին կառուցվածքի առանձնահատկությունն է: Այսինքն՝ ինչպես որ խոսող անհատը ներքին

խոսքի մակարդակում կաղապարում է թեման, այնպես էլ այն արտացոլվելու է տեքստի մեջ: Դրա մասին է վկայում այն, որ միննույն թեմայի շուրջ երկու խոսող անհատ տարբեր տեքստեր են կառուցում: Փաստորեն, թեմայի առաջադրմամբ խոսող անհատը իր գիտակցության մեջ ԿՀ-ից ընտրում է փոխկապակցված իրադարձություններ, վերաբերելիներ և հենվում է որոշակի բառերի համալիրի վրա, որոնք, ըստ իրեն, առավելապես պատշաճ կարտացոլեն տեքստի բովանդակությունը: Վերլուծությունը բացահայտում է, որ այդ բառերն ու բառակապակցությունները ստեղծում են **բառային շղթաներ** /Morris, Hirst, 1991/, որոնք տարածվում են ամբողջ տեքստով մեկ: Ամենահաճախադեպ շղթաները ցույց են տալիս, թե ինչի մասին է տվյալ տեքստը /Barzilay, Elhadad, 1997/:

Ֆրեյմի, կարծրատիպի առանձին իմաստային տարրերը, որոնք ունեն ընդհանուր իմաստային բաղադրիչ, կապված են կանոնավոր համակարգային հարաբերություններով: Դրանց հիերարխիկ կառուցվածքի բջիջներում արտացոլվում են ոչ միայն իմաստային ընդհանրություն ունեցող բաղադրիչները, այլև բառերի միջև տարբեր գործառական, իրադրային և զուգորդային հարաբերություններ: Բառեր ասելով՝ այստեղ նկատի ունենք տվյալ իմաստային ընդհանրությունը կրող լեզվական ճանաչողական կառույցները, որոնք տեքստի մեջ վերածվելու են բառերի:

Այս տեսանկյունից ծագում է այն միտքը, որ բառերի նման խմբավորումները արտացոլում են օբյեկտիվ իրականության ճանաչման և գիտակցության մեջ արտոցովման տարբեր փուլեր՝ որոշակի ֆրեյմի, կարծրատիպի ձևավորման փուլերը: Փաստորեն, այս գիտակցական կառույցները բացահայտում են, թե ինչպես է մարդը կաղապարում աշխարհը իր գիտակցության մեջ: Չնայած առ այսօր գիտական գրականության մեջ դեռ չկա հստակ դիրքորոշում, թե ինչպես է ձևավորվում ֆրեյմի, կարծրատիպի հիմնատիպը (արխետիպը)՝ մակրոկանխենթադրույթը. սկզբում առաջանում է դրա միջուկը՝ գազաթը, և ապա դրա շուրջը ձևավորվում է հիերարխիկ կառույց, թե՛ մարդը սկզբում հավաքում է նույն թեմատիկ դաշտին պատկանող միավորները, ապա ընտրում դրա իմաստային «թանձրուկը»՝ մակրոկանխենթադրույթը:

Նշեցինք, որ յուրաքանչյուր ֆրեյմ, կարծրատիպ ունի գազաթ և դրա հետ կապված ավելի փոքր թեմատիկ միավորներ, որոնց մի մասը դրա իմաստի ներառման տեսակետից մոտ է այդ գազաթին և հեշտ նկատելի, իսկ մյուսներն ավելի հեռու են, և իմաստային տեսակետից որոշակիորեն կտրված: Այնուհանդերձ՝ ցանկացած ֆրեյմ, կարծրատիպ ունի մի կարևոր հատկանիշ՝ նեղացնել թեմատիկ շրջանակը և կենտրոնանալ այն մասի վրա, որը տվյալ հաղորդակցության համար առանցքային է: Ի դեպ՝ հիմնատիպին մոտ միավորները ակնհայտ են և կանխատեսելի, մինչդեռ իմաստի տեսակետից հեռու միավորները՝

գրեթե կանխատեսելի չեն: Հիմնատիպին անմիջականորեն հարող իմաստային միավորների ճանաչողական կարգավիճակն այլ է. դրանք ավելի շուտ են ընկալվում, յուրացվում և ավելի հաճախադեպ են խոսքում, դրանք ավելի հեշտ են իրագործում թեմայով պայմանավորված հաղորդակցական նպատակները, քան իմաստի տեսակետից ավելի հեռու միավորները, և հանդես են գալիս որպես կողմնորոշիչներ, թե որն է դրա հիմքում ընկած նշանակյալը, որն էլ հենց հիմնատիպի գաղափարն է /Lakoff, 1986: 32/:

Բառային ներկայացման ներառման հարաբերությունը տեքստում առկայանում է շնորհիվ այնպիսի բառային միավորների ընտրության, որոնցից յուրաքանչյուրը կրում է ֆրեյմի, կարծրատիպի մակրոկանխենթադրույթի իմաստը: Միկրոտեքստի կամ բազմաստորոգական կառույցի առաջին միավորը ուրվածում է դրա թեմատիկ ուղղվածությունը և կանխորոշում դրա մասերի հաջորդականությունը, շարահյուսական կապի տեսակները (համադասական, ստորադասական) և բառային ընտրությունը: Այսպիսով, նման կառույցների առաջին մասը սահմանում է ամբողջ հաղորդակցական միավորի թեման՝ ստիպելով հասցեագրողին բառային ընտրության առումով առաջնորդվել դրանով: Ասվածը լուսաբանելու համար դիտարկենք հետևյալ օրինակը. *A gang of men and girls came stepping out in arrow, arms linked, breasting the whole width of the road, and singing, and for a second Miss Parson was caught up among them, she could see the white teeth and peacock-painted eyes of the girls, smell the men's sweat, and they parted and went on like the tide, leaving her behind* /Cockles Mussels, p. 294/.

Պատմվածքի բովանդակության ուսումնասիրությունը բացահայտում է, որ տվյալ բազմաստորոգական կառույցի ամբողջ թեմատիկ ուղղվածությունը սահմանում է դրա առաջին մասի թեման, որը և կազմում է դրա ֆրեյմը՝ **անհոգ երիտասարդություն**: Վերջինս մտնում է ավելի խոշոր **երիտասարդություն** ֆրեյմի մեջ՝ որպես դրա ենթաֆրեյմ: Այս բազմաստորոգական կառույցի հաջորդող հատվածները թեմատիկ տեսակետից զարգացնում և ամրապնդում են այդ մակրոկանխենթադրույթը: Հեղինակը իր ԿՀ-ի ֆենոմենոլոգիական ճանաչողական բաղադրիչ կազմող **անհոգ երիտասարդություն** ֆրեյմից ընտրում է նույն ԿՀ-ի լեզվական ճանաչողական կառույցներից այնպիսի բառեր և բառակապակցություններ, որոնք արտացոլում են այդ ֆրեյմի հիերարխիկ կառուցվածքը, ինչպես նաև այնպիսի գործողություններ, որոնք այդ ֆրեյմից բխող՝ երիտասարդներին բնորոշ կարծրատիպային գործողություններ են: Այսպիսով, հեղինակը ստեղծում է ֆրեյմը մարմնավորող լեզվական ճանաչողական կառույցների շղթա, որը և պիտի արտացոլի այն տեքստում: Փաստորեն, *A gang of men and girls came stepping out in arrow* առաջադաս հատվածը սահմանում է վերոնշյալ մակրոկանխենթադրույթը և ֆրեյմի ընտրությունը: Ապա հաջորդող ստորո-

գական հատվածում կիրառված են ֆրեյմից բխող կարծրատիպային գործողություններ *arms linked; breasting the whole width of the road; singing; went on like the tide*: Հաջորդ հատվածում երևում են անհոգ երիտասարդներին բնորոշ հատկանիշներ, կենսաոճ նշող բառային միավորներ և բառակապակցություններ *white teeth and peacock-painted eyes of the girls, men's sweat*: Տեքստում օգտագործված **անհոգ երիտասարդություն** ենթաֆրեյմի իմաստային բաղադրիչները կրում են այդ ընդհանուր իմաստը և դա անցկացնում ամբողջ տեքստով մեկ:

Ակնհայտ է, որ հեղինակի կողմից ընտրված որոշ լեզվական ճանաչողական կառույցներ անմիջականորեն կապվում են ֆրեյմի, կարծրատիպի միջուկին, ինչպես օրինակ՝ **ձեռք-ձեռքի, սպիտակ ափամներ, աղջիկների՝ ծիածանի գույներով ներկած աչքերը, տղամարդկանց քրտնքահոտը, երգելով** արտահայտությունները, սակայն կան նաև այնպիսիները, որոնք ֆրեյմի հիմնատիպային իմաստից որոշակիորեն հեռու են, սակայն ավելի խոր քննության դեպքում դրանք էլ են կապվում այդ հիմնատիպի հետ, ինչպես օրինակ՝ **մի խումբ շարքով դուրս պրծավ, փակելով ամբողջ ճանապարհը, և շարունակեցին ճանապարհը մակընթացության պես**:

Այսպիսով, տեքստի այս հատվածը ձևավորվում է անհոգ երիտասարդություն իմաստի հիման վրա, որը ներկայացված է այնպիսի բառերով, որոնք մտնում են մեկ իմաստային դաշտի՝ ֆրեյմի և կարծրատիպի մեջ: Ֆրեյմի գագաթը «այն միավորն է, որը առավելագույնս դրսևորում է այն հատկանիշները, որոնք ընդհանուր են տվյալ խմբի այլ միավորների հետ» /Givon, 1986: 195/:

Ի դեպ, բառային միավորների ընտրությունը ազդում է նաև նախադասության մասերի կապակցման տեսակի վրա: Վերլուծենք հետևյալ օրինակը Հովհաննես Թումանյանի «Գիքորը» պատմվածքից.

Գիքորը կծկվեց վերմակի մեջ, գլուխը կոխեց տակը, տապ արավ (Գիքորը):

Այս բազմաստորոգական կառույցի բոլոր համադաս անդամները իմաստային առումով լրացնում են առաջին, ելակետային, համադաս նախադասության **կծկվեց վերմակի մեջ** իմաստը: Տվյալ հատվածի ֆրեյմը **նեղությունն/ ճնշվածությունն** է, իսկ կարծրատիպը՝ այն գործողությունները, որոնք արտացոլում են մարդու ճնշված, նեղսրտած վիճակը, որն առկայացնելու համար հեղինակը ընտրել է երեք համադաս, մեկը մյուսի իմաստը ուժգնացնող նախադասություններ: Այսինքն՝ նեղության/ ճնշվածության իմաստը ներառված է երեքի մեջ էլ՝ դրանով իսկ ներկայակցելով տեքստը:

Եթե բազմաստորոգական կառույցը բաղկացած է երկու մասից՝ անկախ դրանց համադաս կամ ստորադաս լինելուց, ֆրեյմը և կարծրատիպը արտացոլվում են երկուսում էլ՝ դրանց իմաստը կրող տարբեր լեզվական ճանաչողական կառույցներով: Այս տեսանկյունից

դիտարկենք Ռաֆֆու «Սամվելը» վեպից մի բարդ ստորադասական նախադասություն, որը պատմվածքի տեքստում մի առանձին պարբերություն է.

*Պառավը յուր ոսկրոտ **ձեռքերը դրեց նրա ճակատի վրա, որ պատած էր սառն քրտինքով*** (Սամվել):

Երկստորոգական այս կառույցում ֆրեյմը **տենդն** է, որից վերցված է այդ մակրոկանխենթադրույթը ներկայացնող **սառն քրտինք** լեզվական ճանաչողական կառույցը, որն ուղղակիորեն կրում է **տենդ** իմաստը՝ կանխենթադրույթը, ինչպես նաև կարծրատիպային ակնկալվող գործողություններ **ձեռքը դնել ճակատին** և **սառն քրտինքով պատել**:

Դիտարկենք այն դեպքը, երբ ֆրեյմի բաղադրիչները այդքան ակնհայտ և կանխատեսելի չեն, ինչպես նախորդ դեպքերում: Այս առումով հատկանշական է, որ ցանկացած ֆրեյմ և կարծրատիպ ձևավորվում է անհատի կենսափորձի հիման վրա՝ դառնալով անհատական ԿՀ-ի ճանաչողական կառույց: Հնարավոր է տվյալ խոսող անհատի քննվող ֆրեյմը, կարծրատիպը պարունակում է այդ իմաստային բաղադրիչները՝ որոշակիորեն նվազեցելով դրա կանխատեսելիությունը: Այս տեսանկյունից դիտարկենք մի հատված Ջ. Ջոյսի "Eveline" պատմվածքից.

*Home! She looked round the **room**, reviewing all its familiar **objects** which she had **dusted** once a week for so many years, wondering where on earth all the **dust** came from. Perhaps she would never see again those familiar **objects** from which she had never dreamed of being divided. And yet during all those years she had never found out the name of the priest whose yellowing **photograph** hung on the **wall** above the broken **harmonium** beside the **coloured print of the promises** made to Blessed Margaret Mary Alacoque. He had been a school friend of her **father**. Whenever he showed the **photograph** to a visitor her **father** used to pass it with a casual word: He is in Melbourne now. (Eveline).*

Տեքստի տվյալ հատվածի թեման **տունը, օջախն** է, որը և սահմանված է դրա առաջին բառ-նախադասությամբ՝ *Home!*: Այսինքն՝ այս միկրոտեքստում արտացոլված է **տուն, օջախ** ֆրեյմը և դրանից բխող կարծրատիպը: Ակնհայտ է, որ որոշ լեզվական ճանաչողական կառույցներ անմիջապես հարում են այդ թեմային՝ ֆրեյմին՝ **room (սենյակ), objects (իրեր), dust (փոշի), wall (պատ), photograph (լուսանկար), father (հայր)**, և դրա հետ կապված կարծրատիպային գործողությունները՝ **փոշին սրբել (to dust)**, սակայն այստեղ կան նաև ֆրեյմի միջուկից որոշակիորեն հեռացած միավորներ, որոնք առաջին հայացքից ակնհայտ չեն, սակայն դրանք էլ կարող են մտնել **տուն, օջախ** ֆրեյմի մեջ: Դրանք են **harmonium (ֆիսհարմոնիա), coloured print of the promises (գունավոր տպագիր խոստումագիր)**: Առաջին հայացքից վերջիններս կապ չունեն տան, օջախի հետ, սակայն ֆրեյմի հեռավոր իմաստային բաղադրիչներ-

րում դրանք կարող են առկա լինել՝ որպես տան ոչ տիպական իրեր:

Հատկանշական է, որ միևնույն միկրոտեքստը, օրինակ՝ պարբերությունը կամ բազմաստորոգական նախադասությունը, կարող է ներկայակցվել երկու և ավելի ֆրեյմներով: Դիտարկենք մի պարբերություն Բորիս Ակունինի «Азazelь» վեպից.

Сначала из двери высунулся сафьяновый дорожный сапог, окованный серебряными гвоздиками, а потом на тротуар ловко прыгнул цветущий юный джентльмен с пышными усами, удивительно не шедшими к его свежей физиономии, в тирольской шляпе с перышком и широким альпийском плаще (Азazelь, с. 107).

Ակնհայտ է, որ այս պարբերության մեջ կա առնվազն երեք ֆրեյմ: Դրանք են՝ **հագուստ, հագուստի հարկանիշ և արտաքին տեսք**: Առաջին ֆրեյմը հիմնված է սեռատեսակային ներառման հարաբերության վրա, որտեղ հագուստը սեռ մատնանշող ընդհանուր իմաստն է՝ ֆրեյմի մակրոկանխենթադրույթը, իսկ *сапог, шляпа, плащ* բառային միավորները՝ դրա տեսակները: Սեռատեսակային այս ամբողջությունը միևնույն ժամանակ նաև ֆրեյմ է, որի իմաստը, կրկնվելով տարբեր բառերի մեջ, ներկայակցում է տեքստի տվյալ պարբերությունը: Դա իրագործվում է շնորհիվ ֆրեյմի, կարծրատիպի բովանդակությունը կազմող կանխենթադրույթների, որոնք ներմուծվում են խոսույթ, ներկայակցում այն և ստեղծում ամբողջական և կապակցված տեքստ մակերեսային մակարդակում:

Հստակ պատկերացնելով այդ միավորների հարացուցային հարաբերությունները՝ խոսող անհատը կանխատեսում է դրանց ընտրությունը իր հաղորդակցման համար՝ ելնելով նաև հասցեատիրոջ հաղորդակցական և ճանաչողական հնարավորությունների մասին իր ունեցած մոտավոր գիտելիքներից: Կառուցելով և մեկնելով հաղորդակցական կառույցները՝ հաղորդակիցները առաջնորդվում են լեզվական ճանաչողական կառույցների համակցության կանոններով, ինչպես *сапог, шляпа, плащ*:

Հաջորդ ֆրեյմը, որն առկա է այս պարբերության մեջ **հագուստի հարկանիշն** է՝ որպես իմաստային միջուկ: Ակնհայտ է, որ այս ֆրեյմը՝ նախորդի համեմատ, շատ ավելի ընդգրկուն է, քանի որ այստեղ հասցեագրողը կարող է ցանակացած հատկանիշ վերագրել հագուստին: Նա ստեղծում է հետևյալ բառիմաստային շղթան՝ *сафьяновый дорожный, окованный серебряными гвоздиками, тирольский, широкий альпийский*, որում առկա է հագուստի հատկանիշի իմաստը: Այդ իմաստը, կրկնվելով պարբերության տարբեր հատվածներում, ներկայակցում է այն: Այս պարբերության երրորդ՝ արտաքին տեսք ֆրեյմի շուրջը ձևավորված իմաստային շղթան ներկայացված է *цветущий юный; с пышными усами; свежей физиономии* բառային միավորներով: Այս ֆրեյմը նույնպես իր ընդգրկունությամբ՝ հնարավոր կանխենթադրույթներով և դրանց

զուգորդումներով, և կանխատեսելի զուգորդային կապերով, շատ լայն է, այնուամենայնիվ, այն կրում է ֆրեյմի մակրոկանխենթադրույթը և ներկապակցում տեքստը:

Հատկանշական է, որ տեքստում կամ դրա որևէ հատվածում կարող են միաժամանակ առկայացվել իրար հետ կապ չունեցով երկու և ավելի համազոր, անկախ ֆրեյմ, կարծրատիպ, որոնցից մեկը հանդես է գալիս իբրև խոսույթի մակրոկանխենթադրույթ, մյուս(ներ)ը հարակից են դրան: Նման դեպքերում գործ ունենք տարբեր ֆրեյմների հետ՝ իրենց գազաթներով, իմաստային միջուկով և բաղադրիչներով: Այս տեսանկյունից դիտարկենք հետևյալ օրինակը.

Всего записей было сорок пять. Самая ранняя датирована 1 июня, последние три появились при Ерасте Петровиче. Порядковые номера в письмах были указаны все разные; наименьший — N.47F (Бельгийское королевство, директор департамента, получено 15 июня), наибольший — N.2347F (Италия, драгунский лейтенант, получено 9 июня). Стран отправления насчиталось девять. Чаще всего попадались Англия и Франция. Россия только однажды (N.994F, действительный статский советник, получено 26 июня, на конверте петербургский штемпель от 7 июня. Оф, не запутаться бы с календарями: 7 июня — это по-европейскому будет 19-ое. Стало быть, за неделю дошло). Должности и чины в основном упоминались высокие — генералы, старшие офицеры, один адмирал, один сенатор, даже один португальский министр, но попадалась и мелкая сошка вроде лейтенанта из Италии, судебного следователя из Франции или капитана пограничной стражи из Австро-Венгрии (Азазель, с. 125).

Տեքստի այս պարբերությունում կա առնվազն չորս ֆրեյմ, կարծրատիպ, որոնցից երեքը ակնհայտ բնույթ են կրում, չորրորդը՝ ոչ: Ասելով *ակնհայտ բնույթ են կրում* նկատի ունենք, որ դրանք տեքստի մեջ արտահայտված են որոշակի լեզվական ճանաչողական կառույցներով, մինչդեռ երրորդը ներակա է, լեզվական միջոցներով արտահայտված չէ: Այսպիսով, տեքստում առկա է **ամսաթիվ**, **երկիր** և **պաշտոն ու կոչում** արտակա ֆրեյմները, կաճրատիպերը, ընդ որում, վերջին երկուսը հիմնված են ներառման սեռատեսակային հարաբերության վրա: Առաջին ֆրեյմը, կարծրատիպը՝ **ամսաթիվ**, ներկայացված է հետևյալ բառային շարքով *датирована 1 июня; получено 15 июня; получено 9 июня; получено 26 июня; от 7 июня — это по-европейскому будет 19-ое; за неделю дошло; не запутаться бы с календарями*, որտեղ ամսաթիվ հասկացույթի հիմնատիպային իմաստը կրկնվում է դրանցից յուրաքանչյուրում: Առկա են նաև դրա հետ կապված որոշակի կարծրատիպային գործողություններ: Հաջորդ ֆրեյմը՝ **երկրներ**, հիմնված է սեռատեսակային ներառման հարաբերության վրա և ներկայացված է հետևյալ բառային շղթայով *Бельгийское королевство, Италия, Англия и Франция, Россия, Австро-*

Венгрия: Ֆրեյմի մակրոկանխենթադրույթը՝ երկիր, կրկնվում է նշված միավորներից յուրաքանչյուրում, քանի որ դրանք երկրների անվանումներ են: Երրորդ՝ **պաշտոն ու կոչում** արտակա ֆրեյմը արտահայտված է հետևյալ լեզվական ճանաչողական կառույցներով *директор, драгунский лейтенант, действительный статский советник, высокие должности и чины, генералы, старшие офицеры, адмирал, сенатор, министр, лейтенант, судебный следователь, капитан пограничной стражи:* Ինչպես և նախորդ դեպքում, այս ֆրեյմը ևս հիմնված է ներառման սեռատեսակային հարաբերության վրա: Ակնհայտ է, որ տեքստի այս հատվածում այս երեք համազոր և անկախ ֆրեյմները իրար հետ կապ չունեն, բայց և այնպես դրանք առկա են: Այդ դեպքում ինչպե՞ս է ներկապակցվում տեքստը, ինչպե՞ս է ապահովվում դրա ամբողջականությունը: Տեքստը ներկապակցվում է խոսույթի, ներքին խոսքի մակարդակում ներակա չորրորդ՝ **սպանություն** ֆրեյմի և դրանից բխող կարծրատիպի հիման վրա: Այս ֆրեյմի մակրոկանխենթադրույթը ոչ մի ձևական արտացոլում չունի տեքստի մեջ, չկա որևէ լեզվական ճանաչողական կառույց, որ դա կմարմնավորեր: Սակայն հեղինակը, ելնելով ստեղծագործության ընդհանուր գաղափարից և տեքստի այդ հատվածից հատկապես, չորրորդ ֆրեյմը թողել է ներակա: Այսինքն՝ ընթերցողը տեղյակ է որոշակի սպանության մասին, որի շուրջ ընթանում է որոշակի հետաքննություն: Հենց սպանության այդ հետաքննության շուրջ է ծավալվում նշյալ նամակագրության, ամսաթվերի և պաշտոնների «խաղը»: Այսինքն՝ իրականում **սպանություն** հիմնաֆրեյմը ներակա ֆրեյմն է, որի իմաստային զարգացումը հեղինակը տարել է երեք տարբեր ուղղությամբ և ներկայացրել երեք տարբեր ֆրեյմներով, կարծրատիպերով:

Ի դեպ՝ տեքստի ներկապակցման նման բարդ դեպքերը բավականին հաճախադեպ են: Այս հնարը հիմնված է հաղորդակիցների ԿՀ-ի վրա, երբ հաղորդակիցները արդեն ունեն ընդհանուր գիտելիքների՝ կանխենթադրույթների որոշակի պաշար և հասցեագրողը հիմնվում է խոսույթի որոշակի մակրոկանխենթադրույթի վրա՝ այն համարելով առանցքային տեքստի տվյալ հատվածի համար: Ունենալով այն որպես ընդհանուր գիտելիք՝ կանխենթադրույթ, նա էլ չի արտահայտում դա լեզվական միջոցներով, սակայն դրա շուրջը կառուցում է այլ տեղեկատվություն, որը ներակա մակրոկանխենթադրույթի նկատմամբ երկրորդային է:

Փաստորեն, ելնելով հաղորդակցության նպատակից՝ իմաստային համաձայնեցման օրենքը ստիպում է ընտրել և համակցել այնպիսի բառույթներ, որոնք ապահովում են անհրաժեշտ իմաստի ձևավորումը: Վերջինիս միջոցով էլ ապահովվում է տեքստի ամբողջականությունը և ավարտունությունը: Եթե տեքստը միաժամանակ ներկայացված է երկու և ավելի ֆրեյմներով, դրանք ներկայացնող լեզվական ճանաչողական կառույցները հանդես են գալիս որպես այդ մասերի յուրօինակ

ամրակներ: Ֆրեյմների, կարծրատիպերի հիերարխիկ կառուցվածքը կանխորոշում է, թե որտեղ պետք է ի հայտ գա ելակետային տարրը (որի հիման վրա պետք է կառուցվի խոսույթը)՝ խոսույթի մեջ, թե մոտակա համատեքստում, որը և կազմակերպում է տեքստի տվյալ հատվածի իմաստային կողմի կառուցումը ներառման սկզբունքով:

Եթե որևէ միկրոտեքստ կամ բազմաստորոգական միավոր ներկապակցվում է սեռատեսակային ներառման հարաբերությամբ, ապա, որպես կանոն, սեռ ցույց տվող բառային միավորը նախորդում է տեսակ ցույց տվող բառային միավորներին: Դիտարկենք Եղիշե Չարենցի «Ամբոխները խելագարված» պոեմից մի հատված.

*Իրիկուն էր, հրակարմիր մի իրիկուն:
Արևը, բորբ՝ մայր էր մտնում արևմուտքում:
Դաշտի վրա փռվել էր մուժ արյունամած՝
Թույն էր կարծես բորբ արևի սրտից քամած:
Արևը, թեժ մայր էր մտնում արևմուտքում—
Ու արյուն էր դաշտի վրա, թո՛ւյն էր թքում:
Հորիզոնում վառել էր մի կարմիր քուրա—
Ու արնավառ փայլ էր փռում դաշտի վրա:
Ու արտերը, ալեծածան, վառվել էին
Արեգակի կարմիր փայլով իրիկնային:—
Դաշտը, անծայր ու անսահման, լայնատարած՝
Հրակարմիր տարածվել էր նրանց առաջ:—
Ծով էր կարծես, որ սկիզբ ու սահման չունի—
Ծով էր կարծես՝ մշուշի մեջ իրիկունի (Ամբոխները
խելագարված, էջ 1):*

Ստեղծագործության տեքստի տվյալ հատվածի ամբողջականությունը և ներկապակցումը հեղինակը ապահովում է ներառման սեռատեսակային հարաբերության վրա հիմնված իմաստային դաշտով, որը ներառված է **կարմիր** ֆրեյմի մեջ: **Կարմիր** ֆրեյմի բառային շարքը ներկայացված է հետևյալ միավորներով **հրակարմիր, բորբ, արյունամած, թեժ, արյուն, կարմիր, արնավառ, հրակարմիր**, որտեղ բառային միավորներից առաջինը՝ **հրակարմիրը**, սահմանում է, որ ամբողջ բառային շարքը ներկայացված է լինելու վառ/ ալ կարմիր, կարմիրի հրե տարբերակների շուրջը: Բառային շարքի մյուս անդամները տեսակային են և ցույց են տալիս վառ կարմիրի տարբեր երանգները: Ի դեպ, մի քանիսը կարմիրի իմաստը փոխաբերությամբ են արտահայտում՝ **արյունամած, արյուն, թեժ**:

Բոլոր քննված օրինակներում տեքստի հատվածները կամ բազմաստորոգական նախադասության անդամները միակցվում են մեկ այլ անդամ(ներ)ի հետ իմաստային ընդհանրության հարաբերությամբ: Ընդհանուրի բացատրությունը մասնավորի միջոցով իրականացվում է

հաղորդակցման մեջ նոր միավորի ներմուծմամբ. «...ամբողջությամբ, դրա հետ կապված ամբողջ հասկացության բովանդակության հետ միասին» /Хазаров, 1987: 69/: Բազմապրոպոզիցիոնալ բովանդակության ներկայացման այսպիսի միջոցը հիմք է տալիս խոսելու բովանդակության արտահայտման այնպիսի կադապարի մասին, ինչպիսին է տեսակային ուժեղացումը. «Տեքստի արտահայտչական ուղղվածությունը դրսևորվում է նրանում, որ սեռ ցույց տվող բառային միավորին հաջորդում է տեսակ ցույց տվող բառային միավորը, և այդ դեպքում ընդհանուրը, վերացականը հստակեցվում է մասնավոր հասկացության միջոցով, ընդ որում՝ ուժգնանում է տեքստի գեղարվեստական-արտահայտչական ձևավորումը» /Ширин, 1987: 89/:

Որպես կանոն, տեքստի կապակցումը սեռատեսակային ներառման հարաբերության միջոցով իրագործվում է, երբ սեռ ցույց տվող լեզվական ճանաչողական կառույցը նախադաս է, սակայն շատ հազվադեպ հնարավոր են նաև դեպքեր, երբ հեղինակը նախ նշում է տեսակ անվանող միավորը, ապա սեռ: Այսպիսի կապակցման ձևը կոչվում է ետընթաց: Տեքստի կառուցման ժամանակ «ներառման հարաբերությունները... կարող են երկակի գործել. գնալ ավելի լայն իմաստից դեպի ավելի նեղը... և գնալ ավելի նեղ իմաստից ավելի լայնը» /Гак, 1979: 96/: Վերը քննված օրինակները հիմնված են առաջընթաց սեռատեսակային ներառման հարաբերության վրա: Դիտարկենք մեկ օրինակ հիմնված ետընթաց սեռատեսակային ներառման հարաբերության վրա.

*День получался длинный. Бодрое майское солнце, совсем не уставшее озарять златоглавый город, нехотя сползло к линии крыши, когда обедневший на два двугривенных Ераст Петрович сошел с извозчика у нарядного **особняка** с дорическими колоннами, лепным фасадом и мраморным крыльцом. Увидев, что седок в нерешительности остановился, извозчик сказал:*

*– Он самый и есть, генералов **дом**, не сомневайтесь. Не первый год по Москве ездим (Азазель, с. 33).*

Բերված օրինակում առկա սեռատեսակային ներառական հարաբերությունը ետընթաց է, քանի որ սկզբում նշվում է իմաստային դաշտի տեսակ ցույց տվող միավորը՝ **особняк**, ապա ինտեգրալ՝ սեռը (**дом**) անվանող բառային միավորը: Չնայած դրա ետադաս դիրքին՝ սեռ անվանող (**дом**) միավորը սահմանում է խոսույթի մակրոկանխենթադրույթը և դրանով իսկ կանխորոշում տվյալ հատվածի կառուցվածքը: Վերջինս ակնհայտ է նաև այն փաստից, որ նախքան սեռ անվանող առանցքային միավորը նշելը, հեղինակը արդեն մանրամասնում է դրա տեսակը (**особняк**) և արտաքին հարդարանքը (*с дорическими колоннами, лепным фасадом и мраморным крыльцом*): Այսինքն՝ ֆրեյմի գազաթի ետադաս դիրքը չի խանգարում տվյալ միկրոտեքստի ամբողջականության և

ներկապակցման ապահովմանը:

Այսպիսով, խոսելով տեքստի կապակցման և դրա ամբողջականության մասին ֆրեյմային իմաստաբանության տեսանկյունից, որը ենթադրում է տեքստի կամ դրա հատվածի բառային լեզունության հնարավոր կանխատեսելիություն, կարող ենք ասել հետևյալը. ֆրեյմը և դրանից բխող կարծրատիպը կանխորոշում են խոսույթի կառուցումը՝ նախ ելնելով դրա մակրոկանխենթադրույթից: Թեման առաջադրելուց հետո հասցեգրողը հնարավորություն ունի այդ խոսույթի հիման վրա ստեղծել տեքստի տարբեր մակերեսային կառույցներ՝ ելնելով իր ընտրած տեքստի կառուցման և կապակցման ռազմավարությունից: Այսինքն՝ ելնելով ֆրեյմի թեմայից՝ մակրոկանխենթադրույթից՝ հեղինակը տարբեր ձևերով ստեղծում է տեքստային կապակցված կուռ համակարգ: Նշենք, որ սա հնարավոր է միայն խոսող անհատի ԿՀ-ի գործադրմամբ և գործառմամբ, քանի որ ցանկացած տեղեկատվական միավոր, որ հեղինակը ներդնում է խոսույթ և ցանկացած հնար, որի միջոցով նա ապահովում է կառուցվող տեքստի ներկապակցումը, արտացոլված է նրա ԿՀ-ում՝ որպես մի կողմից՝ աշխարհի մասին ոչ լեզվական՝ ֆենոմենոլոգիական, իսկ մյուս կողմից՝ լեզվական ճանաչողական գիտելիք, որոնք միավորվելով ստեղծում են բովանդակային և լեզվական առումով ավարտուն և ինքնաբավ լեզվական միավոր՝ տեքստ:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ի սկզբանե լեզվաբանական գրականության մեջ շրջանառվում էր *լեզվական անհայր* եզրույթը, որը ներմուծվել է գիտական բառապաշար Յու. Կարաուլովի /Караулов, 1987/ կողմից, հետագայում այն իր զարգացումն է գտել նաև Բ. Ջոնսթոունի /Johnstone, 1996/ աշխատություններում: Հատկանշական է, որ խոսող անհատ և լեզվական անհատ հասկացությունների տարանջատումը հառնում է դեռ Ֆ. դը Սոսյուրի լեզու, լեզվական ունակություն և դրանց ամբողջություն կազմող լեզվական գործունեություն եռանդամությանը: Առանձնացնում են լեզվախոսողության չորս բաղադրիչ՝ լեզու, լեզվական ունակություն, լեզվական գործունեություն և խոսք: Ֆ. դը Սոսյուրի /Cocciop, 1933/ այս քառանդամության բաղադրիչներից առաջինին և երրորդին, ըստ մեզ, համապատասխանում են *լեզվական անհայր* և *խոսող անհայր* հասկացությունները: Ընդ որում, դրանք կապակցվում են հարացուցային հարաբերություններով. եթե լեզվական անհատը անփոփոխակն է, ապա խոսող անհատը՝ տարբերակը:

2. Մարդու ճանաչողական, մտահայեցողական այն գործընթացը, որը սկսվում է նրա ծնվելու պահից և տևում մինչև մահ, և դրա արդյունքը, որով նրա գիտակցության մեջ արտացոլվում և ձևավորվում

է տարաբնույթ գիտելիքների և պատկերացումների մի ստվար զանգված, անվանել ենք *կանխենթադրույթային հենք*:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Barzilay R., Elhadad M. Using Lexical Chains for Text Summarization // *CL/EACL Workshop Intelligent Scalable Text Summarization*. Madrid, Spain, 1997.
2. Givon T. Prototypes: Between Plato and Wittgenstein // *Noun classes and categorization: Proceedings of a Symposium on categorization and noun classification*. Eugene, Oregon, October 1983. / Ed. by Craig C. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1986.
3. Johnstone B. The Linguistic Individual: Self-Expression in Language and Linguistics. Oxford: Oxford University Press, 1996.
4. Lakoff G. Classifiers as a Reflection of Mind // *Noun classes and categorization: Proceedings of a Symposium on categorization and noun classification*. Eugene, Oregon, October 1983. / Ed. by Craig C. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1986.
5. Morris, J., Hirst G. Lexical Cohesion Computed by Thesaural Relations as an Indicator of the Structure of a Text // *Computational Linguistics*, 17 (1). New York: MIT Press Cambridge, MA, USA, 1991.
6. Гак В. Г. Повторная номинация на уровне предложения // *Синтаксис текста*. М.: Наука, 1979.
7. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. М.: Наука, 1987.
8. Соссюр де Ф. Курс общей лингвистики. М.: Соцэкгпз, 1933.
9. Хазагеров Т. Г. К вопросу о классификации экспрессивных средств (изобразительные схемы) // *Проблемы экспрессивной стилистики*. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. ун-та, 1987.
10. Ширина Л. С. Амплификация в системе экспрессивных средств // *Проблемы экспрессивной стилистики*. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. ун-та, 1987.

Գրական աղբյուրներ

1. Թումանյան Հ. Գիրքորը: Առցանց աղբյուր. <http://armenianhouse.org/tumanyan/fiction-am/giqor.html>: [Վերջին ներբեռնումը՝ փետրվար 2017]:
2. Մաթևոսյան Հ. Մեսրոպ. Առցանց աղբյուր. <http://hrantmatevossian.org/hy/works/id/mesrop#tabcontent>: [Վերջին ներբեռնումը՝ փետրվար 2017]:
3. Րաֆֆի Սամվել: Առցանց աղբյուր. <https://vahagnakanch.files.wordpress.com/2011/04/raffi-samvel.pdf> [Վերջին ներբեռնումը՝ փետրվար 2017]:
4. Չարենց Ե. Ամբոխները խելագարված. Թիֆլիս, 1919:
5. Joyce J. Eveline // URL: <http://www.appohigh.org/ourpages/auto/> 2014/9/22/

47339516/eveline.pdf [Retrieved February 2017].

6. Hill S. Cockles Mussels // *Интерпретация текста*, В. А. Кухаренко. М.: Просвещение, 1978.
7. Акунин Б. Азазель. М.: Издательство «Захаров», 1998.

Г. ТОВМАСЯН – *Связность текста посредством пресуппозиционной базы на основе лексической инклюзивности.* – Текст есть продукт функционирования феноменологических и языковых когнитивных структур пресуппозиционной базы говорящей личности. Как правило, связность текста основывается на фреймовой, стереотипной семантике. Помимо всех языковых когнитивных структур, текст часто структурируется посредством лексической инклюзивности, которая фактически отражает предсказуемое, пресуппозиционное содержание фрейма, стереотипа в тексте.

Ключевые слова: пресуппозиционная база, говорящая личность, лексическая инклюзивность, связность текста, фрейм, стереотип, пресуппозиция

Н. TOVMASYAN – *Text Cohesion via the Presupposition Base Realised through Lexical Inclusion.* – The text is the outcome of the functioning of the phenomenological and linguistic cognitive structures of the speaking individual's presupposition base. Text cohesion, as a rule, heavily relies on frame, stereotype semantics. Among all linguistic cognitive structures in store very often the speaking individual gives preference to lexical inclusion when structuring a text which in fact reflects the predictable, presuppositional structure of the frame, stereotype.

Key words: presupposition base, speaking individual, lexical inclusion, text cohesion, frame, stereotype, presupposition

Աննա ԿՍՈՅԱՆ

Հայկական պեդագոգիկ
մանկավարժական համալսարան

**«ԱՆՄԱՀԱԿԱՆ ԶՈՒՐ» ԵՎ «ԱՆՏԱԿ ԾՈՎ» ԲԱՆԱԶԵՎԱՅԻՆ
ԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԼԵԶՎԱՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆ
ՄԵԿՆՈՒԹՅՈՒՆԸ**

*Ուրախութեան ջո՛ւր առէք փրկութեան աղբիւրներից:
(Եսայի 12:3)*

Բանահյուսական երկը հանդես է գալիս բազմաթիվ տարատեսակներով, որոնք իրենց մեջ ներառում և պահպանում են հանրույթի մշակույթին և արժեհամակարգին բնորոշ տարածամանակյա իրողություններ: Նրա առանձին տեսակների շնորհիվ, որոնք հարուստ են կայուն բանաձևային կապակցություններով, լեզուն դառնում է առավել կենդանի, սեղմ ու իմաստալից: Սույն հոդվածում հայկական և բրիտանական ժողովրդական բանահյուսության բազմազան ժանրերից վերցրած օրինակների քննությամբ փորձ է արվել երևան հանել «անմահական ջուր» և «անտակ ծով» բանաձևային կապակցությունների ժողովրդական ընկալումը՝ երկու հակադիր իմաստներով. առաջինը՝ կենարար, երկրորդը՝ կործանարար:

Բանալի բառեր. ժողովրդական բանահյուսություն, բանաձևային կապակցություններ, «անմահական ջուր», «անտակ ծով», լեզվամշակութային իրազեկություն, լեզվամտածողություն

Լեզվաբանության ոլորտում ներկայիս ուսումնասիրությունների զգալի մասը միջգիտակարգային ուղղվածության միտում ունի: Բանահյուսական տեքստերի լեզվաբանական ուսումնասիրությունները ևս արդիական են և կարևոր լեզվամշակութային առանձնահատկությունների խորքային ընկալման համար: Սարգիս Հարությունյանը ժողովրդական բանահյուսությունը սահմանում է որպես ժողովրդի լայն զանգվածների կողմից տարբեր դարաշրջաններում ստեղծված և ավանդված բանավոր բանաստեղծական ստեղծագործությունների ամբողջական համակարգ /Հարությունյան, 2010: 8/: Բանահյուսական երկը հանդես է գալիս բազմաթիվ տարատեսակներով, որոնք ներառում և պահպանում են հանրույթի մշակույթին և արժեհամակարգին բնորոշ տարածամանակյա իրողություններ: Այն զբաղվում է պարզունակ մշակույթի ինտելեկտուալ ժառանգության հավաքագրմամբ և պահպանմամբ, ինչպիսիք են ավանդազրույցները, հեքիաթները, երգերը, առածասացվածքները, հանելուկները, խաղերը, արարողակարգերը և հավատալիքները: Բանահյուսությունը արտահայտում է ժողովրդի՝ դարերով

եկած իմաստությունը, հուզական և իմացական աշխարհը: Պատահական չէ, որ բանահյուսության ներկայիս միջազգայնորեն ընդունված եզրույթը՝ *ֆոլկլորը*, որ առաջ է քաշվել անգլիացի գիտնական Վիլյամ Թոմսի կողմից /Emrich, 1946: 335/, անգլերենից բառացի թարգմանած նշանակում է հենց ժողովրդական իմաստություն, իմացություն: Այն ունի կիրառական լայն գործառնություններ և սերտորեն առնչվում է նաև ժողովրդի նյութական ու հոգևոր մշակույթի տարբեր ոլորտների հետ, ստանձնում գործառական ակտիվ դեր՝ գեղարվեստական խոսքով ու մտածողությամբ: Բանավոր ավանդության կիրառական կարևոր բնագավառներից մեկը լեզվական գործառնությունների ոլորտն է:

Նման ինտելեկտուալ ժառանգության առկայությունը լեզվում նշանակալի դերակատարություն ունի լեզվամշակութային իրազեկության ձևավորման համար: Բազմաթիվ հարցեր այս բնագավառում, այդ թվում տարբեր տեսակի մշակութային հասկացություններ մնում են ոչ բավարար ուսումնասիրված: Նմանօրինակ կապակցություններից մենք ընտրել ենք ժողովրդական բանահյուսությունից մեզ հայտնի, երբեմն ենթազիտակցորեն ընկալվող «անմահական ջուր» և «անտակ ծով» բանաձևային կապակցությունները և կփորձենք տալ վերջիններիս լեզվամշակութային մեկնությունը հայկական և բրիտանական ժողովրդական բանահյուսության համատեքստում:

Նախքան վերոհիշյալ բանաձևային կապակցությունների լեզվամշակութային քննությանն անդրադառնալը ներկայացնենք *ջուր* և *ծով* հասկացությունների դերը և նշանակությունը՝ իբրև համամարդկային ցուցիչ: *Ջուրը* և *ծովը* ունեն կենսական դերակատարություն ինչպես յուրաքանչյուր անհատի, այնպես էլ ամբողջ ժողովրդի կյանքում:

Հրաչյա Աճառյանի «Հայերեն արմատական բառարանում» ջուրը դիտարկվում է որպես բնիկ հայերեն բառ, որը հայերենին է անցել հնդեվրոպական նախալեզվի *yuro-* ձևից, այս արմատը նախալեզվում երկու ձև ուներ՝ *wor* և *ur*, և նախաձայնի ձայնադարձով՝ *yur*, *your*: Առաջին ձևից են ծագում օրինակ հին անգլերենում *waer*, *ēar* «ծով», իսկ սանսկրիտ *vāri* «ջուր» բառերը: Երկրորդ ձևից մի շարք լեզուներում առաջացել է «ծով» բառը, օր.՝ հին պրուսերեն *iūren*, լիթուաներեն *jūres*, *jūros* «ծով»: Հայերենի մեջ նախաձայն *y* ըստ օրինի դարձել է *ջ*. հմմտ. ջով: Ըստ Աճառյանի՝ երկու բառերն էլ առաջացել են նախալեզվի միևնույն բառարմատից /Աճառյան, 1979: 134/: Այսինքն քննության առնված երկու լեզուների բանաձևային կապակցությունների *ջուր* և *ծով* բանալի բառերը ծագել են միևնույն նախալեզվի բառարմատից:

Լինելով ազգային մշակույթի առանցքային բաղադրիչ՝ *ջուր* հասկացությամբ առավել կարևոր համակարգ է համարվում այս երկու ժողովուրդների կյանքի փիլիսոփայական տիրույթում: Փիլիսոփայական աշխարհընկալման կամ մարդկային կյանքի բնական ընթացքի համար չկա առավել կարևոր երևույթ քան ջուրն է: Հին հույն փիլիսոփա Թալես

Միլեթացին առաջ է քաշել այն թեզը, որ ամեն բանի հիմքում ընկած է ջուրը /Aristotle, 2007: 8/: Ջուրը կենսոլորտի կարևորագույն տարրերից մեկն է (քիմիական բանաձևը H_2O): Օրգանական աշխարհի վրա այն ունի հատուկ նշանակություն. էվոլյուցիոն տեսության համաձայն՝ կյանքը առաջացել է ջրում, և ջուր կա յուրաքանչյուր կենդանի օրգանիզմում, ուստի այն համարվում է կյանքի սկզբնաղբյուրը¹:

Առավել ուշագրավ է ջրի հայեցակարգը հոգեբանության և ֆիզիկայի ոլորտներում: Ռուս գիտնական Կոստանդին Կորոտկովի լաբորատորիայում կատարված փորձերը հանգեցրել են հետաքրքիր արդյունքների՝ մասնավորապես այն, որ ջուրը հիշում ու տպավորում է ցանկացած ազդեցություն: Ջրով լի անոթը տեղադրել են մի խումբ մարդկանց առջև ու խնդրել են նրանց կենտրոնացնել անոթի վրա ամենադրական հույզերը՝ սեր, քնքշանք, բարություն: Հետո փոխել են անոթը ու նույն խմբին խնդրել են կենտրոնացնել անոթի վրա բացասական հույզեր՝ վախ, չարություն, ատելություն: Այնուհետև կատարվել են չափումներ և արդյունքում պարզվել է, որ սերը բարձրացնում է ջրի էներգետիկան, իսկ չարությունը՝ ցածրացնում /<http://www.korotkov.eu/>:

Բանահյուսության մեջ *ջուրը* դիտվում է որպես շրջակա միջավայրի բաղկացուցիչ մաս, նրա զորավոր տարր, ինչպես նաև մարդու կյանքը մղող հզոր ուժ: Լինելով ազգային մշակույթի առանցքային բաղադրիչ՝ *ջուր* և *ծով* հասկացությունները լավագույն տարբերակ են լեզվամշակույթի և ազգային դիմագծի ըմբռնման համար: Հարկ է նշել, որ *ջուրը* և *ծովը* ժողովրդական բանահյուսության մեջ ներկայանում են արժեքային և հասկացական տարբեր ընկալումներով:

Քանի որ Մեծ Բրիտանիայի և Հայաստանի բնական-աշխարհագրական և պատմական պայմանները խիստ տարբերվում են միմյանցից (բրիտանական կղզիները շրջապատված են Ատլանտյան օվկիանոսով, Հյուսիսային ծովով, Անգլիական նեղուցով և Իռլանդական ծովով, իսկ Հայաստանը չունի ելք դեպի ծով), որոշ չափով բացը լրացնելու համար հողվածում քննվող հայկական բանահյուսության օրինակները ընտրված են Գեղարքունիքի կամ Սևանի ավազանի բանահյուսությունից, որը ողողված է տարածաշրջանի կարևորագույն աշխարհագրական տարր համարվող Սևանա լճի հետ կապված բանահյուսական նմուշներով: Վերջինս ազգաբնակչության կողմից ընկալվում և անվանվում է ծով և ոչ թե լիճ: Այդ մասին տեղեկություններ է հաղորդում նաև պատմահայր Մովսես Խորենացին, ով Սևանա լիճն անվանում է որպես «Գեղամա ծով» /Խորենացի, 1961: 77, 319/: Նման անվանում հանդիպում է նաև Խորենացուց մի քանի դար հետո Հովհաննես կաթողիկոս Դրախտատանկերտցու, Կիրակոս Գանձակեցու և այլ պատմիչների աշխատություններում: Տարածաշրջանի բնակչության համար Սևանի նշանակությունը մեծ է որպես աշխատանքի և ապրուստի անքակտելի միջոց և

նշանակալի դերակատարություն ունի ժողովրդի լեզվամշակույթի ձևավորման հարցում:

Բրիտանական և հայկական, մասնավորապես Գեղարքունիքի բանահյուսությունն աչքի է ընկնում ժանրային ու ոճաբարբառային առատությամբ: Առավել նշանակալից տեղ ունեն հավատալիքները, որոնք հավասարապես ունեն թե՛ բանահյուսական, թե՛ ազգագրական արժեք: Գեղարքունիքի բանահյուսական կենսունակ ժանրերից են առածասացվածքը, ինչպես նաև երգային բանահյուսությունը, մասնավորապես խաղիկները, որը Սևանի ավազանում հայտնի է «աղջկա խաղեր» անվանմամբ /ՀԱԲ 14, 1983: 8/: Բանահյուսական այս բազմազան ժանրերից վերցրած օրիակների քննությամբ փորձենք երևան հանել «անմահական ջուր» և «անտակ ծով» բանաձևային կապակցությունների գեղարվեստական առկայացումները, իմաստային կիրառությունները, լեզվամշակութային առանձնահատկությունները և դրանց ընկալումները բրիտանական և հայկական լեզվամտածողության համատեքստում:

Ժողովրդական մտածողությունը առարկաները և երևույթները օժտում է գերբնական տարաբնույթ հատկանիշներով: Ջուրը առհասարակ բանահյուսության բոլոր ժանրերում անմահության և երկարակեցության գերբնական ուժով է օժտված. ընդհանուր առմամբ կրում է դրական, կենարար գործառույթ: Ի հակադրություն *ջրի՝ ծովը* ժողովրդական լեզվամտածողության մեջ հիմնականում արտացոլվում է բացասական գործառույթով:

Բանահյուսության համատեքստում *ջուրը* համամարդկային տարողունակ և բազմարժեք ցուցիչ է, կյանքի, առատության, արգասաբերության խորհրդանիշ, անմահություն պարզևող նյութ և հանդիպում է գրեթե բոլոր ժանրերում: Անմահական ջրով բուժում են մահամերձ հիվանդներին, վերականգնում են կույրերի տեսողությունը և երիտասարդացնում ծերերին:

«Թագավորի խեքաթը» ժողովրդական հեքիաթում մայրը ձևանում է մահացու հիվանդ և որդուն իր փրկության համար մի քանի դարմանի ուղարկելուց հետո՝ դևի հետ որոշում է նրան ուղարկել անմահական ջրի.

-Դև՛, ճար էրա՛, - ըսեց կնիկ:

-Արի ճամբա **անմահական ջրի**:

/ՀԱԲ 14: 81/

Նույն հեքիաթի մի այլ հատվածում հանդիպում ենք անմահական ջրի ևս մեկ օրինակի, երբ դևը մոր հետ դավադրաբար հանում է տղայի աչքերը, դնում գրպանները և տանում գցում *քառասուն գյազնոց փոս*: Մի մարդ նրան հանում է և տանում պահում: Երկու կին, իմանալով նրա կուրության մասին, մտորում են և ասում, որ ծաղի տակ անմահական ջուր կա, եթե աչքի բբերը օգեն ջուրը, լվանան և հանեն տեղը դնեն,

տղան նորից կտեսնի, և այդպես էլ լինում է. անմահական ջրի զորությունը գործում է.

- Քյուրո՛ ջան, իմա՛լ Փիրայմադի մեր, Փիրայմադի հաշկեր խաներ ա. էդ էսա ծառի տակ **անմահական ջուր** կա, մենք բբկներ կթալենք, թըխ թըջեն, դնեն տեղ, կսաղնա:

/ՀԱԲ 14: 81/

Երբեմն բանահյուսության մեջ հանդիպում ենք *ջուր* հասկացույթի բազմաթիվ օրինակների՝ առանց *անմահական* բաղադրիչի, բայց գործառույթը թերևս նույն է բուժիչ, կազդուրիչ հատկություն ունեցող՝ հիվանդի դեղ ու դարման.

Ալաշկերտ բարձր տեղ ա,

Ջուրը խիվնդի դեղ ա:

/ՀԱԲ 14: 171/

Ի տարբերություն անեծքների, որտեղ չարը և բացասականը հաճախ մարմնավորում է ծովը, հայոց մեջ տարածված ամենահայտնի օրինանքները կապված են ջրի հետ և հիմնականում արծարծվում են երկարակեցության իմաստով.

Ջրի պես երկար կյանք ըլնես:

/ՀԱԲ 14: 232/

Ջրի մեկ այլ գործառույթ է սիրո խորհրդանիշ լինելը: Գեղարքունիքի երգային բանահյուսության, մասնավորապես նրա ամենաբնորոշ տեսակի՝ խաղիկների մեջ *ջուրը* շատ հաճախ սիրած յարի կարոտից պապակ սիրտը հովացնող միջոց է և արտահայտվում է անձավորման ոճական հնարի միջոցով.

Աղջի՛, ու՛ր ես, ու՛ր ես,

Ես ծարավ եմ, դու **ջուր** ես:

/ՀԺԵՆ 13, 1982: 138/

Հարսանեկան երգերում *ջուրը* այլաբանորեն հանդես է գալիս իբրև բարության, մաքրության և առատության խորհրդանիշ, որը հարսից խնդրում են փեսայի հայրն ու մայրը.

Արի մեզի, մեռնիմ քեզի,

Ձեռիդ թասով **ջուր** տու մեզի:

/ՀԱԲ 14: 197/

Հայոց մեջ *ջուրը* միշտ ընկալվել է իբրև հայրենի հողի անբաժան մաս, ազգային արժեք և օժտված է եղել գերբնական հատկանիշներով՝ համարվելով պաշտամունքի առարկա: Ջրի այս գործառույթը շատ հանդիպում է ժողովրդի հավատալիքներում.

Էն խող, **էն ջուր**, էն երգինք, էն գեպինք:

/ՀԱԲ 14: 246/

Գեղարքունիքի բանահյուսության մեջ՝ հատկապես ժողովրդական և հայրենասիրական երգերում, երբ խոսում են կորուսյալ հայրենիքի մասին, առավել ցավագին տանում են այն փաստը, որ իրենց հայրենիքի պաղ ու անուշ ջրերը այլևս խմում են *թուրքի կըչերն*։

*Էրեվանա հաչ(յ)երըն,
Թուրքի դըռի փաչ(յ)երըն,
Ափսո՛ս էն պաղ ջր(յ)երըն,
Որ խմում են կըչ(յ)երըն:*

/ՀԺԵՆ 13, 1982: 86/

Բրիտանական բանահյուսության մեջ թերևս մեզ չի հանդիպել *անմահական ջուր* բանաձևային կապակցությունը, սակայն ջուրն ինքնին հանդես է գալիս նույն գործառույթներով: Ինչպես հայկական ժողովրդական բանահյուսությունում, այնպես էլ բրիտանականում, շատ հաճախ մահացու հիվանդ հերոսների միակ փրկության միջոցը համարվում է անմահական ջուրը, որի հետևից ուղարկվում են հերոսների որդիները։

*Then she went to bed, and taking the blood of a chicken in her mouth, spat it out, saying: "This is my heart's blood; and nothing can cure me now but **three bottles of water** from Tubber Tintye, the flaming well."*

.....

Here, mother, are the three bottles of water which I brought you from Tubber Tintye."

"Thank you, my son; you have saved my life," said she.

/Curtin, 2009: 61, 67/

Բրիտանական բանահյուսության մեջ ևս ջուրը կենարար գորություն ունի և կյանք ու շունչ է տալիս անգամ մահացած մարդկանց։

Said Scéhide to herself, "There might be something on that island that would cure my husband as it cured the dead bird."

*Nothing could she find but **a small spring of water** in a rock.*

*"It's in this the cure may be," thought she, as she looked at the water. Then taking off one of her shoes she put it full of **the water**, took it to the box, and poured it on Gilla na Grakin. That moment **he stood up alive and well.***

/Curtin, 2009: 205/

Սուրբ աղբյուրների և դրանցից բխող կենարար և բուժիչ ջրի մասին, որը հանդիսանում է բազմաթիվ հիվանդությունների դարման, հաճախ հիշատակվում է նաև շոտլանդական բանահյուսության մեջ։

*Columba had made choice of an eminence centrally situated for performing worship; but there was no **water** near the spot..... The Saint stood with his back leaning on a rock; after a short prayer, he struck the*

*rock with his foot, and a stream of **water** issued forth in great abundance..... This fountain is still distinguished by the name of Columba, and is considered of superior **efficacy in the cure of diseases.***

/Folk-Lore and Legends, 1894: 281/

Ինչպես տեսնում ենք *ջուրը* քննության առնված երկու ժողովուրդների լեզվամշակույթներում կարևոր գործոններից մեկն է և բանահյուսության մեջ ունի գրեթե նույն գործառույթը, հանդես է գալիս իբրև անմահության, երկարակեցության և մաքրության խորհրդանիշ և հաճախ սրբացվում է:

Հոդվածում արծարծվող հաջորդ բանաձևային կապակցությունը **անտրակ ծովն** է, որը ժողովրդական բանահյուսության մեջ հաճախ կրում է բացասական հնչերանգ և լայն կիրառություն ունի ժողովրդական անեծքներում.

Անտրակ ծովին ռաստ գաս:

/ՀԱԲ 14: 232/

Սևանի ավազանի բնակչության համար ծովը ունի կենարար գործառույթ, շատ կարևորվում է վերջինիս դերը և հաճախ անձնավորվում: Այսպիսով տարածաշրջանի բնակիչները ժողովրդական երգերում դիմում են ծովին, որ իր *սև* գործը չանի և անփորձանք իրենց *բալեքին* հետ բերի.

*Լողկեն հնգավ **ծովու** հերես,
Սևա 'ն, դու էլ քո զորք սիրես
Իմ օխտ բալեն թամամ բերես,
Իմ օխտ բալեն թամամ բերես:*

/ՀԱԲ 14: 204/

Գեղարքունիքի բանահյուսության համատեքստում և ընդհանրապես ժողովրդի լեզվամտածողության մեջ Սևանա ծովը ընկալվում է որպես անհատակ գերեզման, որը քաշում, տանում է մարդկանց և անհետ կորցնում իր *սև ջրերում*.

*Գիշերվա մեկ վախտ հեյավ, մեկ ֆուրգուն բարձեց իր հեղած-
չեղած ապրուստ, էկան մեկ **անծանոթ ծովու** կրադ: Բերեց, իր
շենք կառուցեց էդ **ծովու վրեն**, օր մարդիկ գան, ուր բանն
հիմնան, ըդոնց գրիս գանա, **ջանդակն էլ ծովու մեջ բաթմիշ
էնա:***

/ՀԱԲ 14: 78/

Բրիտանական բանահյուսության մեջ *ծովի* թեման արծարծվում է հատկապես ժողովրդական երգերում և անգլիական բանահյուսությունում լայն տարածում գտած տարրատեսակները մեկում՝ բալլադներում, որոնք բանավոր ավանդույթի միջոցով հասել են մեր օրեր: Բանահյուսության այս ժանրերը կարևոր են ոչ միայն երաժշտական և

պատմական դիտանկյունից, այլև դրանք ժողովրդի փորձի, մշակույթի անբաժան մասն են կազմում և ժողովրդական լեզվամտածողության լավագույն արտացոլանք են: Աշխարհագրական դիրքից ելնելով՝ բրիտանական բանահյուսության մեջ ծովի թեմատիկայով երգերի և բալլադների հստակ տարանջատում կա: Այս բալլադներում, ժողովրդական լեզվամտածողության տեսանկյունից *ծովը* հաճախ ընկալվում է որպես գերեզման՝ այնտեղ զանազան պատճառներով զոհված մարդկանց համար.

*With cutlass and gun,
O we fought for hours three;
Blow high! Blow low! And so sailed we.
The ship it was their coffin
And their **grave it was the sea.**
A sailing down all on
The coasts of High Barbary*

/Child, 2008: 529/

Ծովը հաճախ պատճառ է հանդիսանում սիրահարների բաժանության, քանզի բազմաթիվ երիտասարդներ զոհվում են այնտեղ և միայնակ մշտնջենական քուն մտնում *անտրակ ծովի* ջրերում.

*O the fair sailor lad
He was handsome and free,
And he loved a gentle maid,
And his wife she would be:
“O my fair sailor lad,
Come and bide here wi'me!”
But the fair sailor lad
Sleeps alone '**neath the sea.***

/16- The Fair Sailor Lad/

Մեկ այլ բալլադում էլ ներկայացվում է դեռատի աղջկա երազը, ում փեսացուն կորել է ծովում և հայտնվելով նրա երազում, խնդրում է այլևս չարտասվել իր համար, քանի որ ինքն այլևս մահվան քնով ննջում է փոթորկոտ ծովի հատակում.

*When Mary laid her down to sleep,
Her thoughts on Sandy far at sea;
When soft and low, a voice was heard,
Say, Mary weep, no more for me!*

*She from her pillow gently raised
Her head, to ask who there might be,
And saw young Sandy shivering stand,
With visage pale, and hollow e'e.*

*O Mary dear, cold is my clay;
It lies **beneath a stormy sea.**
Far, far from thee, I **sleep in death,**
So, Mary, weep no more for me!*

/16- Mary's Dream/

Ինչպես տեսանք վերոնշյալ օրինակներից, հայկական բանահյուսական պատառիկներում հաճախ ծովի բացասական գործառույթը արտահայտվում է կայուն բանաձևային կապակցությամբ, իսկ բրիտանականում այն փոխարինվում է զանազան մակդիրներով:

Ծովի թեմատիկայով բրիտանական ժողովրդական բալլադներում հանդիպում ենք ծովի ափին բնակվելու դժվարությունների և դրանից եկող վտանգների մասին ևս.

*Come all you bold women,
Where'er you may be,
Consider the hardships
We **suffer at sea**
So well cross the salt seas,
Let the wind blow so strong,
While our rakish young fellows cry,
Britons, strike home, boys,
Britons, strike home.*

/16-Britons, Strike Home/

Ծովի անտակ գերեզման և իր ջրերում սպանված մեռյալներին հանգրվան լինելու փաստը տարածում ունի բանահյուսության այլ ժանրերում ևս, որին առանց սարսափի հնարավոր չէ նայել.

*I saw him for a second on the surface of the water, but the eddying current sucked him down;..... I sat gazing in horror on the **vacant sea** before us;.....and now nothing was seen or heard save the turbulent expanse of water, and the sound of its chafing on the shores.*

/Folk-Lore and Legends, 1894: 121/

Աշխարհագրական դիրքից ելնելով՝ բրիտանական բանահյուսության տարբեր ժանրերում շատ են ծովային չար ոգիները, որոնց դեմ պայքարի տարբեր միջոցներ են կիրառել տեղաբնակները.

*Manx herring-fishers dare not go to **sea** without a wren, taken dead with them, for fear of disasters and storms. Their tradition is of a "**sea-spirit**" that hunted the «herring-tack», attended always by storms, and at last it assumed the figure of a wren and flew away.*

/Moore 1891: 203/

Վերոհիշյալ բոլոր օրինակները քննության են առնված հայկական, մասնավորապես Գեղարքունիքի տարածաշրջանի և բրիտանական

կղզիների բանահյուսության տարբեր ժանրերի երկերից և հիմնականում երկու լեզուներում էլ ներկայացված են միևնույն ժողովրդական ընկալման և լեզվամշակութային ըմբռնման տեսանկյունից: Առավել հետաքրքրական է այն փաստը, որ *ջուր* և *ծով* հասկացությունները շատ հաճախ ունեն համապատասխանաբար դրական և բացասական գործառույթներ նաև Աստվածաշնչում: Գրեթե ողջ Աստվածաշնչում *ջուրը* այլաբանորեն խորհրդանշում է Քրիստոսի հանդեպ հավատքը, իսկ *ծովը* հաճախ մարմնավորում է անօրեն ու չար մարդկանց այլաբանական կերպարը:

*Ջուր*² բառը մի շարք փոխաբերական իմաստներով օգտագործվում է ինչպես Հին, այնպես էլ Նոր Կտակարանում որպես փրկության և հավերժական կյանքի խորհրդանիշ, որպես *կենսաց ջուր*, որը Աստված առաջարկում է մարդկությանը՝ իր որդու հանդեպ հավատքի միջոցով.

Ուրախութեան ջո՛ւր առէք փրկութեան աղբիւրներից:

/Եսայի 12:3/

Հոգին եւ Փեսան, որ գալու եմ»: Եւ ով լսում է, թող ասի՝ Ե՛կ: Եւ թող գայ, ով ծարաւ է. նաեւ՝ ով ուզում է առնել կենաց ջուրը՝ ձրի»:

/Հայտնություն 22:17/

Ջրհորի մոտ սամարացի կնոջ հետ Հիսուսի երկխոսության մեջ նա այլաբանորեն է խոսում իր փրկության մասին որպես «կենդանի ջուր» և որպես « բխող ջրի աղբյուր հավիտենական կյանքի համար»

Յիսուս նրան պատասխանեց եւ ասաց. «Եթէ դու գիտեսայի՛ր Աստու պարգեւները, եւ թէ ով է, որ քեզ ասում է՝ “Ինձ խմելու ջուր տուր”, գուցէ ինքդ արդարեւ նրանից կ’ուզէիր, եւ նա քեզ կենդանի ջուր կը տար»: «Ով որ խմի այն ջրից, որ ես եմ տալու նրան, յաւիտեան չպիտի ծարաւի: Իսկ այն ջուրը, որ ես նրան տալու եմ, նրա մէջ կը լինի բխող ջրի աղբիւր յաւիտենական կեանքի համար»:

/Յովհաննէս 4: 10-15/

Ինչպես բանահյուսական տեքստերում, որոնք արտացոլում են ժողովրդի լեզվամտածողությունը, այնպես էլ Աստվածաշնչում *ծովը*³ հաճախ ունի բացասական գործառույթ և այստեղ խորհրդանշում է անհանգիստ հասարակության զանգվածներին՝ սովորաբար անզուսպ ու անօրեն մարդկանց, ինչպես նաև հավիտենական խավարի վիժ, որ պահված է մոլորության ճանապարհով ընթացողների համար.

Իսկ անօրէնները պիտի ծփան ծովի նման եւ հանգիստ չգտնեն, ու նրա ջրերը պիտի անհետանան՝ կաւի հետ խառնուելով:

Ամբարիշտների համար խաղաղութիւն չկայ»,- ասում է Տէրը:

/Եսայի 57:20/

Դեյվիդ Սնոկը իր «A Biblical Case for an Old Earth» գրքի երրորդ գլխում բերում է այն փաստարկը, որ հին Եբրայեցիները ծովը դիտարել են, որպես չարի խորհրդանիշ:

*Միթէ ինձնից չէ՞ք երկնչում,
- ասում է Տէրը, - իմ երեսից չէ՞ք դողում, ես, որ ասազը ծովին
սահման կարգեցի յափտենական հրամանով, որ նա չանցնի
դրանից, ալեկոծուի, բայց չկարողանայ դուրս գալ, նրա ալիքները
մոնչան, բայց չկարողանան անցնել դրանից:*

/Երեմիա 5:22/

Ամփոփելով նշենք, որ «անմահական ջուր» և «անտակ ծով» բանաձևային կապակցությունները առավել կայուն են հայկական բանահյուսության մեջ, իսկ բրիտանական բանահյուսական երկերում դրանք արտահայտվում են մակդիրների օգնությամբ, թեպետ հանդես են գալիս միևնույն գործառույթով: Ենթադրելի է, որ բնական երևույթներին բացատրություն տալու համար՝ անհայտին և անբացատրելիին գերբնական կարողություններով օժտելը եղել է չգարգացած, պարզունակ մտքի և մտածելակերպի արդյունք: Թեև «ջուր» և «ծով» հասկացությունները չափազանց տարողունակ են և բազմաշերտ՝ իրենց իմաստային կիրառություններով և լեզվամշակութային առանձնահատկություններով, սույն հոդվածում հայկական և բրիտանական ժողովրդական բանահյուսության բազմազան ժանրերից վերցրած օրինակների քննությամբ փորձեցինք երևան հանել դրանցով կազմված «անմահական ջուր» և «անտակ ծով» բանաձևային կապակցությունների ժողովրդական ընկալումը՝ երկու հակադիր իմաստներով. առաջինը՝ կենսարար, երկրորդը՝ կործանարար: Ընդհանրացնելով օրինակների քննությունը՝ կարող ենք եզրակացնել, որ ջուրը և ծովը ունեն նույնատիպ ընկալումը երկու ժողովուրդների լեզվամտածողության մեջ, սակայն, պայմանավորված աշխարհագրական դիրքով, հայկական լեզվամշակույթում գերակշռում է ջուրը՝ իր կենսարար հատկանիշներով, իսկ անգլիականում ծովը՝ իր բազմազան ծովային գերբնական էակներով և կործանարար բնույթով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Աճառյան Հ. Հայերեն արմատական բառարան, Դ-հատոր, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 1979:
2. Աճառյան Հ. Հայերեն արմատական բառարան, Բ-հատոր, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 1973:
3. Աստվածաշունչ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին և Հայաստանի Աստուածաշնչային Ընկերություն, 1994:

4. Խորենացի Մ. Հայոց պատմություն, Թարգմանություն, ներածություն և ծանոթագրություններ ակադեմիկոս՝ Ստեփան Սարգսի Մալխասյանի (1857–1947թ.թ.), Երևան, 1961:
5. Հարությունյան Ս. Բանագիտական ակնարկներ, Երևան, 2010:
6. ՀԱԲ 14 – Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն, հատոր 14 Գեղարքունիք, Երևան, 1983:
7. ՀԺԵՆ 13 – Հայ ժողովրդական երգեր և նվագներ, հատոր 13 Մարտունի, Գիրք Ա, Պրակ XIII, Երևան, 2015:
8. Aristotle, *The Metaphysics*, translated by John H. McMahon. New York, 2007.
9. Child F. J. *The English and Scottish Popular Ballads*, original copyright 1882-1898, Biblio Bazar, 2008.
10. Curtin J. *Myths and Folklore of Ireland*. London: Abela Publishing, 2009.
11. Emrich D. Folklore: William John Thoms // *California Folklore Quarterly*, vol. 5, 1946.
12. Folk-Lore and Legends, England and Scotland, London, 1894 // URL: <https://archive.org/stream/folklorelegendse00tibt/page/n1/mode/2up>
13. Moore A.W. *Folklore of the Isle of Man*. London, 1891.
14. Scot D. *A Biblical Case for an Old Earth*. USA: Baker Books, 2006.
15. <http://www.korotkov.eu/>
16. <http://www.contemplator.com> Folk Music of England, Scotland, Ireland and America.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ըստ գիտնականների հասուն մարդու օրգանիզմի 65%-ը կազմում է ջուրը, որը մասնակցում է մարդկային օրգանիզմում տեղի ունեցող բոլոր գործընթացներին: Ի դեպ ջրի պահանջը մարդու մոտ գտնվում է երկրորդ տեղում՝ թթվածնից հետո: Մարդու օրգանիզմում ջրի 20%-ի կորստի դեպքում մարդը մահանում է:
2. Ջրի դրական նկարագրի օրինակներ տե՛ս Աստվածաշնչի հետևյալ գլուխներում. Հայտնություն 22:1; Հայտնություն 21:6; Յովհաննէս 7:37-39;
3. Ծովի բացասական նկարագրի այլ օրինակներ տե՛ս Աստվածաշնչի հետևյալ գլուխներում. ԵԼՔ 15:19; Ղուկաս 21:25 (Մատթ. 24.29-31, Մարկ. 13.24-27); Յուդա առաքեալի ընդհանրական թուղթը 1:11-13

А. КЕСОЯН – Лингвокультурологическая интерпретация формульных словосочетаний «живая вода» и «бездонное море». – Фольклорный текст хранит глубокие следы национальных особенностей каждого народа. Формульные словосочетания в фольклорных текстах обогащают язык, делая его более образным, выразительным и красочным. В данной статье сделана попытка интерпретировать формульные словосочетания «живая вода» и «бездонное море» в контексте армянского и британского фольклора в двух противоположных значениях: вода – животворящая, а море – губительное.

Ключевые слова: фольклор, формульные словосочетания, «живая вода», «бездонное море», лингвокультурологическая компетенция, языковое мышление

A. KESOYAN – The Linguo-Cultural Interpretation of Formulaic Phrases “Living Water” and “Boundless Sea”. – Cultural phenomena are abundantly manifested in different genres of folklore, which include and preserve asynchronous realities of people belonging to a specific culture. Due to its particular types which are rich in resistant formulaic phrases the language becomes more vivid, concise and meaningful. In this paper with the study of examples taken from various genres of Armenian and British folklore an attempt is made to reveal people's perception of such formulaic phrases as “living water” and “boundless sea” in two opposite meanings: the former as life giving while the latter as killing.

Key words: folklore, formulaic phrases, “living water”, “boundless sea”, linguocultural competence, linguistic thinking

Անահիտ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
Մարիետա ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
Շիրակի պետական համալսարան

**ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ԲԱՂԱԴՐՅԱԼ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԻ
ԻՄԱՍՏԱԳՈՐԾԱՌԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԱՆԳԼԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ**

Սույն հոդվածի շրջանակներում փորձ է արվում սահմանել երկրորդական (ոչ բացարձակ) ժամանակաձևերի ընդհանուր և տարբերակիչ հատկանիշները մայրենիում և անգլերենում: Վերլուծությունը խարսխվում է լեզու-խոսք հակադրամիասնության վրա, զուգադրվող ժամանակաձևերի քննությունը կատարվում է խոսքում: Նման մոտեցումը հնարավոր է դարձնում դուրս բերել քննվող բայաձևերի բնութագրիչ հատկանիշները կենդանի խոսքում, որոշակի լեզվական համատեքստում: Տարբերակվում են բացարձակ և ոչ բացարձակ ժամանակաձևերը հայերենում և նրանց համահարաբերական ձևերը անգլերենում: Վերլուծության տրամաբանականությամբ քննության առարկա են դառնում նաև երկրորդական ժամանակաձևերի կադապրումները և նրանց իմաստագործառական առանձնահատկությունները զուգադրվող լեզուներում:

Բանալի բառեր. բացարձակ և ոչ բացարձակ ժամանակաձևեր, տրամաբանական տարբերակիչ հատկանիշ, համահարաբերական ձևեր

Հայտնի է, որ քերականությունը լեզվական նյութը քննում է խոսքից անկախ, ուստի որևէ լեզվական իրակություն քերականորեն բնութագրվում և արժևորվում է առանց լեզվի բոլոր տարրերի հաշվառման: Այդ բոլորը միասնաբար ներառվում են խոսքային ոլորտում, երբ քերականությունն իրացվում է իր հաղորդակցական գործառությամբ, այսինքն՝ նախադասություն է կազմվում, խոսք (ասույթ) է ստեղծվում: Պ. Պոդոսյանը գրում է. «Ասույթ մի ամբողջական սիստեմ է, որի մեջ միահյուսվում են լեզվական բոլոր միջոցները, որտեղ ամեն մի լեզվական երևույթ պայմանավորվում է այլ երևույթների գոյությամբ և փոխադարձաբար պայմանավորում է նրանց գոյությունը» /Պոդոսյան, 1959: 4/:

Հայտնի է նաև, որ խոսքն ընդհանրական և անհատական է միաժամանակ, հատկապես, եթե դա վերաբերում է գեղարվեստական խոսքին՝ գրականությանը, բանարվեստին:

Ներկա աշխատանքի քննության նյութը՝ բայի երկրորդական վերլուծական ժամանակները, ենթադրում է լեզվական նյութի և դրա խոսքային դրսևորումների առանձնահատկությունների բացահայտում:

Սկսենք հայերենի խոնարհման հարացույցից, քանի որ ցանկացած զուգադրական վերլուծության ժամանակ, անկախ այն բա-

նից, թե լեզվական որ մակարդակում է կատարվում, մայրենին դառնում է վերլուծությունների հիմք:

Հայ քերականություններում երկրորդական բաղադրյալ ժամանակներին անդրադարձել են բայի եղանակի և ժամանակի կարգերը քննելիս՝ հաճախ տալով միայն այդ ժամանակների կառուցվածքային բնութագիրը /Այտընյան, 1987: 94/: Ընդ որում, կառուցվածքը ևս անորոշ է տրվում՝ չտարրորոշելով **եմ** և **լինիմ (լինել)** օժանդակ բայերի դերը, նաև երկրորդական բաղադրյալ ժամանակաձևի բաղադրիչ համարելով «պիտի կամ պետք է դիմազուրկ բայը» /Պալասանյան, 1870: 73-74/:

Հր. Աճառյանը երկրորդական բաղադրյալ ժամանակներին անդրադարձել է բարբառների ուսումնասիրությանը նվիրված աշխատություններում, մասնավորապես՝ Կիլիկիայի բարբառին /Աճառյան, 2003: 256-259/: Նա երկրորդական բաղադրյալ ժամանակները տալիս է ընդհանուր բաղադրյալ ժամանակների հարացույցում, ընդ որում՝ սահմանական, ստորադասական, թեական, պատմողական, որոնք իրենց ձևերի կազմությամբ և իմաստով համապատասխանում են ժամանակակից հայոց լեզվի բայի եղանակներին:

Հր. Աճառյանը քերականական ժամանակային հարաբերություններում ընդունում է հաշվարկման կետի պայմանական բնույթը և, ըստ տարբեր հաշվարկման կետերի հարաբերակցման, տարբերակվում են *գլխավոր* (խոսքի պահին հարաբերող) ժամանակներ և *երկրորդական* (մի ուրիշ գործողությանը հարաբերող ժամանակներ), որ ընդունվեց ժամանակակից լեզվաբանության մեջ՝ միայն *բացարձակ* ու *հարաբերական* վերանվանումներով:

Փորձենք հստակեցնել՝ ինչ է ընկած բացարձակ – հարաբերական ժամանակների տարբերակման հիմքում, և երկրորդ՝ որոնք են վերոնշյալ ժամանակների կառուցվածքաիմաստային տարբերությունները ինչպես հայերենում, այնպես էլ անգլերենում:

Մ.Աբեղյանը բայի կերպերը՝ կատարվող, կատարված և կատարելի, բացատրում է բայի բաղադրյալ ժամանակներով՝ նշելով, որ այդ կառույցում դերբայը ցույց է տալիս կերպը, իսկ բայը՝ ժամանակը /Աբեղյան, 1965: 333/: Լեզվաբանը նշում է նաև, որ «բայի ժամանակների հարաբերականությունը հիմնված է երկու տարբեր գործողությունների միաժամանակ, մեկը մյուսից առաջ կամ հետո լինելու վրա», ուստի անկատար, վաղակատար և ապառնի անցյալները անցյալ կատարյալի նկատմամբ ցույց են տալիս միաժամանակություն, նախաժամանակություն և հետժամանակություն: Ապա գրում է, որ «մեր լեզվի մեջ կան հատուկ հարաբերական ժամանակներ ևս. դրանք երկրորդական բաղադրյալ ժամանակներն են, որոնք խոնարհվում են **լինիմ** օժանդակ բայով և գլխավոր ժամանակների հետ

հարաբերական գործածություն ունին, բայց միայն իբրև սովորության, կրկնության ու պատմական ժամանակներ» /Աբեդյան, 1965: 569-570/: Այսինքն՝ կատարվող, կատարված, կատարելի կերպերին համապատասխան՝ կազմվում են հարաբերական ժամանակներ:

Քննարկվող ժամանակների մասին խոսելիս՝ կազմությունը նկարագրելուց հետո, Հ. Բարսեղյանը նկատում է, որ «երկրորդական բաղադրյալ ժամանակներում գործողությունն իր տարբեր վիճակներով արտահայտվում է փոփոխվող դերբայով, իսկ ժամանակակետը և զանազան եղանակային երանգները **լինել** բայի խոնարհված ձևերով» /Բարսեղյան, 1953: 168/: Լեզվաբանը դարձյալ նշում է ժամանակների հարաբերության իրողությունը՝ հատկապես ընդգծելով, որ դրանցով արտահայտվում են «իրենց կատարման ժամանակով՝ խոսքի մոմենտին համաժամանակ (ուրեմն ներկա), նախաժամանակ (ուրեմն անցյալ) և ետժամանակ (ուրեմն ապանի) գործողություններ» /Բարսեղյան, 1953: 169/:

Քննարկվող մոտեցումներում ընդհանուր միտումն այն է, որ ամեն մի գլխավոր ժամանակի համապատասխանում են երկրորդական կամ հարաբերական վերլուծական ձևեր, և որ երկրորդական ժամանակներով խոսքի հեղինակը եղելությունը ներկայացնում է իբրև ոչ հաստատ, ոչ որոշակի իրողություն կամ իրողություն, որին ինքը ականատես չի եղել:

Ինչպիսի՞ն են վերոբերյալ ժամանակների իմաստագործառական առանձնահատկությունները: Այն առավել շատ իմաստավորվում է գլխավոր և երկրորդական եզրույթներում: Որոշ լեզվաբաններ երկրորդականը համարժեքում են հարաբերականին (Մ. Ասատրյան), իսկ որոշ լեզվաբաններ էլ ընդունում են միայն մեկ տարբերակը՝ հարաբերական (Հ. Բարսեղյան) կամ երկրորդական՝ Ա. Մարգարյան: Ի՞նչ են ակնկալում երկրորդական կամ հարաբերական հասկացությունները: Ըստ Մ. Ասատրյանի՝ «եթե գլխավոր վերլուծական ժամանակների դեպքում բաժանման ելակետը ներկան է (եմ) կամ անցյալը (էի), որոնց նկատմամբ գործողությունը կարող է լինել կատարվող, կատարված և կատարելի (կամ՝ համընկնող, նախորդող և հաջորդող), ապա երկրորդական վերլուծական ձևերի դեպքում բաժանման ելակետը որևէ գլխավոր ժամանակ է, որի նկատմամբ գործողությունը կարող է լինել կատարվող (համընկնող), կատարված (նախորդող) և կատարելի (հաջորդող)» /Ասատրյան, 1983: 305/: Ապա լեզվաբանն անում է մի շատ կարևոր դիտարկում. «Երկրորդական ժամանակային ձևերը գլխավոր ժամանակային ձևերի համեմատ քիչ գործածական են» /Ասատրյան, 1983: 306/:

Մ. Ասատրյանը, անդրադառնալով երկրորդական բաղադրյալ ժամանակներին, նշում է, որ նրանց մի մասը քիչ գործածական է, և ընդգծում է դարձյալ նրանց՝ հարաբերական գործողություն ցույց տալու գաղափարը, ընդ որում «այս հարաբերակցությունը դրսևորվում է գլխավոր ժամանակի և երկրորդական վերլուծական ժամանակներում հանդես եկող **լինել** բայի խոնարհված ձևերի ժամանակային համապատասխա-

նությամբ, ինչպես՝ գնալիս եմ լինում (համընկնող ներկա), գնացած եմ լինում (նախորդող ներկա), գնալու եմ լինում (հաջորդող ներկա) և այլն» /Ասատրյան, 1983: 306/:

Այլ Մարգարյանը նկատում է, որ երկրորդական բաղադրյալ ժամանակները, ի տարբերություն գլխավոր բաղադրյալ ժամանակների, որոնք «ցույց են տալիս որոշակի ներկա կամ անցյալ ժամանակակետի համեմատությամբ կատարվող, կատարելի կամ կատարված գործողություն կամ եղելություն, կազմվում են -իս-ով անկատարով, հարակատար, ապառնի դերբայներով և **լինել** օժանդակ բայով՝ ցույց տալով այնպիսի գործողություն, որ հարաբերականորեն է կապվում գլխավոր ժամանակների հետ»: Լեզվաբանն ընդգծում է, որ «հարաբերական գործածությամբ կապվելով գլխավոր ժամանակների հետ՝ երկրորդական բաղադրյալ ժամանակներն իրենց հերթին կատարվող, կատարված, կատարելի կերպերի համապատասխան տևական-ընթացային գործողություն կամ եղելություն են ցույց տալիս, հմմտ., օրինակ, գնում եմ և գնալիս եմ լինում» /Մարգարյան, 2004: 456-457/։ Լեզվաբանը նույնպես նշում է, որ երեք դերբայները ոչ հավասար չափով ու հաճախականությամբ գործածվող երկրորդական ժամանակներ են կազմում:

Կարծիքները զուգորդելիս, իհարկե, նկատվում են ընդհանրություններ, սակայն նաև տարբերություններ, որոնցից մեզ հետաքրքրող երկրորդական բաղադրյալ ժամանակների գործածության հաճախականության տարբերությունն է, որի առիթով Մ. Աբեղյանը «Աշխարհաբարի քերականության» մեջ գրում է, որ «մի քանի ժամանակներ գործածական չեն կամ հազվադեպ են պատահում, ուստի դուրս են ձգված» /Աբեղյան, 1965: 128/։ Կնշանակի՝ այս ժամանակները բնութագրելի են ավելի շատ գործառության-կիրառական առումով և այս տեսակետից են հետաքրքիր: Կրկին դիմենք քերականություններում անդրադարձներին. երկրորդական բաղադրյալ ժամանակները հիմնականում ներկայացված են քերականորեն /ինչպես վկայակոչված է/, քիչ հեղինակներ են բերում բնագրային օրինակներ /ինչպես՝ Մ. Աբեղյան, Հ. Բարսեղյան/, իսկ բերվածներից ակնհայտորեն երևում է, որ սույն ժամանակները հիմնականում բնորոշ են բանավոր խոսքին ու գեղարվեստական գրականությանը և մեծապես օժտված են իմաստային-ոճական արժեքով: Այս մտքի լավագույն վկայությունը վերջիններիս գերակշիռ գործածությունն է հեքիաթի ժանրում: Նշենք, որ հեքիաթների տարածքային տեղաբաշխվածության առումով քննարկվող ժամանակների գործածությունների հաճախականության տարբերություններ չկան, զրեթե նույնն է նաև ժամանակաձևերի կառուցների գործածությունների հաճախականությունը, որից և հետևում է, որ քննարկվող լեզվամիջոցն ընդհանրապես ժողովրդական լեզվամտածողությանը բնորոշ իրողություն է: Երկրորդական բաղադրյալ ժամանակները խոսքն ավելի ամբողջական ու գունեղ, բնական են դարձնում, բանավոր խոսքի նրբերնգներով՝ ավելի հարազատ, այսպես՝

«Թագավորն ասաց.- Որթի՛ք ձեր միջին վեճ կա, **ես հավատում չեմ, որ Հազարան բլույզը դուք բերած ըլիք**, եկեք բլույզը խոսեցրեք, որը որ խոսացրուց՝ նա՛ բերած կըլլի» /Հայ ժող. հեքիաթներ, էջ 39/: Փորձենք փոխարինում կատարել. «Ես չեմ հավատում, որ Հազարան բլույզը դուք եք բերել...»: Սրանով ասույթի բովանդակությունը չփոխվեց: Սակայն միայն այսքանը. անհետացավ այնքան բնական հնչեղությունը, չկան ժողովրդայնությունն ու իմաստային նրբությունները, բներանգը: Այս բոլորն ապահովվում են **բերած ըլիք** /նաև՝ **բերած կըլի**/ պայմանական վաղակատար կամ հարակատար ձևի սահմանական եղանակի վաղակատար ներկայի փոխարեն կիրառությամբ /ոեյատիվ կիրառություն/: Այսպիսի փոխարինումները իմաստային-ոճական նպատակադրում ունեն: Հ. Բարսեղյանը նշում է, որ «ըղձական, պայմանական հարկադրական և հրամայական եղանակները ունեն սահմանական եղանակի գլխավոր ժամանակներին զուգահեռ իրենց երկրորդական բաղադրյալ ժամանակները, որոնցով, ի տարբերություն այդ եղանակների պարզ ժամանակների, դրսևորվում է նաև գործողության կերպը» /Բարսեղյան, 1953: 164/: Այս առանձնահատկությունն է ընկած նշված կառույցների՝ ժողովրդական խոսքում գործածելիության հիմքում: Ժողովուրդն օժտված է լեզվի բնատուր զգացողությամբ: Բերենք օրինակներ. «Ասըմ ա. – Որթի՛, ընդար գնա, որ ընդի իմ ձիու ոտք **դիպած չըլի**» /Հայ ժող. հեքիաթներ, էջ 49/, «Որ իմ հետը ըստեղարանք **էկած ըլեր**՝ հըմի մեր խազընեն ըստուց լիքը կըլեր» /Հայ ժող. հեքիաթներ, էջ 50/: Եթե նշված ժամանակաձևերը գրական նորմային համապատասխան ձևով փոխարինենք, խոսքը կզրկվի կերպին բնորոշ նրբերանգից, որը տվյալ դեպքում ոչ միայն ոճական, այլև բովանդակային նշանակություն ունի: Նույն արժեքն ունեն նաև պայմանականի ժխտական ձևերը, որոնք գլխավոր ժամանակներում կառուցվածքային փոփոխություն են կրում, ինչպես՝ «Տանեմ հորս, ըզդար տեղ էկած չի լի» /Հայ ժող. հեքիաթներ, էջ 49/:

Հայտնի է, որ բարբառները, ազդելով գրական լեզվի զարգացման ընթացքի վրա, իրենք ևս արտասանական ու քերականական առանձնահատկություններով մոտենում են գրական լեզվին, սակայն երկրորդական բաղադրյալ ժամանակների դերը գերազնահատելի չէ. նրանք անփոխարինելի արժեք ունեն բանավոր խոսքում, գեղարվեստական գրականության մեջ: Մեծ գրողները, որ օժտված են ժողովրդի հոգեբանությունն ու լեզվամտածողությունն զգալու բացառիկ կարողությամբ, իրադրություններ նկարագրելիս, կերպարներ ու պատկերներ կերտելիս, տրամախոսություններ ներկայացնելիս վարպետորեն գործածում են վերևում քննարկվող եղանակների երկրորդական բաղադրյալ ժամանակները հատկապես խոսքի ճշտությունն ապահովելու համար, թեև տեսական գրականության մեջ /ինչպես նշել ենք/ հիշատակվում է, որ ցույց են տալիս այնպիսի իրողություն, որի մասին խոսվում է ուրիշի ներ-

կայացմամբ, կամ էլ նրա բովանդակությունը կասկածելի է համարվում, և նրա հավաստիությունը խոսողը թողնում է ուրիշներին: Հետևյալ օրինակն այս իմաստով խիստ բնորոշ է. «Եթե քո հայրը և Մերուժան Արծրունին **ճանաչած լինեին** հայի սիրտն ու հոգին, նրանք պետք է ձեռնամուխ չլինեին դեպի եկեղեցին, այն ժամանակ, գուցե, կարող էին նվաճել Հայաստանը» /Րաֆֆի, էջ 48/:

Հաճախ այս ժամանակները փոխարինում են ամենատարբեր կառույցների՝ առաջ մղելով գործողության գաղափարը, որով բնականություն ու կենդանություն, շարժունություն են հաղորդվում խոսքին, այսպես՝ «Հուսի՛կ, եթե սուրհանդակը մյուս անգամ **գալու լինի** տիկնոջ մոտ, դու կարո՞ղ ես այդ իմանալ» /Րաֆֆի, էջ 28/: Կարող էր լինել սուրհանդակի **մյուս գալը/գալու ժամանակը**, սակայն շատ կարևոր առանձնահատկություններ՝ խոսքի բազմազանությունը և դինամիզմը, կկորչեին: Այդպես է նաև հետևյալ դեպքում «- Ինչպե՞ս կարելի էր, որ այդ տան ամենամոտ բարեկամները չգիտենային այդ, և որքան էլ որ ինքը **թաքցնելու լիներ**, վերջապես Սամվելը կասեր նրանց» /Րաֆֆի, էջ 97/. ցանկացած հաջողված փոխարինում անգամ բովանդակային փոփոխություն կառաջացներ: Հետևյալ օրինակում մի փոքր այլ է նրբիմաստը. «Ռշտունիները սաստիկ զայրացած են Մամիկոնյանների դեմ, և որտեղ որ **հանդիպելու լիներ**, անխնա վրեժխնդիր կլիներ» /Րաֆֆի, էջ 232/: Նշված ժամանակաձևը որևէ որոշակի ժամանակի իմաստ չի արտահայտում: Ենթադրելի է, որ պիտի գործածվեր պարզ ըղձական ապառնին /հանդիպեն/. **լինել** բայը ահա այստեղ իրոք ցույց է տալիս անորոշություն, երևույթի ենթադրվող գոյություն: Եղանակային անհրաժեշտ երանգները **լինել** բայի օգնությամբ են ապահովվում:

Հանրահայտ է, որ ըղձական եղանակի բայաձևերով արտահայտվում են և՛ իրագործելի, և՛ անիրագործելի ցանկություններ, ենթադրություններ, կանխատեսումներ և այլն: Դա նշանակում է, որ իրողությունը կարող է ներկայացվել նաև սուբյեկտիվորեն: Ռ. Մկրտչյանն այս առիթով գրում է. «Ահա նման երկակի իրավիճակներ արտահայտելուն նպաստում են ըղձական ու ենթադրական եղանակների կիրառությունները: Վերջին դեպքում գործողության կատարման ցանկությանը զուգահեռ առկա է որոշակի պայմանականություն, որը շատ դեպքերում արտահայտվում է **եթե** շաղկապով սկսվող երկրորդական նախադասությամբ» /Մկրտչյան, 1992: 232/: Ահա բնորոշ օրինակ. «Եթե դու չլինեիր, ես վաղուց **թողած կլինեի** այդ տունը և գնացած կլինեի իմ հայրենիքը» /Րաֆֆի, էջ 113/ կամ՝ «Եթե ցամաքի ճանապարհով **եկած լինեին**, իհարկե **պատահած կլինեին** վրոշիկներին» /Րաֆֆի, էջ 227/:

Ներկայացվող բոլոր կառույցները բացարձակապես խոսքային իրողություններ են, և հավանաբար նման դրսևորումներն են առիթ տվել **գեղարվեստական ժամանակ** եզրավորմանը /Плевина, 1980: 110/.

Իսուելով ժամանակային ձևերի՝ միմյանց փոխարեն կիրառությունների մասին՝ Ռ. Մկրտչյանը նկատում է, որ դրանք «ավելացնում են խոսքի արտահայտչականությունը, հուզականությունը... միաժամանակ ստեղծում են շարադրանքը ստեղծագործաբար հասկանալու հնարավորություն» /Մկրտչյան, 1992: 225/: Բերենք համապատասխան օրինակներ. «Արբակը կիրամայե, որ իմ ախոռատնից քեզ տան այն ձին, որը դու **հավանելու լինես**» /Րաֆֆի, էջ 144/: Բնավ ընկալելի չէ ժամանակային ձևի կազմության քերականական հիմունքը. այստեղ ենթադրելի էր պարզ ժամանակաձևը, որը, սակայն, կկրճատեր խոսքի գեղարվեստական և հեղինակային նպատակադրումը: Իսկ «-Ա՛խ, եթե փոքր-ինչ շուտ **եկած լիներ** Ումիզդուխտը...» /Րաֆֆի, էջ 113/ նախադասության մեջ նշված բայաձևը պարզապես չիրականավցած և անիրականանալի ցանկության արտահայտիչն է, բացարձակապես խոսքային իրողություն է, և ավելի շատ հուզական-զգացմունքային արժեք ունի և ոչ անխուսափելի քերականական ձևի:

Հավանաբար, հետևելով մեր քերականություններում անկատար և համակատար /անկատար II/ դերբայների իմաստային նույնացմանը, Րաֆֆին եզակի դեպքերում անցյալ ապառնին /ըղձական եղանակի/ կազմել է նաև անկատար դերբայով՝ անսովոր երանգ հաղորդելով խոսքին. «Այժմ նրանց քրքրված պատառները, կարծես, լալով **ասում լինեին** միմյանց, եթե մենք էլ ցած թափվեինք, այլևս ինչ կմնա այդ խեղճերի վրա» /Րաֆֆի, էջ 189/:

Բոլորին է հայտնի, որ մեծ է այն գրողը, որը դաս է առնում անսխալական ուսուցչից՝ ժողովրդից: Հայերիս համար այդ ճշմարտությունն այլ կշռույթ ունի, քանի որ հենքում ընկած է ժողովրդի՝ հազարամյակներով բյուրեղացած լեզվամտածողությունը: Հիշենք հայոց խոսքի վարպետի կարծիքը, թե ժողովուրդն է լեզվի ստեղծողը և անսխալ քերականագետը. բոլորս նրանից պիտի սովորենք /Իսահակյան, էջ 47/: Այս տրամաբանությամբ է գնահատելի ազգային բանաստեղծի՝ Թումանյանի անմահությունը: Համեմատենք եկրորդական բաղադրյալ ժամանակների թումանյանական գործածությունները ժողովրդական հեքիաթներից արդեն վկայակոչված օրինակների հետ. «... Քաղաքի թագավորը **մեռած ա ըլնըմ**» /Հայ.ժող.հեք., 1959, էջ 103/ և «Լինում է չի լինում մի վաճառական, տասներկու տարվա **պսակված է լինում**» /Թումանյան, հ. I, էջ 381/: Այս գործածություններով երկու օրինակներում էլ ժամանակաձևը ցույց է տալիս ուրիշի ասածով պատմվող, ոչ ստույգ, ոչ ականատեսի գործողություն, որը խիստ բնորոշ է հեքիաթի ժանրին: Կարելի է բովանդակային նույն նրբերանգն ունեցող բազմաթիվ օրինակներ վկայակոչել Թումանյանի հեքիաթներից և պատմվածքներից, որոնք գեղարվեստական լեզվի բարձրակարգ նմուշներ են. «Հերը անչափ **սիրելիս է լինում** աղջկանը» /Թումանյան, հ. I, էջ 500/, «Մի օր հերը **աշխատելիս է լինում**» /Թումանյան, հ. I, էջ 506/, «... Բենարես

քաղաքում **տիրելիս է լինում** Ուքանա թագավորը» /Թումանյան, հ. I, էջ 333/, «...ընկած է լինում մարդակերի ճանկը» /Թումանյան, հ. I, էջ 357/:

«Նրա հանդեպ, գետի մյուս կողմի բարձրության վրա, երևում էին մի հին քաղաքի ավերակները, որի մասին ավանդությունը ասում էր, թե **շինված է եղել** Սանատրուկ թագավորից» /Թումանյան, հ. I, էջ 85/:
Ավանդություն բառն ինքն էլ ծառայում է իմաստային նրբերանգի արտահայտմանը:

Սահմանական եղանակի երկրորդական բաղադրյալ ժամանակներով, ինչպես նշվել է, արտահայտվում են շարունակական, իբրև սովորություն, կայուն կրկնվող գործողություններ, իսկ այս երևույթը ավելի շատ խոսակցական լեզվին և բարբառներին է բնորոշ, ոչ հաճախակի՝ գրական լեզվի գործառույթներին: Ընդհանրապես «գրական լեզուն, ի տարբերություն բարբառների, երկրորդական բաղադրյալ ժամանակների գործածությանը քիչ է դիմում»¹, և թերևս դրանով է բացատրվում քննվող ժամանակների որոշ կառույցների անգործածելիությունը: Շարունակական, կրկնվող գործողության իմաստ արտահայտում են սահմանական և՛ ներկա, և՛ անցյալի անկատար, նաև հարակատար կամ վաղակատար, և՛ անցյալի հարակատար կամ վաղակատար ժամանակները, ինչպես՝ «... Ամբողջ օրը ձեռները ծալած, աղջիկ-պարոնների նման տանը **նստած են լինում**» /Թումանյան, հ. II, էջ 382/, «Պղինձն էլ էնպես մաքուր **սրբած էր լինում**, որ ոսկու նման պսպղում էր» /Թումանյան, հ. II, էջ 416/, կամ՝ նույն հեքիաթում. «...Կողքներին պառկած էր լինում իրենց գառը» /Թումանյան, հ. II, էջ 416/, «... էսպես նստած են լինում» /Թումանյան, հ. II, էջ 417/ և այլն:

Այս ժամանակներն իմաստային այլ նրբերանգ ևս ունեն. արտահայտում են գլխավոր ժամանակին հարաբերող այլ որոշակի գործողություն, որին պատմողն ականատես չի եղել: Սրանց գործածությունը պայմանավորված է խոսքի պահանջով, օրինակ՝ «Մի օր հերը **աշխատելիս է լինում**, ծարավում է...» /Թումանյան, հ. II, էջ 506/, կամ՝ «Պալատականներն ու նախարարները, որոնք ամեն օր **խոսելիս են լինում** թագավորի հետ, կարճ ժամանակում ամենքն էլ խլանում են: Եվ բոլոր նոր նախարարների ականջների ետևն **ուռած է լինում**» /Թումանյան, հ. II, էջ 372/ և այլն:

Այս ժամանակների շրջուն շարադասությամբ կիրառությունները հաճախադեպ չեն՝ ի տարբերություն գլխավոր ժամանակների, սակայն խոսքի պահանջից ելնելով՝ գործածվում են, ինչպես՝ «Դու մի՛ ասիլ հարբած հարսանքավորների տարածած լուրը սրանց էլ է **լինում հասած**» /Թումանյան, հ. I, էջ 500/, «Անձանոթը ակամայից կրկնում է նույն բանը . հանկարծ լեզուն բերանից վեր է ընկնում, կտոր-կտոր լինում, ջարդվում, ոնց որ թե կավից **լիներ շինած**» /Թումանյան, հ. II, էջ 378/, կամ՝ «...եթե մթնումը մի երկու քայլ էլ արած լինեին, պետք է անդունդը **լինեին գլորած**» /Թումանյան, հ. II, էջ 416/ և այլն:

ժողովրդական խոսքի կենդանությունը, բնականությունը դրսևորվում են նաև հարադիր բայերի՝ երկրորդական բաղադրյալ ժամանակներով կիրառություններում, ինչպես՝ «Ճամփին մի լճի ափով **անց կենալիս է լինում**» /Թումանյան, հ. II, էջ 510/, նաև՝ «Բայց ծտերը, արտուտները, սարեկներն ու դեղձանիկները շաղ տված կորեկն արդեն վեր քաղած են լինում...» /Թումանյան, հ. II, էջ 333/:

Անգլիական բանասիրության մեջ գլխավոր և երկրորդական ժամանակների տարբերակիչ հատկանիշները գրեթե ոչնչով չեն տարբերակվում հայագիտությունում համահարաբերական ձևերի սահմանազատումից՝ ինչպես նրանց ընդհանուր և տարբերակիչ հատկանիշների սահմանման, այնպես էլ նրանց բնորոշումների հարցում: Անգլերենում ևս առանց էական տարբերության առաջարկվում են գլխավոր – երկրորդական, բացարձակ – ոչ բացարձակ /հարաբերական ժամանակները: Առավելապես հստակորեն որոշարկենք, թե ինչ բնույթ ունի այն հակադրությունը, որի վրա խարսխվում են բացարձակ – հարաբերական ժամանակները: Հենրի Սուիթլը խոսելու պահի հետ, այսինքն՝ ներկայի հետ հարաբերակցող ժամանակները կոչում է գլխավոր: Գլխավոր ժամանակների խմբին է վերագրում ներկա, անցյալ, ապառնի և պերֆեկտ (վաղակատար) ժամանակները: Երկրորդական ժամանակների համար որպես հաշվարկման կետ՝ ծառայում է ոչ թե խոսելու պահը, այլ մի անցյալ կամ ապառնի ժամանակակետ կամ գործողություն: Ուստի և երկրորդական ժամանակը ներփակող նախադասությունը պարտադիր ներփակում է մեկ այլ նախադասություն, որում բայական ստորոգյալով արտահայտված ժամանակը միաժամանակ հաշվարկման կետ է երկրորդական ժամանակի համար: Երկրորդական ժամանակներն են վաղակատար անցյալը (Past Perfect) և ապառնի վաղակատարը (Future Perfect):

Իր բնույթով երկրորդական է նմանապես անցյալի անկատարը (Past Continuous) /Սուիթ, 1931: 97-105/:

Ր. Ջեկոբսը բացարձակ և հարաբերական ժամանակների տարբերակման հիմքում դնում է հաշվարկման կետի բնույթը, որի հարաբերմամբ ժամանակները դասվում են վերոհիշյալ խմբերում: Լեզվաբանը խոսքի ներկա պահը սահմանում է որպես բացարձակ ժամանակի հաշվարկման կետ (absolute time reference), ուստի և այս կետի հետ հարաբերող ժամանակները սահմանվում են բացարձակ (absolute): Անցյալ կամ ապառնի ժամանակային տիրույթի հաշվարկման կետերին (relative time reference) վերաբերող ժամանակները սահմանում է հարաբերական (relative): Որպես բացարձակ ժամանակ Ջեկոբսը բերում է հետևյալ օրինակը. Susan was cleaning her hunting rifle (բացարձակ ժամանակ): Եվ որպես հարաբերական ժամանակի մեկնություն՝ տրվում են այս նախադասությունները.

Maurice **had** already **left** when Sebastian telephoned.(հարաբերական ժամանակ):

The murderer will have been arrested when she arrives next week (հարաբերական ժամանակ):

Վերջին երկու նախադասություններում՝ որպես հաշվարկման կետ, ծառայում են telephoned և arrives բայերը, որոնց հարաբերությամբ had left, will have been arrested բայական ստորոգյալով արտահայտված գործողություններն իրենց բնույթով նախորդող են /Jacobs, 1995/:

Մի փոքր վերապահումով է մոտենում այս խնդրին Մ. Ջուար: Գլխավոր ժամանակների մեջ տարբերում է նշոյթավորված և ոչ նշոյթավորված ժամանակներ: Նշոյթավորվածը համարժեքվում է անցյալի ժամանակներին (past tense), իսկ ոչ նշոյթավորվածը՝ ներկային (non-past)՝ իր եզրույթով՝ ոչ անցյալ: Ինչ վերաբերում է նրանց ուրվագծմանը, ապա անցյալ ժամանակը (նշոյթավորված) համարվում է իրական (actual), մինչդեռ ներկա ժամանակը (ոչ նշոյթավորված) սահմանում է որպես ոչ՝ իրական /Ջուա, 1964: 193-195/: Հաշվարկման կետերի պայմանականությունը ընկած է նաև Մ. Բլոխի բացարձակ և հարաբերական ժամանակների առանձնացման հիմքում: Մ. Բլոխը նախ առանձնացնում է ժամանակի կարգը կերպի կարգից և հետո տալիս նրանց տարբերակումը: Ըստ լեզվաբանի՝ կերպը տալիս է գործողության ներքին ծավալումը (inner character), մինչդեռ ժամանակը տալիս է գործողության արտաքին բնութագիրը (outer character): Մ. Բլոխը տարբերակում է բացարձակ, իր բնութագրմամբ ներկային հարաբերող ժամանակներ (present-oriented) և ներկայի հետ չհարաբերող ժամանակներ՝ ոչ բացարձակ ժամանակներ: Ոչ բացարձակ ժամանակները հարաբերում են կա՛մ որոշակի ժամանակային ցուցիչի, կա՛մ էլ մեկ այլ գործողության (եղելության) նախադրման, հաջորդման և համաժամանակայնության սկզբունքներով: Հեղինակը կատարում է ևս մեկ դիտարկում՝ բացարձակ և ոչ բացարձակ ժամանակների իրացումները տարբեր լեզուներում տարբեր են /Բլոխ, 2000: 138/: Մ. Բլոխը շատ է ծավալվում բացարձակ ժամանակների շուրջ՝ նրանց իմաստագործառական հատկանիշների որոշարկմամբ, և շատ հպանցիկ խոսում է ոչ բացարձակ ժամանակների մասին: Դիտարկված կարծիքները մեզ բերում են այն համոզման, որ ժամանակակից լեզվաբանության մեջ ավելի ու ավելի գերիշխող է դառնում ժամանակային հարաբերություններում մեկից ավելի հաշվարկման կետերի ընդունման սկզբունքը, և մեր ուսումնասիրության մեջ մենք կհետևենք հենց այդ սկզբունքին: Քերականական ժամանակը բազմաչափ է: Ամեն մի ներկա, անցյալ, ապառնի գործողություն, հարաբերակցելով խոսքի պահի հետ, միաժամանակ դառնում է հաշվարկման կետ գործողությունների մի այլ շղթայի համար: Այսպես՝ անցյալի ոլորտում պայմանականորեն ընդունված որևէ հաշվարկման կետի հարաբերմամբ մի գործողություն կարող է լինել համընթաց, մեկ ուրիշը՝ նախորդող, և երրորդը՝ հաջորդող:

Առաջնորդվելով այս սկզբունքով՝ հայերենի և անգլերենի դիմավոր ձևերը ձեռք են բերում նշված ժամանակակետերի հարաբերմամբ այն-

պիսի տեղայնացում, որն էլ, ըստ էության, հայերենի, անգլերենի խոնարհման հարացուցիչներն են՝ իրենց թվացյալ բազմազանությամբ:

Եվ սա դառնում է ընդհանուր կաղապար լեզուներում ժամանակների հնարավոր թիվը, նրանց հարաբերությունը սահմանելու հարցում:

Օ. Ուայլդի հեքիաթների լեզուն կենդանի է՝ համեմված առօրյա - խոսակցական ոճի գունագեղ տարրերով: Դիտարկված բոլոր հեքիաթներում գերակշռում է անցյալ կատարյալ /Past Indefinite/ ժամանակաձևը, քանի որ այն պատումի հիմնական ժամանակաձևն է անգլերենում: Անցյալ կատարյալի առաջնային իմաստը գործողության ավարտվածությունն է, որոշակիությունը, որով ներկայանում են անցյալի գործողություններ, իրողություններ, և որոնց կարծես ականատես է դառնում ընթերցողը: Տարրալուծվում են սահմանները ներկայի և անցյալի միջև, և լսողը դառնում է անցյալի գործողությունների մասնակից:

And when the moon shone in the sky, the Nightingale flew to the Rose – tree, and sent her breast against the thorn. All night long she sang, with her breast against the thorn and the cold crystal moon leaned down and listened /O.Wilde/.

When the sun set he lay down to sleep on a bed of leaves, and the birds and the animals fled him, because they remembered his cruelty /O.Wilde/.

Երբեմն գրողը իր անմիջական ներկայությունը ընդգծելու համար կարծես թե զրույցի է բռնվում ընթերցողի հետ, և շարադրանքի տրամաբանությամբ գործողությունների միաժամանակությունը կաղապարվում է անցյալի անկատարի /Past Continuous/ ձևերով.

He passed over the Ghetto, and saw the old Jews bargaining with each other and weighing out money in copper scales. The mother was sleeping, she was so tired /O.Wilde/.

Every afternoon as they were coming from school the children used to go and play in the Giant’s garden /O.Wilde/.

Once upon a time two poor Woodcutters were making the way home through a great pine forest. It was winter, and a night of bitter cold /O.Wilde/.

Ընթերցողի հետ առավել մոտ լինելու և տարածաժամանակային դաշտը նեղացնելու համար հեղինակը հազվադեպ է դիմում անցյալ վաղակատարի /Past Perfect/ գործածությանը: Այն հայտնվում է պատումի դաշտում միայն անցյանի մեկ այլ գործողությանը նախորդելու միտումով:

After they had gone, the Swallow felt lonely and began to think of his lady-love /O.Wilde/.

One day the Giant came back. He had been to visit his friend and had stayed with him for seven years /O.Wilde/.

So happy were they, when they came out of the forest they laughed out loud. The Earth seemed to them like a flower of silver. And the moon like a flower of gold. Yet, after that they had laughed they became sad and remembered their poverty and ... /O.Wilde/.

Առավել հետաքրքրական են այն դեպքերը, երբ հեքիաթի պատումը էլ առավել իրական ու պատկերավոր դարձնելու համար անցյալի բայաձևի կողքին նույն համատեքստի շրջանակներում հայտնվում է ներկան իր հավերժ ճշմարտությամբ:

She was one of those Who think that, if you say the same thing over and over a great many times, it becomes true in the end /O.Wilde/.

He told him of the red ibises who stand in long rows on the banks of the Nile, and catch gold- fish; of the Sphinx who is as old as the world itself, and lives in the desert, and knows everything; of the merchants who walk slowly by the side of their camels and carry amber beads in their hands; of the King of the Mountains of the Moon who is as black as ebony, and worships a large crystal; of the great green snake that sleeps in a palm- tree, and has twenty prisms of feed it with honey cakes; and of the pigmies who sail over a big lake on large flat leaves, and are always at war with the butterflies /O.Wilde/.

Եվ, այսպես, հայերենի երկրորդական բաղադրյալ ժամանակների գործածություններով առաջանում են ժամանակի անընդհատելիության և տարածության անընդգրկելիության զգացողություններ, և ապահովվում է աննախադեպ հուզականություն, որը գեղարվեստական խոսքին առաջադրվող կարևորագույն պահանջ է: Նման արտահայտչականությունը բացակայում է անգլերենի երկրորդային ձևերում:

Հայերենում գերակշռում է ըղձական եղանակը՝ իր խայտաբղետ ժամանակային ձևերի բազմազանությամբ: Մինչդեռ անգլերենում դրանց համահարաբերականները սահմանական եղանակի բայաձևերն են: Առավել հոսանուտ են սահմանները անգլերենի բացարձակ և երկրորդային ձևերի միջև, քանի որ դրանք չունեն հստակ ուրվագծված կիրառության դաշտեր, որն այնքան բնորոշ է հայերենին:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Աբեղյան Մ. Հայոց լեզվի տեսություն, Երևան, 1965:
2. Այտընյան Ա. Քննական քերականություն աշխարհաբար կամ արդի հայերեն լեզվի, Երևան, 1987:
3. Աճառյան Հր. Քննություն Կիլիկիայի բարբառի, Երևան, 2003:
4. Ասատրյան Մ. Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1983:
5. Բարսեղյան Հ. Խ. Արդի հայերենի բայի և խոնարհման տեսություն, Երևան, 1953:
6. Թումանյան Հ. Երկեր երկու հատորով, հ. I, Ե., 1955, հ. II, Ե., 1958:
7. Իսահակյան Ավ. Երկերի ժողովածու վեց հատորով, Երևան, 1977:
8. Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, Երևան, 1959:
9. Մարգարյան Ալ. Հայոց լեզվի քերականություն. Ձևաբանություն, Երևան, 2004:
10. Մկրտչյան Ռ. Ժամանակակից հայերենի ձևաբանական ոճաբանություն, Երևան, 1992:

11. Պալասանյան Ստ. Ընդհանուր տեսութիւն արևելյան նոր գրաւոր լեզուի հայոց, Թիֆլիս, 1870:
12. Պողոսյան Պ. Բայի եղանակային ձևերի ոճական կիրառությունները արդի հայերենում, Երևան, 1959:
13. Բաֆֆի, Երկերի ժողովածու, հ. 8, Երևան, 1986:
14. Плевина И. Ф. Стилистический анализ художественного текста. Л., 1980.
15. Blokh M. Y. A Course in Theoretical English Grammar. M., 2000.
16. Jacobs R. A. English Syntax: A Grammar for English Language Professionals. Oxford: Oxford University Press, 1995.
17. Joos M. The English Verb: Form and Meaning. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1964.
18. Sweet H. A New English Grammar, Logical and Historical. Oxford: Clarendon Press, 1931.
19. Wilde O. Fairy Tales. M.: Айрис Пресс, 1989.

А. ОГАНЕСЯН, М. ХАЧАТРЯН – Сопоставительный анализ вторичных временных форм в армянском и английском языках. – В рамках данной статьи делается попытка выявить алломорфные и изоморфные характеристики вторичных (не абсолютных) временных форм в армянском и английском языках. Анализ основывается на дихотомии «язык-речь»: временные формы в сопоставляемых языках исследуются в определенном лингвистическом контексте. Данный подход дает возможность выявить отличительные характеристики глагольных форм в живой речи. Определяются такие исходные понятия, как грамматическое время, абсолютное время, неабсолютное время и их коррелирующие понятия в английском. Выявляются способы моделирования вторичных форм.

Ключевые слова: абсолютные и неабсолютные временные формы, алломорфные и изоморфные характеристики, коррелирующие формы

A. HOVHANNISYAN, M. KHACHATRYAN – Non-Absolute Tense Forms: Contrastive Perspective. – The main aim of the paper is to reveal allomorphic and isomorphic features of non-absolute tense forms in Armenian and English. The analysis is performed on dichotomy *language-speech*: tense forms are studied in a definite context. Such an approach gives an opportunity to outline properties of verbal forms in “lively” speech. Firstly, are defined such concepts as grammatical tense, absolute tense, non-absolute tense and their correlatives in English. Secondly, are distinguished the patterning of non-absolute tense forms and their semantic-functional traits in the languages under study.

Key words: absolute and non-absolute tense forms, typological and differential features, correlative forms

Նարինե ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ
 Երևանի պետական համալսարան

**ԿԱՆԽԱՄՏԱԾՎԱԾ ԵՎ ՈՉ ԿԱՆԽԱՄՏԱԾՎԱԾ ՆԵՐԻՄԱՍՆԵՐԻ
 ԱՐՏԱՀԱՅՏՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
 ԵՐԿԻՈՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ**

Սույն հոդվածում քննության են առնվում երկխոսության մեջ ներհմաստի դրսևորման երկու հիմնական ձևերի՝ կանխամտածված և ոչ կանխամտածված ներհմաստի տարբերակման լեզվական և խոսքային առանձնահատկությունները: Ուսումնասիրության հիմքում են խոսքային մտադրություններն ու խոսքում ոչ դիտարկող և պատահական ներակայվող իմաստները: Որպես ներհմաստի արտահայտման աղբյուր՝ անդրադարձ է կատարվում երկխոսության մասնակիցների համընդհանուր գիտելիքներին, վերանվանական հարաբերություններին և տվյալ հաղորդակցության համար հավելյալ, ոչ կարևոր կամ երկրորդական տեղեկատվությանը: Ոչ կանխամտածված ներհմաստը դիտարկվում է որպես լեզվական կանոններով պայմանավորված պատահականություն, իսկ կանխամտածված ներհմաստը՝ լեզվական միջոցների պլանավորված կիրառություն:

Բանալի բառեր. երկխոսություն, համատեքստ, արտակա կառույց, կանխամտածված ներհմաստ, ոչ կանխամտածված ներհմաստ, խոսքային մտադրություն, լեզվական միջոցներ, վերանվանական հարաբերություններ

Համարվելով մարդկային հաղորդակցման հիմնական միջոց՝ լեզուն իր մեջ արտահայտում է սուբյեկտի իրական մտորումները, դիրքորոշումները, վերաբերմունքն ու աշխարհայացքը: Միջանձնյա հաղորդակցումը, իրականացվելով հիմնականում երկխոսության տեսքով, վերջինիս արտակա կառույցներում բացահայտ և ոչ բացահայտ միջոցներով արտահայտում է ոչ միայն խոսքի իմաստը, այլ նաև «խոսողի իմաստը»՝ ասույթին կանխամտածված կամ ոչ կանխամտածված կերպով հաղորդելով լրացուցիչ իմաստներ, որոնք լեզվաբանության մեջ հայտնի են որպես ներհմաստներ: Դրանցով է պայմանավորված յուրաքանչյուրիս խոսքի «բազմաբովանդակությունը», որը ոչ միայն վերաբերում է խոսքի բազմատարբերակ արտաբերման և ընկալման հնարավորություններին, այլ նաև դրանց հիմքում ընկած դիտավորություններին և ոչ պատահականություններին:

Ներհմաստի տեսակների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ներակայումը սովորաբար դիտվում է երկու հիմնական մակարդակներում՝ *լեզվական* և *խոսքային*: Լեզվական մակարդակում ներհմաստն արտահայտվում և ընկալվում է լեզուների կառուցվածքային առանձնա-

հատկությունների շնորհիվ: Այսինքն՝ նախադասության արտակա կառույցն ամփոփում է ներակայված տեղեկատվություն, որն ընկալվում է ինքնաբերաբար և պայմանավորված չէ ոչ ընդհանուր, ոչ անհատական համատեքստերով /Penco, 1999/: Խոսքային մակարդակում ներիմաստն արտահայտվում և ընկալվում է երկխոսության ընթացքում խոսողի կողմից լեզվական միավորների «ընտրման» և ըստ նրա հայեցողության գործածման շնորհիվ: Այն հիմնականում ընկալվում է խոսքային գործընթացների շրջանակներում՝ հաշվի առնելով և՛ ընդհանուր, և՛ անհատական համատեքստերը: Ուստի, լեզվական մակարդակում ներակա տեղեկատվությունը խոսողի կամքից անկախ է արտահայտվում, իսկ խոսքային մակարդակում հետապնդելով որոշակի նպատակներ՝ այն դիտավորություն է պարունակում:

Ինչպես տեսնում ենք, ներիմաստը համարվում է երկակի բնույթ կրող լեզվական երևույթ՝ հաշվի առնելով նրա արտահայտման երկու հիմնական մակարդակների առանձնահատկությունները: Մի կողմից այն պարզապես «առաջանում է» խոսքում, մյուս կողմից՝ արտահայտվում է միտումնավոր՝ խոսքին հաղորդելով ենթատեքստ, որի ընկալմամբ էլ պայմանավորված է իրական իմաստի ճանաչումը:

Այսպիսով, ըստ երկխոսության մեջ արտահայտման եղանակի՝ տարբերակվում են ներիմաստի դրսևորման երկու հիմնական ձևեր՝

1. *Կանխամտածված ներիմաստ*
2. *Ոչ կանխամտածված ներիմաստ*

Ըստ մեր դիտարկումների՝ այս հակադրության հիմքում ընկած է այն տեսակետը, թե հաղորդակցման զարգացման որ փուլում է կատարվում իմաստի ներակայումը: Այսինքն՝ ուշադրությունը կենտրոնացվում է այն հանգամանքի վրա, թե ինչ իրավիճակներում է իրականացվում հաղորդակցումը, և ինչն է պատճառ հանդիսանում խոսքի իմաստի այս կամ այլ կերպ արտահայտման և ընկալման համար:

Եթե հաշվի առնենք այն հանգամանքը, որ ներակա տեղեկատվությունն իր բնույթով ոչ անմիջականորեն ասվելիք նորություն, արդեն հայտնի կամ ոչ կարևոր տեղեկատվություն է, ինքնըստինքյան ակնհայտ է դառնում, որ «ոչ անմիջականորեն ասվելիք նորությունը» վերագրվում է կանխամտածված ներիմաստին, իսկ «արդեն հայտնի կամ ոչ կարևոր տեղեկատվությունը»՝ ոչ կանխամտածված ներիմաստին:

Կարևոր է նկատել, որ իմաստի կանխամտածվածությունը կամ ոչ կանխամտածվածությունը սերտորեն կապված են խոսքի, իսկ ավելի ստույգ՝ խոսքի իմաստի որակավորման հետ: Հայտնի է, որ ամբողջական նախադասությունը, բառակապակցությունը կամ նույնիսկ նախադասության մեջ մեկ բառը կարող են օգտագործվել *չեզոք*, *դրական* կամ *բացասական* իմաստներով: Այն դեպքերում, երբ բառի արտահայտած դրական կամ բացասական իմաստները խոսքում ընկալելի են, սակայն

ոչ տեսանելի արտակա կառույցներում, կարելի է ասել, որ գործ ունենք կանխամտածված ներհմաստի հետ: Չեզոք իմաստով արված արտահայտություններում, ի տարբերություն դրական և բացասական իմաստների, ներհմաստը կանխամտածված չի արտահայտվում: Այն զուտ լեզվական կառույցի գործածման հետևանք է, որի առկայության մասին խոսքն արտաբերողը կարող է նաև չհիմնալ:

Ինչպես արդեն նշվել է, խոսքի իմաստի գիտակցաբար և նպատակային ներակայումը հայտնի է կանխամտածված ներհմաստ անվանմամբ, որը մեր կատարած դիտարկումների արդյունքում փորձել ենք սահմանել հետևյալ կերպ. *«Եթե ներակա կառույցներում արտահայտված իմաստը համընկնում է խոսքային մտադրության հետ, խոսքում ներակայված իմաստները համարվում են կանխամտածված ներհմաստներ»:*

Ոչ կանխամտածված ներհմաստը բնորոշելով որպես դիտավորություններից զուրկ իմաստային բաղադրիչ և հաշվի առնելով նրա առաջացման նախադրյալներն ու առանձնահատկությունները (դրանց մասին կխոսենք ստորև)՝ այն կփորձենք սահմանել հետևյալ կերպ. *«Եթե արտակա կառույցներում արտահայտված իմաստը համընկնում է խոսքային մտադրության հետ, խոսքում ներակայված իմաստը համարվում է ոչ կանխամտածված ներհմաստ»:*

Ինչպես արդեն նշվել է, խոսքարտաբերման հիմքում ընկած են խոսքային մտադրությունները, որոնցով էլ պայմանավորված է իմաստի «առաջնային կամ երկրորդական կարևորությունը»: Նախադասության արտակա կառույցում հնարավոր չէ արտահայտել այն բոլոր իմաստները, որոնք ներակայվում են տվյալ նախադասության մեջ, այլապես խոսքը կստացվի երկար, ձանձրալի և անիմաստ, լի կրկնություններով ու բուն ասելիքի հետ առանձնապես կապ չունեցող դատարկաբանություններով: Բացի այդ, եթե չկա խոսքային դիտավորություն, չկա նաև անհրաժեշտություն շեշտելու և արտաքուստ արտահայտելու այն բոլոր իմաստները, որոնք, բխելով լեզվական միավորների բազմիմաստությունից, խոսքի կառուցվածքից, վերջինիս և լեզվական ձևերի երկիմաստությունից, ինքնաբերաբար ներակայվում են:

Ոչ կանխամտածված ներհմաստի սահմանումը հնարավորություն է տալիս եզրակացնելու, որ այն խոսքային մտադրության ուղղակի միջոցներով խոսքայնացման հավելյալ իմաստն է: Այսինքն՝ խոսողն արտահայտում է իր խոսքային մտադրությունները, իսկ ոչ կանխամտածված ներհմաստի մեկնաբանությունը ոչ թե փոխում է խոսքի իմաստը, այլ լրացնում է այն: Դ. Օ. Նաթանը մտադրության ուղղակի խոսքայնացումը դիտարկում է գիտակցական մակարդակներում: Ըստ այդմ՝ նույնիսկ խոսողը կամ հեղինակը չեն կարող իմանալ այն բոլոր ներհմաստների առաջացման մասին, որ ունենում են իրենց արտահայտած մտքերը /Nathan, 1995: 191-192/: Եթե մտադրության ուղղակի խոսքայնացումը գիտակցված լեզվագործածումն է, ապա նրանից բխող

հավելյալ իմաստը՝ ոչ կանխամտածված ներիմաստը, արտահայտվում է ենթագիտակցական մակարդակում: Խոսքն արտաբերողն արտաբերման պահին կենտրոնանալով իր բուն ասելիքի վրա՝ չի կարևորում և անգամ չի էլ պատկերացնում, թե ինչպիսի իմաստներ կարելի է բխեցնել իր արտաբերած յուրաքանչյուր բառից: Նա հիմնականում գիտի, թե ինչ է պատրաստվում ասել, սակայն բառերը հատ-հատ չի ընտրում: Ուստի ուշադրությունը կենտրոնացնում է արտակա կառուցում արտահայտվող տեղեկատվության, հակիրճ, սակայն բովանդակալից խոսքաստեղծման վրա և չի էլ մտածում այն հանգամանքի մասին, որ արտաքուստ համառոտ, սակայն հագեցած բովանդակությունը կարող է ներիմաստի առաջացման պատճառ դառնալ: Հաջորդիվ ներկայացվող օրինակը նման երկխոսություն է:

A. I'm going away.

B. Where to?

A. *Steel Creek. There's some guys doing some winter mining there and they can use another hand.*

B. How long will you be there?

A. *Till June.* (Specht, 184)

Վերոնշյալ օրինակի արտակա կառուցներում խոսողը մի քանի բառով հայտնում է իր գնալու վայրը և նպատակը, սակայն խոսքն այնքան բովանդակալից է, որ կարելի է ներակայված իմաստներից մի շարք ենթադրություններ անել: Տեղանունի անվանումից՝ Steel Creek, կարելի է հասկանալ, որ խոսքը երկաթի հանքի մասին է, կատարված աշխատանքի անվանումը՝ winter mining, վկայում է, որ աշխատանքները կատարվում են ձմռանը: Մնացած լեզվական միավորները ներառում են այն իմաստները, որ խոսողն այնտեղ գնում է օգնելու համար, նա ծանոթ է հիշատակված երիտասարդների հետ, տեղյակ է նրանց գործունեության մասին և պատրաստ է աջակցել նրանց, պատանիները հնարավոր է աշխատեն մինչև ամառ, ինչի վերաբերյալ հավանաբար նախնական պայմանավորվածություն ունեն, խոսողը նույնպես մնալու է այնտեղ մինչև գարնան վերջ և այլն:

Մեր կատարած դիտարկումների արդյունքում եկել ենք այն եզրահանգման, որ ոչ կանխամտածված ներիմաստն ունի իր առաջացման նախադրյալները: Դրանցից մեկը երկխոսության մասնակիցների **համընդհանուր գիտելիքներն** են: Առաջարկվող օրինակում ակնհայտ է, թե համընդհանուր գիտելիքները որքան բովանդակալից, հակիրճ և դյուրին ընկալելի են դարձնում հաղորդակցումը:

A. You are the *Security Chief*?

B. *Alex Griffin. And this is Thaddeus Harmony, Deputy Director of Operations for Cowles Industries.* He used to be my boss. (Niven & Barnes, 14)

Տվյալ օրինակում Ալեքսը ներկայանալիս պարզապես տեղեկատվություն է հաղորդում և հավանաբար չի էլ մտածում, որ իր խոսքը

հագեցած է կանխենթադրույթներով և կանխավարկածներով, որոնցից տարաբնույթ ենթադրույթուններ կարելի է անել: Նա պարզապես կարևոր չի համարում շեշտել իր կամ ղեկավարի սեռը, դա ինքնըստինքյան հասկանալի է դառնում իրենց անուններից, կամ նշել, որ քաղաքի կամ ինչ բնույթի արտադրական հաստատությունում է զբաղեցնում հիշատակված պաշտոնը, ինչ կրթություն է ստացել դրա համար և այլն: Դա նրա փոխարեն անում է աշխարհի, երևույթների, շրջակա իրականության և միմյանց մասին իր և խոսակիցների տեղեկացվածությունը, այն է՝ տվյալ հաստատության և այնտեղ առկա հաստիքների տվյալներից տեղյակ լինելը, Ալեքսի ով լինելուն և զբաղեցրած պաշտոնին ծանոթ լինելը, և նույնիսկ ավելին, կարիք չկա հիշատակելու, որ հաստատություններն ունեն պաշտոններ, հաստիքներ: Բացի այդ, հարցից հետո Ալեքսը պարզապես ներկայանում է, ինչն էլ հարցին դրական պատասխանելու նշան է:

Կարծում ենք, որ ոչ կանխամտածված ներիմաստի առաջացման նախադրյալ կարող է հանդիսանալ նաև **հաղորդման ոչ ենթակա՝ ավելորդ կամ երկրորդական տեղեկատվությունը**, որը չի արտահայտվում արտակա կառույցներում, սակայն սկամայից ներակայվում է: Այսինքն, սրանք խոսքից բխեցվող այն ենթադրելի իմաստներն են, որոնք առանց ավելորդ խոսքերի և նախորդ խոսքում առկա միավորների կրկնությունների անգամ մեկ բառով հասկանալի են դառնում և/կամ դրանց վերարտաբերումը հաղորդակցման ժամանակ առանձնապես կարևորություն չի ներկայացնում:

A. Would you have married her?

B. *I suppose so.* (Niven & Barnes, 168)

Տվյալ օրինակում «ենթադրում են»՝ I suppose արտահայտությունն իր մեջ ներակայում է նախորդ՝ ... have married her կառույցի իմաստը: Ուստի երկխոսության ընթացքում անհրաժեշտություն չկար ինքնըստինքյան հասկացվող տեղեկատվությունն ավելորդ անգամ կրկնելու:

Ոչ կանխամտածված ներիմաստի առաջացման նախադրյալներից ենք համարում նաև **խոսքային անհեռափոխությունը**, երբ խոսողը, մտքում ունենալով կամ հասկանալով ինքն ինչ նկատի ունի, խոսքն անգիտակցաբար՝ խոսակցի կողմից ընկալվելու տեսանկյունից ոչ լիարժեք է կառուցում:

A. Who said that? Who told you?

B. These police officers. I got a picture while *they were talking*.

A. They aren't police at all. (Ives, 4)

They were talking հատվածը խոսակցի ընկալման տեսանկյունից իմաստային առումով չի կարող լիարժեք լինել, քանի որ կառույցի շարունակության բացակայության պատճառով չի հասկացվում, թե ում հետ են ոստիկանները խոսում՝ միմյանց, թե այլ անձի (անձանց):

Ոչ կանխամտածված ներիմաստի առաջացման մեկ այլ նախադրյալ ենք համարում լեզվական միավորների **վերանվանական հարաբերությունները** (hyponymic relations) /Murphy, 2003; Hurford & others, 2007/:

Խոսքում գործածված յուրաքանչյուր բառ իր ուրույն տեղն ունի վերանվանական խմբում, որը խոսողն ու խոսակիցը ընկալում են ինքնաբերաբար և հաղորդակցման ընթացքում միմյանց չեն բացատրում դրանց տեղն ու դերը:

A. *It was your soup.*

B. I think there was more than enough. (Niven & Barnes, 168)

Վերանվանական բնութագրիչներին անդրադառնալիս կարելի է ընտրել ասույթում առկա ցանկացած լեզվական միավոր: Եթե, օրինակ, ընտրենք «սպուր»՝ soup բառը և երկխոսության ընթացքում նշենք նրա ներակայված վերանվանական բոլոր հատկանիշները՝ սնունդ, հեղուկ վիճակում, մածուցիկ, աղի կամ ոչ քաղցր, բուսական կամ կենդանական մթերքներով և այլն, խոսքն անիմաստ կստացվի: Բացի այդ, բառային բնութագրիչներն ամրագրված են յուրաքանչյուրիս գիտակցության մեջ և ընկալվում են ինքնաբերաբար:

Ոչ կանխամտածված ներիմաստի առաջացման հնարավոր նախադրյալների դիտարկումը թույլ է տալիս ոչ կանխամտածված ներիմաստը համարել լեզվական կանոններով պայմանավորված պատահականություն: Այս դեպքում լեզվագործածման ձևերը, բացի նախատեսված իմաստից, իրենց մեջ ամփոփում են այլ չեզոք իմաստներ, որոնք չեն ազդում խոսքի հիմնական ասելիքի վրա՝ ակամայից հանդիսանալով ներիմաստի կրողներ:

Կանխամտածված և ոչ կանխամտածված ներիմաստները տարբերակելիս գործ ունենք խոսքային գործընթացներում իմաստների՝ ոչ բացահայտ միջոցներով պլանավորված և ոչ պլանավորված կերպով արտահայտման հետ: Եթե ոչ կանխամտածված ներիմաստը խոսքում արտահայտվում է ինքնաբերաբար՝ առանց հատուկ դիտավորությունների և ակամայից լրացնում է արտակա կառույցում արտահայտված իմաստները, կանխամտածված ներիմաստի հիմնական առանձնահատկությունը սուբյեկտիվ մտադրությունների և դիտավորությունների առկայությունն է: Այսինքն՝ այստեղ ներիմաստը ոչ թե պատահականության սկզբունքով է արտահայտվում, այլ՝ դիտավորության:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Banfield A. Unspeakable Sentences: Narration and Representation in the Language of Fiction. Boston: Routledge and Kegan Paul, 1982.
2. Carberry S. Plan Recognition in Natural Language Dialogue. USA: MIT Press, 1990.
3. Hurford J. R., Heasley B., Smith M. B. Semantics: A Coursebook. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
4. Lyons J. Introduction to Theoretical Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 1968.

5. Murphy M. L. *Semantic Relations and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
6. Nathan D. O. *Irony, Metaphor and the Problem of Intention // Intention Interpretation*, USA: Temple University Press, 1995.
7. Penco C. *Objective and Cognitive Context // Serafini L., Breillon P., Benerecetti M., Castellani F. (eds) Modeling and Using Context*. Berlin: Springer, 1999.
8. Ives J. *Evil Genius*. New York: Penguin Plays, 2010.
9. Niven L., Barnes S. *The Barsoom Project*. New York: Berkley Publishing, 1989.
10. Specht R. *Tisha*. USA: Bantam Books, 1976.

Н. МАНУКЯН – Особенности проявления преднамеренной и непреднамеренной имплицитности в диалоге. – В статье исследуются языковые и речевые особенности преднамеренной и непреднамеренной имплицитности в английском диалоге. Подробно изучаются способы проявления непреднамеренной имплицитности в речи.

Ключевые слова: диалог, контекст, эксплицитная структура, преднамеренная имплицитность, непреднамеренная имплицитность, вербальное намерение, языковые средства, гипонимические отношения

N. MANUKYAN – Intentional and Unintentional Implicitness in Dialogue. – The paper studies linguistic and discourse means of expressing intentional and unintentional implicit meaning in the dialogue. It deals with the examination of verbal intention and unintentionally expressed additional meanings. Special attention is paid to the means and ways of conveying unintentional implicitness.

Key words: dialogue, context, explicit structure, intentional implicitness, unintentional implicitness, verbal intentions, linguistic means, hyponymic relations

Գայանե ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ԳԻՏԱՖԱՆՏԱՍՏԻԿ ԴԻՍԿՈՒՐՍԻ ՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ
ԱՌՆՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Գիրաֆանտաստիկ դիսկուրսին բնորոշ ապագայի իդեալական, ուտոպիական կամ դիսուտոպիական հասարակարգային մոդելներն ու հասարակական-քաղաքական հարաբերությունները մտածական այնպիսի արտարկումներ են, որոնք պայմանավորված են սոցիոլոգիական գիրական տեսություններով ու հիմնադրույթներով, իրական սոցիալական հարաբերություններով ու համակեցությամբ: Մշտապես կարևորելով ինչպես սոցիալական փոփոխության, այնպես էլ բանականի և երևակայականի հակադրամասնությունը գիրաֆանտաստիկ ժանրի կայացման գործում՝ սոցիոլոգիական գիրաֆանտաստիկ այդ հարաբերակցությունն արտացոլում է ոչ միայն արտալեզվական, այլև ներլեզվական իրողություններում: Հենց այս իրողություններն էլ քննարկվում են սույն հոդվածում՝ եզրակացնելու համար, որ սոցիոլոգիան ոչ միայն գիրաֆանտաստիկ դիսկուրսի գաղափարախոսական հենքն է, այլև ժանրի ճանաչողական և լեզվաոճական գործառույթների իրացման կարևորագույն միջոց:

Բանալի բառեր. սոցիոլոգիական գիրաֆանտաստիկա, սոցիալական փոփոխություններ, արտարկում, իրական և հորինված սոցիոլոգիական տերմիններ, լեզվաոճական առանձնահատկություններ

Գիտաֆանտաստիկան սերտորեն առնչվում է սոցիոլոգիային՝ երկուսի ուսումնասիրության առարկան էլ հասարակությունն ու հասարակական հարաբերություններն են: Չափազանցություն չի կարելի համարել գիտաֆանտաստիկայի սահմանումը որպես հնարավորի սոցիոլոգիա /Ofshe, 1970/, քանի որ, փորձելով պատկերել ապագայի իդեալական, ուտոպիական կամ դիսուտոպիական հասարակարգային մոդելներ, այն ընկած է ժանրի բոլոր՝ մեծ, թե փոքր, բնագիտական, թե հումանիտար ուղղվածություն ունեցող տարատեսակների հիմքում: Հորինված լեզվով նկարագրվող տարբեր խավեր ներկայացնող հասարակարգային մոդելները մտածական այնպիսի գիտափորձեր ու արտարկումներ են, որոնք պայմանավորված են սոցիոլոգիական գիտական տեսություններով ու հիմնադրույթներով, իրական սոցիալական հարաբերություններով ու համակեցությամբ, հասարակության մեջ աշխատանքի բաժանման մեխանիզմներով, արդյունաբերականացմամբ, ուրբանիզացիայով, գերբնակեցման ու բնապահպանության խնդիրներով, կեցության արդյունքում

ձևավորված մարդկային արատներով ու առաքինություններով: Լինելով ընդգծված սոցիալական, ընդ որում՝ համամարդկային սոցիալական ուղղվածություն ունեցող գրական տարատեսակ, գիտաֆանտաստիկ այս դրսևորումը առաջնորդվում է սոցիալական արդարության, տարբեր շերտերի սոցիալական ներդաշնակ համակեցության, նյութական ռեսուրսների հավասար բաշխման սկզբունքներով /Иняшкин, 2013; Sociology, 2011/:

Սոցիոլոգիական վերոնշյալ դրույթներից ու հասկացություններից բխող գիտաֆանտաստիկ թեմատիկան բազմազան է՝ սոցիալական փոփոխություններ, նոր հասարակարգերի ստեղծում, բազմաշերտ դասակարգեր ու մշակույթներ (մարդածին և այլածին), գաղութարարներ ու նվաճողներ, եկվորներ և բնիկներ, ժողովրդավարություն ու բռնատիրություն, ազգայնամոլություն, ցեղասպանություն, կենսաբանական և գենետիկ մեքենայություններ, գենդերային խտրականություն, համակարգչայնացման դարաշրջանի պետության ու անհատի փոխհարաբերություններ:

Ուրսուլա ԼեԳուինը ոչ միայն գիտաֆանտաստիկայի հանրահայտ հեղինակ է, այլև ժանրի ճանաչված տեսաբան: Մշտապես կարևորելով ինչպես սոցիալական փոփոխության, այնպես էլ բանականի և երևակայականի հակադրամիասնությունը ժանրի կայացման գործում՝ նա փորձում է այդ հարաբերակցությունն արտացոլել և՛ ներլեզվական, և՛ արտալեզվական իրողություններում: Հեղինակի պատկերավոր լեզուն և մտահայեցական մոտեցումները լավագույնս արտահայտվում են Նոր Ատլանտիդա /1993/ սոցիալական գիտաֆանտաստիկ ստեղծագործության մեջ, որտեղ առաջին հայացքից աչքի է զարնում վերոնշյալ հակադրության ամենաառաջին դրսևորումը՝ վերնագիրը, որը ոչ միայն անդրադարձ է օվկիանոսի խորքն անցած մայր ցամաքին, ապա՝ օվկիանոսից հառնող նոր կղզուն, այլև խորհրդանշում է ձեռնարկատիրական պետության դասակարգային հասարակության և նոր առաջացող աշխարհի իրապես գեղեցիկ համայնական կամ անդասակարգ հասարակության գաղափարի հակադրությունը /Suvin, 1975: 269/:

Հակադրության հաջորդ դրսևորումը արտալեզվական պայմանավորվածություն կամ ենթատեքստ ունի. հերոսը մաթեմատիկոս է, իսկ հերոսուհին՝ ջութակահար: Է. Քամինսը առավելապես կարևորելով ԼեԳուինի այս պատմվածքի ոճը, նարրատիվ տեխնիկան, տառային նշանների յուրօրինակությունը, նշում է, որ ի դեմս պատմությունն առաջին դեմքով ներկայացնող արվեստագետ-հերոսուհու, հեղինակին հաջողվել է գտնել միայն իր ոճին բնորոշ ոչ ավանդական ուտոպիական իրականության նկարագրման նոր ձև /Cummings, 1990: 170/:

Գիտնականի ու արվեստագետի սերն ու մաքառումը միակ լուսավոր կետն է շրջակա միջավայրի աղտոտման, տեխնոլոգիայի փլուզման, էներգետիկ ճգնաժամի, կապիտալիստական բռնապետական

կառավարման շնորհիվ աղքատության ճիրաններում տառապող հասարակության ողբերգական ետնապատկերի վրա: Պատմվածքի կառուցվածքային և ոճագործառական առանցքը նույնպես իրար հաջորդող հակադրություններն են: Գիտական, օբյեկտիվ, տրամաբանական կամ ուղղակի ռեալիստական ոճով և մեծ տառաչափով ներկայացվում է օվկիանոսի մեջ աստիճանաբար խորասուզվող մայր ցամաքի դիստոպիական իրականությունը: Սրան հաջորդում է օվկիանոսի խորխորաններից ի հայտ եկող մի նոր աշխարհի մանր տառաչափով ներկայացվող, խիստ երևակայական պատկերը: Ապա նորից՝ արևի էներգիայի մարտկոց ստեղծող գիտնականների խմբի ու մեկ երաժշտի կյանքի ու տառապանքների պատմասությունը և հաջորդող գեղարվեստական պատկերները:

Ստորև բերվող հատվածների լեզվաոճական վերլուծության, իրավիճակային-փաստարկային քննության, ինչպես նաև գիտական արտարկումների բացահայտման միջոցով փորձենք դիտարկել սոցիոլոգիական գիտաֆանտաստիկ ստեղծագործությանը բնորոշ լեզվաոճական առանձնահատկությունները, ինչպես նաև հեղինակի սոցիալ-քաղաքական մտահայեցական ընկալումները:

Քանի որ քննում ենք գիտաֆանտաստիկ դիսկուրսի սոցիոլոգիական գիտական առնչությունները՝ սկսենք գիտական-տրամաբանական հատվածների դիտարկումից:

(1) He said that Max had solved the problems that were bothering them before Simon was sent to Camp, and had fitted Simon's equations to the bare facts, which means they have achieved "direct energy conversion." Ten or twelve people have worked on it at different times since Simon published the theoretical part of it when he was twenty-two. The physicist Ann Jones had pointed outright away that the simplest practical application of the theory would be to build a "sun tap", a device for collecting and storing solar energy, only much cheaper and better than the U.S.G. Sola-Heetas that some rich people have on their houses. [...] I asked him to explain what the sun tap would mean to the masses, with me as a representative mass. He explained that it means we can tap solar energy for power, using a device that's easier to built than a jar battery. The efficiency and storage capacity are such that about ten minutes of sunlight will power an apartment complex like ours, heat and lights and elevators and all, for twenty-four hours; and no pollution, particulate, thermal or radioactive.

(LeGuin, The New Atlantis, 330)

Հատվածում (1) գիտական արտարկումը հիմնված է արևի էներգիայի շահագործման ֆիզիկական և մաթեմատիկական տեսությունների կիրառական հնարավորությունների վրա և արտահայտվում է դրանց առնչվող մի շարք տերմիններով (*equations, direct energy conversion, solar*

energy, efficiency and storage capacity, jar battery, particulate pollution, thermal pollution, radioactive pollution), ուղղակի իմաստով գործածվող ընդհանուր գիտական միավորներով (facts, theoretical part, practical application of the theory, a device for collecting and storing solar energy, tap solar energy for power, a device) և հորինված երկու տերմին-նորաբանություններով (U.S.G. Sola-Heetas, sun tap): Տվյալ արտարկման երևակայական բաղադրիչը, այնուամենայնիվ, արդեն չի կարող իրացնել ներգործման գործառույթ, քանի որ արևի էներգիայի գործնական կիրառումը, թեև տեղայնացված, բայց արդեն կայացած փաստ է /International Energy Agency, 2011/: Հատվածի ընդհանուր ոճն ավելի շուտ գիտահանրամատչելի է, քան գիտական, քանի որ նախ՝ պատմասության հեղինակը արվեստագետ-ջութակահար է, ապա, օգտվելով հասարակության սովորական ներկայացուցիչ լինելու իր իրավունքից (որն արտահայտվում է սոցիոլոգիական *the masses, a representative mass* տերմինների միջոցով), նա պահանջում է, որ գիտնականներն իրենց հայտնագործությունը ներկայացնեն մատչելի լեզվով, որն էլ հիմնականում այն է, որ տաս րոպեանոց արևի էներգիան կարող է քսանչորսժամյա էլեկտրականությամբ ապահովել մեկ բնակարան (*ten minutes of sunlight will power an apartment complex like ours, heat and lights and elevators and all, for twenty-four hours*):

(2) *“The state owns us,” he said, “because the corporative state has a monopoly on power sources, and there’s not enough power to go round. But now, anybody could build a generator on their roof that would furnish enough power to light a city.” I looked out the window at the dark city. “We could completely decentralize industry and agriculture. Technology could serve life instead of serving capital. We could each run our own life. Power is power. The state is a machine. We could unplug the machine, now. Power corrupts; absolute power corrupts absolutely. But that’s true only when there is a price on power. When groups can keep the power to themselves; when they can use physical power – to in order to exert spiritual power – over; when might makes right. But if power is free? If everybody is equally mighty? Then everybody’s got to find a better way of showing that he’s right....” “That’s what Mr. Nobel thought when he invented dynamite,” I said. “Peace on earth.”*

(LeGuin, *The New Atlantis*, 330)

Հատվածը (2) առավել ակնհայտ սոցիոլոգիական ուղղվածություն ունի, թեև հասարակական կարևորագույն հիմնախնդիրների լուծման ձևերն ու մեթոդները, օբյեկտիվ թվալով հանդերձ, դիտարկվում են հեղինակի սուբյեկտիվ, նույնիսկ ուտոպիական թվացող աշխարհայացքի տեսանկյունից: *The state owns us* փոխաբերույթի ճանաչողական հիմքը լայն առումով մարդու շահագործումն է մարդու կողմից, իսկ ավելի

կոնկրետ, սոցիոլոգիական այն դիտարկումն է, որ էներգիայի աղբյուրների մենաշնորհը պատկանում է ձեռնարկատիրական պետությանը (*the corporative state has a monopoly on power sources*), որն էլ, տիրապետելով այդպիսի հզոր լծակի, կարող է իր ուզած ձևով կառավարել հասարակությանը: Սոցիոլոգիական հաջորդ դրույթն այն է, որ գիտնականների ստեղծած արևի էներգիայի մարտկոցի շահագործումը հնարավորություն կտա ապակենտրոնացնել արդյունաբերությունն ու գյուղատնտեսությունը (*decentralize industry and agriculture*), որի արդյունքում տեխնոլոգիական առաջընթացը կծառայի հասարակ մարդկանց և ոչ թե կապիտալը տնօրինողներին (*Technology could serve life instead of serving capital*): Հատվածի (2) երկրորդ մասն այս դրույթի արտարկումն է և աչքի է ընկնում ոճական հնարների և արտահայտչամիջոցների առատությամբ. նույնագիր բառախաղ (*Power is power – էներգիան ուժ/իշխանություն է*), անուղղակի համեմատության վրա հիմնված փոխաբերույթ (*The state is a machine. We could unplug the machine – Պետությունը մեխանիզմ է, որը մենք կարող ենք անջատել*), բառակրկնությամբ և բառախաղով իրացվող բարձրացող աստիճանավորում (*Power corrupts; absolute power corrupts absolutely – իշխանությունն այլասերում է, բացարձակ իշխանությունը բացարձակապես է այլասերում*), *power* բառի բազմիմաստությամբ (*ուժ, իշխանություն և էներգիա*) պայմանավորված բառախաղ (*When groups can keep the power to themselves; when they can use physical power – in order to exert spiritual power – Եթե մարդիկ տիրապետեն էներգիային, որը նրանց կտա ուժ և իշխանություն, ապա կունենան նաև իրենց հոգևոր հնարավորություններն իրացնելու իրավունք*), դարձույթ (*might makes right – ուժեղը ճիշտ է*): Սայմոնի այս գաղափարախոսության համակիրը լինելով հանդերձ, Բելլն իրեն թույլ է տալիս ընդհատման ոճական հնարի կիրառությամբ կասեցնել Սայմոնի ուտոպիական մտահոսքը, ակնարկելով հանրահայտ շվեդ գիտնական Ալֆրեդ Նոբելին, որը նույնպես կարծում էր, որ իր ստեղծած դինամիտը խաղաղություն է բերելու աշխարհին (*That's what Mr. Nobel thought when he invented dynamite [...] Peace on earth*):

Սոցիալական իրականության, անհատի և հասարակության, գենդերային իրավահավասարության, ամերիկյան արտաքին և ներքին քաղաքականության, կառավարության հակաժողովրդավարական և հետադիմական էության վերաբերյալ հեղինակի մոտեցումներն արտահայտվում են հետևյալ քննադատական ասույթներում՝ *You cannot blame everything on society* (p. 323); *No doubt she's wanted to be a doctor, too, and the Federal Medical Association doesn't admit women into the medical schools* (p. 324); *Very much as Simon learned mathematics, since the universities don't teach much but Business Administration and Advertising and Media Skills any*

more (p. 324); [...] *the government must look after him and restore him to health, because health is the inalienable right of the citizens of democracy* (p. 335):

Այժմ դիտարկենք օվկիանոսի խորքերից վեր բարձրացող նոր աշխարհի մանր տառաչափով, խիստ երևակայական, գիտակցության հոսք հիշեցնող կամ արստրակտ գեղանկարի տպավորություն թողնող բառային պատկերները:

(3) *It did not occur to us that there might be another moment. There was no reason to assume that there might be more than one. One was marvel enough: that in all the field of dark, in the cold, heavy, dense, moveless, timeless, placeless, boundless black, there should have occurred, once, a small slightly blurred, moving light! Time need to be created only once, we thought. But we were mistaken. The difference between one and more than one is all the difference in the world. Indeed, that difference is the world. The light returned. The same light, or another one? There was no telling.*

(LeGuin, *The New Atlantis*, 320)

(4) *Then the sun rose. It was not like the dawns we had begun to remember: the change, manifold and subtle, in the smell and touch of the air; the hush that, instead of sleeping, wakes, holds still, and waits; the appearance of objects, looking grey, vague and new, as if just created - distant mountains against the eastern sky, one's own hands, the hoary grass full of dew and shadow, the fold in the edge of a curtain hanging by the window - and then, before one is quite sure that one is indeed seeing again, that the light has returned, that day is breaking, the first, abrupt, sweet stammer of a waking bird. And after that the chorus, voice by voice; this is my nest, this is my tree, this is my egg, this is my day, this is my life, here I am, here I am, hurray for me! I'm here! In the dawns that we had begun to remember, one did not become aware of the light itself but of the separate objects touched by the light, the things, the world. They were there, visible again, as if visibility were their own property, not a gift from the rising sun. In this dawn, there was nothing but the light itself. Indeed there was not even light, we would have said, but only color: blue. [...] There was no east or west. There was only up and down, below and above. Below was dark. The blue light came from above.*

(LeGuin, *The New Atlantis*, 331)

Նորից անդրադառնալով վերոնշյալ հակադրամիասնությամբ արտահայտվող վերասույթային միասնություններին, անհրաժեշտ է նշել, որ կառուցվածքային հակադրությանը հաջորդում է լեզվաոճականը, սոցիոլոգիական տրամաբանական դատողություններին հաջորդում են (3) և (4) համատեքստերի գեղարվեստական հուզարտահայտչական պատկերները, որոնք, թվում է բացառապես գեղագիտական գործառույթ են իրացնում: Իրականում այնքան էլ դժվար չէ ներըմբռնել և արժևորել գեղարվեստական մեծ ուժով ներկայացվող մութ ներկայի (*in all the field of*

dark, in the cold, heavy, dense, moveless, timeless, placeless, boundless black) և խորհրդանշական, ոճականորեն լիցքավորված լեզվական միավորներով արտահայտվող լուսավոր ապագայի (*light; dawns; sun; the change; rising sun*) իմաստային, հասկացական, ճանաչողական հիմքը՝ վերացող աշխարհ-հասարակարգ և օվկիանոսի խորքերից հառնող նոր աշխարհ-վերածնվող հասարակարգ: Ներգործման ուժգնությամբ են օժտված *լույս (light), մութ, մթություն (dark, darkness), փոփոխություն (change), շարժում (movement), արևածագ, ծագող արև (dawn, rising sun), տարածություն, տեղ (space), ձայն, հնչյուն (sound), երաժշտություն (music)* բառերի վերացարկումներով արտահայտվող ապագա աշխարհի լուսավոր աշտարակների մտապատկերներն ու գեղագիտական տեսիլքները, ինչպես նաև բնության տեսողական վառ պատկերներ կերտող հարակրկնությամբ ու բազմակի մակդիրներով արտահայտվող տպավորիչ շարույթները (*in all the field of dark, in the cold, heavy, dense, moveless, timeless, placeless, boundless black; abrupt, sweet stammer of a waking bird; this is my nest, this is my tree, this is my egg, this is my day, this is my life, here I am, here I am, hurray for me! I'm here!*). *Dawns, light, rising sun* և այլ դրական առնշանակային միավորները խորհրդանշում են հեղինակի լավատեսությունը: Պատմվածքն ավարտվում է ապագայի նկատմամբ մեծ հավատով՝ *Ծաղկի էներգիա (Flower Power)* անունը կրող մարտկոցով և *ջուլթակով (viola)* զինված հերոսուհին՝ Բելլը, անտեսելով փոթորիկն ու երկրաշարժը, գնում է փնտրելու ձերբակալված ամուսնուն՝ գիտնական Սայմընին: Իմաստային առումով անհամատեղելի թվացող երկու գոյականներից կազմված որոշյալին շարույթը՝ *Flower Power* (գիտություն, տեխնոլոգիա, որը պետք է ծառայի մարդուն) իր հերթին հակադրամիասնություն է կազմում *viola* (արվեստ, գեղագիտություն, որը պետք է ազատագրի մարդուն) գոյականի հետ՝ միևնույն ժամանակ ներկայացնելով գիտաֆանտաստիկայի հիմնարար բանական – երևակայական հարաբերակցությունը և գեղարվեստական արժեքը:

Հետաքրքրական է, որ գիտության և արվեստի միաձուլման կարևորությունը նախ և առաջ հասու է դառնում երաժիշտ հերոսուհուն, որի ջուլթակի մոգական հնչյունները ստիպում են մտավոր և քաղաքական ազատությունների համար պայքարող գիտնականների խմբին տեսնել սպիտակ աշտարակներով ապագան, որ իրենք են վերխոյացրել լինգերով ու ամրաններով, այսինքն՝ գիտության միջոցով: Ստեղծագործությունն ավարտվում է նույն տեսլականով՝ եթե համատեղվեն գիտականը/նյութականը ու գեղագիտականը/հոգևորը, եթե արվեստն ու գիտությունը վերջնականապես միաձուլվեն (Krauss, 1997: 133)՝ մարդկությունը կվերապրի (*We are here*, p. 335):

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Cummins E. Understanding Ursula K. Le Guin. Columbia: University of South Carolina Press, 1990.
2. International Energy Agency. Solar Energy Perspectives: Executive Summary, 2011. URL: <http://www.webcitation.org/63fIHKr1S>, Accessed August 17, 2012.
3. Krauss L. M. Beyond Star Trek. New York: Basic Books, 1997.
4. LeGuin U. K. The New Atlantis // *The Norton Book of Science Fiction*. New York: Norton and Company Ltd, 1993.
5. Ofshe R. (ed.) The Sociology of the Possible. New York: Prentice Hall, 1970.
6. Sociology. The Encyclopedia of Science Fiction (SFE), 2011. URL: <http://www.sf-encyclopedia.com/entry/sociology>, Accessed August 1, 2012.
7. Suvin D. Parables of De-Alienation: Le Guin's Widdershins Dance // *Science Fiction Studies*, Vol. 2/4, 1975.
8. Иняшкин С. Г. Лингводискурсивные особенности американской научной фантастики середины XX в. Диссертация ... канд. филол. наук. М., 2013.

Գ. МУРАДЯՆ – *Социологические основы дискурса научной фантастики*. – Социологические экстраполяции являются важным фактором в обеспечении реализации рационально-выразительной функции дискурса научной фантастики. В статье обсуждаются социологические основы (социальные научные теории и постулаты, реальные социальные отношения) и их проявление в языковой и внеязыковой реальности научной фантастики.

Ключевые слова: социологическая научная фантастика, социологические изменения, экстраполяция, исконные и выдуманные социологические термины, лингвостилистические особенности

G. MURADIAN – *Sociological Bases of Science Fiction*. – Sociological extrapolation is an important factor conditioning the juxtaposition of reason and imagination in science fiction discourse. The paper discusses the sociological references (sociological theories and postulates, real social relations) and their reflection in the linguistic and extra-linguistic reality of science fiction.

Key words: sociological science fiction, sociological changes, extrapolation, real and invented sociological terms, linguistic and stylistic features

Զարուհի ՎԱՐԴԱՊԵՏՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ԱՆԳԼԵՐԵՆ ԱԳՐԵՄԱՆ ԵՎ ՀԱՎԱՏԱՐՄԱԳԻՐ
ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻ
ԻՄԱՍՏԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Տվյալ հոդվածում քննարկվում է պաշտոնական ոճի դիվանագիտական փաստաթղթերի լեզվի իմաստակառուցվածքային առանձնահատկությունները: Հոդվածում դիտարկվում են ագրեմանի հարցում, ագրեման և հավատարմագիր դիվանագիտական փաստաթղթերը, որոնցով պետությունները կարգավորում են դեսպանների նշանակման գործընթացը և միջպետական հարաբերությունների հաստատումը: Դիվանագիտական գրագրությանը բնորոշ է փաստաթղթերի ձևակերպման և ձևավորման միջազգային պրակտիկայում կիրառվող կանոններն ու լեզվամիավորների ուրույն կազմը:

Բանալի բառեր. դիվանագիտական փաստաթղթեր, ագրեմանի հարցում, ագրեման, հավատարմագիր, բառակապակցություններ, կադաստրային բառակապակցություններ, պաշտոնականություն

Դիվանագիտական աշխատանքը ենթադրում է դիվանագիտական տարաբնույթ փաստաթղթերի կազմում, հասցեագրում և արարողակարգային միջոցառումների իրականացում: Դիվանագիտական փաստաթղթերը կրում են ներգերատեսչական բնույթ կամ ուղղված են միջազգային հարաբերությունների հաստատմանն ու զարգացմանը: Նմանատիպ փաստաթղթերով պետությունները, դեսպանությունները, դիվանագիտական ներկայացուցչություններն ու միջազգային կառույցներն արտահայտում են իրենց դիրքորոշումները, համագործակցում և ձեռք բերում պայմանավորվածություններ:

Միջպետական հարաբերություններում դիվանագիտական փաստաթղթերի լեզուն պետությունների պաշտոնական գործունեության, արտաքին քաղաքականության, շահերի և իրավունքների արտացոլումն է: Դիվանագիտական գործունեության առանցքային մաս է կազմում դիվանագիտական գրագրությունը, որն իրականացվում է արտաքին գործերի գերատեսչության և տվյալ երկրում գտնվող օտարերկրյա դեսպանությունների միջև:

Դիվանագիտական փաստաթղթերի լեզուն գործառական ոճերի համակարգում պաշտոնական փաստաթղթերի ոճի տարատեսակ է, որը լեզվամիավորների ու լեզվաոճական հնարների իր ուրույն կազմով և իմաստակառուցվածքային առանձնահատկություններով տարբերվում է գործարար և իրավական ոճի պաշտոնական փաստաթղթերից /Galperin, 1977: 313/:

Հոդվածում քննարկվելու են ագրեմանի հարցում, ագրեման և հավատարմագիր դիվանագիտական փաստաթղթերում գործածվող բառային ենթաշերտերն ու կաղապարային բառակապակցությունները, որոնք ոճակազմիչ և ոճատարբերակիչ դեր են կատարում: Դիվանագիտական գրագրության մեջ բովանդակության հաղորդման կարևորագույն գործոն է նաև նամակի ձևաչափը, որը կարգավորված է միջազգային պրակտիկայում ձևավորված ընդհանուր կանոններով:

Ագրեմանի հարցում, ագրեման և հավատարմագիր դիվանագիտական փաստաթղթերն առանձնահատուկ տեղ են զբաղեցնում պետությունների դիվանագիտական հարաբերություններում, քանի որ նրանցով կարգավորվում է դեսպանների նշանակման գործընթացը, միջպետական կապերի հաստատումն ու հետագա զարգացումը:

Մինչ դեսպանի նշանակումը հավատարմագրող պետության կառավարությունը պետք է ստանա հյուրընկալ պետության համաձայնությունը այդ պաշտոնին հավակնող թեկնածուի նշանակման համար: Ագրեմանի հարցումը (Application for agrément)՝ համաձայնություն ստանալու նպատակով կատարվում է հյուրընկալ երկրի դեսպանության կամ այդ երկրում հավատարմագրող պետության դիվանագիտական ներկայացուցչության միջոցով: Ագրեմանի հարցման ընթացքում հյուրընկալ պետության արտգործնախարարություն է ուղարկվում թեկնածուի վերաբերյալ կենսագրական տվյալներ: Ագրեմանի հարցման պատասխանը տրվում է կարճ ժամկետում, իսկ պատասխանի ուշացումը կարող է դիտվել որպես մերժում /Խաչատրյան, 2006: 28/:

Քննարկենք ագրեմանի հարցման հետևյալ պաշտոնական նամակը, որը Հունաստանի Հանրապետության դեսպանության կողմից հասցեագրված է Հայաստանի Հանրապետության արտգործնախարարությանը՝

Embassy of Greece

No. ...

The Embassy of Greece presents its compliments to the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia and has the honour, on behalf of its Government, to request the agreement from the Government of the Republic of Armenia for His Excellency Mr. as Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Greece to the Republic of Armenia. The curriculum vitae of Mr. ... is enclosed.

The Embassy of Greece avails itself of this opportunity to renew to the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia the assurances of its highest consideration.

Ministry of Foreign Affairs
of the Republic of Armenia
Yerevan

Yerevan, (date)

Նամակն ունի սեղմ և հստակ կառուցվածք, որի առաջին պարբերությունը թե՛ նախաբան և թե՛ հիմնամաս է: Դիվանագիտական գրագրության մեջ ընդունված կարգի համաձայն՝ ագրեմանի հարցման նամակում արտահայտվում է հաճոյախոսություն և դիմում-խնդրանք՝ հասցեագրված արտգործնախարարությանը: “Present its compliments”, “have the honour”, “request the agreement” բառակապակցություններն արտահայտում են պաշտոնական փոխգործակցություն և քաղաքավարի դիմում-խնդրանք՝ դեսպանի նշանակման համաձայնություն ստանալու համար: Պաշտոնին հավակնող թեկնածուի անվան հետ անհրաժեշտաբար գործածվում է “His Excellency” դիմելաձևը, այսինքն՝ «Նորին գերազանցություն» տիտղոսը: “Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary” դիվանագիտական եզրույթը միաժամանակ միջազգային իրավունքի ոլորտի հասկացություն է, որը մատնանշում է բարձրագույն աստիճանի դիվանագետի լիազորությունները՝ մեկ այլ երկրում պաշտոնապես ներկայացնելու իր երկիրը:

Նամակի եզրափակիչ պարբերության մեջ անհրաժեշտաբար գործածվում է “avails itself of this opportunity” «օգտվելով առիթից» կաղապարային բառակապակցությունը, որին ըստ ընդունված կարգի կրկին հետևում է հաճոյախոսությունը՝ “to renew the assurances of its highest consideration”, այսինքն՝ «իր հարգանքը հավաստել/հայտնել իր հարգանքի հավաստիքը» արտահայտությունը: Նամակում գործածվող “its” և “itself” դերանունները վերաբերում են թե՛ դեսպանությանը և թե՛ պետությանը:

Ի պատասխան ագրեմանի հարցման նամակի՝ հյուրընկալ պետության արտգործնախարարության կողմից տվյալ պետության դեսպանությանը հասցեագրվում է ագրեման (Agrément) պաշտոնական նամակը:

Միջպետական հարաբերություններում ագրեմանի կարևորության մասին ամրագրված է Դիվանագիտական հարաբերությունների մասին Վիեննայի կոնվենցիայի (Vienna Convention on Diplomatic Relations, 18 April, 1961) 4-րդ հոդվածում, որտեղ նշվում է, որ հավատարմագրող պետությունը պետք է համոզվի նրանում, որ նստավայր պետությունը ագրեման է տվել այն անձին, ում ինքն առաջարկում է հավատարմագրել որպես ներկայացուցչության ղեկավար այդ երկրում: Այնուհետև նշվում է, որ նստավայր պետությունը պարտավոր չէ հավատարմագրող պետությանը հայտնել ագրեմանի մերժման դրդապատճառների մասին /Mouratov, 2005: 111/:

Քննարկենք ագրեման պաշտոնական նամակը, որը Հայաստանի Հանրապետության արտգործնախարարության կողմից հասցեագրված է Հունաստանի Հանրապետության դեսպանությանը՝ ի պատասխան վերոնշյալ ագրեմանի հարցման նամակի՝

Ministry of Foreign Affairs
of the Republic of Armenia

No. ...

The Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia presents its compliments to the Embassy of Greece and has the honour to inform the latter that the Government of the Republic of Armenia approves of His Excellency Mr. being appointed as Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Greece to the Republic of Armenia.

The Ministry avails itself of this opportunity to renew to the Embassy of Greece the assurances of its highest consideration.

Embassy of Greece
Yerevan

Yerevan, (date)

Ազրեմանի նամակը լեզվամիավորների իր կազմով և իմաստակառուցվածքային առանձնահատկություններով լիովին համապատասխանում է ազրեմանի հարցման նամակին: Այստեղ գործածվում են նաև “approve” և “appoint” բայերը՝ հաստատելու դեպքում նշանակումը: Նամակում գործածվող “its” և “itself” դերանունները վերաբերում են արտգործնախարարությանը:

Պետությունների միջև հարաբերությունների հաստատման և ամրապնդման կարևորագույն քայլ է հավատարմագրերի հանձնումը: Նորանշանակ դեպքում իր պետության ղեկավարից ստանում է հավատարմագիր (Credential / Letter of credence)՝ հասցեագրված հյուրընկալ պետության ղեկավարին, որը նա հանձնում է հատուկ արարողակարգի ժամանակ: Այն պաշտոնական փաստաթուղթ է, որը հավաստում է դիվանագիտական ներկայացուցչի լիազորությունները՝ ուղղված միջպետական հարաբերությունների խորացմանը: Հավատարմագրի վավեր կրկնօրինակները հանձնվում են հյուրընկալ պետության արտաքին գործերի նախարարին: Հավատարմագիրը կազմվում է հատուկ ձևով, որն ընդունված է միջազգային դիվանագիտական պրակտիկայում: Փաստաթղթի գլխամասում նշվում է հավատարմագրող պետության ղեկավարի անուն, ազգանունը, ապա ընդունող պետության ղեկավարի համանման տվյալները: Հավատարմագրում, որը սկսվում է պաշտոնական դիմելաձևով, համառոտ նշվում է երկրների միջև եղած բարեկամական հարաբերությունների և դեպքում նշանակման մասին: Նշելով դեպքում անունը՝ հավատարմագրողն ընդունող պետության ղեկավարից խնդրում է հավատալ այն ամենին, ինչ դեպքում կասի իր կառավարության անունից: Այն արտահայտում է հավատարմագրվածին հավատ ընծայելու խնդրանք:

Քննարկենք Հայաստանի հանրապետության նախագահի կողմից հասցեագրված հավատարմագրի օրինակ՝

PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF ARMENIA
(name in full)
TO THE PRESIDENT OF (name of country) (name in full)

Your Excellency,

Being desirous to maintain, without interruption, the relations of friendship and good understanding which happily exist between the Republic of Armenia and (name of country), I have decided to accredit to You citizen in the character of my Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary.

Accrediting citizen by the present Letters of Credence I request You, Excellency, to receive him favourably and to give credence to all that he will have the honour to communicate to You on behalf of me and the Armenian Government.

President's signature

Countersigned:
Minister of Foreign Affairs
of the Republic of Armenia

Yerevan
....., 20..

Հավատարմագրում գործածվում է “Your Excellency” դիմելաձևը՝ որպես հարգանքի նշան մյուս պետության ղեկավարի հանդեպ: Նամակում գործածվող լեզվամիավորներն արտահայտում են ակնկալիք երկու պետությունների հարաբերությունների խորացման և ամրապնդման գործում: Հետևյալ բառակապակցությունները հաղորդում են դրական միտում, համոզմունք և ակնկալիք՝ “desirous to maintain”, “relations of friendship”, “good understanding”, “happily exist”: Նամակում առանցքային է “accredit” «հավատարմագրել, լիազորել» բայը: Փաստաթղթին հատուկ է նաև “you” դերանվան գործածումը մեծատառով՝ որպես հարգանքի և պաշտոնականության արտահայտում՝ “accredit to You”, “request You”, “communicate to You” և այլն: Հետևյալ կառույցը՝ “to receive sb. favourably and to give credence”, դարձել է կաղապարային բառակապակցություն հավատարմագրի նամակներում:

Քննարկենք ևս մեկ հավատարմագրի օրինակ՝ հասցեագրված Ռուսաստանի Դաշնության նախագահի կողմից, որտեղ ևս դիտարկվում են միևնույն կառուցվածքային առանձնահատկությունները՝

PRESIDENT
OF THE RUSSIAN FEDERATION

TO HIS EXCELLENCY
MR. TABO MVUYELWA MBEKI
PRESIDENT OF THE SOUTH AFRICAN REPUBLIC

Your Excellency,

Pursuing the policy of strengthening cooperation between nations and being desirous to contribute to the further development of friendly relations between the Russian Federation and the South African Republic, I decided to accredit to You, Your Excellency, citizen Andrei Anatolyevich Kushakov to represent me as Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary to South African Republic.

Accrediting citizen Andrei Anatolyevich Kushakov by the present letter of credence, I request You, Your Excellency, to receive him favourably and to give full credence to all that he will have the honour to say to You on my behalf and on behalf of the Government of the Russian Federation.

(Signature) V. Putin

Kremlin, Moscow
..... 2000

Countersigned: I.Ivanov
Minister of Foreign Affairs
of Russian Federation

Ի տարբերություն հավատարմագրի նախորդ օրինակի՝ այստեղ պետությունների միջև հարաբերությունների զարգացման հեռանկարները ներկայացված են մի շարք այլ արտահայտություններով՝ “strengthen cooperation”, “desirous to contribute”, “further development of friendly relations”:

Այսպիսով, ուսումնասիրելով պաշտոնական ոճի տարատեսակ հանդիսացող դիվանագիտական փաստաթղթերի լեզվի իմաստակառուցվածքային առանձնահատկությունները և քննարկելով ագրեմանի հարցում, ագրեման և հավատարմագիր փաստաթղթերը, փորձեցինք վեր հանել ոճակազմիչ և ոճատարբերակիչ այն լեզվամիավորները,

որոնք ապահովում են փաստաթղթերի բովանդակային ամբողջականությունը՝ միջազգային պրակտիկայում կիրառվող կանոնների համաձայն:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Խաչատրյան Ա. Դիվանագիտական թղթակցության հայերեն-անգլերեն ուղեցույց, Երևան, «Բավիղ», 2006:
2. Galperin I. R. Stylistics. M.: Higher school, 1977.
3. Mouratov E. N. Diplomatic Documents and Diplomatic Correspondence in English. M.: Astrel, 2005.
4. Блинкова Л. М. Деловая и дипломатическая переписка на иностранном языке. Минск: Белорусский гос. университет, 2012.
5. http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf

Յ. ВАРТАПЕТИАН – Структурно-семантические особенности дипломатических документов агремана и верительной грамоты на английском языке. – В данной статье рассматриваются структурно-семантические особенности языка дипломатических документов как подтипа официального стиля. В статье обсуждаются дипломатические документы запроса агремана, агремана и верительной грамоты, согласно которым государства регулируют назначение послов и установление межгосударственных отношений. Дипломатической переписке свойственны международные правила формирования документов и специальный состав языковых единиц.

Ключевые слова: дипломатические документы, запрос агремана, агреман, верительная грамота, словосочетания, стереотипные выражения, официальность

Z. VARTAPETIAN – Structural and Semantic Peculiarities of Diplomatic Documents of Agrément and Credential in English. – The paper is devoted to the study of structural and semantic peculiarities of the language of diplomacy as a substyle of official documents. It examines diplomatic documents of application for agrément, agrément and credential, through which states regulate the appointment of ambassadors and the establishment of interstate relations. The international rules of drawing up documents and the special set of linguistic units are characteristic of diplomatic correspondence.

Key words: diplomatic documents, application for agrément, agrément, credential, collocations, clichés, formality

ТЕЛЕСКОПИЯ КАК ОБЪЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье рассматривается актуальное для современной лингвистики понятие «телескопии». Несмотря на большое количество исследований, посвященных разным аспектам данного феномена, в современной лингвистике до сих пор нет логического и последовательного подхода к вопросам определения статуса и семантики телескопических единиц. Анализ выявил, что телескопические единицы используются в различных сферах современной жизни. Полученное в результате телескопии слово совмещает в себе несколько понятий, что приводит к экономии речевых фраз и в сжатой «закодированной» форме реализует коммуникативный подход в использовании языка как средства межкультурного общения.

Ключевые слова: телескопия, телескопические единицы, блендинг, слово-гибрид, способ словообразования, лингвистический феномен, усеченная основа, слово-портмоне, контракция

В современной лингвистике интерес к телескопии как к объекту исследования связан с активизацией форм и способов межкультурной коммуникации в условиях глобализации. Несмотря на продуктивность данного способа словообразования и тенденцию к увеличению телескопических единиц в английском языке, подробного лингвистического описания данный феномен не получил: открытым остается вопрос о статусе композитных словообразований.

Актуальность данного исследования продиктована необходимостью психолингвистического осмысления фиксированных телескопических словообразований, а также необходимостью изучения семантических особенностей заимствованной телескопической единицы в новой языковой среде.

В современной лингвистической литературе до сих пор нет последовательного подхода к вопросам определения статуса, структуры и семантики телескопических единиц, несмотря на большое количество исследований, посвященных разговорным аспектам данного феномена: от структурно-семантических характеристик /Гарасова, 1991/, когнитивных показателей /Шевелева, 2003/, /Липилина, 2006/ до определения лингвокультурных особенностей /Хрущева, 2015/.

Стремление к экономии языковых средств ярко и разнообразно проявляется в образовании новых слов при помощи такого лингвистического феномена как телескопия. Телескопные слова или телескопические единицы – это слова, образованные путем сложения усеченных основ слов. Таким

образом, основы, которые стягиваются для образования нового слова, подвергаются усечению. Слова, образованные с помощью телескопии, сохраняют значение базовых единиц, на основе которых было произведено слияние.

Для обозначения данного явления в современной лингвистике существует целый ряд названий: «бленд», «блендинг», «гибридизация», «наложение», «контаминация», «вставочное словообразование», «вставочное словослияние», “amalgam”, “amalgam word”, “fusion”, “fusion word”, “overlapping word”, “brunch-word”, “word blending”, “portmanteau”, “portmanteau word” и т.д.

С конца 19 века в Великобритании отдают предпочтение термину “portmanteau word” (слово-портмоне), введенное Л. Кэрролом. В США чаще всего встречается термин «blend», который был впервые употреблен в 1883 г. и обозначает результат телескопии, а именно, «слово, полученное комбинированием других слов или частей слов» /Merriam Webster’s Collegiate Dictionary, 1998/ или «слово-гибрид, образованное путем контракции двух основ» /Новый Большой англо-русский словарь, 1998/.

Термин «телескопные слова», а также «слова-слитки» предложен И. Арнольд /2012/. Г. Бабич /2008/, В. В. Катермина /2010/ используют термин «бленды». Э. Дубенец использует «сложносокращенные слова» /Дубенец, 2003/. О. Ахманова использует термин «слова-амальгамы» /Ахманова, 2004/.

Т. Астафурова, О. Сухорукова трактуют телескопию как «самостоятельный способ словообразования в английском языке, представляющий собой слияние двух или более усеченных (осколочных) основ или слов, а также слияние полного слова/основы с усеченным (осколочным), в результате которого образуется новое слово – телескопическая единица, полностью либо частично совмещающая значение всех входящих в нее структурных компонентов» /Астафурова, Сухорукова, 2005: 130-134/.

Л. Липилина рассматривает структуру телескопических единиц как «состоящую не из морфем или «осколков» морфем исходных компонентов, а из полнозначных лексем, представленных отдельными фрагментами». Примечательно, что, по мнению Л. Липилиной, звуковое оформление телескопической единицы помогает читателю или слушателю правильно понять значение всей единицы, которая семантически формально связана с составляющими ее лексемами. Они «должны подходить друг другу по нескольким параметрам – фонологическому, семантическому, грамматическому – и обладать при этом высоким лингвокреативным потенциалом». /Липилина, 2006/

Дж.Бергстром относит к телескопическим единицам образования, созданные «слиянием любых частей слова, целых слов, а также синтаксических конструкций» /Bergstrom, 1906/.

Г. Маршан, вслед за Дж. Бергстромом понимает данный словообразовательный способ как «метод слияния частей слов в одно новое слово» /Marchand, 1960: 367/.

Е. Ардаматская рассматривает телескопию как «способ образования лексических единиц из любых фрагментов и контрактур» /Ардаматская, 1987: 19/.

Л. Ильченко сужает границы телескопии и понимает под телескопией «процесс образования новых слов путем слияния лишь отдельных частей» /Ильченко, 1993: 19/.

Проанализировав определение лингвистов разных школ, можно сделать вывод, что до сих пор единого взгляда на определение телескопических слов не существует.

Наиболее точное определение телескопии предложено, на наш взгляд, А. Шевелевой: «Телескопия – это образование номинативной моделируемой единицы из двух слов с усечением как минимум одного из них в месте соединения, с возможным наложением и вставками морфов, а также с сохранением акцентно-слоговой структуры одного из исходных слов, взятого в качестве морфологического образца» /Шевелева, 2003: 195/.

В современном английском языке использование телескопических единиц во многом объясняется особенностями конкретного дискурса. В зависимости от целей и задач телескопические единицы составляют неотъемлемую часть риторических компонентов этого дискурса, либо, наоборот, употребляются очень ограничено.

СМИ ярко демонстрируют, что в наши дни английский язык переживает «неологический бум», что дает основание считать телескопию одним из самых распространённых способов образования новых слов. Наиболее активно развивающимися стилями и регистрами речи являются, прежде всего, научный стиль (регистры: научно-технический, военный, медицинских технологий), стиль рекламы и публицистический стиль. Вполне понятны и требования к новым языковым единицам: краткость в передаче информации, сжатость самой информации, способность участвовать в словоизменительных парадигматических отношениях и построении речевых произведений. Слова-телескопы удовлетворяют этим требованиям, сохраняя некоторую необычность и непредсказуемость, что способствует их использованию в целях привлечения внимания и создания экспрессии речевого поведения.

В современном английском языке телескопные образования становятся все более многочисленными. Если в начале XX века существовало единственное телескопическое образование “*smog*” (*smoke + fog*), то к концу XX века различные словари регистрируют до 130 слов-телескопов.

Ряд последних исследований показал, что наиболее часто телескопические единицы используются в печатных изданиях, второе место

занимают электронные источники сети Интернет, третье – телепередачи. Благодаря информативной емкости, своей экспрессивности телескопические единицы используются для усиления прагматической направленности газетного текста, а также для большей интенсивности его воздействия на адресата.

Большая часть телескопических единиц используется в средствах массовой информации и в рекламе благодаря своей новизне, экспрессивности, неожиданности формы. Телескопические единицы помогают экономить речевые средства языка и реализовывают «принципы наименьшего усилия» /Заботкина, 1989: 126/. Например, слово-телескоп *fantabulous* (*fantastic* + *fabulous*) используется в рекламе по продаже мебели: “*This fantabulous four-poster bed can be yours...*” (Это умопомрачительная кровать с пологом может быть вашей...).

Употребление телескопии можно найти в моде, в названиях торговых марок в спорте, в шоу-бизнесе. Например, всемирно известная торговая марка *Adidas* является результатом объединения имени *Adi Dassler*, основателя компании по производству спортивной одежды. Известная голливудская пара Анджелины Джоли и Бред Питт настолько известны, что появилось новое слово *Bradgelina* (*Brad* + *Angelina*).

Многие женщины в современном мире знакомы с продукцией фирмы *MaxFactor*, реклама косметики не сходит с экранов телевизоров и страниц различных глянцевого журналов. Перед нами телескопное слово, начальный элемент которого *max* – это усеченный первый слог от слова *maximal* – максимальный, соответственно *MaxFactor* (*maximal* + *factor*) – максимальный фактор. Элемент *max*, являясь частью имени уважаемой фирмы, указывает на максимально улучшенное качество товара.

Известный товарный знак компании “*Popsicle Industries*”, популярный в США, образован от слов *pop* + *icicle*, т.е. “сосулька - хлопушка”. Компания выпускает фруктовое мороженое. Таким же образом способом образуются слова *chocice* (*chocolate* + *ice*) – “чокайс”, мороженое в шоколадной глазури и *triscuit* (*tri* + *biscuit*) – “трисквит”, трехслойное печенье, товарный знак компании «*Nabisco Ind.*», популярное в США.

Наиболее всего подвержены изменениям политическая, экономическая, техническая и научная сферы жизни современного общества. Именно в этих сферах и возникает потребность в обозначении новых реалий и понятий. В сфере экономики наиболее часто используются следующие телескопические единицы:

Bigness (*big+business*) 1. величина, размер; 2. величие, «большой бизнес», «крупнейшие корпорации»;

Putinomics (*Putin* + *economics*) – экономическая политика Путина;

Reaganomics (*Reagan* + *economics*) – экономическая политика Рейгана;

Boost (*boom* + *hoist*) – повышение (цены, зарплаты);

Taxflation (*tax + inflation*) – повышение налогов;

В сфере науки и техники наиболее популярны:

Chunnel (*channel + tunnel*) – туннель под Ламаншем;

Oxbridge (*Oxford + Cambridge*) – Оксбридж, высшее учебное заведение в Великобритании, объединяющее два старейших университета – Оксфорд и Кембридж;

Pixel (*picture + element*) – пиксель, элемент изображения;

Arcology (*architectural + ecology*) – 1. аркология; 2. город, построенный по единому плану;

Camcorder (*camera + recorder*) – камера-регистратор; записывающая камера;

Pharming (*pharmaceutical + farming*) – разведение генетически модифицированных животных.

В сфере Internet наиболее распространёнными телескопическими единицами являются:

Blogosphere (*blog + biosphere*) – блогосфера;

Netizen (*internet + citizen*) – человек, активно пользующийся интернетом;

Netiquette (*Internet + etiquette*) – правила поведения в сети Интернет.

В наши дни *selfie* (фотография-автопортрет) получило широкую популярность благодаря социальным сетям и смартфонам. Это слово стало родоначальником целой вереницы забавных слов. По версии оксфордского словаря английского языка «Словом года - 2013» стало слово «*selfie*», хотя первое упоминание *selfie* зафиксировано в 2002 г.

На страницах Интернета можно встретить другие телескопические производные, образовавшиеся подобным образом:

Helfie (*hair + selfie*) – фотография собственной прически;

Drelfie (*drink + selfie*) – фото самого себя в состоянии подпития;

Welfie (*workout + selfie*) – фото-автопортрет из спортзала;

Legsie (*legs + selfie*) – снимок собственных ног, часто на фоне живописного пейзажа;

(Book)shelfie (*shelf + selfie*) – фотография книжной полки как демонстрация широты интересов и глубины познаний.

Femaleader (*female + leader*) – женщина-лидер;

Headministrator (*Head + administrator*) – главный администратор.

В сферах «Развлечение», «Событие» наиболее часто встречаются следующие телескопические единицы:

Colaholic (*cola + alcoholic*) – любитель Кока-Колы;

Shopaholic (*shopping + holic*) – любитель шоппинга; *workoholic*, *foodaholic*, *sleepaholic* созданы по тому же образцу;

Addictionary (*addiction + dictionary*) – интересный, увлекательный словарь;

Edutainment (education + entertainment) – 1. обучение в процессе игры; 2. детские обучающие компьютерные программы;

Happenstance (happen + circumstance) – счастливое совпадение, счастливая случайность;

Telethon (telephone + marathon) – телемарафон, многочасовая телепередача, являющаяся частью кампании по сбору средств;

Talkathon (talk + marathon) -1. чрезвычайно длинная речь или дискуссия; 2. бесконечные разговоры;

Petcetera (pet + etcetera) – название зоомагазина;

Alcoholiday (alcohol + holiday) – выходной день, предполагающий потребление алкогольных напитков;

Googlennium (Google + millenium) - поколение, пользующееся поисковой системой “Google”;

Turducken (turkey+duck+chicken) – индейка, фаршированная мясом утки и цыплёнка;

Scanword (Scandinavian + crossword) – сканворд, созданный для любителей разгадывания данного вида кроссвордов.

Faction (fact + fiction) – художественная литература на документальной основе.

Fanzine (fan + magazine) – журнал для фанатов;

Rockumentaries (rock + documentaries) – документальный фильм, посвященный рок-музыке;

Morried (married + worried) – озабоченный семейной жизнью;

Dopelomat (dope + diplomat) – незадачливый дипломат;

Pullitician (pull + politician) – влиятельный политический деятель.

Paytriotism (pay + patriotism) – показной патриотизм в корыстных целях.

Следует отметить, что и в других языках, в том числе и в русском, также появляются телескопные слова, например *лошак (лошадь + ишак)*, *аромагия (аромат + магия)*, *музыкайф (музыка + кайф)*, *бионика (биология + электроника)*, *помитофель (помидор + картофель)*.

Б. Гаджимуратова, автор исследования, посвященного индивидуально-авторским неологизмам в современной русской поэзии, отмечает, что, несмотря на то, что преобладающее число авторских неологизмов относится к именам существительным, авторские слова-телескопы отмечаются большим разнообразием. Например: *Людмила (Людмила + милая)*, *Ваксенов (вакса + Аксенов)*, *нимфея (нимфа + фея)*, *кабарышни (кабаны + барышни)* /Гаджимуратова, 2003/.

Немало современных телескопов характеризуются ироническим эффектом и пренебрежительным оттенком значения. Например:

Человолк (человек + волк), *собакалипис (собака + апокалипис)*, *лесалка (лес + русалка)*, *коровей (корова + соловей)*, *архангелок (архангел + ангелок)*, *гуверьянка (гувернатор + нянька)*, *депугай (депутат + попугай)*,

гульвар (*гулять* + *бульвар*), *долбица умножения* (*долбить* + *умножения*), *рассказка* (*рассказ* + *сказка*), *стрессия* (*стресс* + *сессия*), *трампиада* (*трамп* + *Олимпиада*).

В знаменитом российском мультфильме «Маша и Медведь» есть следующие примеры слов-телескопов: *нособраз* (*носорог* + *дикобраз*), *дикорог* (*дикобраз* + *носорог*), *крокомот* (*крокодил* + *бегемот*), *бегедил* (*бегемот* + *крокодил*), *жукаф* (*жук* + *жираф*), *ворова* (*ворона* + *корова*).

Таким образом, можно сделать вывод о все большем распространении телескопических единиц в современном английском языке. Этому способствует как общая тенденция современного английского языка к экономии языковых средств, так и возможность в наиболее сжатом виде передать экспрессивно-оценочные коннотации, тем самым сокращая печатное пространство статьи и максимально привлекая читателя. Телескопия как объект лингвистического исследования заслуживает дальнейшего изучения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bergstrom G. A. On Blendings of Synonymous or Cognate Expressions in English. Lund, 1906.
2. Marchand H. The Categories and Types of Present Day English Word Formation. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1960.
3. Partridge E. (edited by Paul Beale) A Dictionary of Slang and Unconventional English: Colloquialisms and Catch-Phrases, Solecisms and Catachresis, Nicknames, and Vulgarisms. New York: Macmillan, 1984.
4. Merriam Webster's Collegiate Dictionary, Tenth Edition. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster, Incorporated, 1998.
5. Новый Большой англо-русский словарь, 3-е изд., стереотипное / Под ред. Ю. Д. Апресяна. М.: Русский язык, 1998.
6. Ардаматская Е. А. Акронимия как форма адаптивности языковой системы (на материале английской морской терминологии): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Л.: ЛГПИ, 1987.
7. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. М.: Флинта-Наука, 2012.
8. Астафурова Т. Н., Сухорукова О. Н. Структурно-семантические и функциональные особенности телескопических единиц в массово-информационном дискурсе (на материале англоязычной прессы) // *Вестник ВолГУ, Серия 2: Языкознание*. Волгоград, 2005, № 4.
9. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов, 2-е изд., стереотипное. М.: Едиториал УРСС, 2004.
10. Бабич Г. Н. Lexicology: A Current Guide. Лексикология английского языка: учебное пособие, 3-е издание, испр. М.: Флинта-Наука, 2008.

11. Гаджимуратова Б. Н. Индивидуально-авторские неологизмы в современной поэзии: словообразовательная и семантико-стилистическая характеристика: дисс. ... канд. фил. наук. Махачкала, 2003.
12. Дубенец Э. М. Лингвистическое изменение в современном английском языке. М.: Глосса-Пресс, 2003.
13. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка. М.: Высшая школа, 1989.
14. Катермина В. В. Лексикология современного английского языка: Практикум. М.: Флинта: Наука, 2010.
15. Лаврова Н. А. Контаминация и паронимическая абстракция // *Уральский фил. вестник. Серия: Язык. Система. Личность: Лингвистика креатива*, 2012, № 3.
16. Лашкевич О. М. Семантика слов-слитков в современном английском языке // *Вестник Удмуртского университета. Серия: Филологические науки*, 2005, № 5 (2).
17. Липилина Л. А. Лексические слияния в современном английском языке // *Вестник БФУ им. И. Канта, Серия: Филологические науки*, 2006, № 2.
18. Ильченко Л. М. Компрессивное словообразование как один из способов реализации принципа языковой экономии: Автореф. дисс... канд. филол. наук. Пенза, 1993.
19. Тарасова Л. А. Структурно-семантические аспекты телескопии в современном английском языке: дисс. ... канд. фил. наук. М.: МГЛУ, 1991.
20. Хрущева О. А. Неология повседневности (на материале современного английского языка) // *Электр. ресурс.: <http://elibrary.ru/item.asp?id=24873124>* // *Когнитивные исследования языка*, 2015, № 22.
21. Шевелева А. Н. Структура и семантика телескопических производных с точки зрения когнитивной лингвистики (на материале современного английского языка): дисс. ... канд. фил. наук. СПб, 2003.

Ņ. АШІРЭԱՆ – Տելեսկոպիան՝ որպես ուսումնասիրության առարկա ժամանակակից անգլերենում. – Հոդվածում դիտարկվում է «տելեսկոպիա» հասկացությունը, որը արդիական է ժամանակակից լեզվաբանության մեջ: Չնայած այն փաստի, որ տվյալ երևույթի զանազան ասպեկտները ուսումնասիրվել են բազմաթիվ անգամ, ժամանակակից լեզվաբանության մեջ դեռ բացակայում է հաջորդական մոտեցումը՝ տելեսկոպիկ միավորների իմաստաբանության և կարգավիճակի որոշման համար: Հետազոտությունը ցույց է տվել, որ տելեսկոպիկ միավորները օգտագործվում են ժամանակակից կյանքի տարբեր բնագավառներում: Տելեսկոպիայի արդյունքում ստացված բառը իր մեջ մի քանի հասկացություններ է համատեղում, ինչը բերում է խոսքային արտահայտությունների՝ հակիրճ «կողավորված» ձևով իրականացնելով հա-

ղորդակցական մոտեցումը և լեզուն օգտագործելով որպես միջմշակութային հաղորդակցման միջոց:

Բանալի բառեր. տելեսկոպիա, տելեսկոպիկ միավորներ, բլենդինգ, հիբրիդ-բառ, բանասիրական երևույթ, բառակազմության միջոց, հատված հիմք, բառ-պորտմոնե, կրճատում

N. AMIRYAN – *Telescoping as an Object of Investigation in Modern English.* – The paper deals with the notion of “telescoping”, topical for modern linguistics. Notwithstanding the great amount of studies devoted to the various aspects of the given phenomenon, there is no systematized approach to the problem of defining the status and semantics of telescopic units. The analysis has shown that telescopic units are used in different spheres of modern life. A word composed by means of telescoping combines several meanings, which lead to the economy of verbal means in a compressed “coded” form realizing the communicative approach to the use of the language as a means of cross-cultural communication.

Key words: telescoping, telescopic units, blending, word-hybrid, word-portmanteau, word-building means, truncated stem, contraction

Елена ЕРЗИНКЯН

Ереванский государственный университет

К ВОПРОСУ ОБ ОСОБЕННОСТЯХ МЕСТОИМЕННОЙ СЕМАНТИКИ: КОГНИТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье рассматриваются особенности семантики местоименных слов, обусловленные их дейктичностью, в которой своеобразно переплетаются его когнитивные и прагматические характеристики. Обосновывается вывод о том, что в семантике местоимений выделяются два концептуальных составляющих: смысловой компонент абстрактного обобщенного типа, отражающий внеязыковую действительность, и некий «актуализатор», связанный с условиями коммуникации и позволяющий идентифицировать эту обобщенную информацию.

Ключевые слова: местоименная семантика, дейксис, относительность, контекстная обусловленность, когнитивная лингвистика, прагмасемантика

Местоимения, представляющие собой одну из самых ярких языковых универсалий и привлекавшие к себе внимание на всем протяжении развития научной мысли о языке, продолжают оставаться одним из центральных объектов исследования в современной лингвистике. Неослабевающий интерес к этому классу слов обусловлен его неоднородностью, а также когнитивно-семантической специфичностью понятия местоименной указательности, не получившей еще исчерпывающего определения в лингвистике, понятия, которое позволяет отразить чрезвычайно важные черты местоименной семантики.

Следует заметить, что местоимения и в коммуникативно-функциональном аспекте ведут себя как своеобразный класс слов. Будучи тесно связаны с ситуацией речи, они противостоят другим частям речи по основной своей функции – дейктической. С их помощью выделяется сфера говорящего лица как индивида, личности. Соотносясь способом указания с человеком говорящим, местоимения представляют в языке человеческое существо, индивида, личность в процессе осмысления мира и самого себя в этом мире, образуя центр понятийной сферы персональности и ее опорной точки – субъективности /Бенвенист, 1974: 257-328; см. также Ерзинкян, 2016: 76-81/. Система местоимений в этой связи рассматривается лингвистами как «исход смыслового строения языка и его смысловых категорий» /Шведова, Белоусова, 1995/, а личные местоимения – как языковая подсистема, в которой заложена понятийная основа лингвистической модели человека как личности /Цивьян, 1990/. Отсюда установление когнитивно-прагматических закономерностей языкового обозначения «Я-субъекта» с учетом челове-

ческого фактора меняет сложившееся представление об особенностях функционирования данного класса слов.

Главной отличительной чертой местоимений является то, что они лишь указывают на лица, предметы, свойства, явления, никак не называя последние. Следовательно, дейксис, определяемый как способ номинации, не приписывающий предмету наречения никаких свойств, а лишь указывающий на него через соотнесение с дейктическим центром, т.е. через адресную «отсылку» к некоторой точке отсчета, служащей ориентиром для характеристики предмета, является существенным признаком данного класса слов, его спецификатором.

Как пишет М. Д. Степанова, «логико-семантическим признаком местоимений является их косвенное указание на денотат. С данным критерием непосредственно связана дистрибуция большинства местоимений, так как они обязательно опираются на обозначение предмета или явления в контексте (узком или широком) или во внеязыковой ситуации, то есть лишь опосредованно обозначают денотат» /Степанова, 1977: 34/. Это вовсе не означает, что они лишены лексического значения: местоимения имеют свое собственное означаемое, причем построенное довольно сложным образом. «Сложность» эта заключается в том, что будучи лишенными *конкретного* предметного содержания, местоимения тем не менее наполняются конкретным смыслом в конкретной ситуации их употребления и в определенной степени зависят от интенции говорящего, что свидетельствует о своеобразии содержательной стороны местоимений в сравнении с остальными знаменательными классами слов.

Функциональные характеристики личных и указательных местоимений основаны на том, что они, являясь дейктическими знаками, служат средством референции. «Дейктический знак указывает на референт, т.е. предмет или явление действительности, с которым соотнесена в данном контексте или ситуации местоименная единица» /Вольф, 1974: 14/. Как отмечает Г. Рейхенбах, все дейктические «местоимения обращены на экземпляр» (token-reflexive), т.е. каждый экземпляр (token) местоимения имеет свой референт /Reichenbach, 1947/. Несмотря на то, что проблема семантики местоимений и их функциональных особенностей подробно освещалась в лингвистической литературе, где подчеркивалось их основное свойство служить средством референции, дискуссионным остается вопрос о принадлежности дейксиса местоименного слова к его *системным* (языковым) или *речевым* характеристикам.

Местоимения занимают особое место среди всех лексических единиц как в *семантическом* отношении, так и по своей *функциональной* значимости. Они имеют свое собственное сложно структурированное означаемое, состоящее из компонентов значения, дифференциальных признаков разного характера – собственно семантических и прагматически ориентированных.

По определению Н. Ю. Шведовой, местоименное слово существует как полифункциональная единица, обращенная одновременно как в область высших абстракций, так и в мир бесчисленных единичных сущностей /Шведова, 1998/.

Присущие местоимению семантические признаки характеризуют его роль в языке как «дейктического слова» (К. Бругман, К. Бюлер), «подвижного определителя»-«шифтера» (О. Есперсен, Р. Якобсон), «слова, обращенного в знак-указатель» (Г. Рейхенбах), «актуализатора, функция которого заключается в переводе виртуальных знаков в актуальные (Ш. Балли). Согласно последнему определению, данному Ш. Балли в рамках предложенной им теории актуализации, главным свойством местоименных слов является «отсылка к акту речи».

В рамках когнитивно-коммуникативного подхода проблема значения местоимений решается с учетом этого прагматического фактора. Особая роль дейктических местоимений заключается в указании на непосредственную отнесенность своих референтов к речевой ситуации, поэтому анализ их семантики невозможен без анализа ситуации общения, центром которой является познающий мир субъект – говорящий-наблюдатель. Отсюда основной функцией дейктических местоимений является указание на объекты окружающего мира именно с позиции говорящего-наблюдателя, который категоризирует их по отношению к речевой ситуации.

Прежде чем перейти к характеристике лингвистического аспекта проблемы определения семантической специфики дейктических местоимений как номинативных единиц, регулярно употребляющихся в функции индивидуализации, еще раз подчеркнем, что, несмотря на выделяемую исследователями дейксиса ситуативную значимость дейктических (местоименных) словесных знаков как основную их характеристику, следует помнить, что дейктические словесные знаки обращены к определенному фрагменту внеязыковой действительности. Поэтому необходимо, в первую очередь, анализировать их содержательную структуру и ставить вопрос об их языковом статусе.

Современный этап развития семасиологических исследований все чаще опровергает существовавшую систему взглядов на местоимения как на «неноминативные», «лексически безличные», свободные от референциальной соотнесенности с реальной действительностью перманентные знаки (сравним также часто встречаемые в литературе термины: «неполнознаменательные», «грамматикализованные», «делексикализованные», «десемантизированные», «опустошенные», «слова с диффузным значением», «ущербные» и под.), не имеющие своего самостоятельного или виртуального парадигматического значения, приобретающие смысл только в речи и противопоставленные номинативным знакам языка, называющим объект и выражающим понятие об объекте (Г. Суит, Г. Керм, У. Коллинсон, Э. Бенвенист, Л. Теньер и др.).

Несколько менее категоричную, однако, по сути, такую же точку зрения высказывает А. И. Смирницкий. Отмечая, что «по самому характеру своей семантики местоимения оказываются как бы *лишенными постоянного и закрепленного* (выделено нами. – Е. Е.) за ними значения в том смысле, что местоимения не выступают как постоянное обозначение того или иного определенного предмета или признака», А. И. Смирницкий тем самым фактически связывает свой вывод с отсутствием у местоимений постоянного класса денотации, постоянной денотативной отнесенности /см. об этом: Смирницкий 1959: 177/. Трактовку местоимений как слов «насквозь грамматических», лишенных «собственного лексического, материального значения», находим у Р. Якобсона, рассматривавшего разряд личных местоимений как знаков особого рода, лежащих на пересечении кода и речевого акта /Якобсон, 1972/.

В настоящее время в теории местоимения достаточно аргументированным является положение о том, что местоимения не являются «пустыми» знаками, употребляющимися вместо имени, как это можно было бы заключить, исходя из этимологии термина «место-имение» (местоимение) /В. В. Виноградов/. Местоимения, как и все дейктические слова, обладают вполне определенным, постоянным значением (Г. Штейнталь, К.Бюлер, А. А. Потеня, А. М. Пешковский, У. Вейнрейх, М. И. Стеблин-Каменский). Наличие у местоимений постоянного значения отмечается и в ряде других работ (см., например, Уфимцева, 1974; Вольф, 1974; Селиверстова, 1988; Стернин, 1973; Николаева, 1985; Ерзинкян, 1988).

Согласно О. Н. Селиверстовой представление об отсутствии у местоимений значения могло возникнуть по следующим трем основным причинам: а) местоимения не характеризуют объект в соответствии с его собственными свойствами; б) местоимения не имеют постоянного класса денотации, т.е. местоимения не выступают как постоянные обозначения того или иного определенного предмета или признака; в) значение местоимений не исчерпывается характеристикой участника события через его отношение к акту речи или через его отношение с элементами контекста, в их значении есть что-то еще, что при этом не удастся определить. Этим можно объяснить частые ссылки на конкретизацию местоименного значения в речи. Исследователь заключает, что отсутствие «устойчивой» денотативной отнесенности есть одно из следствий, к которому приводит своеобразие местоименного значения, но это следствие не доказывает изменчивости самого значения /Селиверстова, 2004: 409-410/.

Сложность и «трудноуловимость» семантики местоимений отразились в существовании разных концепций значения местоимений.

Как представляется, местоимения, как и другие дейктические слова характеризуются особым *местоименным* (дейктическим) типом значения, которое выделяется нами наряду с лексическим (понимаемом как «содержание слова, отображающее в сознании и закрепляющее в нем

представление о предмете, свойстве, процессе, явлении и т.д.» /ЛЭС, 1990: 261/) и грамматическим (понимаемом как «обобщенное, отвлеченное языковое значение, присущее ряду слов, словоформ, синтаксических конструкций и находящее в языке свое регулярное (стандартное) выражение» /ЛЭС, 1990: 116/) и занимает промежуточное положение между ними. Дейктическое значение р а з д е л я е т свойства как лексического, так и грамматического типов значения. Семантика дейктических единиц носит полифункциональный, «комплексный» характер. Если по форме своего существования в языке и «связанности» с объективным миром (дейктические слова, как отмечалось, отражают и обозначают реальные отношения, существующие между говорящим, слушающим, предметами, событиями в объективной действительности) дейктическое значение разделяет свойства лексического значения, то по форме и степени своей обобщенности, абстрактности и широкозначности, «категориальности», наконец, оно скорее приближается к значениям грамматическим. Кроме того, подобно лексическим, значение собственно дейктических/ местоименных слов имеет в большинстве своем формально невыраженный характер; подобно грамматическим, дейктические значения могут быть исчерпывающе представлены списком (лицо, место и время).

О трудности и даже невозможности проведения четкой границы между лексическим и грамматическим элементами в значении местоимений написано немало. Высокая степень абстрактности их значения, его обобщенность и отвлеченность признаются всеми. Еще А. М. Пешковский называл местоимения единственной и совершенно парадоксальной в грамматическом отношении группой слов, в которой такие неграмматические части слов, как корни, передают чисто грамматическое значение, определяемое им как значение отношения говорящего и мыслящего к тому, о чем он говорит и мыслит /Пешковский, 1938/. В. В. Виноградов считал местоимения выразителями наиболее общей идеи предметности, качественности и т.д. /Виноградов, 1972/. Однако признание близости местоименного значения значению грамматическому, как представляется, не обязательно ведет к отрицанию наличия у данного класса лексического значения. Возможно поэтому другие исследователи приписывали местоимениям чрезвычайно конкретное, но не постоянное, ситуативно изменчивое значение /Смирницкий, 1959/. Вместе с тем содержание лексического значения местоимений довольно единообразно, так как местоимения «определяются как слова, которые по содержанию своего лексического значения выражают отношение говорящего к действительности, которое требует уточнения в процессе речи или иначе – самоориентации субъекта речи по отношению к предмету речи» /Стеблин-Каменский, 1974: 22/.

Ряд других авторов считает, что семиологическая специфика местоимений заключается в том, что они функционируют как единицы субъективной системы, отличительным признаком которой является реля-

тивность устанавливаемых в ее границах семантических отношений /Рассел, 1957: 97-98; Бюлер, 2001: 87-105/.

Рассмотрение местоимений с точки зрения их отражательной специфики подтверждает обоснованность вывода о том, что они образуют особую группу языковых знаков, выполняющих в высказывании (вследствие присущей им опосредованной номинативной функции) индивидуализирующие функции, реализующиеся на базе указательности. Поскольку, в отличие от существительных и других полнозначных частей речи, местоимения не именуют, не называют, а указывают на объект, выделяя его релятивные признаки, определяемые по отношению данного объекта к говорящему или к иной точке отсчета, они функционируют как прагматические переменные, актуальные смыслы которых складываются под влиянием параметров речевого акта, в котором они функционируют.

Подведем итог: значение местоимений определяется через понятие дейктивности (указательности) и представления референта, выделяемого человеком, в качестве «предмета мысли и речи». По определению А. М. Пешковского, местоимение «обозначает отношение самого мыслящего к тому, о чем он мыслит» /Пешковский, 1938: 163/, а приписывание тех или иных характеристик референту при обозначении его местоимением, происходит в соответствии с определенным способом представления лица/референта, т.е. его «видением субъектом мысли и речи в момент указания на него». С точки зрения выражения определенного видения референта субъектом мысли и речи означаемое каждого из местоимений, материализующееся в его форме, является постоянным, лежит в основе парадигматических связей между местоимениями и привносится данным местоимением в вариативные контекстные употребления. Это означает, что от ситуации к ситуации меняется не значение местоименного слова, а его референты. Следует также отметить, что денотативные возможности этих слов довольно широки. Вместе с тем они ограничены требованием непосредственного вовлечения референтов в речевой акт, что, однако, не обязательно требует нахождения их в одной пространственно-временной ситуации.

Несмотря на тесную связь семантики местоимений с ситуацией речи, собственно значение местоимений, т.е. та информация, которую местоимения передают о своем денотате (референте) не зависит ни от ситуации речи, ни от контекста как воссозданной ситуации: в характеристику, которую местоимения дают денотату, может входить указание, например, на ту роль, которую он играет в акте речи, в частности, местоимение I, указывая на лицо говорящего в данный момент в данном месте, служит средством референции, однако само это указание не меняется в зависимости от контекста или ситуации. Вместе с тем нельзя не признать, что для конкретно-референтной идентификации денотата необходимо *знание* ситуации речи, то дополнительное *конкретное знание*, которое позволяет идентифицировать денотат.

Так, значение местоимения I как указания на идентичность участника события автору речи, в которой это событие описывается, – есть та информация, которую передает это слово, и оно постоянно, оно не изменяется от одного речевого акта к другому и не зависит от контекста. Однако «непостоянен» его денотат, который определяется в конкретной речевой ситуации: конкретный референт и тот элемент ситуации (точка отсчета), к которому имеет место отсылка, каждый раз будут разными. Зависимость от ситуации речи и контекста выражается в отсутствии постоянной, «устойчивой» денотативной отнесенности, но это, как представляется, никак не противоречит наличию у местоимений своего собственного означаемого, пусть и построенного довольно сложным образом. Сложность его выражается, в первую очередь, в том, что необходимость определенной информации о ситуации речи для конкретной референции того ли иного местоименного слова как наиболее ярких представителей этого класса слов является *системно заданной* и закреплена в его семантике.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика. М.: Прогресс, 1974.
2. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка. М.: Прогресс, 2001.
3. Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. М.–Л.: Высшая школа, 1972.
4. Вольф Е. М. Грамматика и семантика местоимений. М.: Наука, 1974.
5. Ерзинкян Е. Е. Дейктическая семантика слова. Ереван: Издательство Ереванского университета, 1988.
6. Ерзинкян Е. Е. Дейксис слова: семантика и прагматика. Ереван: Издательство Ереванского государственного университета, 2012.
7. Ерзинкян Е. Л. Говорящий человек как языковая личность // *Иностранные языки в высшей школе*, 2016, № 3 (21).
8. ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. М.: Сов. энциклопедия, 2002.
9. Николаева Т. М. Дейктические частицы и изолированная ситуация // *Russian Linguistics*, v. 9, 1985, № 2-3.
10. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. М.: Учпедгиз, 1938.
11. Рассел Б. Человеческое познание: Его сфера и границы. М.: Изд. иностр. лит., 1957.
12. Селиверстова О. Н. Местоимения в языке и речи. М.: Наука, 1988.
13. Селиверстова О. Н. Труды по семантике. М.: Языки слав. культуры, 2004.
14. Смирницкий А. И. Морфология английского языка. М.: Изд. лит. на иностр. яз., 1959.

15. Стеблин-Каменский М. И. Спорное в языкознании. Л.: Изд. Ленингр. ун-та, 1974
16. Степанова М. Д. Части речи и критерии их выделения // Лингвистика и методика в высшей школе, вып. 7. М., 1977.
17. Стернин И. А. К проблеме дейктических функций слова. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 1973.
18. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков. М.: Наука, 1974.
19. Цивьян Т. В. Лингвистические основы балканской модели мира. М.: Наука, 1990.
20. Шведова Н. Ю., Белоусова А. С. Система местоимений как исход смыслового строения языка и его смысловых отношений. М.: Ин-т рус. яз. РАН, 1995.
21. Шведова Н. Ю. Местоимение и смысл: Класс русских местоимений и открываемые ими смысловые пространства. М.: Азбуковник, 1998.
22. Якобсон Р. О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол // *Принципы типологического анализа языков различного строя*. М.: Наука, 1972
23. Reichenbach H. Elements of symbolic logic. London: Macmillan, 1947.

Ե. ԵՐԶՆԿՅԱՆ – Դերանվանական իմաստ. ճանաչողական և գործարանական հայեցակերպ. – Հոդվածում դիտարկվում են դերանվանական իմաստի առանձնահատկությունները՝ պայմանավորված դերանվանական ցուցայնությամբ: Հիմնավորվում է այն դրույթը, որ դերանվանական իմաստը կազմված է երկու կոնցեպտուալ բաղադրիչներից. վերացական բնույթի իմաստային բաղադրիչից և որոշակի «առկայացուցիչից», որը հնարավոր է դարձնում վերացական իմաստի կոնկրետացումը և ասույթի ճիշտ ընկալումը:

Բանալի բաներ. դերանվանական իմաստ, ցուցայնություն, հարաբերականություն, համատեքստ, ճանաչողական լեզվաբանություն, գործարանական իմաստաբանություն

Y.YERZNKYAN – On Pronominal Semantics: a Cognitive-Pragmatic Perspective. – The paper touches upon the special nature of pronouns conditioned by their deictability and its specific pragmasemantic features. Pronouns have their own type of deixis, which results from their cognitive-pragmatic characteristics and consists in the coexistence of the two layers in their meaning: that of “lexical content” as well as “pragmatic content” which helps to complete the proposition expressed.

Key words: pronominal semantics, deixis, relativity, context-dependance, cognitive linguistics, pragmasemantics

Астхик ЧУБАРЯН
Рузанна КАРАПЕТЯН

Ереванский государственный университет

АБСОЛЮТНЫЕ КОНСТРУКЦИИ В СВЕТЕ ТЕОРИИ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ПЕРСПЕКТИВЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ

В статье рассматривается вопрос о соотношении между формальным строением абсолютных конструкций и их функциональной нагрузкой. Исследование основано на разделении рассматриваемых конструкций на одно- и разносубъектные, которые характеризуются последовательной и параллельной связью с ядерным предложением. Данная классификация и принципы функциональной перспективы предложения (ФПП) служат основой для смыслового анализа примерно 100 предложений из различных регистров речи.

Ключевые слова: абсолютные конструкции, субъект, функциональная перспектива предложения, тема-рематический анализ, последовательная и параллельная связь, функциональная нагрузка

Адекватное восприятие текста, как художественного, так и научного, часто зависит от правильной интерпретации понимания той роли, которую выполняют отдельные лингвистические единицы в рамках предложения и текста в целом. Как известно, определенные элементы высказывания имеют большую функциональную нагрузку по сравнению с другими, то есть информация, передаваемая ими, является первостепенной, в то время как остальные элементы высказывания служат исходным пунктом, основой для их развертывания.

В теории функциональной грамматики данное явление формулируется как актуальное членение предложения или функциональная перспектива предложения. Применение принципов данной теории в исследовании абсолютных конструкций (АК) имеет большое значение, так как оно позволяет выявить функциональную значимость и место рассматриваемых конструкций на фоне их структурной неполноценности.

Начало разработке проблемы актуального членения предложения положил один из видных деятелей Пражского лингвистического кружка В. Матезиус. Функциональная перспектива предложения есть единство содержания и формы. Содержание же в свою очередь состоит из исходного пункта, то есть из того, о чем будет идти речь (данное/тема), что известно из контекста или ситуации, и из ядра, то есть из того, что говорится об исходном пункте (новое/рема). При всем различии трактовки смыслового расчленения частей предложения непреложным остается то, что исследования в данной области исключаются из сферы чистой грамматики. Здесь мы уже имеем дело со смысловым "весом" отдельных членов предложения, то есть их функциональной нагрузкой.

Как и в других языках, в английском языке некоторые члены предложения наделены исключительной информативностью: их функция заключается в передаче новой/неизвестной информации о чем-то уже данном/известном /Duškova, 2015: 203/. М. А. К. Хэллидей считает темой то, о чем идет речь в предложении. Остальная часть предложения, где развивается и разворачивается тема, называется ремой /Halliday, 1974: 43-53/.

Обычно актуален порядок расположения известной и неизвестной информации от данного к новому или же от темы к реме. Хотя первая позиция не является автоматическим указателем темы, этот порядок преобладает и называется прогрессивным. Обратный же порядок встречается гораздо реже и характеризуется как регрессивный.

Нашей задачей является анализ абсолютных конструкций в свете теории ФПП с целью выявления функционального статуса их отдельных компонентов и их взаимосвязи с элементами главного предложения.

Практическим материалом для исследования послужили тексты из научного и художественного функциональных стилей для получения наиболее достоверных результатов.

С целью исследования функциональной перспективы абсолютных конструкций обратимся к вопросу о наличии в них субъекта, который выступает подлежащим по отношению к предикату. Согласно правилам традиционной грамматики в рассматриваемых конструкциях не наблюдается согласования между подлежащим и сказуемым ввиду того, что в роли предиката в них выступают неличные формы глагола. С одной стороны, это вносит некоторую неясность в интерпретацию абсолютных конструкций, вызывая необходимость тщательного анализа субъекта. С другой стороны, наличие субъекта отвечает за определенную степень функциональной значимости абсолютных конструкций.

Субъект в абсолютных конструкциях является связующим звеном между конструкцией и ядерным предложением. Он служит для раскрытия информации в определяемом предложении, устанавливая значимость того или иного элемента в ядерном предложении и тем самым выявляя истинное значение содержания высказывания.

Рассмотрим следующие предложения:

(1) She walked badly, her large feet pushing before her like those of some jar-carrier in an upland village (Th. W., 92).

В данном предложении субъект *her large feet* в абсолютной конструкции соотносится с подлежащим *she* в ядерном предложении. Он конкретизирует ту его сторону, о которой будет идти речь, в то же время можно заключить, что именно большие ноги были причиной того, что она плохо и неловко ходила.

Таким образом, субъект в данном предложении служит для развертывания информации, заключенной как в подлежащем, так и в сказуемом ядерного предложения.

(2) If we have a uniform charge density of the σ on the surface, with the surface itself sliding along at speed v , the surface current density is just $J = \sigma v$ (M.P., 210).

Приведенное выше предложение представляет собой достаточно сложную структуру. Это сложноподчиненное предложение с придаточным условия, осложненное абсолютной конструкцией в интерпозиции. Интересен тот факт, что рассматриваемая конструкция в данном примере определяет как следующее за собой ядерное предложение, так и предыдущее придаточное. Это выражается посредством субъекта *the surface*, который является лексическим повтором обстоятельства места *on the surface* в придаточном и подлежащего *the surface current* в ядерном предложении. Таким образом, субъект в абсолютной конструкции связывает предложения, обеспечивает их логическое сцепление. В то же время подобное лексическое тождество субъекта с определенными элементами определяемых предложений ставит ударение на значимости того аспекта, что все положения, изложенные в предложении, касаются лишь поверхности рассматриваемых объектов.

Как видно из примеров, субъект в абсолютных конструкциях имеет исключительный вес как в структурном, так и в функциональном плане. Особое значение в этом отношении приобретает изучение и классификация типов соотношения субъекта в рассматриваемых конструкциях с элементами определяемых предложений.

В результате анализа материала было выделено два основных типа абсолютных конструкций на основе соотношения в них субъекта с ядерным предложением, а именно: разносубъектные и односубъектные. Предложенная трактовка основана на семантическом подходе, точнее на теории когнитивной семантики Лакоффа и Лангакера /Лакофф, Лангакер, 1995/.

Представим соответствующие примеры и обратимся к функционально-коммуникативным различиям на основе этого разделения абсолютных конструкций.

(3) A further rule of notation which we shall adopt is to denote an eigenvalue of an observable by the same letter that denotes the observable itself, with one or more primes attached (P.D., 55).

(4) As the cab swung down Riverside Drive in the early damp June morning, the buildings across the river already trembling in waves of heat, the one troubling thought in John Grandin's mind was that he must be back in two weeks (Ch.J., 11). (5) We shall then have similar transformation equations, with sums and Integrals each occurring in the appropriate places (P.D., 12).

Абсолютные конструкции в (3), (4), (5) являются разносубъектными и характеризуются отношением симметричности с главным предложением, так как их субъектный член, то есть вторичное подлежащее не связано с субъектом основной части предложения. Предикатная синтагма в них отличается высокой степенью семантической самостоятельности. Характерной чертой разносубъектных абсолютных конструкций является то, что они дополняют и определяют ядерное предложение в целом, а не его конкретные элементы, вследствие чего информация, выражаемая ими, носит более общий, отвлеченный характер, являясь фоном для развертывания информации в ядерном предложении.

Следующие примеры, в отличие от (3), (4), (5), являются односубъектными. Рассмотрим их:

(6) We sat in our coats meditating, our eyes glazed by resignation or the glare (Th.W., 27).

(7) More precisely, there are two spin cases, so that two can sit on top of each other, one spinning one way and one the other way (R.F., 2-7).

Односубъектные АК означают часть субъекта основного состава предложения. Информация, заключенная в АК, тесно связана с информацией в предикативном предложении и отражает микро- или макромир субъекта основного состава предложения. Примеры (6) и (7) демонстрируют односубъектный тип АК: *our eyes* в (6) соотносится с *we*, являясь частью понятия, выраженного этим личным местоимением, а *one* в (7) отражает микромир подлежащего *two spin cases* в ядерном предложении.

Односубъектные АК, выражающие признак действия или признак субъекта в базовой части предложения, более статичны. Будучи более тесно связаны с ядерным предложением, чем разносубъектные, они служат для упрощения структуры предложения, помогая избежать нагромождения большого числа придаточных предложений.

Чтобы проверить в какой степени эта характеристика одно- и разносубъектных абсолютных конструкций адекватна требованиям объективной реальности, был проведен их статистический анализ. Подробный тема-рематический анализ нашего материала (108 предложений) в результате показал, что 71 из 108 рассмотренных предложений имеют в своем составе односубъектные АК. Таким образом, стало возможным провести четкую параллель между структурой определенной языковой единицы, ее функцией и местом в языковой системе. В данном случае можно заключить, что односубъектные абсолютные конструкции имеют большее употребление и чаще встречаются в силу того, что способствуют компактности и сжатости речи, что чрезвычайно актуально и важно для современной жизни. Иными словами, на основе рассматриваемого материала становится очевидной связь

между структурой (соотношение субъекта абсолютной конструкции с элементами главного предложения) и функцией (способность к компрессии лингвистических единиц, что, однако, не влияет на их содержание).

В ходе анализа было сделано ещё одно наблюдение, подтверждающее вышеизложенную гипотезу о способности односубъектных абсолютных конструкций к упрощению и компрессии дискурса. В тех предложениях, которые осложнены не одной, а целым рядом данных лингвистических единиц, АК являются односубъектными. Это свидетельствует о неприспособленности разносубъектных абсолютных конструкций выполнять функцию упрощения речи настолько продуктивно, как односубъектные абсолютные конструкции. Приведем соответствующие примеры:

(8) It showed a battle-exhausted marine lying in a burlap bunk fast asleep, his right arm (as if by habit) around a heavy Garand rifle, a packed kit of some kind resting on his chest, and his left hand relaxed and limp on his stomach (Ch.J., 55).

(9) The theory then naturally divides itself into two parts, part (i) dealing with the relations and laws of nature governing the state of affairs in an automatic system at one instant of time, and part (ii) dealing with the connection between the state of affairs at one instant of time and at a slightly later instant (P.D., 82).

(10) Instead he had stood before her like a rowdy waiting to be punished, his head bowed, his violin hanging from one hand, his bow from the other (D.M., 22).

Отметим, что в предложении (8) имеет место чередование одно- и разносубъектных абсолютных конструкций: разносубъектная конструкция *a packed kit of some kind resting on his chest* вклинивается между двумя односубъектными конструкциями. Предложения подобного рода в количественном отношении имеют большой перевес над такими, как например:

(11) With so few major concert halls in which to play, with funding shrinking and the size of the audience diminishing rapidly, managers had to be almost ruthless in booking their clients (D.M., 361), где представлен случай с разносубъектными АК.

В предыдущей части, разбирая структурное строение абсолютных конструкций, многократно отмечалось, что в данном случае не действуют строгие традиционные правила организации синтаксических структур, что дает основание отказывать абсолютным конструкциям в статусе предложения. Однако здесь действует совершенно иной способ формирования предикативных образований – тема-рематический, что доказывает синтаксическую полноправность рассматриваемых конструкций.

Тема-рематический анализ абсолютных конструкций позволяет выявить различные типы связей между абсолютной конструкцией и ядерным предложением. Разбор материала показал, что эта связь может быть двух видов - последовательной и параллельной.

Первый вид связи характеризуется последовательностью хода мысли, где каждое последующее суждение следует из предыдущего. Таким образом, последовательное сцепление предполагает такой тип структурной корреляции компонентов, где четко отражены возникновение, продвижение и сцепление мысли, где одно суждение исходит из другого, дополняя и уточняя его и в то же время являясь отправной точкой для него. В лексическом плане последовательное сцепление выражается лексическим повтором, синонимической и местоименной связью.

Анализ выявил, что наиболее часто встречается прономинальное сцепление, представленное в основном притяжательными, личными и указательными местоимениями. Следующие примеры представляют последовательный тип связи абсолютной конструкции с главным предложением:

(12) Thus a permutation is not in general a real dynamical variable, its conjugate complex being equal to its reciprocal (P.D., 214).

(13) In a moment he was listening intently to the sound of flutes from just outside, flutes dripping a melody that was like a waterfall (S.F., 86).

(14) With this density we can picture the fluid as representing a number k of similar dynamical systems, all following through their motions independently in the same place, without any mutual disturbance or interaction (P.D., 140).

Как видно из примеров, известное/данное в абсолютных конструкциях раскрывается посредством определенных элементов в ядерном предложении. Так, *its conjugate complex* в предложении (12) соотносится с *permutation*; местоимение *all* в примере (14) имеет соответствующий антецедент в ядерном предложении, выраженный словосочетанием *dynamical systems*. А в примере (13) имеет место особый тип связи, где субъект в абсолютной конструкции совпадает с соответствующим элементом в базовой части предложения.

Данный тип связи в основном характеризуется наличием одно-субъектных абсолютных конструкций. В примерах подобного типа субъект в абсолютной конструкции является темой, которая эксплицируется в ядерном предложении. Это было наглядно продемонстрировано на примерах (12), (13), (14). Можно заключить, что односубъектные абсолютные конструкции предполагают последовательный тип связи с ядерным предложением. В свете тема-рематического членения это проявляется в следующей дистрибуции информации. Тема абсолютной конструкции, которая выражается её субъектом, сливается с рематическим комплексом в ядерном предложении, а предикат в абсолютной конструкции, является ремой как для субъекта в

самой конструкции, так и для соответствующих элементов ядерного предложения. Рассмотрим следующее предложение:

(15) Elliott had by this time ceased to go to England except for a fortnight once a year to buy clothes, but he still transferred his establishment to his apartment in Paris for three months in autumn and for May and June, these being the periods when Riviera was deserted by Elliott's friends (S.M., 130).

Указательное местоимение *these*, являющееся субъектом в абсолютной конструкции, относится к *three months in autumn and for May and June* в ядерном предложении. Оно очень тесно связано с определяемым им элементом, составляя с ним одно целое. А рема абсолютной конструкции *the periods when Riviera was deserted by Elliott's friends* в большей степени выполняет функцию разъяснения ядерного предложения: она, на самом деле, раскрывает причины, по которым Эллиот не бывал Ривьере в данный промежуток времени.

Рассмотрим ещё одно предложение из научного функционального стиля.

(16) Thus the space of Φ 's provides a representation of the states of our dynamical system just as well as the space of ψ 's, each state being associated with one direction in the space of Φ 's (P.D., 22).

Как видно, субъект *state* в абсолютной конструкции является лексическим повтором дополнения в ядерном предложении, и он абсолютно идентичен с последним в смысловом отношении. Таким образом, рема *being associated with one direction in the space of Φ 's* служит для раскрытия информации в ядерном предложении.

Перейдем к рассмотрению параллельного типа связи абсолютной конструкции с базовой частью предложения. В этом типе связи суждения не исходят друг из друга, а скорее связываются благодаря общности одного из их элементов. Особенностью данной связи является то, что ядерное предложение и абсолютная конструкция имеют разные подлежащие и разные сказуемые. Таким образом, данный тип связи характеризует разносубъектные абсолютные конструкции.

Например:

(17) She found it strange that with terror catching her breath, she could speak so calmly (S.M., 80).

(18) Figure 26-3 represents virtual annihilation of the electron and positron with the photon later creating a new pair (R.F., 131).

Как показывают примеры, в данном типе связи субъект в абсолютной конструкции не соотносится с конкретным элементом в ядерном предложении. Являясь темой абсолютной конструкции, он, тем не менее, носит

более информативный характер, чем субъекты в последовательном типе связи между рассматриваемой конструкцией и ядерным предложением. *Terror* в (17) и *the photon* в (18) более весомы в информативном плане, чем субъекты, рассмотренные в (12), (13), (14). Рема в абсолютных конструкциях с параллельным типом связи в равной степени относится как к субъекту в своем составе, так и к определяемым единицам в определяемом предложении.

Обобщим результаты анализа. В предложениях с последовательным типом связи с ядерным предложением рема в абсолютной конструкции относится к определенным элементам в определяемом предложении в силу того, что субъект в АК является не самостоятельной единицей, а раскрывает и репрезентирует ту или иную сторону определяемого элемента в ядерном предложении. Можно предположить, что в данном типе связи основная роль субъекта в абсолютной конструкции состоит в связывании содержания абсолютной конструкции с содержанием ядерного предложения. В тех предложениях, где связь между абсолютной конструкцией и ядерным предложением параллельная, рема в абсолютной конструкции не связана настолько тесно с определяемыми элементами в ядерном предложении. В предложениях с подобным типом связи содержание в абсолютной конструкции состоит в отношении симметрии с содержанием определяемого предложения. Оно дополняет все ядерное предложение и является фоном для его развертывания, а не для отдельных его элементов. Следовательно, степень коммуникативной значимости абсолютных конструкций с параллельным типом связи с ядерным предложением ниже, чем в АК с последовательным типом связи.

Итак, в результате проведенного анализа было выявлено наличие одно- и разносубъектных абсолютных конструкций, которые соотносятся с последовательной и параллельной связью между абсолютной конструкцией и ядерным предложением соответственно. Было показано, как эта формальная классификация отражает функциональную перспективу абсолютных конструкций.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гак В. Г. К типологии функциональных подходов к изучению языка. // *Проблемы функциональной грамматики*. Москва: Наука, 1985.
2. Лакофф Дж., Лангакер Р. В. Когнитивная семантика // *Язык и интеллект*. М., 1995.
3. Слюсарева Н. А. Категориальная основа тема-рематической организации высказывания-предложения // *Вопросы языкознания*, 1986, № 4.
4. Duškova L. From Syntax to Text: The Janus Face of Functional Sentence Perspective. Karolinum: Nakladatelstvi Univerzity Karlovy, 2015.
5. Halliday M. A. K. The Place of the FSP in the System of Linguistic Description // *Papers on FSP*, ed. by Daneš F. Prague: Academia, 1974.

Материал для анализа

1. Dirac P.A.M. The Principles of Quantum Mechanics. Oxford: Clarendon press, 1935. – (P.D.)
2. Feynman R.F. Quantum Electrodynamics. New York: W.A.Benjamin, 1962. – (R.F.)
3. Fitzgerald F.S. Selected Prose. Москва: Менеджер, 2001. – (S.F.)
4. Jackson Ch. The Fall of Valor. New York, Toronto, Rinehart & CO. INC., 1988. – (Ch.J.)
5. Maugham W. S. The Razor's Edge. Москва: Менеджер, 2000. – (S.M.)
6. Mortman D. The Wild Rose. London: Coronet books, 1992. – (D.M.)
7. Purcell M. Electricity and Magnetism. New York: McGraw-Hill Book Company, 1986. – (M.P.)
8. Wilder Th. The Cabala. Moscow: Raduga Publishers, 1988. – (Th.W.)

Ա. ՉՈՒԲԱՐՅԱՆ, Ռ. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ – Անկախ կառույցները նախադասության առկայական տրոհման տեսության լույսի ներքո. – Հոդվածը նվիրված է անկախ կառույցների կառուցվածքային առանձնահատկությունների և դրանց գործառական բեռնվածության միջև առկա փոխառնչության քննությանը: Ուսումնասիրությունը ելնում է սույն կառույցների նույնաենթակա կամ տարաենթակա լինելու իրողությունից և գլխավոր նախադասության հետ առկա շարահյուսական կապի առանձնահատկություններից: Հոդվածում իմաստաբանական քննության են ենթարկվել խոսքային տարբեր ոլորտներից քաղված շուրջ հարյուր նախադասություն՝ վերոնշյալ մոտեցման, ինչպես նաև նախադասության առկայական տրոհման սկզբունքների լույսի ներքո:

Բանալի բառեր. անկախ կառույցներ, ենթակա, նախադասության առկայական տրոհում, թեմատեմատիկ վերլուծություն, հաջորդական և զուգահեռ կապ, գործառական բեռնվածություն

A. CHUBARYAN, R. KARAPETYAN – Absolute Constructions within the Framework of FSP. – The paper touches upon the issue of correlation between the structural peculiarities of absolute constructions and their functional loading. The investigation is based upon the division of the considered constructions into homo- and hetero-subject, which are characterized by consecutive and parallel connection with the main clause. This classification, as well as the principles of the functional sentence perspective serve as a basis for the semantic analysis of approximately 100 sentences from different registers.

Key words: absolute constructions, subject, functional sentence perspective, theme-rheme analysis, consecutive and parallel connection, functional loading

ՄԵԹՈԴԻԿԱ

Lusya TER-SARGSYAN
Armenian State University of Economics

ON SOME WAYS OF TEACHING IDIOMS IN BUSINESS ENGLISH

As is known, Business English is abundant in phraseological units or idioms. Therefore, it is vital for students majoring in business to study them thoroughly to be able to use them in appropriate business settings to achieve their communication goals. The paper touches upon various theories regarding the classification of idioms based on peculiar characteristics typical of each group, namely semantic and grammatical inseparability, and offers a range of exercises to develop the skills of using business idioms in English.

Key words: *Business English, business idioms, phraseological units, exercises for teaching idioms*

English has long been considered to be an international language for business communication. It enables people all around the world to conduct negotiations, companies to achieve their ultimate goals, etc. Business English is widely used in almost all spheres of activity including science, information technologies, economics, advertising, finance, medicine, etc. It is characterized by formal or informal styles inherent both in written and spoken language and by the use of business words, terms and specific set phrases or idioms which make it more expressive and colourful. That is why, it is very useful for students majoring in business to study business idioms which will help them avoid failures in communication and reach their communication goals.

In linguistics idioms or, as some scholars call them, *set phrases* or *phraseological units* are defined as fixed expressions whose meaning cannot be interpreted as a combination of the meanings of their component parts /Виноградов, 1977: 140-161; Смирницкий, 1998: 206; Cowie, 2009: 47/. However, there are diverging opinions regarding the characteristic features of phrases that can be properly termed as *phraseological units* or *idioms*. Research suggests various definitions of these units and proposes various criteria to support their classification.

Thus, in Smirnitsky's system of classification, *phraseological units* are presented as word combinations which function as 'monolithic' lexical units, which to a greater or lesser extent are word equivalents (e.g. *take care, court of justice, in order to*). The linguist believes they should be regarded as a part of the lexical

system, a feature which allows us to describe their semantic relationships with other lexical units /Смирницкий, 1998: 203/.

As for the central characteristic feature of phraseological units, Smirnitsky defines it as idiomaticity, which, in turn, conveys certain semantic integrity (inseparability) to such units, thus determining their function as that of single units. Another functional feature along with semantic inseparability is grammatical inseparability. It should be borne in mind that the two features are interrelated and determine one another. The components of a phraseological unit should be regarded as words which have been used in accordance with certain structural and grammatical criteria typical of this group. In particular, as prefabricated units, which are reproduced ready-made in speech, such combinations resist grammatical changes in their individual parts, i.e. the possible grammatical changes refer to the unit as a whole. For example, in the phraseological unit *on the other hand* the definite article *the* cannot be replaced by *a*, *that*, *this*, *some* or any other determiner. Nor can the noun *hand* take a plural or possessive form.

Relying on the criterion of functional inseparability (including both semantic and grammatical inseparability + reproducibility), Smirnitsky singles out *phraseological combinations*, *idioms proper* and *traditional phrases*, all of which are regarded as distinct groups.

Traditional phrases, which are characterized by reproducibility, are usual collocations whose inner form is transparent, e.g. *make a report*, *dress*, *tea*, etc, i.e. they lack any idiomaticity. Alternatively, the overall meaning of *idioms proper* cannot be deduced from those of the component members, as can be seen in the following examples: *one for the road* – a drink before a journey or before leaving a bar; *one sandwich short of a picnic* – not very smart, lacking intelligence; *be ahead of the curve* – be more advanced than the competitors, etc.

As far as *phraseological combinations* are concerned (*cut two ways* – to have two different effects at the same time, usually one good and one bad; *fall in love* – to be very attracted to someone and begin to love them), their figurative character – the metaphoric image underlying such units – is not perceived as such by a speaker, although if viewed diachronically, metaphoric transference is revealed here too, with the only reservation that the underlying metaphor is dead /Смирницкий, 1998: 210/.

The renowned Russian linguist Vinogradov, whose hypothesis lends support to many further theoretical developments, discusses the category of *phraseological units*, proceeding from two characteristics: semantic opacity or idiomaticity, and structural stability. By emphasizing these features of phraseological units as distinct from free word-groups, Vinogradov actually considers stability and lack of motivation as definitive. His umbrella term includes *phraseological fusions*, *phraseological unities* and *phraseological collocations*.

In the first group (*phraseological fusions*), the two criteria of classification are expressed most distinctly. These are unmotivated, semantically opaque (hence

idiomatic) and structurally fixed units, in which the overall meaning (combined lexical meaning) cannot be derived from the meaning of constituent elements, and no variability of lexical components is allowed (*break even* – to have expenses equal to profits).

Phraseological unities constitute the second group in Vinogradov's classification. They consist of partially motivated units, including cases of metaphorical extension, and are indicative of some explanation (*the lesser of two evils* – the less unpleasant of two choices, neither of which is good; *back to square one* – back to where one started). As a rule, these units are characterized by a comparatively high degree of stability.

According to Vinogradov, the boundary between the first and the second groups is not clear-cut and their differentiation often depends on speakers' linguistic and cultural experience. That is to say, for some speakers an expression might have a figurative sense which is not yet completely fossilized, for others it is entirely opaque and lacks any motivation /Виноградов, 1977/. That is why, when teaching idioms teachers should take into account all the features of *set expressions*.

The third group is that of *phraseological collocations*, which are made up of habitual collocations and have strictly limited variability. One component member of the word-group is used in its literal meaning. The sense of the figuratively used component is phraseologically bound (i.e. it is habitually collocated with another word): for example, in *catch twenty two* – a situation in which any move that a person can make will lead to a trouble – the sense of *catch* is phraseologically bound. Cf.: *catch a mouse/cold/ etc.* /Виноградов, 1977: 147/.

It should be mentioned that in spite of controversies over terminology, scholars recognize the basic subdivision between *set phrases* and *set sentences*. *Set phrases* are divided into collocations and idioms, while *set sentences* include a number of traditional categories such as proverbs, catchphrases and slogans. The difference between *set phrases* and *set sentences* is not only that the latter are longer and more complex but also that they have diverse uses and involve various kinds of meanings. *Set phrases* are word-combinations which are more or less fixed in form and function as parts of simple sentences. Thus *red tape* is a noun phrase that can function as a subject or object. *Set sentences*, in contrast, have meanings that mostly express the way they function as wholes both in spoken and written communication. For instance, the slogan *all we do is driven by you* conveys two meanings: *we make the car you drive* and *we are always motivated by our customers' wishes*. There are sentences which reflect the speaker's reactions to the other people and their messages, for example, "Are you with me?", "You know what I mean", "How do you do?" "I beg your pardon", etc. Such expressions are called 'speech formulae' or 'gambits' /Cowie, 2009: 47-52/.

From this short overview of the classification of *phraseological units*, it is obvious that idioms are ready-made linguistic units characterized by the stability of use (as such units are elements of language and not occasional combinations),

lexical stability (with the prefabricated wholes being replaced in their parts only partially) and semantic stability (the invariant lexical meaning of the set expression being preserved despite the occasional changes). It follows that for gaining insight into the meanings of idioms students should be aware of these peculiarities. They should try to analyze the meanings of their separate components to reveal the partially transferred meanings in case of *phraseological unities* and *collocations* (*blow a deal* – to ruin a business deal with someone; *push a product* – to promote a product) as well as memorize the definitions of *phraseological fusions* (*bean counter* – an accountant; *across the board* – including everyone or everything).

There is a wide range of techniques and activities for teaching business idioms in English. One of the most entertaining ways is teaching them with the help of visuals explaining the context in which they are used. The pictures can illustrate the literal meaning of idioms and, consequently, students can guess their meanings. The internet is rich in learning resources that can be easily adapted for classroom use. For instance, *fluentu.com* website offers a lot of interesting illustrations of idioms followed by the instances of their usage. Let us consider the following picture, which when followed by a dialogue, illustrates the meaning of the idiom and the context in which it can be used:

Activity 1

Get the ball rolling (to get started)

Sam: Have you started the English class project yet?

Sarah: No, not yet. I need to ask the teacher a few more questions first.

Sam: You'd better *get the ball rolling*! The project is due next week!

By teaching idioms in this way, the teacher should first provide the picture and have the students guess the meaning behind the idiom. Then the teacher can illustrate the idiom in the context of a dialogue and ask the learners to think of further contextual uses of this idiom.

Quite often the meaning of an idiom can be easily guessed from the context, as shown in the following assignment:

Activity 2

Read the following sentences and guess the meaning of idioms from the given context:

1. She *knows this business inside out*. We should definitely hire her for this position.
2. We must get it done immediately. We don't have enough time. We're *running behind schedule*.
3. Let's not waste time! *Get straight to the point* and discuss the main issues related to the business.
4. Since you have been away for a long period of time, many changes occurred in the company. Let me *put you in the picture* and tell what exactly has happened.

My teaching experience shows that students find it hard to memorize a long list of idioms with their explanations out of context. That is why, an alternative way to teach business idioms can be practising targeted texts that provide information on a certain topic and explaining the meanings of the idioms right on the spot. For example, the passage in the following activity is about maintaining sound relationships in business and thus making one's business successful.

Activity 3

Read the following text and underline idiomatic expressions with their meanings. Decide which one you like best:

Communication is one of the keys to success in business. It helps to get the ball rolling (get started) and to keep you on the right track (to continue on the right path or process). When everyone is in the office loop (understands what is happening), the business has more of a chance to be ahead of the curve (doing better than expected).

When your business begins to take off (move ahead and do well) and get in the black (become profitable opposed to being "in the red"), you can kickback (rest and enjoy your time) a little. You must always be on the ball (to be alert and aware), but some time can be spent shooting the breeze (talking casually without purpose). You still need to stay on your toes (pay attention and be aware) but having a little less pressure and a little more freedom will remind you of why you got in the business in the first place. You'll know the ropes (have knowledge of) and be able to troubleshoot (solve problems) with confidence to get the bugs out (find the mistakes or prevent problems) and not get so bummed out (tired out or stressed out). /Retrieved from <http://www.talktocanada.com/>

Sometimes non-motivated idioms are best taught and memorized by students when the equivalents in their mother tongue are provided. This practice again can be followed by examples of contextual use and their adequate translation. The following activity serves to illustrate the point:

Activity 4

1. to be on the same wavelength – быть на одной волне

*We are **on the same wavelength** about this issue. – Мы на одной волне насчет этого дела.*

2. in the red – в долгах

*The company has been operating **in the red** for many years. – Компания пребывает в долгах уже много лет.*

3. to give the green light – дать добро

*We have been **given the green light** to launch this business. – Нам дали добро на то, чтобы начать этот бизнес.*

4. to sell ice to Eskimos – продать снег чукче зимой

*She is so persuasive, she could **sell ice to Eskimos**. – Она так убедительно говорит, что может продать снег чукче зимой.*

5. at a premium – по высокой цене

*When tabs first came out, they were selling **at a premium**. – Когда планшеты впервые появились на рынке, они продавались по очень высокой цене.*

6. to push the envelope – поднять планку

*The company decided **to push the envelope** and to boost the sales of its products abroad. – Компания решила поднять планку и повысить уровень продаж за рубежом.*

Students can further practise the vocabulary of business idioms through matching or multiple choice exercises:

Activity 5

Match the words in column A with those in Column B to make correct idioms:

Column A

1. budget
2. buy (something)
3. call
4. circulate

Column B

- on credit
- a loan
- the agenda
- crunch

Another version of this exercise is matching idioms with their adequate definitions to be chosen from multiple variants:

Activity 6

1. to break the ice

- a) to promote a product
- b) to pave the way
- c) to pass a law

2. *at a loss*

- a) at a premium
- b) beyond understanding
- c) below cost

Finally, students can be assigned a gap-filling task, as shown in the example below:

Activity 7

Complete the gaps with the following expressions in appropriate forms:

Cut back, fair play, gain ground, in black and white, carve out a niche

1. The company was able to _____ for their product among university students.
2. The company has been _____ on entertainment expenses recently.
3. The company has a reputation for _____ when they are bargaining with their employees.
4. Our company is _____ in its attempt to be the best in the industry.
5. The company refused to deal with the customer's complaints until they were _____.

To conclude, idioms are ready-made linguistic units whose overall meaning is not restricted to the total sum of meanings of their constituents. Business English is rich in such specific units, and in order to understand them properly students should know their correct definitions and equivalents in their mother tongue to successfully achieve their communication goals and demonstrate a good command of English. By applying a range of useful exercises teachers can enable students to gain insight into the meanings of idioms and use them accurately in respective communication settings.

REFERENCE

1. Cowie A. P. Semantics. New York: Oxford University Press, 2009.
2. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография // *Избранные труды*, Москва, 1977.
3. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. Москва: МГУ, 1998.
4. <http://www.fluentu.com/english/educator/blog/teach-english-idioms/>
5. <http://www.talktocanada.com>

L. ՏԵՐ-ՍԱՐԳՍՅԱՆ - Գործարար անգլերենում դարձվածքների ուսուցման եղանակների շուրջ. – Գործարար անգլերենի բառապաշարը բնութագրվում է դարձվածքների առկայությամբ: Այս առումով, գործարար անգլերենն ուսումնասիրողների համար կարևոր է այս միավորների նշանակությունների և վերջիններիս կիրառման կանոնների իմացությունը: Սույն

հողվածում ներկայացվում են մի շարք վարժություններ, որոնք կարող են նպաստել դարձվածքների ուսուցմանը և գործարար անգլերենում դրանց օգտագործման հմտությունների զարգացմանը:

Բանալի բառեր. գործարար անգլերեն, գործարար անգլերենի դարձվածքներ, դարձվածքային միավորներ, դարձվածքների ուսուցմանը նպաստող վարժություններ

Л. ТЕР-САРГСЯН – О некоторых способах обучения идиомам в деловом английском. – Фразеологические единицы, или идиомы, являются неотъемлемой частью делового английского языка. В связи с этим, для студентов, изучающих деловой английский, важно знание как значений таких идиоматических единиц, так и особенностей их употребления. В статье предлагается ряд упражнений, способствующих обучению идиоматических выражений, а также развитию навыков их употребления в деловом английском.

Ключевые слова: деловой английский, идиомы делового английского, фразеологические единицы, упражнения для обучения идиомам

Сусанна АНГУРЯН
Армянский государственный
педагогический университет

КОРПУСНАЯ ЛИНГВИСТИКА В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКОВ

В статье говорится о возможности использования в практике преподавания языков лингвистических данных различных корпусов, что позволит максимально приблизить учебный процесс к реальной действительности и значительно повысить его эффективность. Использование корпусных технологий приобретает особую актуальность при обучении продуктивным видам речевой деятельности, а также позволяет лучше организовать самостоятельную творческую работу учащихся, привить им навыки работы с современными информационными ресурсами, научить использовать их в практической деятельности.

Ключевые слова: лингвистические корпусы, корпусные технологии, Википедия, работа с текстом, самостоятельная работа, иностранные языки, продуктивные виды речевой деятельности

Одним из самых доступных и эффективных способов использования телекоммуникативных средств при изучении иностранных языков является обращение к данным корпусной лингвистики. Они, к тому же, позволяют менять объем информации и подбирать типы заданий в расчете на каждого учащегося.

Термин *корпусная лингвистика* как наименование раздела языкознания, который занимается разработкой, фиксацией и использованием совокупности текстов (лингвистических корпусов), был создан и введен в употребление в середине XX века. Первым большим компьютерным корпусом считается Брауновский корпус (*Brown Corpus*, BC), созданный в 1960-е годы в Университете Брауна и содержащий 500 текстов (по 2 тыс. слов) на английском языке. Он постепенно расширялся, вскоре уже включал около 1 млн. текстов и послужил эталоном для создания корпусов на других языках. Очевидно, что созданные специалистами корпусы лингвистических данных не могли не привлечь к себе внимания методистов, то есть не рассматриваться с точки зрения полезности в процессе преподавания соответствующих иностранных языков. Методики преподавания языка с использованием корпуса отличаются обращением к реальным современным источникам и текстам, то есть к таким материалам, с которыми учащиеся сталкиваются (или будут сталкиваться) в повседневной жизни, в профессиональной сфере. Возможность быстрого получения с помощью корпусных данных сведений о правильности, вариативности или частотности

того или иного употребления позволяет значительно сэкономить время, максимально приблизить учебный процесс к реальной действительности.

Наличие в Интернет-пространстве большого количества текстов в электронной форме существенно облегчило задачу создания больших корпусов размером в сотни миллионов слов, но не ликвидировало множества уже определенных создателями проблем, таких как отбор текстов, снятие возникающих при этом проблем с авторскими правами, приведение всех текстов в единообразную форму, распределение корпусных данных по темам, стилям, грамматическим составляющим и т.д.

Общие, обширные, большие по объему лингвистические корпусы существуют (или разрабатываются) для многих языков (греческого, немецкого, чешского, финского, армянского, китайского, японского, болгарского и др. языков). Например, Национальный корпус русского языка на сегодняшний день является одним из самых больших и содержит более 300 млн. образцов текстовых словоупотреблений.

В настоящее время создаются более конкретные по цели использования, а потому ограниченные по объему корпусы, то есть современный лингвистический корпус – это совокупность текстов, собранных в соответствии с определёнными принципами (уровень владения языком и тип пользователя, стилистическая принадлежность, определенные лексико-грамматические характеристики слов и т.д.) и обеспеченных соответствующей поисковой системой. Таковы существующие в наше время лингвистические корпусы разного типа: двуязычные, тематические, стилистически ограниченные, жанровые, авторские, учебные и т.д.

Целесообразность создания таких дифференцированных текстовых корпусов объясняется исследователями многими причинами, среди которых наиболее важными являются следующие: достаточная для каждого пользователя обширность и убедительность фрагмента любого типа; необходимость представления вариантов реальных контекстов реализации конкретных лингвистических фактов; возможность быстро проанализировать представленные таким образом языковые факты (сравнить, количественно сопоставить и т.д.); возможность многократного использования однажды созданного корпуса для решения различных лингвистических задач.

Очевидно, что созданные специалистами корпусы лингвистических данных не могли не привлечь к себе внимания методистов, то есть не рассматриваться с точки зрения полезности в процессе преподавания соответствующих иностранных языков. Методики преподавания языка с использованием корпуса отличаются обращением к реальным современным источникам и текстам, то есть к таким материалам, с которыми учащиеся сталкиваются (или будут сталкиваться) в повседневной жизни, в профессиональной сфере. Возможность быстрого получения с помощью корпусных данных сведений о правильности, вариативности или частотности

того или иного употребления позволяет значительно сэкономить время, максимально приблизить учебный процесс к реальной действительности.

Методисты, занимающиеся изучением проблемы повышения эффективности изучения языка с применением корпусных технологий отмечают, что в этом случае происходит сдвиг акцента с дедуктивного подхода в преподавании к индуктивному, а это значит, что непосредственная опора на эмпирические данные кардинально меняет функции всех составляющих, в том числе и участников, учебного процесса:

- преподавателя, который становится координатором, куратором;
- студента, который учится анализировать встретившиеся употребления;
- учебной грамматики, которая теряет излишнюю абстрактность, схематизм, оторванность от современности /Leech, 2001: 227/.

Все эти положения полностью соответствуют современным дидактическим концепциям, теоретическим методическим разработкам, направленным на обоснование необходимости применения новых методов и приемов для повышения эффективности преподавания всех дисциплин, в частности иностранных языков.

Таким образом, в центре обучения языку с использованием данных определенного корпуса оказывается учащийся, который сам находит и выбирает примеры, сам их анализирует, сам делает на основании своего анализа выводы и т.д. Новая дидактическая парадигма затрагивает роль преподавателя в меньшей степени, чем учащегося. Преподаватель должен не столько руководить, сколько помогать учащемуся в изучении иностранного языка, направлять его, указывать на новые ресурсы, и корпус оказывается для этого идеальным и перспективным инструментом.

Наиболее популярным достижением корпусной лингвистики является создание в 2001 году сайта Wikipedia (основатель - Джимми Уэйлс) – свободной энциклопедии, которая представляет собрание текстов, характеризующих практически все предметы, явления, факты, события прошлого и настоящего, известных стран и малочисленных народов и т.д. Одним из основных принципов пополнения материалов сайта является тот, согласно которому любой желающий может не только добавить свою статью, но и обоснованно (со ссылками на авторитетные работы в данной области) исправить чужую. Сейчас, по данным Интернета, аудитория сайта Wikipedia составляет около 450 млн. посещений в месяц, хотя сам сайт не является коммерческим /www.vsozial.ru/.

Исследователи отмечают много достоинств этой свободной энциклопедии, однако главными из них являются три:

- она действительно общедоступна, поскольку из неё может черпать информацию любой желающий, у кого есть выход в Интернет;
- она универсальна, поскольку здесь есть практически всё и обо всём (здесь уже более 17 млн. статей);

- она многоязычна: перевод созданных на английском языке статей Википедии осуществляется на более, чем 250 языков, среди которых есть и армянский.

Материалы Википедии постоянно обновляются, поэтому она считается и одним из самых быстрых СМИ. По скорости обновления новостей Википедия обошла такие мировые сайты, как YouTube и MySpace.

Значение материалов этого сайта в познавательной деятельности человека трудно переоценить, но не менее (если не более) он важен и для правильной и продуктивной организации учебного времени. Ведь, по данным Интернета, “свободная энциклопедия” была создана как дополнительный, доступный, бесплатный, образовательный проект, предназначенный огромному количеству читателей: школьников и студентов, родителей и преподавателей, представителей разных народов и религий и т.д. В этой связи хочется отметить значение составляющих слово Wikipedia частей: Wiki - в переводе с гавайского языка означает «быстрый» и pedia - в переводе с древнегреческого означает «обучение». И если значение слова *энциклопедия* – «обучение в (полном) круге (наук)», то значение слова *википедия* можно определить как «быстрое обучение» /www.ru.wictionary.org/.

Такая работа особенно продуктивна при прохождении определенных лексических единиц. Материалы Corpus-a могут, например, использоваться таким образом. Из пройденного по учебной программе (учебнику) текста выделяются такие слова, которые представляются интересными с точки зрения их определения в Википедии /Сысоев, 2010/. Сильному студенту можно предложить найти в Википедии соответствующую статью и представить ее суть в аудитории так, чтобы было понятно и интересно всем студентам (в случае необходимости это может сделать и преподаватель). Затем этот уже знакомый в общих чертах текст раздается всей группе и тем же самым студентом (или преподавателем) прорабатывается более подробно – задаются вопросы по каждому предложению, объясняются незнакомые слова с переводом и т.д. Такая работа способствует выполнению следующих задач:

- отработка определенной лексико-грамматической конструкции;
- выявление родо-видовых отношений предметов и способов их языкового выражения;
- формирование у всех студентов интереса к работе в Интернете и удовлетворение их познавательных интересов.

Приведем конкретный пример. В учебнике встречается слово **каноз**. Оно, если даже понятно студентам, по сути, представляет большой познавательный интерес. Один из сильных студентов получает задание найти в Интернете и соответствующим образом представить другим студентам это слово. В Википедии статья о каноз, снабженная многочисленными фотографиями, выглядит следующим образом:

A **canoe** is a lightweight narrow boat, typically pointed at both ends and open on top, propelled by one or more seated or kneeling paddlers facing the direction of travel using a single-bladed paddle. In International Canoe Federation nomenclature used in some European countries such as the United Kingdom the term canoe refers to kayaks, while canoes are called *Canadian canoes*.

Canoes are used for racing, whitewater canoeing, touring and camping, free-style, and general recreation. The intended use of the canoe dictates its hull shape and length and construction material.

Constructed between 8200 and 7600 BC, and found in the Netherlands, the Pesse canoe may be the oldest known canoe. Excavations in Denmark reveal the use of dugouts and paddles during the Ertebølle period, (ca 5300 BC – 3950 BC).

Sailing canoes (see Canoe sailing) are propelled by means of a variety of sailing rigs. Common classes of modern sailing canoes include the 5 m² and the International 10 m² Sailing canoes. The latter is otherwise known as the International Canoe, and is one of the fastest and oldest competitively sailed boat classes in the western world. The log canoe of the Chesapeake Bay is in the modern sense not a canoe at all, though it evolved through the enlargement of dugout canoes.

Простая формулировка слова «каное» может выглядеть так: «A **canoe** is a small narrow boat, typically human-powered, which is normally open on top, but can be decked over (i.e. covered, similar to a kayak) and which was constructed somewhere between 8200 and 7600 BC». Она способствует не только пониманию слова «каное», но и пониманию слова «кайак».

Далее, другому (тоже сильному) студенту предлагается устно (синхронно) перевести данную формулировку на армянский язык. Затем студентам раздается печатный вариант этого текста и проводится работа по расширению представления об этом предмете: чтение текста, лексико-грамматические упражнения, т.е. объяснение и закрепление некоторых (2-3) лексико-грамматических единиц, таких как слова bow, stern, paddler и др., конструкции to be powered by, *can* be fitted with и т.д.

Возможен и другой вариант работы. Из пройденного текста преподаватель выбирает ряд употребительных слов, затем дает задание нескольким студентам найти в Corpus-е примеры употребления (по 4-5) каждого из этих слов и представить их остальным. Эти примеры могут быть проанализированы студентами группы (в аудитории или дома) по конкретному заданию (сравните формулировки, данные в Интернете и в каком-нибудь печатном словаре...; сформулируйте значение, в котором использовано данное слово в вашем тексте...; определите разницу в сочетательных возможностях...; составьте свои примеры...; используя новый лексико-грамматический материал, составьте небольшой текст (диалог)...; переведите на армянский язык... и т. д.) и таким образом при неоднократном повторении, усвоены.

В методике использование корпусных технологий приобретает особую актуальность при обучении продуктивным видам речевой деятельности, а именно – говорению и письму. Корпусные данные позволяют не только лучше организовать самостоятельную творческую работу учащихся, но и привить им навыки работы с современными информационными ресурсами, научить использовать их в практической деятельности, без чего, на наш взгляд, уже сегодня невозможно представить современного человека и педагога.

«Корпусные методики» также хорошо сочетаются с традиционными методами преподавания и, по свидетельству специалистов являются самыми перспективными, особенно при развитии навыков самостоятельной работы и самоконтроля, которым, как известно, придается особое значение в современных методических концепциях. К тому же, для Армении, где еще сравнительно мало учебных разработок, имеющих армянский перевод, особенно важно обращение через Интернет к первоисточникам, к оригинальным контекстуальным образцам современной английской речи без учебных переводов, которые чаще всего представляют стандартные варианты, а не контекстуальные, и без преподавателей, которые обычно за неимением времени и возможностей работают по учебнику в расчете на среднего студента и не учитывают индивидуальных способностей и потребностей каждого учащегося. Справедливости ради следует также отметить, что даже в странах, имеющих давние методические и переводческие традиции (Англия, Россия, Швеция, Франция и др.) обращение к данным различных лингвистических корпусов в настоящее время считается необходимостью.

ЛИТЕРАТУРА

1. Leech G., Rayson P., Wilson A. Word Frequencies in Written and Spoken English: based on the British National Corpus. London: Longman, 2001.
2. Сысоев П.В. Методика обучения иностранному языку с использованием новых информационно-коммуникационных Интернет-технологий. Ростов-на-Дону: Феникс, 2010.
3. www.vsozial.ru
4. www.ru.wictionary.org

Ս. ԱՆԳՈՒՐՅԱՆ – Կորպուսային լեզվաբանությունը լեզուների դասավանդման մեթոդիկայում. – Հոդվածում քննարկվում են տարբեր կորպուսներում տեղ գտած լեզվաբանական տվյալների օգտագործման հնարավորությունները լեզուների դասավանդման պրակտիկայում, որոնց շնորհիվ ուսումնական գործընթացը առավելագույնս մոտենում է իրականությանը՝ զգալիորեն բարձրացնելով ուսուցման արդյունավետությունը: Կորպուսային

տեխնոլոգիաների կիրառումը առանձնահատուկ նշանակություն է ստանում խոսքային գործունեության արտադրողական տեսակների ուսուցման առումով, քանի որ այն հնարավորություն է ընձեռում ավելի լավ կազմակերպել սովորողների ինքնուրույն ստեղծագործական աշխատանքը, սերմանել նրանց մեջ ժամանակակից տեղեկատվական ռեսուրսներով աշխատանքային հմտություններ, սովորեցնել կիրառել դրանք գործնականում:

Բանալի բառեր. Լեզվաբանական կորպուսներ, կորպուսային տեխնոլոգիաներ, Վիկիպեդիա, աշխատանք տեքստերի հետ, ինքնուրույն աշխատանք, օտար լեզուներ, խոսքային գործունեության արտադրողական տեսակներ

S. ANGURYAN – *Corpus Linguistics in the Methods of Teaching Languages.* – The paper discusses some methods of teaching languages based on Corpus Linguistics. The application of Corpus Linguistics or corpora (structured sets of electronically stored samples of ‘real world’ texts) to the language teaching practice aims at bringing the learning process as much to reality as possible, greatly enhancing its efficiency. Using the text-corpus methods/technology is of particular relevance in teaching productive skills (speaking and writing); it is a feasible tool to better organize students’ independent creative work, to instill in them the ability to work with modern information resources, to instruct how to apply the latter effectively in practice.

Key words: Corpus Linguistics, Corpus technology, Wikipedia, work with texts, independent work, foreign languages, productive skills

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Լիլիթ ԲԱՐԻԿՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարան

ԺԱՆ ԺՐՆԵԻ ԾԻՍԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆԻ ԾԱԾԿԱԳՐԵՐԸ

Սույն հոդվածի նպատակն է ներկայացնել 20-րդ դարի ֆրանսիացի դրամատուրգ Ժան Ժրնեի ծիսական թատրոնի մասին գեղագիտական տեսակետները, որոնք հիմնականում արտահայտված են «Նեգրերը» և «Շերտավարագույրները» պիեսներում: Ներկայացվում են Ժան Ժրնեի դրամաներին բնորոշ տարրերը և հիմնավորվում է, որ ներկայացման՝ որպես ծիսական հանդիսություն ներկայացնելը, ինչպես նաև կերպարների վերափոխումը սիմվոլների, իրականանում են լիրիկական լեզվի և հնագույն թատրոնի տարրերի միջոցով՝ դիմակ, թատերական վառ ընդգծված հագուստ և շպար, արտառոց ժեստեր, դերասանի ծիսական խաղ, որոնք Ժրնեի դրամատուրգիայի բաղադրիչներն են՝ մանրակրկիտ մշակված և ձևափոխված ժամանակակից ոճով:

Բանալի բառեր. Ժան Ժրնե, «Աղախինները», երևակայական սպանություն, անիրական աշխարհ, թատերական հագուստ, ծիսական խաղ, սիմվոլային կերպարներ

Ժան Ժրնեի երկրորդ շրջանի պիեսներում («Շերտավարագույրները», «Նեգրերը», «Պատշգամբը») առկա են թատերական ժեստի բազմաթիվ դրսևորումներ և դրանք հստակ կատարելու պարտադիր պահանջ դերասաններից, քանի որ, դրամատուրգի կարծիքով, դերասանները բեմի վրա պետք է կատարեն ոչ թե գործողություններ, այլ ժեստեր, չխաղան ներկայացում, այլ իրականացնեն ծես: Ժրնեն «Նամակներ Ռոժե Բլենին» էսսեում գրում է. «Ուրեմն անհրաժեշտ է դերասաններին և դերասանուհիներին [...] ստիպել դիմելու դժվար գործողությունների, անելու հիասքանչ ժեստեր, բայց սովորական կյանքի իրադարձություններին չվերաբերող, քանի որ մենք հակադրում ենք կյանքն ու բեմը, ուրեմն կանխազգում ենք, որ մահը բեմին հարակից է, և ցանկացած ազատություն թույլատրելի է» /Genet, 1968: 404/: Առհասարակ Ժրնեն խառնաշփոթ ու երկիմաստություն է սփռում իր պիեսներում, ինչը ցույց է տալիս, որ մենք գտնվում ենք մի աշխարհում, որն արմատապես տարբերվում է առօրյա աշխարհից:

Ժրնեի «Աղախինները» պիեսը սկսվում է անսովոր ժեստերի դրսևորմամբ, որոնք ներկայացնում են կերպարների փոխհարաբերությունները, պատկերում են նրանց երկընտրանքը, դժվարին ընտրու-

թյունը: Ժընեն ընդգծում է. «Դերասանուհիների ժեստերը պետք է լինեն համակարգված՝ յուրաքանչյուրը պատկերելով բեկվածի կամ կախվածի պես» /Genet, 2001: 9/: Երկու աղախինները՝ Սուլանժը և Քլերը, ծես-խաղի միջոցով ներկայացնում են իրենց Տիկնոջ երևակայական սպանությունը, ինչը միանգամայն բավարարում է նրանց խաղի սկզբնական փուլում: Վիճում են, մեղադրում են մեկմեկու, պատմում են դեպքեր Տիկնոջ և իրենց կյանքից, խառնում են իրականությունն ու պատրանքը, հնարավորն ու անհնարինը: Պիեսի վերջում ծիսական խաղը շուտ է գալիս սպասուհիների դեմ: Քլերը վերջ է տալիս իր կյանքին, խմում է Տիկնոջ համար նախատեսված թունավորված լորենու թեյը, դրանով կարծես թե սպանում է նաև իր Տիկնոջը:

«Աղախինները» պիեսում բոլորը խաղում են՝ իրական Տիկին ազնվական տիկնոջ դեր, Քլերը խաղում է իր Տիկնոջ դերը, իսկ Սուլանժը՝ իր քրոջ՝ Քլերի դերը:

Իրական Տիկինը, ամեն օր խաղալով մեծահոգի և բարի տիկնոջ իր դերը, անընդհատ նվաստացնում է աղախիններին, այդ է պատճառը, որ թվացյալ Տիկնոջ ժեստերը հատկապես պետք է ընդգծեն արհամարհական վերաբերմունքն աղախինների նկատմամբ: «Աղախինների գոյությունը ինձնով է պայմանավորված, միայն ինձնով: Իմ ճիշերով և ժեստերով» /Genet, 2001: 27/: Քլերը, որը մարմնավորում է Տիկնոջը, պարզում է ձեռքը. «Նրա ժեստը՝ պարզած ձեռքը, և տոնը կլինեն ծայրահեղ ողբերգական» /Genet, 2001: 15/: Քլերի խնդիրն է Սուլանժին հասցնել կատաղության այն աստիճանի, որ վերջինս ընդունակ լինի նույնիսկ խեղդամահ անելու իր տիրուհուն, մինչդեռ Սուլանժը, որը մարմնավորում է իր քրոջը՝ Քլերին, խաղում է իր ձեռքերի հետ՝ «զննելով ձեռնոց հազած իր ձեռքերը, նրանց տալով մեկ փնջի, մեկ էլ հովհարի ձև» /Genet, 2001: 16/: Ռետինե ձեռնոցները տհաճորեն հիշեցնում են խոհանոցը՝ աղախինների տիրույթը, ուր անցնում է նրանց կյանքի մեծ մասը, կեղտոտ սպասքաջուրը, վացարանի խողովակի գխտոցը: Ռետինե ձեռնոցներով արգելված է ներս մտնել ննջասենյակ, ինչն էլ զայրացրել է թվացյալ Տիկնոջը: Ձեռքերը փակել-բացելու շարժումները ընդգծում են Սուլանժի զգայական հոգեվիճակը, ցանկությունը՝ մեղմելու հուզմունքը և շեղվելու նողկալի իրականությունից:

Այսպիսով՝ աղախինները, փորձելով ազատվել իրենց ստորացուցիչ վիճակից, հորինում են մի խաղ-տեսիլք՝ տիկնոջ երևակայական սպանությունը, որը հետզհետե վերածվում է ծիսական խաղի՝ ծիսակարգի: Լինելով անսահման հավատարիմ՝ աղախիններն ամեն օր Տիկնոջ աչքերում տեսնում են իրենց չնչինությունը, բայց նրանց կատաղության է հասցնում ոչ թե Տիկնոջ խստությունն ու արհամարհական վերաբերմունքը, այլ կեղծ բարեսրտությունը: «Տիկինը բարի՛ է: Տիկինը գեղեցիկ է: Տիկինը քնքո՛ւշ է» /Genet, 2001: 90/, - սարկազմով ասում են աղախինները և ամեն անգամ չեն կարողանում վտանգավոր խաղն ավարտին հասցնել:

Կոշիկները փայլեցնելու գործողությունը՝ թավշյա կարմիր զգեստի զուգորդմամբ, կազմում են հաջորդ ժեստային բարդ սիմվոլը: Գործողությունը սկսվում է Սոլանժով, որը պազում է գորգի վրա, հետո ծնկի է գալիս և թքելով փայլեցնում է տիկնոջ լաքած կոշիկները: Ծնկի գալը հնազանդության, խոնարհության և նույնիսկ հիացմունքի նշան է: Թուքը, ընդհակառակը, արտահայտում է ասելություն, մերժում, ըմբոստացում: Այս կրկնակի ժեստը ցույց է տալիս հուզական զգացումների երկակիությունը, որը զգում է Սոլանժը Տիկնոջ հանդեպ: Քլերը, որը Տիկնոջ դերն է խաղում, մի ժեստ է անում, որն էլ ավելի է հարստացնում այս սիմվոլային կերպարը: Նա մեկնում է ոտքը Սոլանժին և հրամայում է զննել իրեն հենց նոր փայլեցրած կոշիկների մեջ: Սոլանժը ենթարկվում է, իսկ կեղծ տիկինը հիանում է իրենով դիմացի հայելու մեջ: «Ես Ձեզ խնդրել եմ, Քլե՛ր, խուսափե՛ք թքելուց: Թող այն ննջի ձեր մեջ, աղջիկս, թող այնտեղ անհետանա: Ա՛հ, ա՛հ: Դուք անտանելի եք, գեղեցկուհի՛ս: Կոացե՛ք և ձեզ զննեք կոշիկներին մեջ: (Նա պարզում է ոտքը, որը Սոլանժը զննում է:) Ձեզ թվում է՝ ինձ հաճե՛լի է զգալ, որ ոտքս պատած է ձեր թքի ծածկույթով» /Genet, 2001: 17/: Տիկինը կարծում է, որ աղախինը պետք է գոհանա իր տիկնոջ կոշիկի արտացոլանքով: Հերթական նվաստացում, ... և աղախինը ենթարկվում է Տիկնոջ նողկալի քմահաճույքին և հանդես է գալիս ամենաստորացված՝ «շատ խոնարհ» վիճակում, իսկ փայլեցրած կոշիկից երևացող Սոլանժի աղավաղված արտացոլանքն արտահայտում է այն ասելությունը, որ աղախինը զգում է տիկնոջ հանդեպ: Վերջապես փոխադարձ վիրավորանքներից հետո տեղի է ունենում մի ժեստ, որը լրացնում, ամբողջացնում է «Աղախինները» պիեսի տիրուհի-աղախին հարաբերությունների սիմվոլային կառույցը: Սոլանժն այս անգամ թքում է կարմիր թավշյա զգեստի վրա, որ հագել էր Քլերը, որպեսզի վերափոխվի իր Տիկնոջը. «Ձեր կուրծքը՝ ... փղոսկրյա՛: Ձեր ազդրերը՝... ոսկյա՛: Ձեր ոտքերը՝...սաթե՛: (Թքում է կարմիր զգեստի վրա:) Ատում եմ ձե՛զ» /Genet, 2001: 28/: Այս դեպքում թուքը միաժամանակ նշանակում է թե՛ արհամարհանքի և ըմբոստացման դրսևորում, թե՛ պատկերի աղավաղման միջոց: Այս ըմբոստացմամբ Սոլանժը վերադարձնում է թվացյալ տիրուհուն (իր քույր Քլերին) աղախնի իր խղճուկ ինքնությանը: Թեև ժեստերի միջոցով «հեքիաթի հյուսվածքով» սիմվոլային կերպարների կերտումը ցայտուն արտահայտված է «Աղախինները» պիեսում, այնուամենայնիվ այս դրամայի կերպարները ամբողջովին չեն վերածվել սիմվոլի, հարաբերականորեն պահպանել են իրենց ինքնությունը: Կերպարների անձնավորումը և փոխհարաբերությունները սահմանափակվում են դերասանների ժեստերով և կեցվածքով: Ժան Ժրնեի ուշ շրջանի պիեսներում՝ «Նեգրերը» և «Շերտավարագույրները», գերակայում են անսովոր ժեստերը, արտառոց թատերական կոստյումն ու վառ գրիմը՝ վերափոխելով այդ կերպարները սիմվոլների:

«Նեգրերը» պիեսում ինտրիգ չկա, ավելի շուտ կա մտահղացում, գաղափար: Այդ է պատճառը, որ ժան ժընեն «Նեգրերը» պիեսը որակել է որպես զավեշտախաղ (կլոունադա): Հայտնի դերասան և ռեժիսոր Ռեյմոն Ռուլոն 1954թ. առաջարկում է ժընենին գրել մի պիես, որում հիմնականում կխաղային գունամորթ դերասանները: Այս միտքը հետաքրքրում է հեղինակին: Ժընեն սկսում է աշխատել և պատկերում է իրականին ճիշտ հակառակ մի դատավարություն, որի ընթացքում սևամորթներն էին դատապարտում սպիտակամորթ ռասայի ներկայացուցիչներին, այսպիսով ներկայացնելով, թե մեր օրերում ինչ են նկատի ունենում, երբ ասում են նեգր: «Այո՛, - ասում եմ ինքս ինձ,- սևամորթները կխաղան, բայց նրանք կկազմակերպեն մի ներկայացում, որը պայթյուն կլինի հանդիսատեսի համար» /Genet, 2005: 142/:

«Նեգրերը» պիեսում ժընեն ստեղծել է իրականության բազմաթիվ մակարդակներ, որոնք պետք է ներկայացվեն բեմի վրա՝ շեշտելով ներկայացման ծիսական բնույթը: «Սևամորթ» բառը՝ որպես գոյական, մատնանշում է ռասա: Այս բառը գրեթե չի գործածվում «Նեգրերը» պիեսում, նույնիսկ երբ խոսքը վերաբերում է մարդու մաշկի գույնին, հակառակ դեպքում սևամորթ ասելով պիեսը կկորցնի իր մեղադրական իմաստը: Ըստ ժընենի՝ միայն սպիտակամորթ-նեգր եզրույթի սահմաններում պիեսի մեջ ներկայացվող հակամարտությունը կլինի հավասար պայմաններում: Նեգրը նեգրի վերածված սևամորթի արտացոլանքն է սպիտակամորթի աչքերում: Այսպիսով, ժընենի պատկերած նեգրը մտացածին արարած է, որն իրեն չի ղեկավարում, ընդունակ է ցանկացած գործողության: Նեգրերը հավաքվել են իրականացնելու ծես՝ սպիտակամորթ կնոջ սիմվոլիկ սպանությունը, որը նրանց համար համարժեք է Սպիտակամորթների քաղաքակրթության ոչնչացմանը, նաև ցույց տալու, թե ինչպես են Սպիտակամորթները պատկերացնում Սևամորթներին: «Այս երեկո մենք մտադիր ենք միայն զվարճացնել ձեզ: Դե՛, մենք Սպիտակամորթ մի կնոջ ենք սպանել: Նա այնտեղ է (ցույց է տալիս դիակառքը): Ողջ դատարանը սրբում է արցունքները խիստ ընդգծված թատերական ժեստով և ցավագին երկար հեծկտոց է արձակում, որին հաջորդում է Նեգրերի կատարելապես համակարգված շատ սուր ծիծաղը» /Genet, 2005: 27-28/: Նեգրերի կազմակերպված ծիծաղը հատուկ է արված՝ ընդգծելու, որ բոլորը՝ թե՛ նեգրերը, թե՛ դատարանը, թե՛ հանդիսատեսը կեղծ ներկայացման մասնակիցներ են (թատրոնը թատրոնում):

Ծեսի ընթացքում Նեգրերը վիճում են՝ սե՛ր, թե՞ ատելություն են զգում սպիտակամորթների հանդեպ: Նրանց համոզմամբ՝ ատելության պատճառը մաշկի տարբեր գույներն են: Ստրկությունը, որից տանջվում են նեգրերը, ամենևին էլ ֆիզիկական ազատության սահմանափակումը չէ, որին ենթարկվում էին անցյալ դարում, այլ մտավոր օտարումը, որը նրանց թույլ չի տալիս լինել այնպիսին, ինչպիսին կան: Ծիսակատա-

րության բեմադրիչը՝ Արշիբալդ, ամփոփում է ներկայացված ծեսի նշանակությունը. «Մենք այն ենք, ինչ-որ ցանկանում են, որ լինենք, ուստի կլինենք անհեթեթ մինչև վերջ: Կրկին դրե՛ք ձեր դիմակները, որպեսզի դուրս գաք և ուղեկցեք նրանց դժոխք» /Genet, 2005: 122/: Այսպիսով, նեգրերի նպատակն է ներկայացնել սպիտակամորթների պատկերացումները իրենց մասին, «զբաղեցնել» սպիտակամորթ հանդիսատեսին կշտամբանքի միջոցով և ապացուցել այդ անտարբեր կամ թշնամի սպիտակամորթներին, որ «[...] մենք էլ ենք մարդ, ինչպես մյուսները, այսինքն՝ մարդ, որն ունի ճաշակ, տաղանդ, նույնպիսի ձգտումներ» /Genet, 2005: 122/: Բայց, ի վերջո, ինչպիսի՞ն են Սևամորթները Սպիտակների ընկալմամբ: Անկասկած, նրանց ընկալում են որպես անասունների գլխաքանակ, որոնք պետք է աշխատեն, եկամուտ բերեն, բայց «մարդասեր հասարակության» համար հարկավոր է խիղճը հանգստացնող արդարացումներ գտնել: Ահա դրանք՝ նեգրերը, ստորադաս, փոքրոգի, ստախոս, ծույլ ու պարզամիտ են, անկարող են բարձրանալ մտավոր մակարդակով» /Genet, 2005: 143/:

«Նեգրերը» պիեսի սկզբում տեսնում ենք ժեստերի օրինակներ, որոնց իմաստն անհատի հոգեբանության ոչնչացումն է: Նեգրերը պարում են մենուետ իբր նեգրի սպանած (հանուն ընդհանուրի) սպիտակամորթ կնոջ դիակառքի շուրջը. նախ՝ ընդգծված հարգալից ժեստերով ողջունում են բեմի վերին հարթակում գտնվող պալատական հանդիսատեսին՝ ծաղրապատկերված Թագուհուն, Դատավորին, Միսիոներին, Կառավարչին, որոնց մարմնավորում են կրկին Սևամորթները, բայց սպիտակ դիմակներով, հետո խոնարհվում են իրական հանդիսատեսի առջև: Նրանց ժեստերը հեռու են առօրյա կյանքում կիրառվող ժեստերից, որոնք էլ պիեսին անմիջապես հաղորդում են անհեթեթ հանդիսավորություն: Դիակառքը, որտեղ չկա դագաղ, այս պիեսում ներկայացվում է որպես երկրպագության խորան: Ծեսի մասնակիցներն ազատվում են իրենց անհատականությունից, որպեսզի դառնան ծիսական խմբի ամբողջական և լիարժեք մասնակիցը, և իրենց ողջ հոգևոր ուժը կենտրոնացնեն ծեսի արդյունավետության վրա: Ոչինչ չպետք է խափանի ծիսական արարողակարգը: Երբ Վիլաժը պատմում է, թե ինչպես է գայթակղել և հետո սպանել սպիտակամորթ կնոջը, Նեժը նրան մեղադրում է, որ նա սպանվածի մասին խոսում է քնքշությամբ, նույնիսկ սիրահարվածի տոնով:

«Նեժ – Երբ դուք խոսում եք նրա մասին, Ձեր հաստ շրթունքների և Ձեր հիվանդ աչքերի միջով այնքան մեղմ և այնքան տառապալից տխրություն է անցնում, որ ես նկատում եմ Պարո՛ն, երբ մարդուն կարոտն է խեղդում: Հեռվից գալով՝ Ուբանգիից կամ Տանգանիկայից անսահման մի սեր այստեղ մահացավ, լիզե՛ք սպիտակ կրունկները: Դուք սիրահարված եք, նե՛գր: Երդվե՛ք, որ չեք մտածելու փոխել Ձեր գույնը,

ինչպես ուրիշները փոխում են ընտանիք, երկիր, անուն, դուք էլ կփոխեք Ձեր աստծուն, որպեսզի հասնեք նրան» /Genet, 2005: 57-58/:

Հանցագործությունը, որը կատարվել է քնքշանքով, կխափանի արարողակարգը, քանի որ նեգրերը խմբվել են դիակառքի շուրջը, որպեսզի փառաբանեն իրենց ատելությունը, և պահանջեն, որ ընդունեն իրենց մաշկի գույնը, որը վաղուց արհամարհվում էր Սպիտակամորթների կողմից և վկայակոչում են իրենց մարդախույս լինելը, դաժանությունը, գույնը, դեղին աչքը, ստրկական անցյալը, իրենց աֆրիկյան ժառանգականությանը: Նրանք հասկանում են, որ միայն ատելության միջոցով կարող են հասնել իրենց պահանջներին: Ահա թե ինչու է Արշիբալդ խորհուրդ տալիս Վիլաժին. «Հորինե՛ք ոչ թե սեր, այլ ատելություն, ուստի նաև պոեզիա, քանի որ սա միակ ոլորտն է, որ մեզ իրավունք է տրված գործելու: Նրանց զվարճացնելու համար [...] հնարամիտ եղեք և ընտրեք ատելություն առաջացնող պատճառներ» /Genet, 2005: 37-38/:

Ոչ մի անհատական զգացմունք, առօրյա գոյության նվազագույն իսկ սկնարկ չպետք է աղավաղի ձեսը:

Այսպիսով, կերպարները, զրկվելով իրենց անհատականությունից, կարող են վերափոխվել ուրիշ կերպարի կամ էլ վերածվել սիմվոլի: Այս ձևափոխությունը իրականացվում է բազմաթիվ տպավորիչ ժեստերի օգնությամբ: «Նեգրերը» պիեսում գործողությունները տեղի են ունենում անապատում և ջունգլիի կենտրոնում, ինչը պատկերվում է դատարանի անդամների ժեստերի, շարժումների և կենդանական աշխարհի ձայներով: Վալեն քայլելիս փոշի է հանում այսինքն՝ այդ փոշու տեսարանը ներկայացնելու համար, նա սկսում է հազալ և զգուշացնում է թագուհուն վտանգների մասին, որոնք դարանակալում են նրանց: Հետո բեմը լցվում է կուսական անտառի՝ սկզբում շատ թույլ, հետո ավելի ու ավելի ուժեղ ձայներով՝ հեռավոր ոռնոց, բուփ չարագուշակ լաց, քամու սուլոց և կոտրատվող ճյուղերի աղմուկ:

Ժան Ժընեն գտնում է, որ բեմը զարմանքի, թուլանքի և զմայլանքի վայր է: Եվ այս երևակայական տարածության մեջ անձրևում է, քամի է, գիշերն ու ցերեկը հերթափոխում են իրար, աճում են բույսեր՝ համաձայն դերասանների պատկերած տպավորիչ ժեստերի:

«Շերտավարագույրները» պիեսի տասնվեցերորդ արարում Սաիդի հանդիսավոր ժամանման ընթացքում Օմմուն, [...] կկոցելով աչքերը, նայում է հեռու, կարծես թե հետևում է մեկին, ով գալիս է հեռվից: Նա բացականչում է. «Բայց սա թզուկ է» /Genet, 2000: 259/:

Դրանով Օմմուն ընդգծում է, որ Սաիդը դեռևս հեռու է:

Հատկապես «Շերտավարագույրները» պիեսի բեմադրման փորձերի ընթացքում է, որ Ժընեն մանրամասնորեն մեկնաբանում է, թե ինչպես պետք է դերասանները ժեստերի միջոցով պատկերեն կերպարների վրդովմունքն ու տագնապը: 14-րդ արարում կերպարների մի մասը շտապում է դեպի բեմի աջ կողմ, մյուս մասը՝ ձախ կողմ, քանի որ

անձրևում է: Նրանք այնպիսի ժեստեր են անում, ինչպիսին որ կանեին քիվի տակ գտնվող մարդիկ՝ վախենալով, որ կթրջվեն: Դերասանների ժեստերը ոչ միայն բնության տարերքն են, պատկերում, այլև գիշերը՝ հստակ և տպավորիչ: Ժրնեի այս պիեսում նույնիսկ հողն ու բնությունն են կենդանանում դերասանների ժեստերի միջոցով: 13-րդ արարում լեյտենանտը շերտավարագույրի վրա նկարում է լեռնային տեղանք և մեկնաբանում է. «Մենք գտնվում ենք այստեղ՝ մեծ մայրու հետևում [...]»: Մայրը, որ մոլորվել և թափառում է խավարում, դիմում է գոյություն չունեցող ծառին. «Մի կո՛ղմ քաշվիր, թող անցնեն: [...] Քո շունչը կմաքրի իմ շնչուղիները, էվկալիպտը կլցվի իմ թոքերի մեջ, իմ շնչառությունը [...]» /Genet, 2000: 180/: Նրա բոլոր ժեստերը, ճշգրտում է Ժրնեն, պետք է տեսանելի դարձնեն անտեսանելի ծառը: Մայրը նույնիսկ ծամում է երևակայական ծառից պոկած երևակայական տերևը:

Այսպիսով, Ժրնեի թատրոնում վառ շպարը, արտառոց ժեստերը, ծիսական խաղը, զրկում են կերպարներին իրենց անհատականությունից՝ վերածելով սիմվոլների, իսկ թատերական գործողությունները՝ հանդիսավոր ծեսերի: Ժեստերը ընդարձակում են բեմական տարածքը, ուր ամեն ինչ հարաբերական է, նաև «կահավորում են» բեմը ծիսականության համար անհրաժեշտ երևակայական իրերով: Եվ վերջապես, թովիչ ժեստերի միջոցով բառերն օժտվում են հոգևոր, քնարական և կախարհական զորությամբ: Միահյուսելով խոսքի գեղեցկությունը երևակայական աշխարհի հետ՝ կրկնապատկում են զգայական տպավորությունները, որպեսզի հայտարարեն՝ դուք թովիչ ժեստերի երևակայական աշխարհում եք՝ թատրոնում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Genet J. Les Bonnes. Paris: Editions Gallimard, 2001.
2. Genet J. Les Nègres. Paris: Editions Gallimard, 2005.
3. Genet J. Les Paravents. Paris: Gallimard, 2000.
4. Genet J. Oeuvres complètes, t. 4: Lettres à Roger Blin. Paris: Gallimard, 1968.

Л. БАРИКЯН – *Коды ритуального театра Жана Жене.* – Соответствие художественных взглядов о ритуальном театре нашли отражение в основном в пьесах “Негры” и “Ширмы”. Ритуалы пьес Жана Жене, в основу которых легли элементы античного театра, тщательно разработанные и преобразованные в новом стиле, являются драматическими средствами трансформирования театрализованного представления в иллюзию, образов в символы, а также создания эстетического театрального мира. В то же время ритуалы отражают социальную,

психологическую, нравственную стороны персонажей, разрешают нравственно-философские вопросы и проблемы самопознания.

Ключевые слова: Жан Жене, «Служанки», воображаемое убийство, нереальный мир, театральный костюм, ритуальная игра, символические персонажи

L. BARIKYAN – *The Codes of Jean Genet's Ritual Theatre.* – The compliance of Genet's ritual theater with the aesthetic views is mainly expressed in the plays “The Blacks” and “The Screens”. The rituals of Jean Genet's plays, which include elements of ancient theater thoroughly designed and modified in a modern style, are dramatic means of transforming the performance into illusion, as well as the characters into symbols and creating an aesthetic theatrical world; at the same time they present the social, psychological and moral aspects of the characters, solve self-awareness and moral-philosophical problems.

Key words: Jean Genet, “Maids”, imaginary murder, unreal world, theatrical costume, ritual play, symbolic characters

**ԱՊՍԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆԱՑՎԱԾ
ԻՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԺԱՆ ԺԸՆԵԻ «ՇԵՐՏԱՎԱՐԱԳՈՒՅՐՆԵՐԸ»
ՊԻԵՍՈՒՄ**

Այս հոդվածում դիտարկվում է 20-րդ դարի ֆրանսիացի գրող Ժան Ժընեի դրամատուրգիայի առանձնահատկությունները: Դրանք են՝ ծիսական խաղի, պատմության և հնարանքի, պատրանքի և իրականության համադրումը, որոնք անբաժանելի ամբողջություն են կազմում «Շերտավարագույրները» պիեսում: Հիմնավորել ենք, որ «Պատշգամբը» և «Շերտավարագույրները» պիեսներում մերժվում են հեղափոխությունների միջոցով դրական բարեփոխումների հասնելու գաղափարը: Ըստ Ժան Ժընեի՝ հեղափոխությունը պետք է տեղի ունենա մարդկանց գիտակցության մեջ՝ լուսավորվելու և տգիտությունից ձերբազատվելու ճանապարհով: Այլաբանությունը հասցնելով ընդհանրացման բարձրագույն կետին՝ Ժընեի հետագա երկխոսությունը նվիրված է բարու և չարի փիլիսոփայական ճանաչողությանը:

Բանալի բառեր. Ռոժե Բլեն, միայնակ հերոս, ֆրանսիացի գաղութարարներ, արաբական մշակույթ, ինքնության որոնում, անհատական պայքար, պատմական իրադարձություններ, անխորտակելի չարիք, թատերական պատրանք

«Շերտավարագույրները» պիեսը Ժընեն սկսել է գրել 1956թ. սկզբին և, ինչպես միշտ, չգոհանալով իր ստեղծագործությունից, անընդհատ ուղղումներ է արել՝ հետաձգելով դրա հրատարակումը: Բայց միայն վերամշակումների պատճառով չէր պիեսի հրատարակումը հետաձգվում: Թեպետ Ժընեն պիեսը հրատարակելու վերաբերյալ պայմանագիր էր կնքել Մարկ Բարբեզայի հետ և 1956թ. հոկտեմբերի չորսին գրում է Օլգա Բարբեզային, որ գրեթե ավարտել է «արաբի մասին» իր պիեսը և կուղարկի այն իննից տասնհինգ օրվա ընթացքում, այնուամենայնիվ, դժգոհ լինելով վճարվող հոնորարներից, պիեսի ձեռագիրը, որը կրում էր «Մայրերը» վերնագիրը, առաջարկում է «Գալիմար» հրատարակչությանը /Dichy, Bellity, 1991: 23/: Մարկ Բարբեզան հասկանում է կեղծիքը և դադարեցնում է պիեսի հրատարակումը, իսկ Ժընեն նոր ուղղումներից հետո՝ 1961թ-ին, պիեսը հրատարակում է «Արբալետ» հրատարակչությունում: 1961-1966թթ. Ժընեն կրկին աշխատում է պիեսի վրա, որպեսզի համապատասխանեցնի այն բեմականացմանը, քանի որ «Շերտավարագույրները» պիեսն էլ ավելի դժվար էր բեմադրել, քան «Պատշգամբը», որը գրվել է նույն ժամանակաշրջանում: 1966թ. տարբերակի ուղղումները, անկասկած, կրում էին Ռոժե Բլենի ազդեցությունը և

վերաբերում էին բեմական կառույցին՝ առանց էական փոփոխությունների ենթարկելու պիեսի բովանդակությունը: «Եթե ես իմանայի, որ պիեսը կբեմադրեին,- գրում է Ժընեն Ռոժե Բլենին,- ես այն ավելի գեղեցիկ կգրեի»: Հեղինակը նաև հաստատում է, որ «Շերտավարագույրները» պիեսի բեմադրման հաջողությունը ամբողջովին բեմադրիչի վաստակն է: Պիեսը վերամշակվում է ևս երեք անգամ, և, ինչպես նշում է Մ. Կորվենը, «1961թ. առաջին հրատարակությունը, նույնիսկ վերամշակվելով երեք անգամ, մնում է հետագա հրատարակությունների միջուկը» /Corvin, 2000: 257/: Դրանք պայթում են բառերի և սիմվոլներ ստեղծող ծիսական ժեստերի առատությունից: Ինչպես «Պատշգամբը» պիեսը գրելիս, Ժընեն այս անգամ էլ տատանվում է մի քանի վերնագրերի՝ «Մայրերը», «Սաիդը», «Դեռևս շարժվում է» տարբերակների միջև՝ ի վերջո ընտրելով «Շերտավարագույրները» վերնագիրը: Ընդհանրապես զարմանալի չէ, որ Ժընեն ընտրել է այս վերնագիրը, քանի որ շերտավարագույրները յուրաքանչյուր արարի կարևոր դեկոր են: Միանգամայն պարզ է, որ այս վերնագիրը ամենից առաջ վերաբերում է պիեսի կառուցվածքին, այլ ոչ թե բովանդակությանը: Ըստ Ժընեի մտահղացման՝ այն ամենը, ինչ տեղի է ունենում բեմի վրա և բեմից դուրս, դերասանները պետք է նկարեն անադմուկ շարժվող շերտավարագույրների վրա կամ էլ ընդգծեն արդեն ուրվագծված նկարները, ինչը նախ թույլ կտա արագորեն ձևափոխել թատերական տարածքը և հետո ստեղծել իրականության և պատրանքի խառնաշփոթ:

««Շերտավարագույրները», որոնք արդեն կային «Պատշգամբը» պիեսում,- գրում է Մարի Ռեդոնեն,- պատկերում են աշխարհը: Աշխարհը ներկայացվում է այն բանով, ինչը սովորաբար թաքցնում է» /Redonnet, 2000: 195/: Ընդ որում՝ այս թաքստոցներն անհրաժեշտ են, քանի որ կան որոշակի բաներ, որոնք չեն կարող ուղիղ իմաստով ասվել: «Իմ բոլոր պիեսները՝ սկսած «Աղախիները»-ից մինչև «Շերտավարագույրները», որոշակի հորինվածք են, համենայն դեպս ես հակված եմ դրան հավատալուն: Այնուհանդերձ, դրանցում մի քիչ դիվանագիտություն կա, և այս իմաստով դրանք անուղղակիորեն քննարկում են քաղաքականությունը: Պիեսները քաղաքականապես չեզոք չեն: Հասարակության հետ երկխոսության մեջ մտնելը միգուցե միակ հնարավոր ուղին է արվեստի այն գործի համար, որը չի հավակնում ուսանելի լինել» /Genet, 1991: 285/:

«Շերտավարագույրները» պիեսում Ժան Ժընեն քննարկում է գաղութատիրության և ապստամբության թեմաները ընդհանրապես և մերժում է իրականության ռեալիստորեն ցուցադրումը բեմի վրա: Իրականության թատերականացումը (թատրոնը թատրոնում) և թատերական գործողությունը ծեսի վերածելու գաղափարը առկա է Ժընեի բոլոր պիեսներում, ինչը որոշում է նաև սյուժեի բովանդակությունը: «Շերտավարագույրները» պիեսում թատերական իրականության բազմաթիվ

օրինակներ կան, բայց ամենաակնհայտ օրինակը մահացածներն են, որոնք տեսնելու համար, թե ինչ է տեղի ունենում ներքևում ապրողների մոտ, նայում են վերև և կարողանում են խոսել միմյանց հետ մի հարկից մյուսը՝ քննարկելով ապրողների գործողությունները:

«Շերտավարագույրները» պիեսի հիմնական թեմաներից մեկը, որին արդեն ծանոթ ենք «Պատշգամբը» պիեսից, կապված է հեղափոխության ժրնեական գաղափարի հետ. այն է՝ բոլոր հեղափոխությունները «ներքին» պլանում ոչինչ չեն փոխում: Ըստ ժրնեի՝ հեղափոխությունը պետք է տեղի ունենա մարդկանց գիտակցության մեջ՝ մտավոր և հոգևոր արժեքների մակարդակում:

«Պատշգամբը» պիեսում հեղափոխականները նմանակում են իրական իշխանությանը, իսկ «Շերտավարագույրները» պիեսում հաղթանակած արաբները կրկնօրինակում են նախկին գաղութատերերին: Նրանք նմանակում են ոչ միայն եվրոպացիների վարքագիծը, այլև նրանց մտածելակերպը. «Մենք պայքարում էինք [...] հանուն փառքի և նոր կարգերի» /Genet, 2000: 270/: Ոչինչ չի փոխվել, կամ փոփոխությունները արտաքուստ են տեղի ունեցել՝ սահելով մի իմաստից մյուսը: Արաբները վերածվել են եվրոպացիների արտացոլանքների և ընդօրինակում են նրանց: Հագնում են համազգեստ, քայլում զինվորական երթով Մարսելյեզի երաժշտության ներքո, ենթարկվում են հրամանների: «Ոչ մի տարբերություն չկա նախկին և ներկա իշխող ուժերի միջև: Գաղութատիրական բռնատիրությանը հաջորդում են ազգային բռնակարգերը: Հեղափոխությունն այսքանով էլ սահմանափակվում է»:

«Շերտավարագույրները» պիեսում իրար բախվում են տարբեր մշակույթների ու տարբեր խավերի ներկայացուցիչներ, իսկ արծածվող թեմաները բազմաթիվ են, երկդիմի ու խճճված: Պիեսի գործողությունը տեղի է ունենում արաբական երկրում, որը գաղութացված է Ֆրանսիայի կամ այլ եվրոպական պետության կողմից, որտեղ ապստամբություն է բռնկվել: Բնիկները, բարոյական և տնտեսական շահագործման են ենթարկվում՝ աշխատելով եկվորների նարինջենիների և վարդենիների հսկայական պլանտացիաներում: Հարդով լցված խոզի կաշվից հսկայական ձեռնոցը՝ որպես վախի, բռնության և իշխանության խորհրդանիշ, մշտապես կախված է օդում՝ արաբ վարձու աշխատողների գլխավերևում՝ ենթարկելով նվաստացուցիչ հսկողության: Գաղութատերերը տարբերություն չեն տեսնում «գող արաբի և ոչ գող արաբի միջև» /Genet, 2000: 115/: Ըստ նրանց՝ «գողությունը հյուսիսային Աֆրիկայի հասարակության էության մեջ է, – ըստ այդմ էլ՝ որտեղ չկա բարոյականություն ամեն ինչ մեկ է» /Genet, 2000: 111/:

Գաղութաբնակները, որոնք, ըստ ժրնեի մտահղացման, խորհրդանշում են եվրոպացիներին ընդհանրապես, անհանգստացած են վտանգի զգացողությունից. «[...] օդում կոմունիզմի ոգին է թևածում» /Genet, 2000: 111/ և չգիտեն ինչ ռազմավարություն բանեցնեն, քանի որ խորհուրդ չի

տրվում կոպիտ լինել և արհամարհանքով վերաբերվել բնիկներին: «[...] եթե նրանք սովորեն պատասխանել, կարող են սովորել նաև մտածել» /Genet, 2000: 110/: Զարմացնում են երկու գաղութարարների անունները, և նույնքան էլ տարօրինակ 1840թ. կոստյումները, որոնցով նրանք զարդարված խամաճիկների են հիշեցնում: Նրանք զրուցում են խիստ ճշան ծայներով՝ չնայելով մեկը մյուսին, համարյա գոռում են՝ բորբոքված, ինչպես գեներալ Ֆրանկոն, երբ ելույթ էր ունենում իսպանական ռադիոյով: Պարոն Բլանկենզին փորին և հետույքին բրդով լցված բարձեր է կրում, քանի որ նրա տարիքի տղամարդը, որը փոր չունի, արաբների համար չի կարող հեղինակություն լինել:

«Շերտավարագույրները» պիեսի գլխավոր կերպարները՝ Մայրը, Սաիդը (նրա որդին) և Լեյլան՝ Սաիդի կինը, խորհրդանշում են արաբական աշխարհի տեղացի բնակիչներին: Սաիդը, լինելով ծայրաստիճան աղքատ, կարողանում է ամուսնանալ միայն Լեյլայի հետ «[...] հարևան գյուղի և ամբողջ շրջակայքի ամենատգեղ կնոջ հետ» /Genet, 2000: 18/ և մշտապես ենթարկվում է արաբ համագյուղացիների ծաղրուծանակին, ովքեր նրան արհամարհում են աղքատության և կնոջ տգեղության պատճառով: Սաիդը սկսում է գողություններ անել իր համագյուղացիներից՝ մյուս արաբ վարձու բանվորներից, որոնց հետ միասին աշխատում է սրբ Հարոլդի նարնջենիների պլանտացիայում և բանտարկվում է: Հարգանքի արժանանալու փոխարեն Սաիդը փորձարկումների մեջ է: Նա իր աղքատությանն ու կնոջ տգեղությանը ավելացնում է գողության խայտառակությունը, ընդ որում՝ գողությունը ամոթալի աղքատությունից ազատվելու միջոց չէ Սաիդի համար, այլ ներկայացնում է նրա մուտքը ծիսական աշխարհ, որը նրան կտանի ստորացման ամենախոր անդունդը, ընդհուպ մինչև «սրբություն»: Սաիդը՝ ամենաթշվառը արաբների միջից, միակն է, որ իսկապես ըմբոստանում է ամենքի և ամեն ինչի դեմ: Նրա պայքարը համամարդակային է, բայց և արտառոց՝ ընկղմվելով չարիքի մեջ, պայքարում է ընդդեմ համատարած չարիքի: Միայնակ հերոս, որի ըմբոստացումը ուղեկցվում է իր իսկ անկմամբ, անկում, ինչը կցնցի անգամ իրեն նվաստացնողներին, որը կկարողանա փոխել կյանքի իրադարձությունների ընթացքը և կթողնի որևէ նշանակալի հետք. այս է Սաիդի ընտրությունն ու կյանքի կարգախոսը, ինչն էլ փորձում է իրականացնել: Լեյլան՝ ամենատգեղ կինը, որի նմանը աշխարհը չի տեսել, ուղեկցում է իր ամուսնուն դեպի բացարձակ նվաստացում:

Պիեսի հենց սկզբից էլ տեսնում ենք արաբ հասարակության ներկայացուցիչների ստորակարգումը ներսից: Նմանակելով իրենց տերերին՝ արաբները արհամարհում են Սաիդին իրենցից ավելի աղքատ լինելու պատճառով, հետո վտարում են նրան և նրա ընտանիքը գյուղական համայնքից՝ քանդելով աղբանոցի հարևանությամբ գտնվող նրա խարխուլ տնակը: Այսպիսով, դատապարտելով իրենց հայրենակցին,

նրանք պաշտպանվում են հարաբերական արժանապատվությամբ, թեև, Սաիդը գողանում էր իրենցից, իրենք էլ գողանում էին իրենց տերերից: Ապստամբության սկզբնական պատճառը գաղութարարների կողմից բնիկների մարդկային ինքնության ու արժանապատվության բռնադատումն ու բացարձակ նվաստացումն էր, բայց ինչպես հաստատում են գաղութարարները, իրենց արժանապատվության գիտակցումը արաբներին դարձնում է ավելի խելացի: Նրանք դառնում են իրենց տերերի դատավորները, և նրանց հաջողվում է քողագերծել գաղութարարների իրավասությունների արհեստական գերազանցությունը:

Տասներորդ արարից սկսած՝ ապստամբությունն ավելի ու ավելի է բռնկվում, տարածվում և միահյուսվում է Օտրիների ընտանիքի ընթուստացման պատմությանը: Բանակը պիեսում հայտնվում է իններորդ արարում: Լեգեոներները՝ ծագումով օտարերկյա զինվորներ, բայց ֆրանսիական անուններով, պատրաստվում են պայքարել արաբ ապստամբների դեմ՝ կատարելով իրենց ընձեռված պատմական առաքելությունը: Բանակի վերջնական նպատակն է իր մասին ստեղծել վառ կերպար: Դրամատուրգը ծաղրանքով է նկարագրում պատերազմական գործողությունների աստիճանական ծավալումը, անգամ պատերազմական սարսափելի դրվագները ներկայացնում է այլաբանությունների բեկմամբ: Այսպիսով, ապստամբությունը իրական է և անիրական: Լեյտենանտն ասում է իր զինվորներներին. «Ռազմիկը հատկապես պետք է կարգապահ և գեղեցիկ լինի: Նա նրանց խորհուրդ է տալիս միշտ իրենց մոտ հայելի ունենալ և երբեք չդադարել «փայլել և շողալ» /Genet, 2000: 117/, նույնիսկ գիշերը: Եթե անգամ հայելի չկա, ուրեմն թող յուրաքանչյուր մարտիկ ծառայի որպես հայելի ցանկացած մյուսի համար: «[...] թող ձեր պատկերները, թող լինեն այնքան հիասքանչ, որ թշնամին չկարողանա դիմակայել» /Genet, 2000: 182/: Մ. Կորվենը նշում է, որ ժընեն 13-րդ և 14-րդ արարներում նախևառաջ բանակը ներկայացնում է բարոյալքված՝ ի դեմս սերժանտի, որը սպանում է մահմեդական մանկահասակ աղջիկներին, լեյտենանտին, որը քաջություն չունի հայտնելու իր կասկածները գեներալին, որն իր հերթին միայն սնապարծորեն ճառել գիտի. «Թող մեր հաղթանակները, մեր փառքը տարածվի ավելի ու ավելի հարավ» /Genet, 2000: 147/, իսկ հետո «զգեստավորում է» լեգեոներներին հորինված պատերազմական հագուստներով, զինված, այո՛, բայց նաև դիմահարդարված, որպեսզի խտացնի ժամանակը և խուսափի 1950-60 թվականների պատմական իրադարձությունների արտացոլանքներից:

Ռոժե Բլենին հասցեագրված նամակներից մեկում ժընեն գրում է. «Մի քանի մանրամասներով պետք կլինի հիշել Ալժիրը», իսկ մյուս նամակում «Մի՛ անհանգստացեք Ալժիրի առնչությամբ» /Genet, 1968: 406/, ինչը հաստատում է, որ, չնայած որոշակի դժվարություններին՝ ժընեն, պատկերելով Ալժիրի տնտեսական և քաղաքական աղետալի վիճակը,

միևնույն ժամանակ ընդհանրացնում է իր ասելիքն ու տեսակետները. աշխարհը չարիքի թագավորություն է, չարիքն ու մահը իշխում են ամենուրեք, իսկ թշվառությունն ու տգիտությունը նրանց անբաժանելի ուղեկիցներն են: Թեև ժընեն փորձում է խճճել պատմության հետքերը, այնուհանդերձ Ալժիրի պատերազմի դրվագները շատ շոշափելի ներկա են այս պիեսում՝ պլանտացիաների հրդեհում, ջրհորների թունավորում, փոխադարձ բռնության ու սպանության տեսարաններ: Սպանվում է սըր Հարոլդի դուստրը, նաև Կադիջան՝ ապստամբների կին առաջնորդը: Սաիդի մայրը, ասես պատահաբար, խեղդամահ է անում ֆրանսիացի զինվորին՝ Պիեռին: «Տատիկ, մայրիկ», - այսպես է դիմում Պիեռը Մորը, երբ վերջինս օգնում է իրեն փսխել՝ պահելով գլուխը: Այս սպանությունը պիեսի բազմաթիվ դաժան բռնության տեսարաններից ամենահակամարդկայինն է: Արաբական մշակույթում մայրը, որը սպանում է իր երեխային, չարիքի մարմնավորում է և արժանի է նողկանքի ու անեծքի: Թվում է, թե արաբների միջավայրից վտարված Օտրիների ընտանիքի ավագը՝ մայրերից ամենավեհը, չպետք է մասնակցեր օտարների դեմ արաբների պայքարին, բայց այս սպանությունը փաստում է, որ Ալժիրը վերջնականապես ելել է պայքարի: Հաջորդում են Գեներալի և Լեյտենանտի, իսկ պիեսի վերջում՝ Սաիդի սպանության տեսարանները, որոնք ավելի շուտ հատուկ են կինոարվեստին, քան թատրոնին: Գիշերվա խավարում հնչում են կրակոցի ձայներ և Գեներալն ընկնում է անձայն: Սաիդը փախուստի փորձ է անում և հայտնվում է հետնաբեմում: Արաբ ապստամբները կրակում են նրա ետևից: Լսվում է ընկնող մարմնի ձայն... Ֆրանսիական բանակի զինվորական շղթայի ամենաաչքի ընկնող օղակի՝ Գեներալի և ամենաաննշանի՝ Պիեռի սպանությունից հետո ենթադրվում է, որ արաբները հաղթանակ են տանում: Պիեսի վերջում հիմնական կերպարները գրեթե բոլորը մահանում են և հայտնվում բեմի ամենավերևում, որը, սկսած 14-րդ տեսարանի սկզբից, բաժանված է երեք հարկի: Մահացածները անցնում են անտառով, սա նույնն է, ինչ Դանտեի ճանապարհը դեպի դժոխք, և հետո, պատռելով սպիտակ թղթից շերտավարագույրները, որոնք այս հարկի միակ դեկորներն են, հայտնվում են «բացակայության՝ մթնշաղային անցումային տարածության մեջ: «Մահը նրանց համար ամբողջովին հաստատվելու ձև է, ինչպես կերպարներն իրենց արտացոլանքներում» /Dort, 1971: 184/: Կերպարները, այսպիսով, սարսափելի զարմացած են և շատ գոհ՝ հայտնվելով մահացածների հարկում, և ամեն անգամ վկա են դառնում նորեկների տարակուսանքին. «Լա՛վ, լա՛վ, այո՛, այո՛: Այսքան պատմություններ և ինչո՞ւ ոչ, պետք է լավ զվարճանալ» /Genet, 2000: 213/: Մահացածների հարկը ծիծաղի թագավորություն է, որտեղ Մայրը թագուհի է, քանի որ Սաիդը նրա արգանդից է ծնվել: Ծիծաղը ժընեի մոտ մաքրագործող, փրկարար չէ, ընդհակառակը, գրողը այն կապում է ողբերգության և մահվան հետ: Դեռևս վեցերորդ արարի մեկնաբանություններում ժընեն

գրում է. «Ես կարծում եմ, որ ողբերգությունը պետք է ներկայացվի հետևյալ կերպ՝ զարհուրելի ծիծաղ, որը խեղդում է հեկեկանքը, վերադարձնում սկզբնական ծիծաղին, այսինքն՝ մահվան գաղափարին» /Genet, 2000: 306/: Հատկապես «Շերտավարագույրները» պիեսում ծիծաղելի տեսարաններ շատ կան, բայց ժընեի այրող անկեղծությունը, բեմի վրա ասվածն ու ցուցադրվածը այնքան իրական են, որ ծիծաղ առաջացնելու փոխարեն ցնցում են բոլորին:

Մահացածները՝ ապստամբ տղամարդիկ և կանայք, գաղութաբնակները և լեգեոներները, գտնվելով վերին հարկում, նայում են կրկին վերև, որպեսզի տեսնեն, թե ինչ է կատարվում ներքևում՝ ապրողների աշխարհում, քննարկում են միմյանց և մյուս հարկի ողջ մնացած կերպարների հետ և չեն հասկանում՝ հատկապես ինչի համար էին կոչվում: Ի վերջո, «մահացածները հասկանում են և միևնույն ժամանակ հասկացնում են իրենց ժողովրդին (նաև հանդիսատեսին), որ այն, ինչի դեմ չզիտակցելով պայքարում էին, համատարած չարիքն էր, և որից երբեք մարդիկ չեն կարող ազատվել: «Օ՛, չարի՛ք, հիասքա՛նչ չարիք, դու որ մնում ես մեզ հետ, երբ մնացած ամեն բան գրողի ծոցն է կորչում, օ՛, հրաշալի՛ չարիք» /Genet, 2000: 154/:

Այսպիսով, «Շերտավարագույրները» պիեսում ժան ժընեի նպատակն է ներկայացնել Ալժիրի ապստամբության իրական պատկերը և, միևնույն ժամանակ, խճճելով պատմական իրադարձությունները, այն թատերականացնել, դարձնել անճանաչելի և հաստատել, որ աշխարհը պատող չարիքից պետք է ազատվել ոչ թե հեղափոխությունների, այլ լուսավորվելու և տգիտությունից ձերբազատվելու միջոցով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Corvin M. Préface et dossier des Paravents. Paris: Folio, 2000.
2. Dichy A. et Bellity L. La bataille des Paravents: Théâtre de l'Odéon 1966. Paris: IMEC, 1991.
3. Dort B. Genet ou le combat avec le theater: Théâtre réel (1967-1970). Paris: Seuil, 1971.
4. Genet J. OEuvres complètes, t. 6: L'Ennemi déclaré, textes et entretiens. Paris: Gallimard, 1991.
5. Genet J. OEuvres complètes, t. 4: Lettres à Roger Blin. Paris: Gallimard, 1968.
6. Genet J. Les Paravents. Paris: Editions Gallimard, 2000.
7. Redonnet M. Jean Genet, le poète travesti: portrait d'une oeuvre. Paris: Grasset, 2000.

Л. БАРИКЯН – Восстание и театрализованная реальность в пьесе Жана Жене «Ширмы». – Особенности драматургии Жана Жене, а именно, ритуальная игра, синтез реальности и вымысла, согласовывающиеся со стремлением Жене представить иллюзию в качестве реальности, составляют неделимое целое в пьесах «Балкон» и «Ширмы», написанных в один и тот же период. В них опровергается идея достижения реформ революциями. Согласно Жене, революция должна произойти в сознании людей через просвещение и избавление от невежественности. Дальнейший диалог драматурга посвящен философскому познанию добра и зла.

Ключевые слова: Роже Блен, одинокий герой, французские колонисты, арабская культура, в поисках идентичности, индивидуальная борьба, исторические события, нерушимое зло, театральная иллюзия

L. BARIKYAN – The Rebellion and the Theatrical Reality in the Play “Screens” by Jean Genet. – The characteristic features of Genet’s dramaturgy – ritual game, the combination of the real and the unreal, which corresponds to Genet’s pursuit of presenting illusion as reality, make an indivisible whole in the plays “The Balcony” and “The Screens”, written almost at the same time. These plays reject the idea of making reforms through revolutions. According to Genet the revolution must take place in people’s consciousness through enlightenment. The playwright’s further dialogue is devoted to the philosophical cognition of the good and the evil.

Key words: Roger Blin, lonely hero, French colonists, Arab culture, in search of identity, individual struggle, historical events, indestructible evil, theatrical illusion

Վերոնիկ ԽԱՉԱՏՈՒՐՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ՉԱՐԼՁ ԲՈՒԿՈՎՍԿՈՒ ԳՐԱԿԱՆ ՆՈՐԱՄՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
20-ՐԴ ԴԱՐԻ ԱՄԵՐԻԿՅԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ**

Ամերիկյան 20-րդ դարի արձակի աննախադեպ երևույթ էր Չարզ Բուկովսկին: Նա բացեց գրականության մուտքը սոցիալական մարզինալների առջև և ստեղծեց գրական հերոսի կերպարներ, որոնք երբևէ չէր ունեցել ամերիկյան գրականությունը: Բուկովսկին կրում էր բիթնիկական շարժման ազդեցությունը, միևնույն ժամանակ առանձնանում էր նրանցից իր ուրույն կենսափիլիսոփայությամբ, իրականությունը «լուսանկարելու» բացառիկությամբ: Նա համարվում է «անդերգրաունդյան» գրականության հիմնադիր:

Բանալի բառեր. սոցիալական մարզինալ, «անդերգրաունդյան» գրականություն, «լուսանկարչական իրականություն», սյուժետային առանցք, ակադեմիական պոեզիա, «կեղտոտ իրապետություն», իրականության գեղարվեստական ընկալում, բիթնիկական շարժում, անհատի հոգեկան դրամա:

... Գրականությունը խարդախություն է: Ես փաստերը խառնում եմ հորինվածքի հետ: Ինը տասնորդական փաստ, մեկ տասնորդական հորինվածք, որպեսզի ամեն ինչը դասավորեմ իրենց տեղերում...
... Կա՛մ ինձ ուրքի տակ կզցեն, կա՛մ կսկսեն բոլորը գրել, ինչպես ես:

2. Բուկովսկի

XX դարի առաջին կեսին և հատկապես 1930-ական թվականներին ամերիկյան գրականությունն ապրեց բուռն վերելք: Դա պայմանավորված էր երկրի սոցիալ-տնտեսական, նաև կենցաղում տեղի ունեցած արմատական փոփոխություններով: Արդյունաբերության արագ զարգացումը փոխում էր Միացյալ Նահանգների տեսքը, փոքրիկ քաղաքներն ու ավանները կարճ ժամանակամիջոցում վերածվում էին արդյունաբերական հզոր կենտրոնների, նվաճում գյուղատնտեսության համար նախատեսված տարածքները, փոխվում էին ամերիկյան գավառի ավանդական բարքերը, մարդկանց մտածողությունը:

Պետք է նշել, որ 1920-ականների վերջից մինչև 1930-ականների կեսերը տևած ամերիկյան տնտեսական մեծ ճգնաժամն իր անջնջելի բացասական հետքերը թողեց նաև ստեղծագործող արվեստագետների վրա, ովքեր իրենց գեղարվեստական պատկերացումներում 30-ականների ճգնաժամը հաճախ ներկայացրել են որպես ամերիկացիներին բաժին ընկած դժբախտությունների սկիզբ, որին փոխարինեց և լրացրեց երկրորդ աշխարհամարտը: Սրանք երկու էապես տարբեր աղետներ էին,

որոնք իրենց խոր հետքը թողեցին Միացյալ Նահանգների հետագա զարգացման վրա: Այդ տարիները ամերիկյան գրականության համար համարվեցին նահանջի տարիներ:

1950-ական թվականների Ամերիկայում ձևավորված սոցիալ-տնտեսական, անկում ապրող քաղաքական ու բարոյահոգեբանական իրավիճակը երկրի մտավորական խավին զցել էին հոռետեսության գիրկը: Սակայն Միացյալ Նահանգներում քիչ չէին նաև այնպիսի արվեստագետները, ովքեր գտնում էին, որ պետք չէ ողբերգականացնել ստեղծված իրավիճակը. ամերիկացիների և նրանց առաջամարտիկների՝ գրողների մեջ եղել ու պահպանվում է ոչ միայն աշխարհը վերափոխելու ձգտումը, այլև մարդու հանդեպ հավատը, ինչը թույլ է տալիս տեսնելու, որ նրանք լրջորեն չեն կարող մտածել այն մասին, թե իբր աշխարհը դատապարտված է, կանգնած կործանման եզրին:

1960-ականների սկզբներին ամերիկյան հասարակական կյանքում տեղի ունեցան փոփոխություններ: Հետպատերազմական տարիների թմբիրից արթնացած ամերիկացիները բողոքի հզոր ալիք բարձրացրին ընդդեմ ամերիկա-վիետնամական պատերազմի, աննախադեպ թափ ստացավ տասնամյակներ ի վեր երկրում ձևավորված քաղքենիական մտածողության ու բարոյական կարծրացած նորմերի դեմ երիտասարդության պայքարը, տարբեր շերտերի՝ սեփական իրավունքների համար երկիրն ալեկոծող պայքարը, խթանվեց նաև սևամորթների շարժումն ընդդեմ ռասսայական խտրականության: Առավել ակտիվացան դեռ 1950-ականներից պայքարի մեջ մտած կանանց «նեոֆեմինիստական» կազմակերպությունները: Եվ, բնական է, որ հանրային-քաղաքական կյանքի ակտիվությունը չէր կարող չխթանել նաև արվեստն ու գրականությունը:

1950-ականներից սկսած Ամերիկյան թեատրալիզմը պատմական, հասարակական-քաղաքական մի դարաշրջան, որը միաժամանակ նշանավորվեց որպես երկրի գրականության պատմության զարգացման նոր փուլ, ուր պետք է արտացոլվեին այն բոլոր հույսերն ու հույզերը, որով ապրում էր ժամանակակից ամերիկացին:

Այդ ժամանակաշրջանում, իսկ ավելի ստույգ՝ 1956-ից, գրական ասպարեզ իջավ նաև ամերիկացի բանաստեղծ ու արձակագիր Չարլզ Բուկովսկին: Նա 20-րդ դարի ամերիկյան արձակի աննախադեպ երևույթներից էր, ով կոտրեց գրականություն ստեղծելու արդեն վաղուց քարացած կարծրատիպերը և նոր տեսանկյունից ներկայացրեց իրականությունն ու կյանքը: Նրա գրիչը կերպավորեց սոցիալական մարգինալի այնպիսի կերպարներ՝ թափառաշրջիկ-մուրացկան, նվաստացած հարբեցող, գիշերային բարերի պարուհի և այլն, որոնք թեև մինչ այդ էլ շատ գրողների կողմից դիտարկվել էին ընդհանուր առմամբ, սակայն երբևէ չէին դարձել գրական հերոսներ, հիմնական ֆիգուրներ, որոնց շուրջ հեղինակը կկառուցեր իր վեպի կամ պատմվածքի սյուժետային

առանցքը: Ահա ինչու նրա ստեղծած գրականությունն ընդունված էր անվանել «անդերգրաունդյան» կամ «մարգինալ»: Նրա նպատակն էր փոխել իրականության գեղարվեստական ընկալումների տեսանկյունները: Չ. Բուկովսկին հայտնի էր իբրև բիթնիկական շարժման համակիր, նրան հոգեհարազատ էր թափառական կենսակերպը, ազատ կյանքը՝ կարգ ու կանոնից, օրենքներից դուրս: Նրա ընկալմամբ իրականությունից դուրս այլ իրականություն չկա և լինել չի կարող: Այստեղ էլ թաքնված է նրա գրականության հմայքը, որը գրողին դարձնում է իրականության յուրօրինակ «լուսանկարիչ», իսկ նրա ստեղծագործությունը՝ «լուսանկարչական իրականություն», որտեղ կյանքը չէր գունազարդվում, եղելությունը չէր ձևախեղվում գրական ոճավորման հնարների ներքո, այլ ընթերցողին էր ներկայանում իր ողջ «մերկությամբ»՝ զավեշտով ու ողբերգականությամբ, իսկ մարդը երևում էր իր անատոմիականությամբ ու բնագույների դրսևորումներով: Այս և նման չափանիշներով գրական ասպարեզ մտած Բուկովսկին, բնականաբար, ցանկալի «հյուր» լինել չէր կարող հասարակության՝ իրենց քաղաքակիրթ համարող շրջանակների համար: Գրողը դա քաջ գիտակցում էր, սակայն իր առաքելությունը գրական անդաստանում պատկերացնելով՝ նա, միևնույն է, չէր պատրաստվում նահանջել՝ հաճախ թիրախ դառնալով ժամանակակից գրական ճաշակ թելադրող ասպարեզի հայտնի դեմքերի կամ հասարակության քաղքենի խավերի կողմից: Իբրև գլխավոր հերոս՝ Բուկովսկու վեպերում հաճախ կարելի է հանդիպել միևնույն կերպարին՝ Չինասկուն, ով նույն ինքը՝ Չ. Բուկովսկին էր: Նրա վեպերում և պատմվածքներում ինքնակենսագրական փաստեր էին, իսկ հերոսը՝ հիմնականում ինքը, կարծես հատուկ նրա համար, որ ընթերցողի կողմից բացասական թիրախավորման դեպքում կերպարի հավաստի լինելը կասկածի տակ չդրվի, և որ ամեն ինչ «լուսանկարված» լինի անձամբ իր՝ գրողի «իրականությունից»:

Չ. Բուկովսկու թե՛ պատմվածքները, թե՛ վեպերը աչքի չեն ընկնում ավելորդ հուզականությամբ, սակայն նրանցում ակնհայտ է հետնախորշերում մարող կյանքի, կործանվող մարդու, դեպի հատակը գլորվող անհատի հոգեկան դրաման իր ողջ սրությամբ: Բուկովսկին ցանկանում էր հետնախորշերից դուրս բերել այդ մարդկանց, նրանց խնդիրները, քննարկել դրանք գրականության համատեքստում: «Ես ունեմ ահռելի ծրագիր, որը, հավանաբար, ավելի շուտ կձախողվի,- ասում էր Բուկովսկին:-Ես արդեն վաղուց եմ որոշել ապրել մինչև 80-ամյա տարիքս կամ դրան մոտ ու մահանալ 2000 թվականին: ...Բայց իմ ահռելի ծրագիրն է՝ կերակրել նրանց իմ գրվածքներով ևս քսանհինգ տարի: Նրանց մոտ կսկսվի այնպիսի սրտխառնուք, որ նրանք ուրախությունից կոռնան, երբ ես մահանամ: Իսկ հետո ինձ կտանեն ձեռքերի վրա» /Bukowski Ch., 1971, p. 36/:

Այսուամենայնիվ, համոզված լինելով, որ մարդը լույսն «տաքուլա ռասա» չէ, որ նա ինքն է գրում իր ճակատագիր-թղթի վրա իրականության այն արտացոլումը, որում տեսնում է իրեն, Բուկոֆսկին կարծում էր, որ գրված «թղթեր» կան, որոնց պիտանիության հարցը կասկածի տակ դնելու կարիք անգամ չկա, որովհետև դրանց ոչ ոք ուշադրության չի արժանացնում: Դրանք հավաքվում ու դառնում են թափոն, անպետք թղթերի կույտեր՝ այդպես էլ մնալով չընթերցված, չհասկացված:

Իր վերջին վեպը գրողն այդպես էլ վերնագրում է՝ «Թղթի թափոն», որի ստեղծագործական շարժառիթների մասին խոսելիս ասա թե ինչ է գրում. «Այժմ ես փորձում եմ նոր գործ գրել: Ես այն կանվանեմ «Թղթի թափոն», կարող եմ անմիջապես ասել՝ ես իմ կյանքում դրանից առավել կեղտոտ ու մռայլ ոչինչ չեմ գրել: Մասնավոր խուզարկու Նիքի Բալեյնի մասին: Այս անգամ արդեն հերոսը ես չեմ: Հրատարակիչները նյարդայնանում են, քանի որ գիրքը շատ թունդ է գրված: Իմ կարծիքով՝ նրանք այնտեղ ինձ շատ են հավանել, այնպես որ ես նրանց այդ իմ «մակուլատուրայով» մի քիչ խուտուտ կտամ: Կա՛մ ինձ ոտքի տակ կզցեն, կա՛մ կսկսեն բոլորը գրել, ինչպես ես» /Howard Douglas, 1975, p. 17/:

Այս վեպին նախորդում էր գրողի հարուստ արձակը, որը բաղկացած էր մի շարք վեպերից և պատմվածքներից, որոնցից յուրաքանչյուրում բազմաթիվ էին պատմությունները, իրականության տեսարաններն ու կերպարները, որոնք միավորում էր հեղինակը ու դարձնում վեպ, իսկ երբեմն էլ՝ բաժանում ու դարձնում պատմվածաշար: Այս վեպը լույս տեսավ գրողի մահից հետո: Քննադատների գերակշիռ մասի համոզմամբ՝ այն ցույց էր տալիս, որ այդ ժամանակ արդեն սպառվել էին Բուկոֆսկու ինքնակենսագրական բոլոր պատմությունները: Սա այնքան էլ ճիշտ մեկնաբանություն չէր, քանի որ վեպում ներկայացված մի շարք պատմություններ ինքնակենսագրական էին, որոնց հեղինակն անդրադարձել էր իր նախկին երկերում, իսկ այս վեպում դրանք ներկայացնում է փոքր-ինչ ձևափոխված: «Ինձ թվում է հորինվածքով կամ ստեղծագործական գործունեությամբ ես առավել լավն եմ դարձնում իմ կյանքը,- ասում է Բուկոֆսկին քննադատ Մ. Շենետյեին,- ...ընդհանուր առմամբ այն ամենը, ինչը ես գրում եմ, մեծ մասամբ փաստեր են, բայց դրանք նաև չափազանցված են հորինվածքով, այս ու այն կողմ տարբեր ոլորաշեղումներով, որպեսզի մեկը մյուսից զանազանվի: Միգուցե դա ինչ-որ իմաստով խաբեություն է, բայց կարելի է անվանել նաև գեղարվեստական գրականություն: Գրականությունը խարդախություն է: Ես փաստերը խառնում եմ հորինվածքի հետ: Ինը տասնորդական փաստ, մեկ տասնորդական հորինվածքներ, որպեսզի ամեն ինչը դասավորեմ իրենց տեղերում...» /p. 25/:

Ասվածը չէր նշանակում, որ գրողը հրաժարվում էր իր ստեղծագործական սկզբունքներից կամ ոճից՝ «լուսանկաչական իրա-

տեսությունից»: Նրա երկերում հորինվածքը ոչ թե իրականության նենգափոխումն էր, այլ դրանց՝ որոշ դեպքերում «գունազարդումը», գրականությանը բնորոշ պատշաճ տեսքի հաղորդումը, իսկ դրա հիմքում միևնույն ճշմարտությունն է: «Քաղաքի առաջին գեղեցկուհին» պատմվածքների ժողովածուում ընդգրկված են թվով 30 պատմվածքներ, 4-ով պակաս, քան նախորդ՝ «սովորական» ժողովածուում, չնայած այս երկրորդը ծավալով ավելի մեծ է նախորդից: Դա պայմանավորված է այստեղ ընդգրկված պատմվածքների ծավալներով:

Իմի բերելով Բուկովսկու գրական ժառանգությունը՝ ֆրանսիացի լրագրող ու քննադատ Ռ. Բլանդենը գրում է. «Խմիչքն ու փոստատունը բերեցին նրան, որ Բուկովսկին գրեց արձակ և չափածո առավել քան քսան դառը, ցինիկ, անպարկեշտ ու մասամբ շատ զգացմունքային գրքեր: Նա գրում է նրանց մասին, ում առավել լավ է ճանաչում՝ սեզոնային բանվորների, թափառաշրջիկների, հարբեցողների, մարմնավաճառների, միամիտների ու քցողների՝ ծախսված մարդկանց, ծախսված կյանքերի, գինարբույքների ու հարբած ծեծկռտույքների մասին» /p. 89/:

Անդրադառնալով Բուկովսկու «Սովորական խելագարության պատմություն» և «Քաղաքի առաջին գեղեցկուհին» պատմվածքների ժողովածուներին՝ Ռ. Հայմփերթը գրում է. «Այս մռայլ ու տարօրինակ պատմություններն առաջ էին անցնում և իրենցով մթագնեցնում «կեղտոտ իրատեսության» ալիքը: Բուկովսկին գրում էր դեղնած բարերում ու գարշահոտով լցված ձիարշավարաններում հուսահատության ու անվերադարձ թառամած երագանքների մասին: Բայց, դրանից զատ, նա սկսեց գրել համակրանք շահող ճշտությամբ ու լիրիզմին սահմանակցող քնքշությամբ» /p. 91/:

Այն գրականագետների շարքում, որոնք իրենց կարծիքն են հայտնում Բուկովսկու գրական ժառանգության վերաբերյալ, առավել համարձակ ու համընդգրկուն է ամերիկացի Ջոն Ուիլյամ Քորինգթոնի տեսակետը. «Մեր դարի վերջում քննադատները հիմնավոր ձևով կարող են հայտարարել, որ Չարլզ Բուկովսկու աշխատանքները ջրբաժան դարձան XX դարի ամերիկյան պոեզիայում՝ փառանքյան-էլիտյան-օդենովյան ժամանակաշրջանի ու նոր ժամանակի միջև, երբ ուժ ձեռք բերեց մարդկային կենդանի ձայնը: Բուկովսկին փառանքյան-էլիտյան-օդենովյան ձևական, հաճախ փքուն առոգանությունը փոխարինեց մի լեզվով, որ զուրկ էր ոճաբանությունից, գրական փաստարկներից ու նրբագեղությունից, որոնք գրավել էին մեր ակադեմիական պոեզիան... Այն, ինչ Ռեմբոն արեց ֆրանսերենի համար, նույնն արեց Բուկովսկին անգլերենի համար» /p. 134/:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Bukowski Ch., Answers 10 Easy Questions, F.A.Nettelbeck, Throb Two, Summer – Fall, 1971.
2. Hovard Douglas, Interview: Charles Bukowski, Grapevine (Fayetteville, Arkansas), Vol 6, No 19, January 29, 1975.

В. ХАЧАТУРЯН – *Новаторский подход Чарльза Буковского в американской литературе XX века.* – Беспрецедентным явлением в американской прозе XX века был Чарльз Буковский. Он сделал литературу доступной социальным маргиналам и создал образы литературных героев, которых ранее не существовало в американской литературе. Будучи последователем битнического движения, Буковский в то же время выделялся своеобразной бытовой философией, исключительной способностью отображать реальность с фотографической точностью. Он считается основателем литературы «андерграунда».

Ключевые слова: социальный маргинал, литература «андерграунда», «фотографическая реальность», сюжетная линия, академическая поэзия, «грязный реализм», художественное восприятие реальности, битническое движение, душевная драма личности

V. KHACHATURYAN – *Novel Approaches of Ch. Bukowski in the 20th Century American Literature.* – Ch. Bukowski was a prominent figure in the history of the 20th century American literature. He viewed life and reality from a new angle and sought to change the artistic perception of the reality. His central characters were social marginal. Ch. Bukowski had his own philosophy of life and depicted reality with photographic accuracy. He is considered to be the founder of “underground” literature.

Key words: social marginal, “underground” literature, “photographic reality”, story line, academic poetry, “dirty realism”, artistic perception of reality, beat movement, psychological drama of a human

Արմինե ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ՈՒՆԱՄՈՒՆՈՅԻ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ԱՐՁԱԿԻ ՈՐՈՇ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ**

Հոդվածի նպատակն է քննության առնել «98-ի սերնդի» ակնանվոր ներկայացուցիչ, փիլիսոփա, գրող, Միգել դե Ունամունոյի որոշ արձակ գործերին բնորոշ առանձնահատկությունները, դրանցում արծարծված հիմնահարցերը, թեմաները, առկա բախումները և հանգուցալուծումները: Առանձնակի ուշադրություն է դարձվում անհատ-հասարակություն-ընտանիք փոխհարաբերակցության խնդիրների վերաբերյալ Ունամունոյի դիրքորոշմանը:

Բանալի բառեր. *Միգել դե Ունամունո, «98-ի սերունդ», XX դարի իսպանական արձակ, իրատական նովել, պատմվածք, փիլիսոփայական գրականություն*

Միգել դե Ունամունոն իսպանական մշակույթի պատմության խոշորագույն ներկայացուցիչներից է. նրա անվան շուրջն այնքան շատ լեզենդներ են հյուսված, որ դժվար է տարանջատել իրական Ունամունոյին: Գրականության մեջ լինելով պարադոքսների սիրահար՝ ինքն էլ իրենից մի կենդանի պարադոքս էր ներկայացնում: Նրա անցած ուղին ճգնաժամերի ու հանկարծակի փայլատակումների մի ամբողջ շղթա է: Ունամունո գրողի վարպետությունը, թերևս, առավել ցայտուն երևում է նրա գրական գործերում, որոնք զերծ են ամեն տեսակի ճոռոմաբանություններից, կենցաղագրություններից, բնանկարների նկարագրություններից, որոնք քիչ էր մնում դառնային XIX դարի վերջի իսպանական արձակի բնորոշ գծերը: Գրողն ավելի շատ նախապատվություն տալիս է զգացմունքայնությանը և սուբյեկտիվիզմին, ինչպես նաև լեզվի և գիտակցության անքակտելի կապին, քանզի լեզուն ազգային գիտակցության արտահայտման կարևորագույն միջոցներից մեկն է. նոր բառերը մտքերին նոր երանգներ են հաղորդում:

Ունամունոն իր ստեղծագործություններում հատկապես կիրառում է կենդանի, խոսակցական լեզուն, և դրանով իսկ գրական լեզուն մոտեցնում ժողովրդախոսակցականին: Հարկ է նշել, որ, այնուամենայնիվ, Ունամունոյի մոտ առաջնայինը գաղափարն է. նա համարում է, որ գրողը պիտի գործ ունենա իրականության հետ, բայց էականը ոչ թե նյութական, կենցաղային իրականությունն է, որը սոսկ ֆոն է, այլ «ներքին» իրականությունը: Այդ պատճառով էլ ռեալիզմը իր ամենաբարձր իմաստով իրավիճակի, շրջապատի ճշգրիտ պատկերման մեջ չէ, այլ յուրաքանչյուր մարդկային «ես»-ի, ներքին կյանքի բացահայտման մեջ է: Այսինքն՝ գրողի խնդիրն է պատկերել մարդկային հոգին իր ողջ

խորությամբ: Ունամունոն ցանկանում է, որ իր հերոսներին ռեալ համարենք իրենց հոգեկան կերտվածքով: Նրա հերոսները մեծամասամբ զուրկ են նյութական հիմքից, մշտապես ձգտում են ինքնահաստատվել, և նրանցից յուրաքանչյուրը յուրովի է «հոգեվարք» ապրում:

Այսպես, «Խրատական երեք նովել և մեկ նախաբան» (1920) շարքի «Մարքիզ դե Լումբրիա» ստեղծագործության մեջ հեղինակը ուրվագծում է Իսպանիայի երգիծական պատկերը: Մարքիզ դե Լումբրիան, նույն ինքը՝ դոն Ռոդրիգո Սուարես դե Տեխադան, ճգնավորի պես է ապրում իր դամբարան հիշեցնող տոհմական տանը՝ մշտապես վախենալով արևից, թարմ օդից և գեղջկական հիվանդությունների վարակի աղբյուր հանդիսացող ճանճերից: Նրա ողջ կյանքը խստագույնս ենթարկված է ավանդույթներին, որոնց բաղկացուցիչ մասն է կազմում ամեն երեկո նույն ժամին ընտանիքի մտերիմ խորհրդականի հետ թղթախաղ խաղալը: Նրա երկու աղջիկների՝ Կարոլինայի և Լուիզայի համար այդ հեղձուցիչ աշխարհից դուրս գալու ելքը, թերևս, ամուսնանալն է: Եվ ահա նրանց միջև պայքար է սկսվում միակ արժանի հավակնորդի՝ Տրիստանի համար: Վերջին հաշվով հաղթանակում է ուժեղագույնը՝ Կարոլինան, ով նաև ընտանեկան ավանդույթների կրողն է:

Շարքի մյուս՝ «Երկու մայր» նովելը, նույն երևույթի այլ տարատեսակն է: Մայրության անհագ քաղցով համակված մի չբեր այրի իր սիրելանին ամուսնացնում է մեկ ուրիշի հետ՝ նախապես իրենը դարձնելով նրա ողջ կարողությունը, այնուհետև հարազատ մորից խլում է սեփական երեխային: Հատկանշական է, որ երկու գործերում էլ ուժեղ անհատներ են կանայք, իսկ տղամարդիկ կամքից զուրկ, պասիվ դեմքեր են. «Բայց ասա՛ ինձ, Ռաքե՛լ,– լացակումած ձայնով ասաց Խուանը,– ինչո՞ւ սիրահարվեցիր ինձ, ինչո՞ւ ինձ ջերմացրիր քո սիրով: Ինչո՞ւ ինձնից խլեցիր ողջ կամքս, ինչո՞ւ ինձ անշունչ տիկնիկ դարձրիր» /Ունամունո, 2016: 198/: Եվ բնավ էլ պատահական չէ, որ Ունամունոն նրանց կոչում է *Դոն Խուան* և *Տրիստան* անուններով: Դոն Խուանը մահանում է /Ունամունո, 2016: 221/, իսկ Տրիստանը հեզաբար գլուխը խոնարհում «հարյուրամյակների ծանրության տակ» /Ունամունո, 2016: 243/: «Գումարելիների» տեղերը փոխելը բացատրվում է ոչ միայն այն բանով, որ Ունամունոն պարադոքսների նկատմամբ հակում ունի, այլ նաև նրանով, որ նովելների գործողությունները ընթանում են ընտանիքի շրջանակում, իսկ ընտանիքում, ըստ Ունամունոյի, ակտիվ ստեղծարար ուժ է մայրը: Այդ պատճառով մայրության իրավունքի պայքարը կազմում է երկու ստեղծագործությունների ողբերգական բախումը: Մարդկային բարոյականության օրենքները այդ հասարակության մեջ հակամարդկային օրենքները քողարկելու համար են: Հենց այդ օրենքներն էլ որոշում են Կարոլինայի և Ռաքելի արարքները. հաղթանակ տանելով հանդերձ նրանք պարտվում են: Ռաքելը հաղթում է ոչ այն պատճառով, որ ինքն ավելի ուժեղ է իր մրցակցից, այլ որովհետև հարուստ է, քանի որ տիրացել

էր Դոն Խուանի ժառանգությանը, ի դեպ, որի օրինական ժառանգորդը պետք է լիներ Բերթան՝ Դոն Խուանի կինը: Կարոլինան կարողանում է հաղթել միայն իր հոր տոհմական տուն վերադառնալուց և նախկին ավանդույթները վերականգնելուց հետո:

Հատուկ դիտողականությամբ այս «հաղթող-պարտվող» հակասությունը մերկացվում է շարքի վերջին՝ «Իսկական տղամարդը», նովելում: Հերոսը՝ Ալեխանդրո Գոմեսը, հեքիաթային հարուստ, ոչնչի առջև կանգ չառնող, համառ, ամենակարող փողի իշխանության մարմնացումն է, ում համար ընդհանրապես նշանակություն չունեն բարոյական նորմերը. նա բացահայտ կերպով «գնում» է իր կնոջը: Նրա կարգախոսն է. «Եթե փող ունես, ապա բոլոր դռները բաց են քեզ համար» /Ունամունո, 2016: 253/: Հասարակության դեմ պայքարում հաղթողը հետևում է հասարակության գլխավոր չգրված օրենքներին, և դրա համար էլ «իսկական տղամարդ» է համարվում: Նրա հոգում մշտապես ներքին պայքար է ընթանում, գեղեցկուհի կնոջ՝ Խուլիայի հետ վարվում է «իրի» պես, միաժամանակ թաքցնում նրա նկատմամբ տաճած սիրո զգացումը, քանի որ սերը տեղ չունի անմարդկային «առուծախի» շրջանակներում: Խուլիան նույնպես արտասովոր կամքի և հոգևոր ուժի տեր կին է, նա չի ցանկանում սուկ ամուսնու «իրը» լինել: Ի վերջո, Խուլիայի սերը ամուսնու մեջ արթնացնում է մարդուն, և երբ նա մահանում է, Գոմեսն այլևս անկարող է լինում ապրել ու ինքնասպան է լինում: Եվ այսպես, հաղթողը կրկին հայտնվում է պարտվողի դերում:

Եթե Ունամունոյի վերոհիշյալ մի շարք գործերում ընտանեկան դրաման տեղի է ունենում ուրվագծված սոցիալական ֆոնի վրա, և այդ դրամաների հանգույցը որոշվում է տվյալ հասարակության «օբյեկտիվ» օրենքներով, ապա «Մորաքույր Տուլա» (1921) ստեղծագործության մեջ հեղինակը կարծես թե մեկուսացնում է իր հերոսներին շրջապատող իրականությունից և սահմանափակում մեկ ընտանիքի սահմաններում: Փողը, ազնվական նախապաշարումները չեն ազդում հերոսների գործողությունների վրա: Մորաքույր Տուլան, Ունամունոյի բնորոշմամբ, ժամանակակից Անտիգոնեն է: Նա քույրական սիրո մարմնացումն է, իր երջանկությունը զոհաբերում է դառնալով քրոջ՝ Ռոսայի և նրա ամուսնու՝ Ռամիրոյի երեխաների համար իսկական մայր: Այսինքն՝ չցանկանալով երեխաների կյանքում խորթություն մտցնել, հրաժարվում է ամուսնանալ Ռամիրոյի հետ և հավիտյան մնում է ընտանիքի պահապան՝ մորաքույր Տուլա: Բայց նա զուրկ է իր նախակերպարի էպիկական ամբողջությունից. նա XX-րդ դարի աղջիկ է, տանջվում է ողբերգական հակասությունների միջև: Մի կողմից՝ ինչպես ցանկացած կին, նա ձգտում է մայրանալ, մյուս կողմից էլ՝ տառապում է տղամարդկանց նկատմամբ տաճած տազնապալի վախից: Նա խոստովանում է. «տղամարդիկ, ցանկացած տղամարդ, և անգամ դու՛, Ռամիրո՛, միշտ ինձ վախ են ներշնչել: Նրանց մեջ ես միայն գազան եմ տեսել: Երեխաներն այլ բան են, բայց

տղամարդիկ: Ես միշտ խուսափել եմ տղամարդկանցից» /Unamuno, 1996: 97/: Միակ ելքը ուրիշի երեխաների համար մայր դառնալն է:

Ընտանիքի թեմային է նվիրված «Մահվան հայելի» պատմվածաշարի «Պարզասիրտ դոն Ռաֆայելը, որսորդ և խաղացող» պատմվածքը: Հարկ է նշել, որ սա Ունամունոյի մշտական թեմաներից մեկն է, քանի որ ըստ նրա, առողջ ընտանիքը ցանկացած հասարակության հիմքը պետք է լինի:

Ունամունոյին մտահոգող մյուս թեմաներից է դատարկապորտ քաղքենու կերպարը, որ ամեն ինչի պատրաստ է՝ միայն թե պաշտպանի իր քաղքենիական բարեկեցությունը: Գրողն իր ստեղծագործությունների մեջ հաճախ է մերկացնում նրանց. այսպես օրինակ, «Թռչակ» պատմվածքում պատկերում է, թե ինչպես են հայրն ու մայրը «կործանում» իրենց մինուճար որդուն հանուն իրենց բարեկեցության՝ լիովին անտեսելով նրա առողջության հարցը: Խեղճ տղայի կյանքը թռչակ ստանալու մի անվերջ պայքար է, որովհետև դա է իր ծնողների միակ հույսը, հանուն դրա է նա պարտավոր «գերազանց» ստանալ և ազատվել հաջորդ տարվա ուսման վարձից: Եվ մինչ որդին վատ սնունդից, մշտական պարապմունքներից հյուծվում է, հոր միակ մտահոգությունը երեկոները սրճարան այցելելն է, նա հոգու խորքում անգամ ուրախ է, որ չի աշխատում, նրան բոլորովին չի հուզում որդու ճակատագիրը: Ի վերջո, տղայի ուժերը դավաճանում են, և անկողին է ընկնում, սակայն սա էլ չի սթափեցնում ծնողներին: Նրանք սարսափահար մտածում են, որ հիվանդության պատճառով նա կարող է բացակայել դասերից և արդյունքում զրկվել թռչակից, երբ իրականում պիտի մտահոգվեին նրա առողջությամբ: Եվ չնայած բժշկի արգելքներին, դեռ չկազդուրված՝ նրան կրկին դասի են ուղարկում: Տղան, անզոր լինելով դիմակայել, կնքում է իր մահկանացուն: Այդժամ անգամ ծնողները խղճի խայթ չեն զգում, ասես բթացած լինեն նրանց ծնողական զգացումները, եթե, իհարկե, դրանք երբևէ գոյություն են ունեցել:

Փողի կործանիչ ուժի թեմային է նվիրված «Ռամոն Նոնատոն, ինքնասպան» պատմվածքը: Այն շատ հետաքրքիր կառուցվածք ունի, սկսվում է Ռամոնի ինքնասպանությամբ, և որպեսզի հեղինակը վեր հանի այդ ինքնասպանության պատճառը, մի քանի էջում ուրվագծում է նրա կյանքի գորշ ու տխուր պատմությունը, մանկության և պատանեկության տարիները, որոնք բացարձակապես ոչ մի ուրախ հուշ չեն թողել նրա հոգում: Եվ այդ ամենի մեղավորը վաշխառու հայրն է, որի կյանքի միակ նպատակը զարտուղի ճանապարհներով փող դիզելն էր: Նա անգամ ստիպել էր որդուն հրաժարվել նավաստի դառնալու իր երազանքից և փաստաբան լինել, որպեսզի իրեն օգնել վարելու իր գործերը: Եվ չնայած հոր անվերջ հորդորներին, թե ամեն ինչ միայն ու միայն հանուն իրեն էր անում, հանուն նրա բարօրության /Unamuno, 1913: 28-29/, որդին քաջ գիտակցում էր, որ դա նրա էությունն էր, որ նրան ընդամենը պատրվակ

էր հարկավոր, որպեսզի ինչ-որ կերպ արդարացներ իր մութ գործերը: Հորն այդպես էլ չի հաջողվում նրա մեջ սեր սերմանել փողի նկատմամբ, արդյունքում, Ռամոնը ինքնասպան է լինում:

1931թ. Ունամունոն տպագրում է «Սուրբ բարի Մանուել, տառապյալ» գործը, որը նրա արձակ ստեղծագործությունների մեջ արդեն աչքի է ընկնում արտաքին աշխարհի մանրամասների հագեցվածությամբ: Եվ դա բնավ էլ պատահական չէ. չէ՞ որ բնությունը, աշխատանքը, առօրյա հոգսերը ժողովրդի կյանքի բաղկացուցիչ մասն են կազմում, և այդ ժողովուրդը պատումի հերոսն է: Վավերդե դե Լուսերնա գյուղի բնակիչները ապրում են առտնի հոգսերով. այն է՝ հող են մշակում, բերք հավաքում, հին եկեղեցում աղոթք անում, երեխաներ մեծացնում: Նրանց կյանքն ընթանում է հավերժական թվացող իրականությունների՝ հողի, լճի, լեռան, լուսնի, աստղերի, մահվան, ծնունդի միջև, այդ պատճառով էլ կյանքի մասին նրանց պատկերացումները չափազանց պարզ են: Ունամունոն նորից անդրադառնում է իր երբեմնի «ներքին պատմություն» հասկացությանը և կրկին անգամ, ինչպես իր առաջին ստեղծագործություններում, հաստատում դրա կարևորությունը: «Ներքին» պատմությունը սովորույթ է, դարավոր ավանդույթ, որ բացառապես հիմնված է նյութական կենցաղի և կյանքի ամենօրյա դրսևորումների վրա: Գյուղացու հավատն աստծո հանդեպ բոլորովին էլ կապ չունի ենթագիտակցական ազդակների հետ: Եկեղեցի գնալը, աղոթելը, դժոխքի և դրախտի գոյությանը հավատալը սոսկ սովորույթ է, որ դարեդար փոխանցվում է մի սերդից մյուսին, դառնում կենսաձև ու սերտորեն կապվում այլ արմատացած սովորույթների հետ:

Պատումի գլխավոր հերոսը՝ քահանա Մանուելն է, մարդ, որին բոլորը «բարի» են կոչում իր անկեղծ մարդասիրության և անձնվիրության համար: Նա գյուղացիների հոգևոր հովիվն է, նրանց ուղեցույցը: Եվ ահա Վավերդե դե Լուսերնա է գալիս աթեիստ Լասարոն: Նրա հետ զրույցներից պարզվում է, որ հայր Մանուելը իրականում աստծուն չի հավատում: Նա շատ կուզենար հավատալ, սակայն անզոր է: Նրա ներաշխարհում մի կատարյալ դժոխք է տիրում, շատ լավ գիտակցում է, որ մարդը, միայն սեփական անձի անմահությանը հավատալով, կարող է հոգեկան անդորրի հասնել, և որպեսզի ժողովուրդն ապրի իր բնականոն կյանքով, արարի, բարգավաճի, անհրաժեշտ է, որ նրա հոգում խաղաղություն լինի: Փաստորեն, հանուն ժողովրդի հոգեկան խաղաղության, Մանուելը անասելի տառապանքներ է կրում, ստիպված ամեն օր եկեղեցական ծեսեր կատարում, ձևացնում իբր հավատում է: Լասարոն ուղղակի ցնցվում է՝ լսելով նրա խոստովանությունը: Ինքն էլ է սկսում դավանել, բայց ոչ թե եկեղեցական, այլ հայր Մանուելի ողբերգական, բայց միաժամանակ մարդասիրական կրոնը: Մանուելի մահից հետո նա է կատարում տառապյալի առաքելությունը:

Նկատենք, որ իր վաղ ստեղծագործություններում Ունամունոն փորձում էր հարաբերակցել «անհատ» և «հասարակություն» հասկացությունները, և եթե դրանցում առաջնայինը անհատն էր, այսինքն՝ անհատի վերածննդից էր կախված հասարակության վերածնունդը, ապա այստեղ հակառակ գործընթացն է: Անհատը ժողովրդի, հասարակության կարիքն է զգում, փորձում է նրանում հենարան գտնել: Ժողովրդին ծառայելը հայր Մանուելին փրկում է հուսահատությունից. մահից առաջ պահանջում է իրեն տանել եկեղեցի և մահանում է աղոթող ամբոխի գրկում /Unamuno, 1997: 139/: Մաքուր ժողովրդական հավատը վերջին պահին օգնում է նրան հաղթահարել չգոյության վախը:

Այսպիսին է, ըստ էության, Միգել դե Ունամունոյի վերոնշյալ ստեղծագործությունների ընդհանուր բնութագիրը: Ինչպես տեսանք, մարդկանց մեջ մեծ գրողը և մտածողը փնտրում է ոչ այնքան կոնկրետ, որքան համամարդկային գծեր: Նրա հերոսները հաճախ առօրյա անձիք են, սակայն այդ առօրեականության մեջ արժարժվում և լուծվում են բարդ փիլիսոփայական խնդիրներ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Chaguaceda Toledano A. (ed.) Miguel de Unamuno. Estudios sobre su obra. IV // *Actas de las VII Jornadas Unamunianas (27 a 29 de septiembre de 2007)*, Salamanca: Universidad de Salamanca, 2009.
2. Chen Sham J. El sistema de parentesco en la *Tía Tula*: la estructura avuncular // *Anuario de Estudios Filológicos*, 2000, N° 23.
3. Juan-Navarro S. La reflexión sobre la inmortalidad en la obra de Unamuno: filosofía de la existencia, epistemología y pensamiento religioso // *Cuadernos de ALDEEU*, 1998, vol. XIV, N° 1-2.
4. Ladrón de Guevara López de Arbina E. El pensamiento pedagógico de Miguel de Unamuno // *Revista Española de Pedagogía*, 2001, vol. 59, N° 220.
5. Pedraza F. B. y Rodríguez M. Historia esencial de la literatura española e hispanoamericana. Madrid, México, Buenos Aires: EDAF, 2000.
6. Ramoneda Salas A. Antología de la literatura española del siglo XX, Alcobendas: Sociedad General Española de Librería, 1988.
7. Sánchez Gutiérrez D. En torno a Miguel de Unamuno // *Estudios del Patrimonio Cultural*, 2016, N° 15.
8. Unamuno M. Del sentimiento trágico de la vida. Madrid: Austral, 1990.
9. Unamuno M. El espejo de la muerte. Madrid: Renacimiento, 1913.
10. Unamuno M. La tía Tula. Bogotá: Oveja Negra, 1996.
11. Unamuno M. Niebla. Zaragoza: Aneto, 2007.
12. Unamuno M. San Manuel Bueno, mártir. Madrid: Espasa Calpe, 1997.
13. Unamuno M. Tres novelas ejemplares y un prólogo, ed. C. Morón Arroyo. Madrid: Espasa Calpe, 1997.

14. Ունամունո Մ. դե Քրիստոնեության հոգեվարքը և խրատական երեք նովել, թարգմ. Ռուզաննա Պետրոսյանի, Երևան, Անտարես, 2016:
15. Պետրոսյան Ռ. Միգել դե Ունամունոյի փիլիսոփայական և գեղագիտական կոնցեպցիաները // Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում, Երևան, 2015, №18 (1):

А. МАНУКЯН – О некоторых особенностях художественной прозы Унамуно. – Целью данной статьи является рассмотрение главных тем, конфликтов, коллизий и особенностей отдельных прозаических произведений выдающегося испанского писателя, философа и крупнейшей фигуры «поколения 98-го года» Мигеля де Унамуно. Особое внимание уделяется авторскому подходу к проблемам взаимоотношений личности, общества и семьи.

Ключевые слова: Мигель де Унамуно, «поколение 98-го года», испанская проза XX века, назидательная новелла, рассказ, философская литература

A. MANUKYAN – On Some Characteristic Features of Unamuno’s Literary Prose. – The purpose of the present paper is to examine the main themes, conflicts, collisions and peculiarities of several prose works of the distinguished Spanish writer, philosopher and the famous figure of the “Generation of '98” Miguel de Unamuno. Particular attention is paid to the author’s approach to the problems of the relationship between the individual, society and the family.

Key words: Miguel de Unamuno, “Generation of '98”, Spanish prose of the XX century, exemplary novel, short story, philosophical literature

Արմինե ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ
Անի ՏԵՐ-ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

ԽՈՐՀՐԴԱՆԻՇ-ԿԵՐՊԱՐՆԵՐԻ ՀԵՐՄԵՆԵՎՏԻԿ
ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԹՈՒՔԻՆԻ ՖԵՆԹԸՂԻ
ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Սույն ուսումնասիրության առանցքում Թուլքինի ստեղծագործություններն են (Մատանիների տիրակալը, Հոբիթը), որոնք գեղարվեստական գրականության, մասնավորապես ֆենթըզի ժանրի ինքնատիպ դրսևորումներ են: Թուլքինի ստեղծագործությունները, համեմված երևակայությամբ և գեղագիտական տարրերով, բազմապիսի և բազմաբովանդակ հարցադրումների առարկա դարձան՝ ընթերցողին փոխանցելով յուրօրինակ հաղորդագրություն բարոյականության, աստվածայինի և սիրո ընկալման վերաբերյալ: Հոդվածում հերմենևտիկ քննության լույսի ներքո վեր են հանվում խորհրդանիշ-կերպար հասկացությունները, որոնք ընդգծում են Թուլքինի պատկերավոր լեզուն ու ոճը:

Բանալի բառեր. ֆենթըզի, երևակայություն, գեղագիտություն, նախատիպային տեքստ, հերմենևտիկա, առեղծված, խորհրդանիշ-կերպար

Գեղարվեստական ցանկացած տեքստ, հատկապես երբ խոսքը վերաբերում է ֆենթըզի ժանրին, պահանջում է ուսումնասիրություն ոչ միայն նշանային և վերնշանային մակարդակում, այլև խորաթափանց և մանրակրկիտ քննություն, որտեղ ելակետային են համարվում լեզվի և պոետիկայի խնդիրները: Ֆենթըզի ժանրը, այս առումով, լայն հնարավորություն է ընձեռում կատարելու հետաքրքրաշարժ հետազոտություն՝ ներթափանցելով հեղինակի երևակայության խորը ծալքերը, վեր հանելով գեղագիտական միտումները և ֆենթըզիի բուն էությունը: Բնական է, որ այս ամենը իրականանում է լեզվաբանաստեղծական վերլուծության շնորհիվ, որի հիմքում տեքստի համակողմանի վերլուծությունն ու մեկնաբանումն է, մարդկային ճանաչողության անսահման հնարավորությունն ու հենքային գիտելիքները:

Ֆենթըզի ժանրի առաջացումը կապված է ամերիկացի գրող Ռ. Հովարդի անվան հետ, որը նաև համարվում է «ֆենթըզի դպրոցի» հիմնադիրը: Թեև մեծ է Հովարդի ներդրումը այս բնագավառում, այդուհանդերձ, ֆենթըզի ժանրի «հսկան» անժխտելիորեն Զ. Թուլքինն է՝ իր «Մատանիների տիրակալը» /1954, 1955/ եռագրությամբ: Որպես այդպիսին, Թուլքինի եռագրությունը ֆենթըզի ժանրում դարձավ նախատիպային հետագա ստեղծագործությունների համար /Birzer, 2002/:

Գրական ժանրի մեկնաբանման գործում «նախատիպային» տեքստի ձևավորումը համարվեց միանգամայն նոր մոտեցում, որովհետև այն արտացոլում էր այդ ժանրին հատուկ հատկանշական գծերը: Ֆենթըզի ժանրում «Մատանիների տիրակալը» նախատիպային դարձավ, քանի որ վերջինիս հետևեցին բազմաթիվ այլ գրողների ստեղծագործություններ /R. Asprin, “Myth Aventures”, M. Moorcock, “Chronicles of Hawkmoon” և այլն/: Այս ժանրը զարգացավ և ճանաչում գտավ ոչ միայն գրականության, այլև կինեմատոգրաֆիայի, նկարչության, երաժշտության և համակարգչային խաղերի ոլորտում:

Սույն հոդվածի առանցքում ֆենթըզին է, որը, ինչպես ցույց է տալիս մանրագինն ուսումնասիրությունը, գեղարվեստական ոճի անբաժանելի մասն է: Ընդհանուր առմամբ, *Ֆենթըզի* եզրույթը ծագել է հին հունարեն *phainein*, այն է՝ *երևան գալ, հայտնվել* բառից: Ըստ Ֆլեյջերի ուսումնասիրությունների և նրա *Splintered Light; Logos and Language in Tolkien’s World* աշխատության՝ *phainein* տարրը գալիս է հնդեվրոպական *bha-լուսավորել* բառից: Բանն այն է, որ մարդկային լեզվի զարգացման գործընթացում այս լեզվական միավորը լույսի արտացոլանքի աղբյուրներ ուներ /Flieger, 1983/: Լինելով լեզվաբան և միևնույն ժամանակ քրիստոնյա՝ Թոլքինը արարել է իր ստեղծագործությունները հետևյալ սկզբունքներով. *մարդկություն, իմաստասիրություն և ճշմարտություն*. հենց այս հասկացություններն է Թոլքինը համարել աստվածային:

Գաղտնիք չէ, որ գեղարվեստական ստեղծագործության, մասնավորապես ֆենթըզի ժանրի լեզվի և պոետիկայի համարժեք ընկալման, պարզաբանման ու մեկնաբանման խնդիրներն իրենց լուծումն են ստանում հերմենևտիկայի լույսի ներքո: Հերմենևտիկայի խնդրին անդրադարձել են բազմաթիվ փիլիսոփաներ և լեզվաբաններ, որոնք իրենց անգնահատելի տեղն ու դերն ունեն այս մոտեցման մշակման ու ուսումնասիրության գործում: Հերմենևտիկայի ձևավորման մեխանիզմերը սերտորեն կապված է աստվածաբան ու փիլիսոփա Ֆրիդրիխ Շլայերմախերի անվան հետ: Հերմենևտիկ մոտեցումը, ըստ Շլայերմախերի, լայն հնարավորություն է ընձեռում մեկնաբանողին «վերապրելու» հեղինակի ստեղծագործական ողջ գործընթացը /Մաթևոսյան, 2000/: Ըստ Գադամերի՝ հերմենևտիկայի խնդիրն է բացահայտել հեղինակի և ընթերցողի փոխհարաբերությունը խոսքային միջավայրում /Гадамер, 1988/:

Հարկ է նշել, որ գեղարվեստական գրականությունը, մասնավորապես ֆենթըզի ժանրը, հերմենևտիկ բազմակողմանի ուսումնասիրության նյութ է տալիս, հատկապես, երբ խոսքը վերաբերում է խորհրդանիշներին, դրանց դրսևորմանն ու մեկնողական առանձնահատկություններին:

Լայն առումով, Թոլքինը խորհրդանիշ-կերպարների միջոցով ընթերցողին հաղորդում է որոշակի տեղեկություն: Խորհրդանիշ-

կերպարը կարծես թե հանգուցային տարր է ֆենթըզի երկի գաղափարական և թեմատիկ իրադարձությունների զարգացման գործընթացում: Այն ունի անսովոր տարողունակություն Թուլքինի ստեղծագործություններում, քանի որ խորհրդանիշ-կերպարն իր ամբողջ ներուժով ընթերցողին է փոխանցում երևակայության, հեքիաթային աշխարհի, կախարդական մթնոլորտի ողջ գաղափարը: Խորհրդանիշ-կերպարի հիմքում առեղծվածային էությունն է, որի վերհանման և բացահայտման խնդիրը մեր ուսումնասիրության կիզակետում է: Բանն այն է, որ Թուլքինի ստեղծագործություններում դժվար է համապարփակ նկարագրել այս կամ այն խորհրդանիշ -կերպարը, քանի որ վերջիններս ներկայացնում են ֆենթըզի ժանրին բնորոշ զուգորդումներ, որոնք թույլ են տալիս ընթերցողին ընկղմվել երևակայության աշխարհ, մտովի շոշափել հեղինակի խոսքը և խորհրդավորությունը: Հարկ է նշել, որ խորհրդանիշի հիմնահարցը հուզել է դեռևս անտիկ դարաշրջանի փիլիսոփաներին, ստացել բնորոշումներ և մեկնաբանություններ և շարունակում է մնալ լայն քննարկումների առարկա: Այդուհանդերձ, ռուս լեզվաբան Վ. Վինոգրադովի աշխատություններում խորհրդանիշը ստանում է ինքնատիպ դրսևորում, ըստ որի՝ խորհրդանիշը բանաստեղծական խոսքի տարր է և համատեքստում այն ձեռք է բերում իմաստային նոր զուգորդումներ և աղերսներ /Виноградов, 1922/: Խորհրդանիշը լայն առումով բազմաբովանդակ և բարդ երևույթ է, և համատեքստում խորհրդանշային միավորները կաղապարված չեն, այլ կենդանի երևույթներ են, որոնք ձեռք են բերում հավելյալ նրբերանգներ՝ ստեղծելով մոգություն և հրաշք ֆենթըզի ժանրում:

Այսպես, Թուլքինի աշխատության մեջ յուրօրինակ խորհրդանշային կերպար է *angel*- հրեշտակ միավորը: Հարկ է նշել, որ *angel* տարրը սերել է լատիներեն *angelus* միավորից, որն ունի *սուրհանդակ* նշանակությունը /տես etymological dictionary/: Բնականաբար, որպես իրական քրիստոնյա, Թուլքինը հավատում էր հրեշտակների գոյությանը, որոնք բիբլիական պատմության մեջ ազդարարում են Քրիստոսի ծնունդը: Ինչպես Սուրբ Գրքում, այնպես էլ Թուլքինի երկերում հրեշտակները հանդես են գալիս դրական առնշանակությամբ: Օրինակ՝ Վալարը մասնակիորեն հանդես է գալիս որպես հրեշտակ և աստված, քանի որ նա մասնակցել է թուլքինյան միֆային աշխարհի ստեղծմանը: Իհարկե, կան նաև արքայազն կամ այսպես կոչված՝ *ընկած* հրեշտակներ /բիբլիական Լուցիֆերը/, որոնք Թուլքինի երկերում բացասական կերպարներ են և մարմնավորում են չար և դժնդակ հրեշտակներին. դրանք են Մորգոթը կամ Մելկորը, Սաուրոնը և Բալրոգսը:

Հրեշտակատիպ կերպարներ են նաև էլֆերը /elves/, որոնք օգնում են Ֆրոդոյին իր ճանապարհորդության դժվարին պահերին: Էլֆերը հեքիաթային կերպարներ են՝ խորհրդանշելով բարօրություն և անմահություն: «Մատանիների տիրակալը» երկում էլֆերը արվեստի և

արհեստի ջատագովներն են, միֆային կերպարներ, որոնք հանդես գալով իրականության մեջ դառնում են քվազի-իրական պատկերներ: Բանն այն է, որ «Մատանիների տիրակալ»-ում մահն ու անմահությունը ստեղծում են դիալեկտիկական կապ, ինչպես մարդ-էլֆ հակադրությունը: Մահը, ըստ Թուրինի, գալիս է ընդգծելու մշտնջենական որակ՝ իր մեջ կրելով այն խորիմաստ նշանակությունը, որ նույնիսկ դրանից հետո գոյություն ունի այլ կյանք:

Death խորհրդանիշը բազմիմաստ նշանակություն ունի «Մատանիների տիրակալը» եռագրության մեջ: Մահը Թուրինի աշխատության մեջ առանցքային դեր է խաղում: Մահվան գաղափարը Թուրինը դիտում է որպես Աստծո նվեր հասարակ մահկանացուների համար, բայցևայնպես Թուրինի եռագրության մեջ առկա է մահ-անմահություն հակադրությունը, որն էլ թուրինյան ֆենթըզիի առանցքում է: Օրինակ՝ էլֆերը անմահ են, բայց հոբիթները՝ ոչ: Մահը և վերակենդանացումը (կամ բուժումը) նույնպես արդիական է եռագրության մեջ, քանի որ Մատանիների տիրակալի գլխավոր հերոսը՝ Ֆրոդոն բազմիցս է մազապործ լինում մահից: Մինչդեռ նրա իմաստուն խորհրդականը՝ Գադալֆը, զոհաբերում է իր ֆիզիկական կյանքը հանուն իր ընկերների, բայց բարի կախարդը վերադառնում է իր ընկերների մոտ կերպարանափոխված, որպեսզի օգնի իրականացանել մատանու ոչնչացման ծրագիրը: Մահվան գաղափարը միանշանակ բացասական երանգավորում չի ստանում Թուրինի ստեղծագործություններում, քանի որ, լինելով քրիստոնյա, Թուրինը հավատում է միայն ֆիզիկական մահվան առկայությանը. ստեղծագործության մեջ հոգին անմահ է: Սրա ապացույցն է հրաշագործ և իմաստուն Գադալֆի վերակենդանացումը կամ հոգու անմահությունը:

Հաջորդ խորհրդանիշը *eagle* միավորն է, որն ըստ ծագումնաբանական բառարանի սերել է լատիներեն *Aquila* տարրից և հին անգլերենում ձեռք բերել *egle* ձևը /տես etymological dictionary/: Որպես խորհրդանիշ այն զուգորդվում է ուժի և հոգու արիության հետ: Բանն այն է, որ այն համարվում է թռչունների թագավորը և միանշանակ մատնանշում է հզորություն /Trish Philips, 2016, pure-spirit.com/: Ֆենթըզի ժանրում նույնպես այն վկայակոչում է բարու հաղթանակը և դժնդակ Սաուրոնի թագավորության անկումը: «Մատանիների տիրակալը» եռագրության մեջ չարի դեմ հաղթանակի հանգուցալուծումը արտացոլվում է արծվի երգով, այսպես.

*And before the Sun had fallen far from the noon out of
the East there came a great Eagle flying, and he bore tidings
beyond hope from the Lords of the West, crying:*

*Sing now, ye people of the Tower of Anor,
For the Realm of Sauron is ended for ever,
And the **Dark** Tower is thrown down.
Sing and rejoice, ye people of the Tower of Guard,
For your watch hath not been in vain,
And the **Black** Gate is broken,
And your King hath passed through,
And he is victorious.
Sing and be glad, all ye children of the West,
For your King shall come again,
And he shall dwell among you
All the days of your life.
And the Tree that was withered shall be renewed,
And he shall plant it in the high places,
And the City shall be blessed.
Sing all ye people (*The Lord of the Rings*, p. 942)*

Համատեքստից ակնհայտ երևում է, որ այստեղ առկա է *անձնավորում* ոճական հնարը, քանի որ արժիվը՝ որպես խաղաղության խորհրդանիշ, ազդարարում է քաղաքի ժողովրդին չարի նկատմամբ գալիք հաղթանակը և Սաուրոնի Թագավորության անկումը: Հատկանշական է, որ միջնադարյան պոեմի մթնոլորտը ստանալու համար Թուքինը կիրառում է հետևյալ լեզվական տարրերը., այսպես *ye, hath (sing and rejoice, ye people of the Tower of Guard, for your watch hath not been in vain)*: Խորհրդանշային նշանակություն ունեն նաև *dark tower, black gate* կապակցությունները, որոնք ընդգծում են գորշ գունային խորհրդանշային միավորներ և զուգորդվում են *չարի, ագահության և ճղճիմության* հետ:

Չարի գաղափարը Թուքինի մոտ զուգորդվում է մթության և սև գույնի հետ. Այսպես՝

I am afraid that's true," said Merry, "though I don't know what I said I had an ugly dream, which I can't remember. I went to pieces. I don't know what came over me."

*"I do," said Strider. "The **Black Breath**. The Riders must have left their horses outside, and passed back through the South-gate in secret. They will know all the news now, for they have visited Bill Ferny. (p. 170)*

Համատեքստում Մերրին պատմում է, որ սարսափելի երազ է տեսել և չի հիշում դրա բովանդակությունը, իսկ նրա համախոհ Արագորնը, որի մականունն էր Սթրայդեր (Strider), գիտեր, որ դա Սաուրոնի ուղարկած

հեծյալներն էին՝ Rider-ները, որոնք ունեին չար նպատակ՝ ձեռք բերել մատանին և տիրանալ ամբողջ աշխարհին: Այստեղ *Black Breath* մակդրային կապակցությունը կրում է բացասական առնշանակային երանգավորում և խորհրդանշում չարագույժ հեծյալների գալուստը:

Black գույնը այստեղ խորհրդանշում է առեղծվածային չարություն: «Մատանիների տիրակալը» եռագրության մեջ այսպիսի օրինակներ շատ կան, ինչպիսիք են *Black speech*, որը էլֆերենի աղավաղված տեսակն է և վեպում կիրառվում է Մորդորի Օրքերի կողմից, կամ օրինակ *Black hand* կապակցությունը, այսպես.

*So Smeagol is very afraid. He does not want to lose nice master. And he promised, master made him promise. To save the Precious. But master is going to take it to Him, straight to the **Black Hand**, if master will go this way. (p. 624)*

Black Hand, Black Shadow, Black Stone, Black Years, Dark Days, Dark Years, Dark Lord կապակցությունները որակում են Մորդորին՝ չարագույժ և հզոր տիրակալին և նրա ենթականերին, որոնք հետևելով Ֆրոդոյին և նրա ընկերներին փորձում էին տիրանալ մատանուն:

Եվ այսպես, կարելի է եզրակացնել, որ Թուլքինի ֆենթրզին, ունենալով իր անգնահատելի տեղն ու դերն համաշխարհային գրականության մեջ, պայմանավորված է գրողի խորհրդանիշ-կերպարներ ստեղծելու ունակությամբ, վառ երևակայությամբ և լեզվական խոր գիտելիքների դրսևորմամբ: Թուլքինյան Ֆենթրզին հետաքրքրական է և ինքնատիպ. այն միտված է ոչ թե ապագայի վերաբերյալ որևէ տեղեկություն հաղորդելուն, այլև, սովորական մտածողության սահմանները անցնելով, հասնել առասպելական դիախրոնիայի, որտեղ առանցքային են համարվում համամարդկային բարոյական արժեքներն ու արժանիքները:

Այսպիսով, խորհրդանիշները Թուլքինի ստեղծագործություններում առանցքային դեր են կատարում՝ հանդես գալով որպես հեղինակի գաղափարական և պատկերային աշխարհի ծնունդ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Birzer J. B. J.R.R. Tolkien's Sanctifying Myth: Understanding Middle-Earth. Wilmington: ISI Books, 2002.
2. Flieger V. Splintered Light: Logos and Language in Tolkien's World. Kent: The Kent University Press, 1983.
3. Philips T. Fly Like the Eagle, 2016 // URL: www.pure-spirit.com/more-animal-symbolism/629-eagle-symbolism

4. Гадамер Х. Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики. Москва: Прогресс, 1988.
5. Виноградов В. В. О символике А. Ахматовой // *Литературная мысль*, 1922, № 1.
6. Մաթևոսյան Ա. Փոխաբերության լեզվաբանական արժեքը գեղարվեստական գրականության մեջ. թեկնածուական ատենախոսության սեղմագիր, Երևան, 2000.
7. Etymology dictionary // URL: <http://www.etymonline.com>

А. МАТЕВОСЯН, А. ТЕР-ПЕТРОСЯН – *Герменевтический анализ символических образов Толкина в жанре фэнтези.* – В данной статье рассматриваются произведения Толкина, которые считаются уникальными в художественной литературе, в особенности в жанре фэнтези. В работах Толкина уделяется особое внимание воображению и эстетике, которые передают читателю своеобразное «послание» о восприятии божественного, морали и любви. С помощью герменевтического анализа в статье раскрываются символические образы, которые подчеркивают язык и стиль Толкина, и выявляется его основной замысел – создать английское мифологическое произведение.

Ключевые слова: фэнтези, воображение, эстетика, прототипный текст, герменевтика, мистика, символические образы

A. MATEVOSYAN, A. TER-PETROSYAN – *The Hermeneutic Analysis of Symbolic Images in Tolkien's Fantasy.* – The paper deals with the study of Tolkien's works, which are unique pieces of fantasy genre and creative art. Tolkien's works are flavoured with imagination and aesthetic elements which serve as a multilayer subject of analysis in the present paper, thus transferring the reader an extraordinary literary intention of morality, divinity and love. Through the light of hermeneutic analysis the symbolic images are revealed which underline Tolkien's imaginative style and language, and the quintessential intention – to create an English mythological novel.

Key words: fantasy, imagination, aesthetics, prototype text, hermeneutics, mystics, symbolic image

Արտուշ ՄԿՐՏՈՒՄՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ Մանուկ Աբեղյանի
անվան գրականության ինստիտուտ

**ԱՐԵՎԵԼՔԻՑ ԱՐԵՎՄՈՒՏՔ. ԹԱՓԱՌԱԿԱՆ ՀԻՆ ՍՅՈՒԺԵՆ
ՀԱՄԱՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՆՈՐ ԸՆԴՀԱՆՐԱՑՄԱՄԲ**

Հոդվածը նվիրված է Թափառական հրեայի պատմության Իսահակյանի գրական մշակմանը: 1907թ. գրված առաջին տարբերակը վերնագրված է «Ահասֆեր», 1911թ. երկրորդ տարբերակը՝ «Թափառական հրեան» և երրորդը՝ 1927թ.՝ «Շիդհարը»: Հոդվածում ցույց է տրվում, որ երեք տարբերակներից յուրաքանչյուրը, սկսած վերնագրից, կրում է ստեղծագործական մոտեցման և հարցադրումների փոփոխություններ՝ կապվելով Իսահակյանի վաղ շրջանի՝ գերմանական գրականությունից և ժողովրդական բանահյուսությունից ունեցած ազդեցությունից դեպի համամարդկային և ազգային ավելի մեծ ընդհանրացումներ կատարելու ձգտման հետ: Ցույց է տրվում Թափառական հրեայի կերպարը ժողովրդական բանահյուսության, Վերածնության, նոր շրջանի եվրոպական գրականության և այս կերպարին բնորոշ տարբեր հասկանիչների համադրումը Իսահակյանի ստեղծագործության մեջ:

Բանալի բառեր. Ահասֆեր, Բուրադեուս, գերմանական գրականություն, ժողովրդական բանահյուսություն, Վերածնություն, կոշկակար, անեծք, պատառոտված հագուստ, ժամանակ, անապատ

Իսահակյանին զբաղեցրել է ոչ միայն հավիտենական սիրո խորհուրդը, այլև մարդկային հավիտենական, սերնդեսերունդ փոխանցվող տառապանքի, 19-րդ դարի ռոմանտիզմից փոխանցված հավիտենական վշտի կամ թախիծի գաղափարը, առավել ևս, որ այն սերտորեն կապված էր տառապող մարդկությանն ազատություն և բարօրություն պարզելու, ինչպես նաև ժողովուրդների ազատագրական ակնկալիքների հետ:

Այն լավագույնս արտահայտվել է «Շիդհարը» արձակ փոքր ստեղծագործության մեջ, որն ունի «Առասպել» ենթավերնագիրը:

Այս լեգենդի գրության ժամանակի և հետագա մշակումների ու հրատարակությունների տարբերվելը մանրամասնաբար ներկայացված են Իսահակյանի Երկերի լիակատար ժողովածուի ակադեմիական հրատարակության ծանոթագրություններում /Իսահակյան, 2014: 918-919/:

Ինչպես նշվում է ծանոթագրությունում, Իսահակյանը լեգենդը գրել է 1907թ. Ղազարապատում և տպագրվել է 1908թ. «Ահասֆեր» վերնագրով:

Մի քանի փոփոխություններով և «Թափառական հրեան» ենթավերնագրով տպագրվել է 1911թ. Կ. Պոլսում՝ «Ազատամարտ» շաբաթաթերթում: Այնուհետև տեքստային նկատելի տարբերություններով և «Թափառական հրեան» (հայկական առասպել) վերնագրով դարձյալ Կ. Պոլսում

1923թ.: Ապա հիմնավորապես մշակված և «Շիդհարը» (պարսկական առասպել) վերնագրված՝ Թիֆլիսում 1927թ. «Լիլիթ. Արևելյան տեսիլներ» գրքում:

Լեգենդի առաջին տարբերակի «Ահասֆեր» անվանումը ուղղակիորեն կապված է հիշյալ պատմության գերմանական տարբերակի և հայ ժողովրդական բանահյուսական միջավայրի հետ:

Հաջորդ փոփոխությունը՝ «Թափառական հրեան» անցում է դեպի լեգենդի անդրադարձը նոր շրջանի եվրոպական գրականություն: Երրորդ փոփոխությունը ներկայացնում է եվրոպականի ու հայկականի համադրությունը «Թափառական հրեան» (Հայկական առասպել) զուգորդմամբ:

Վենետիկում «Լիլիթին» ու արևելյան մյուս ստեղծագործություններին դիմելու համատեքստում Իսահակյանը արևելյան գունավորում է հաղորդում նաև այդ լեգենդին՝ ընտրելով վերջինիս արևելյան «Շիդհար» անվանումը և վերնագրելով որպես «Պարսկական առասպել»:

Կյանքի մայրամուտին կատարված վերջին խմբագրության մեջ թողնելով «Շիդհար» վերնագիրը՝ ենթավերնագրից Վարպետը հանել է «Արևելյան» բնորոշումը, առանց տեղային որևէ մասնավորեցման այն դարձնելով ընդհանուր համամարդկային ընդգրկում ունեցող առասպել և ուսանելի պատմություն:

Ինչպես նշվում է «Եբրայական հանրագիտարանում», արտաքուստ եբրայական միջավայրի հետ կապվող այս կերպարը ստեղծվել է ավելի ուշ եվրոպական միջավայրում: Նրա մասին որևէ հիշատակություն չկա ո՛չ ավետարանական պարականոններում և ո՛չ էլ եկեղեցու հայրերի գործերում /Еврейская энциклопедия, 1912: 897/:

Այս լեգենդը Եվրոպա հասած արձագանքն է Խաչակրաց արշավանքների և դեպի Սուրբ երկիր կատարված ուխտագնացությունների: Լեգենդի հերոսն սկզբնապես անվանվել է Բոտոդեուս, որը նշանակում է «Տիրոջ կողմից հարվածված» /Мифы народов мира, 1980: 34/:

Կերպարի նախատիպն է համարվում Հիսուսի մատնության ժամանակ հիշվող հարյուրապետի ծառա Մաղքոսը, որի ականջը սրով կտրում է Պետրոս առաքյալը՝ Փրկչին վիրավորելու համար: Հիսուսը ներողամտությամբ բժշկում է նրա ականջը /Հովհ. ԺԸ 10/:

Համաձայն ավանդության՝ նա, սակայն, երախտամոռ գտնվելով, այնուհետև գնում և ապտակում է սյանը կապված ու ձաղանքի ենթարկվող Հիսուսին, որի համար պատժվում է՝ սյան շուրջը պտտվելով: Նա այդպես պետք է պտտվի մինչև Քրիստոսի գալուստը:

Քահանայապետի տան նկուղում գտնվող նույն սյան առաջ նա պտտվում է, և երբ երևում է որևէ մեկը, իսկույն հարցնում է, թե արդյոք եկել է Նա, ով խաչով էր: Դարեր տևող պտույտների ընթացքում փոս է ընկել գետինը, և սյունը բացվել է մինչև վերջ /Веселовский, 1885: 86/:

Ըստ երկրորդ տարբերակի՝ նա կոշկակար էր: Գողգոթա ելնող Հիսուսին հարվածելու համար դատապարտվել է հավերժական թափառման մինչև Երկրորդ գալուստը:

Նույն այս տարբերակի մեկ այլ խմբագրությամբ Հիսուսը Գողգոթա ելնելիս, ճանապարհին մի պահ ցանկացել է կանգնել և հանգստանալ մի տան առջև: Հիշյալ հրեան, սակայն, բացականչել է, թե «Մի՛ կանգնիր և արա՛գ շարժվիր», որի համար դատապարտվել է շարունակ քայլելու:

Եվրոպական միջավայրում այս լեզունդի ամենահին վկայությունը գտնում ենք իտալացի մի աստղագետի մոտ, որի մասին Դանտեն գրում է «Աստվածային կատակերգության» մեջ՝ դժոխքին վերաբերող բաժնում: Աստղագետն ասում է, որ ինքը 1223թ. հանդիպել է մի մարդու, ով ապրում էր Կարլ Մեծի մոտ: Նա ասել է, որ ինքը Քրիստոսի ժամանակակիցն է, Քրիստոս պատասխանել է նրան. «Դու այնքան պետք է սպասես Ինձ, մինչև Ես գամ»:

Ժամանակագրորեն երկրորդ և ամենաճավալուն վկայությունը, ուր մանրամասնաբար պատմվում է Բոտադեուսի մասին, գալիս է հայկական միջավայրից: Այդ պատմությունը գտնվում է անգլիացի հեղինակ Մատթեոս Փարիզեցու՝ 1250-ական թվականներին գրված «Ժամանակագրության» մեջ: Ասվում է, որ Սուրբ Ալբիոնի արքայության վանական Ռոջեր Բենդոուերը պատմում է, որ Անգլիա՝ սրբերի մասունքներին ուխտի է եկել Մեծ Հայքից մի արքեպիսկոպոս:

Նրան հարցնում են, թե արդյոք ինքը լսել է նշանավոր Իոսիֆի (Հովսեփի) մասին, որն իբրև թե Հիսուսի ժամանակակիցն է: Հայ արքեպիսկոպոսն ասում է, որ խոսել է նրա հետ: Ի նշան քրիստոնեկան հավատի վավերականության՝ Իոսիֆն ապրում է մինչև հիմա:

Արքեպիսկոպոսի շքախմբից մի ուղեկցող նշում է, որ իր տերը նրան շատ լավ գիտե: Թափառական հրեան նույնիսկ իրենց հետ ճաշել է մի սեղանի շուրջ /Еврейская Энциклопедия, 1912: 897/:

Արքեպիսկոպոսի ուղեկիցն ասում է, որ Փրկչին Պիղատոսի մոտ տանելու ժամանակ նա անվանվել է Կարտաֆիլուս: Նա թիկունքից հարվածել է Փրկչին, երբ Պիղատոսի մոտ էին տանում, և ասել, թե դու ինչ ես դանդաղում: Քրիստոսը, նայելով նրան, ասում է. «Ես կանամ, բայց դու կսպասես Իմ վերադարձին»: Այդ ժամանակվանից նա սպասում է: Ամեն 100 տարին մեկ հիվանդանում է և բժշկվում: Նա մկրտվել է Անանիա առաքյալի կողմից:

Ըստ հայ արքեպիսկոպոսի՝ անգլիացի վանականի պատմածի, Իոսիֆն ապրում է Հայաստանի և հարևան երկրների վանքերում: Կրոնասեր է և սրբակենցաղ: Շատ քիչ է խոսում: Տարբեր երկրներից գալիս են նրան տեսնելու: Հրաժարվում է իրեն տրված նվերներից:

Մի քանի տարի անց Հայաստանից գալիս է արքեպիսկոպոսի եղբայրը հոգևորականների խմբի հետ: Նրանք ևս հաստատում են, որ նա շարունակում է ապրել Հայաստանում:

Լեգենդի եվրոպական մեկ այլ տարբերակով Քրիստոսին երբ տանում են խաչելու, հրեան հավաքված ժողովրդին ասում է. «Սպասեցեք ինձ, ես գնում եմ նայելու, թե ինչպես են խաչը բարձրացնելու կեղծ մարգարեին»: Քրիստոս շրջվում է և ասում. «Նրանք քեզ չեն սպասի, բայց դու կսպասես ինձ»:

Լեգենդի իտալական տարբերակում, որը թվագրված է 1484թ., ասվում է, որ նա դատապարտվել է առանց կանգառի քայլելու՝ Քրիստոսին երկաթյա ձեռնոցով հարվածելու համար /Еврейская Энциклопедия, 1912: 897/:

1602թ. Գերմանիայում լույս է տեսնում «Համառոտ պատմությունը և նկարագրությունը Ահասֆեր անունով հրեայի մասին»: Այն լեգենդի գերմանական ժողովրդական միջավայրում ձևավորված պատմությունն է, ուր առաջին անգամ այս կերպարին տրվում է Ահասֆեր անվանումը: Այս անունը նրա համար ընդհանրանում է 17-18-րդ դարերում, մինչև 18-րդ դարի վերջից իր կերպարին համահունչ ձևով սկսում է անվանվել Թափառական հրեա:

Գրքում պատմվում է Գերմանիայի տարբեր վայրերում նրա երևալու մասին: Համբուրգում աղոթել է և ասել, որ ինքը կոշկակար է եղել: Քրիստոսին Գողգոթա տանելիս, երբ կանգ է առել նրա տան մոտ՝ հանգստանալու, Հիսուսին ասել է. «Գնա՛ այստեղից»: Քրիստոսն ասել է. «Ես կկանգնեմ և կհանգստանամ, սակայն դու կքայլես մինչև Դատաստանի օրը»: Նա երբեք չի ծիծաղում /Еврейская Энциклопедия, 1912: 899/:

Քրիստոսի խաչելության ժամանակ 30 տարեկան է եղել և ամեն 100 տարի անցնելուց հետո նորից 30 տարեկան է դառնում:

1602թ. հրատարակությունից հետո, սկսած 1603թ., նա պարբերաբար «հայտնվում է» Գերմանիայում ու եվրոպական տարբեր երկրներում:

Այնքան իրական է ընկալվել, որ հրեական թաղամասի վրա են հարձակվել Համբուրգում՝ ասելով, թե տեսել են, որ նա այնտեղ է գնում:

Գերմանիայում ավանդաբար հավատացել են, որ նա կա և շարունակ շրջում է: Ծննդյան գիշերը քնում է՝ նստած մի քարի վրա: Այսինքն՝ միայն Քրիստոսի ծննդյան օրն է դադար առնում:

Ա. Վեսելովսկին գրում է, որ եվրոպական մի շարք երկրներում երբ քամի է բարձրանում, ասում են, որ եկավ Թափառական հրեան /Веселовский, 1880: 89/:

Նրա վրա իջած անեծքի հետ հարաբերվում է նաև մարդկությունը: Ահասֆերի ընթացքի յուրաքանչյուր պտույտը մի շրջափոխության է հանգեցնում: Մի տեղով երբ առաջին անգամ անցնում է, անտառ է լինում, երկրորդ անգամ՝ քաղաք: Մի անգամ գալիս և ասում է. «Երբ երկրորդ անգամ գամ անտառ ու քարեր կլինեն, իսկ երրորդ անգամ՝ ձյուն և սառույց կլինի» /Мифы народов мира, 1980: 34/: Նրան պարբերաբար «ճանաչում են» տարբեր տեղերով անցնելիս, ինչպես կտեսնենք, այդ թվում նաև Հայաստանով անցնելիս:

Երուսաղեմի նախկին կոշկակարի կերպարը՝ բարձրահասակ մարդը՝ երկար մազերով և պատառոտված հագուստով, իշխում է մի ողջ դարաշրջանի պատկերացումներում /Еврейская Энциклопедия, 1912: 900/:

18-րդ դարի վերջից, սակայն, Ահասֆերի՝ սարսափ առաջացնող կերպարում իմաստային շրջափոխություն է կատարվում, և նա դառնում է թափառական հրեա: Երկրի վրա նրա շարունակական շրջելը, որ ուղեկցվում է տարբեր փոփոխություններով, փոփոխության է ենթարկում նաև նրա կերպարը:

Քրիստոսի խաչելությանը հանցակից հրեայի միջնադարյան ընկալումից թափառական հրեան դառնում է աշխարհի ունայնությունը և փոփոխականությունը հավաստող կերպար: Տարբեր երկրներով ու դարաշրջաններով անցնող թափառական հրեայի կերպարը համահունչ էր աշխարհի փոփոխականության հետ՝ կապված ռոմանտիկների համաշխարհային վշտին կամ թախիժին: Նաև նրա կերպարով իրար են հակադրվում կյանքի ծարավը և մահվան ձգտումը: Երկրորդ Գալստյան գաղափարը հարաբերվում է համընդհանուր աղետի սպասման հետ: Ռոմանտիկական գրականությանը համահունչ Թափառական հրեան դառնում է մարդկության այն խորհրդանիշը, որ ամեն անգամ նորից սկսում է իր անցնելիք ճանապարհը:

Թափառական հրեայի կերպարը մի նոր գիծ է ձեռք բերում: Նա սկսում է հարաբերվել ժամանակի հասարակական-քաղաքական իրավիճակի հետ՝ սկսած Գյոթեի նույնանուն անավարտ մնացած ստեղծագործությունից:

17-րդ դարում եթե նա մեղադրվում էր Քրիստոսի խաչելությանը հանցակից լինելու համար, ապա հետո զարմանալի իմաստափոխությամբ արդեն հակադրություն է ստեղծվում նրա՝ որպես տառապող մենակյացի ու 19-րդ դարի եվրոպական հասարակական գիտակցության մեջ որոշակիորեն բացասական ընկալում ունեցող վանականության ու հատկապես Կաթոլիկ եկեղեցու վանական տարբեր կարգերի միջև:

Ինչպես հայտնի է, այս վեպը թարգմանվել է հայերեն և այն շատ բարձր են գնահատել Ստեփանոս Նազարյանցը և Միքայել Նալբանդյանը:

Թափառական հրեայի կերպարը կապված է նաև Աստվածաշնչից եկող և համաշխարհային գրականության մեջ մեծ տարածում ունեցող Կայենի հետ, որի վրա ծանրացել էր աշխարհում ուրվականի նման թափառական շրջելու աստվածային անեծքը:

Նման տարաբնույթ ընկալումներից Իսահակյանը ընտրել է ավելի սկզբնականը եղող և գերմանական գրականությունից ու ժողովրդական միջավայրից եկող Ահասֆերի կերպարը: Հետագայում թեև, ինչպես տեսանք, Վարպետը երկիցս փոխել է ստեղծագործության վերնագիրը, սակայն դրանից Ահասֆերը թափառական հրեայի կամ Շիդհարի չի փոխվել: Տարբերակից տարբերակ նա պարզապես հեռացել է իր գրական

սկզբնատիպից՝ վերածվելով թափառողի առավել ընդհանարացված կերպարի, ում միջոցով ավելի ուժգին է շեշտվում աշխարհի փոփոխության գաղափարը:

Անհրաժեշտ է նաև նշել, որ Թափառական հրեան եվրոպական գրականությունից եկող վերացական գրական կերպար չէր միայն. նա պարբերաբար «հայտնվել է» նաև Հայաստանում, այդ թվում Վարպետի հարազատ Ղազարապատում: Իսահակյանը «Հայրենի հուշերում» գրում է, որ Օհան տացուն, ով ամենայն հավանականությամբ «Համբերանքի չիբուխի» Օհան ամին է, պատմում է, թե ինչպես «Թափառական հրեան երևացել է Հոռոմ գյուղի հովիվներին, կաթ խնդրել ու ասել, թե շուտով «աշխարհացնում» պիտի լինի: Ղազարապատի քահանա տեր Միքայելը հակաճառել է նրան, թե «աշխարհը կկործանվի միայն այն ժամանակ, երբ Նեոը կերևա. Հայտնության գրքի վկայությամբ դեռ հազար տարի կա Նեոի երևալուն» /Իսահակյան, 1951: 118/:

Գրականագետ Ա. Մուշեղյանը վկայակոչում է գերմանացի բանաստեղծ Յուլիոս Մոզենին, ով «ևս հիշում է, թե իր պատանի հասակում (1810-ական թվերին) թափառական հրեան անցել է հայրենի գյուղով (Ֆոյխտլանդում) և վաղ հասակի վերհուշի այդ վառ տպավորությամբ ինքը հետագայում կերտել է «Ահասվեր» պոեմը» /Մուշեղյան, Իսահակյան, 1983: 75/:

Նկատի ունենալով Թափառական հրեայի՝ Ղազարապատում և գերմանական տարբեր քաղաքներում «երևալը»՝ Մուշեղյանը գրում է. «Ահավասիկ գերմանական գրական առասպելի և Օհան տացուի գրույցի միախառնումից բանաստեղծը կերտել է վայրկյանի ու հավերժության մասին փիլիսոփայող մեծ թափառականի կերպարը, որին մերթ Ահասվեր անունն է տվել և մերթ Շիդհար»:

Իսահակյանին ժամանակակից Ավետիս Ահարոնյանը ևս նույն տարիքում իրենց գյուղում «տեսել է» Թափառական հրեային, ընդ որում Ավագ Ուրբաթին, երբ Խաչելությամբ հավիտյան թափառելու անեծքը իջավ Քրիստոսին վիրավորած հրեայի վրա: Հետաքրքիր է, որ նախ նրա երևալու լուրն է տարածվում, և հետո նոր ինքն է գալիս: «Իմ գիրքը» եռամաս ինքնակենսագրականի պատանեկությանը նվիրված գրքի «Ջիուդը» գլխում Ահարոնյանը գրում է. «Ասում էին, թե մեր կողմերը շուտով մի ջիուդ է երեւալու» /Ահարոնյան, 1984: 264/:

Նա այնքան տարածված կերպար է եղել, որ տարբեր ձևերով է նկարագրվել. «Մէկն ասում էր, թե ջիուդը երկար, մինչև ծնկները հասնող միրուք ունի, որ քայլելիս հաւաքում է ձեռքում պահում: Մի ուրիշը հաւատացնում էր, թե նա կարճահասակ մարդ է, ցանցառ ու տզեղ միրուքով, նման մեր գիւղի ժամհար Սողոմոնին: Ոմանք պնդում էին, թե նա երբեք ոտքով չի շրջում և միշտ էշ է հեծած: Ուրիշները՝ թե էշ չունի, **խեղճ ու կրակ թափառական է եւ գաւազանը ձեռքին անցնում է աշխարհից աշխարհ ու իր սև օրն է քաշում**»:

Ընդգծված հատվածում երևում է Թափառական հրեայի հայտնի կերպարը:

Իսահակյանի և Ահարոնյանի նկարագրություններում կարևոր է նաև նրա «Երևալու ժամանակը»: «Հիշատակարանում» նրա գալը կապվում է «Աշխարհացնցման»՝ Դատաստանի հայտնութենական ըմբռնման հետ, երբ գալու էր Քրիստոս և նրան ազատելու շարունակական թափառումների անեծքից:

Ահարոնյանի մոտ ժամանակի ամենամյա շրջափուլն է ընտրված Ավագ Ուրբաթը, երբ ամեն տարի եկեղեցում կատարվում էր Խաչելության արարողությունը, որը գրողի բնորոշմամբ հավելվում էր ժողովրդական տարբեր ծիսակատարություններով:

Թափառական հրեայի ամեն գալու ժամանակային մի շրջափուլ նշանակելը Իսահակյանի մոտ արտահայտվում է տվյալ տեղավայրի կրած անճանաչելի փոփոխությամբ:

Այժմ իրար հետ համեմատենք Իսահակյանի ստեղծագործության երեք տարբերակները՝ տեսնելու, թե Ահասֆերը ինչպես է տարբերակից տարբերակ վերածվել տիեզերական թափառողի ընդհանրացված կերպարի՝ կապերը ավելի ու ավելի կտրելով իր գրական նախօրինակից: Մուտքի առաջին պարբերությունում ասվում է.

Ա. տարբերակ. «Ահասֆերը, **որի ոտքերն անեծքի օրից՝ դադար չէին առել**, վեր բարձրացրեց մտազբաղ աչքերը, որոնց վրա արևակեզ ճակատի խորունկ խորշումների **հանգույցն** էր իջել» /Իսահակյան, 2014: 599/:

Բ. տարբերակ. «Թափառական հրեան, **որի ոտներն անեծքի օրից դադար չէին առել**, վեր բարձրացրեց մտազբաղ աչքերը, որոնց վրա արևակեզ ճակատի խորունկ խորշումների **հանգույցներն** էին իջել» /Իսահակյան, 2014: 602/:

Գ. տարբերակ «Թափառական Շիդհարը վեր բարձրացրեց մտազբաղ աչքերը, որոնց վրա արևակեզ ճակատի խորունկ խորշումներն էին իջել» /Իսահակյան, 2014: 114/:

Ինչպես երևում է երեք տարբերակների համեմատությունից, Ահասֆերը դարձել է նախ թափառական հրեա և ապա թափառական Շիդհար:

Անվան փոփոխությունից, սակայն, ավելի կարևոր են ընդգծված երկու կապակցությունները, որոնք բացակայում են երրորդ տարբերակում: Դրանցից առաջինը ուղղակիորեն վերաբերում է Քրիստոսին վիրավորելուց հետո նրա հանգիստ չգտնելուն և շարունակ քայլելուն:

Երրորդ տարբերակում այն չկա, քանի որ նրա նախօրինակը թեև անեծքի դատապարտված թափառական է, սակայն նա՝ որպես արևելյան ավանդության կերպար, Քրիստոսի հետ չի կապվում:

Պատահական չէ նաև խորշումներին վերաբերող հանգույցների բացակայությունը երրորդ տարբերակում: Հանգույցը սովորաբար կապվում է ժամանակի որևէ միավորի հետ, որի լրանալուց հետո հանգույց էր գցվում:

Տարիներին են վերաբերում նաև խորշումները, ինչպես ժողովուրդն է ասում՝ «ժամանակը ավելացնում է կնճիռները»:

Ահասֆերի տարբերակներից մեկում ասվում է, որ անցնող ամեն մի հարյուրամյակ մի տարի էր ավելացնում նրա երեսնամյա հասակին: Նույն համաբանությամբ հանգույցները հարաբերվում են անցնող հարյուրամյակների հետ: Երրորդ տարբերակում, քանի որ կտրվում են նախօրինակի հետ եղած կապերը, կտրվում և հանվում են նաև հանգույցները:

Իսահակյանը գեղարվեստական մեծ վարպետությամբ է ներկայացրել Ահասֆերի պատմության գլխավոր հատկանիշը, որ տվյալ տեղավայրով ամեն անգամ անցնելիս մի նոր փոփոխություն է տեղի ունեցած լինում: Ցույց է տրվում միևնույն վայրի մոտով Ահասֆերի իրար հաջորդող 4 անցումները՝ առաջին անգամ ծով, երկրորդ անգամ անապատ, երրորդ անգամ քաղաք և չորրորդ անգամ դաշտավայր:

Նման հերթագայությունը, որը առկա է նաև գերմանական լեգենդում, հնարավորություն է տալիս ստեղծելու պատկերային ընդունված հակադրության զույգեր՝ ջուր-անապատ և քաղաք-նրա տեղում ամայի դաշտ: Իսահակյանը գեղարվեստական մեծ արտահայտչականությամբ է ներկայացրել այս զույգերը. «Եվ տեսավ զարմանքով, որ այն վաղեմի ծանոթ ծովը, որի շառաչուն ավերով ինքը անցել էր մի քանի անգամ իր դարավոր թափառումների անկայուն ընթացքին, հիմա մի ծարավուտ և տատասկոտ անապատ է դառել» /Իսահակյան, 2014: 114/: Նույնը վերաբերում է նաև քաղաք-դաշտ հերթագայությանը:

Իսահակյանի ստեղծագործության մեջ գեղարվեստական տարբեր անդրադարձումներով արտահայտվել են Ահասֆերի լեգենդին բնորոշ այլ հատկանիշներ ևս: Նա քայլում է «երկաթեղեն ոտներով», որոնցով նկատի ունի երկաթեղեն կոշիկները: Այս բնորոշումը ևս գալիս է հիշյալ պատմության ընդհանուր տրամաբանությունից: Ահասֆերի համար ասվում է, որ նա կոշկակար է եղել: Երկրորդ՝ երկաթյա կոշիկները կամ, ինչպես ժողովրդական բնորոշմամբ է ասվում, «երկաթյա սղերը» պանդուխտների, երկար ճանապարհի անցնողների կոշիկներին տրվող բնորոշումներ էին: Այն ասվում է նաև հանդերում ոչխարների հոտն արածեցնող Դավթի համար:

Ահասֆերի կոշիկների անսովորությունն ընդգծվում է նաև նրան պատկերող կտավներում և հատկապես Դորիեյի նշանավոր փորագրանկարում, ուր դրանք ընդգծված կոպտությամբ հասնում են մինչև նրա ծնկները:

Նկատելի է ևս մի յուրահատկություն. Իսահակյանի ստեղծագործության մեջ Ահասֆերը բոլոր հանդիպողներին որևէ հարց է տալիս՝ լինի անապատի քարավանապետ, քաղաքի մուտքի պահապան, թե դաշտի հովիվ: Ընդ որում, ընդգծվում է նաև նրա՝ հարց տալու յուրահատուկ ձևը՝ «խղիճայն»: Դիմացինի զարմանքին ի պատասխան՝ նրա խոսքի համար ասվում է. «Եվ նրա ահազդեցիկ ձայնը գալիս է դարերի մռայլ խորքերից»:

Ճանապարհին հանդիպողներին որևէ հարց տալը ևս կապվում է նրա նախատիպի հետ, ով ամեն հանդիպողի հարցնում էր, թե երբ է գալու Նա, ով խաչ էր կրում:

Հաջորդ նկատելի հատկանիշը այն է, որ Իսահակյանի հերոսը երբեք չի ծիծաղում դարավոր իր թափառումների ընթացքում, փոխարենը սակայն մի անբնական ծաղրալի ժպիտ է երևում նրա շրթունքներին: Այն տարբեր ձևերով է արտահայտվում անապատում, քաղաքում և դաշտում: Անապատի տեղում հիմնված քաղաքում այդ ժպիտի համար ասվում է. «Նորից մի դաժան ծաղր գալարվեց՝ անապատի օձի պես՝ նրա մթագին շրթունքների վրա» /Իսահակյան, 2014: 604/: Քաղաքին փոխարինած դաշտում առավել մռայլ պատկեր է գծագրվում նրա դեմքին. «Հինավուրց թափառականի շրթունքները նորից գալարվեցին. և արգահատանքի մի հայացք դաշտյնի պես շողաց նրա ահեղ աչքերում» /Իսահակյան, 2014: 605/:

Անբնական նման ժպիտը և հայացքը ևս գալիս են գրական նախօրինակից, որտեղ տեսանք, որ հատուկ ընդգծվում է, թե նա երբեք չէր ծիծաղում: Իջած անեծքը ծիծաղը աղճատել և նման հայացքի էր վերածել:

Ամեն անգամ նույն տեղից նրա հեռանալու համար ասվում է, որ հեռացավ մտրակված անտեսանելի հարվածից:

Տարբերակից տարբերակ երևում է, թե ինչպես է Իսահակյանը համամարդկային ընդհանրացման ենթարկել Քրիստոսի Խաչելությանը հանցակցի կերպարը:

Առաջին երկու տարբերակներում, եթե շարունակ նշվում է, որ Ահասֆերը քայլում է անտեսանելի բազուկից մտրակված, ապա երրորդ տարբերակում այս մասին ընդհանրապես որևէ հիշատակություն չկա: Ահասֆերին մտրակելով շարունակ քայլել պարտադրող անտեսանելի բազուկը Խաչելության գիշերը նրա վրա իջած անեծքն է: Ասացինք, որ, ըստ լեգենդի տարբերակներից մեկի, նա մասնակցել է քահանայապետի տան նկուղում սյանը գամված Հիսուսին ձաղելուն՝ մտրակելուն: Լեգենդի բոլոր տարբերակներում նրա գործած հանցանքը վերածվում է իր դեմ ուղղված պատժի, ինչպես որ, երբ չի թույլ տալիս, որ Հիսուս կանգնի և հանգստանա, ինքն է դատապարտվում շարունակ քայլելուն: Նույն ձևով Իսահակյանին հավանաբար ծանոթ է եղել լեգենդի մի տարբերակը, ուր Հիսուսին մտրակով ձաղելու համար ինքն է դատապարտվել մտրակվելով շարունակ քայլելու, և երբ կանգնել է, հարվածող անտեսանելի բազուկի մտրակումից նորից մղվել է շարունակելու իր անվերջանալի քայլը:

Այս պատճառով է առաջին տարբերակում Ահասֆերը անվանվում անդուլ, որ նա առանց հանգստանալու շարունակ քայլում է:

Երկրորդ տարբերակում «անդուլ» բառի տեղափոխությամբ Իսահակյանը իմաստային էական փոփոխություն է կատարել: Առաջին տարբերակում, եթե այն բնորոշում էր Ահասվերին, որպես անեծքով պարտադրված անդուլ քայլող, ապա երկրորդ տարբերակում ինչպես տեսնում

ենք, այն վերաբերում է դարերին, որ անդուլ ընթացքով դարերն են առաջ գնում:

«Անդուլ» բառի նման տեղաշարժը բերել է նաև քայլողի անվան փոփոխության: Առաջին տարբերակում եթե այն որոշակի անձնավորություն էր՝ Ահասֆերը, ապա երկրորդ և երրորդ տարբերակներում հավաքական անվանում ունի՝ Թափառականը, ով ավելի ընդհանրացված կերպար է, քան Թափառական հրեան: Թափառականը բնորոշում է հավաքական մարդկությանը, որ անհոգնաբեկ առաջ է շարժվում դարերի ընթացքում: Այս գաղափարն ավելի ընդգծելու համար վերջին պարբերությունում ընդհանրապես հանում է մտրակին վերաբերող կապակցությունը:

Անդուլը որպես դարերին տրված բնորոշում դարձնելը համահունչ է դառնում երեք տարբերակների վերջում արտահայտվող այն մտքին, որ դարեր անցնելով գալիս է «վաղը»: Այսինքն դարերի ընթացքը որպես երկրագնդի վրա թափառականի մի պտույտ հավասար է մեկ օրվա և յուրաքանչյուր պտույտը նման մի օր է ներկայացնում:

Իսահակյանը, կարելի է ասել, որ գծել է Ահասֆերի և Թափառական հրեայի ուղղակի դիմանկարային այն պատկերը, որով այս կերպարը ներկայացվում է 17-19-րդ դարերի եվրոպական արվեստում: Ինչպես նախորդ դեպքերում, վերջին պարբերության մեջ ևս, եթե առաջին երկու տարբերակներում մտրակվելուն վերաբերող խոսքերով ընդգծվում էր նրա պատիժը՝ որպես առաջ մղող ուժ, այնպես էլ նրա արտաքինի նկարագրությունն է համապատասխանում պատժված մտրակվողի տեսքին՝ մազերին տրված «գզգզված և փրփրադեզ» և ճակատի համար ասվող «դժնատեսիլ» բնորոշումներով:

Երրորդ տարբերակում երկու բնորոշումների փոփոխությամբ Իսահակյանը ստեղծել է համամարդկային մտածողի կերպարը մազերին տալով «ձյունաթույր», իսկ ճակատին՝ «մթին» բնորոշումները:

Առաջին երկու տարբերակներում եթե շեշտվում էր մարդկային կյանքի վաղանցիկությունն ու անհաստատությունը, ապա երրորդում առավել մեծ ընդհանրացմամբ իրերի ու աշխարհի ընթացքը ևս ներառնվում է շրջապտույտի այդ շարժման մեջ, որով մարդկային կյանքի ընթացքի փոփոխականությունը ածանցվում է աշխարհի անհաստատությունից:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ահարոնյան Ա. Երկերի ժողովածու, հտ. Թ, Թեհրան, 1984:
2. Իսահակյան Ավ. Երկերի ժողովածու, հտ. 4, Երևան, 1951:
3. Իսահակյան Ավ. Երկերի լիակատար ժողովածու, հտ. 5-րդ, Երևան, 2014:
4. Մուշեղյան Ա., Իսահակյան Ավ. Վաղ տարիներ (1875-1898), Երևան, 1983:

5. Веселовский А. Н. К вопросу об образовании местных легенд в Палестине // *Журнал Министерства народного образования*. СПб, 1885, № 5.
6. Веселовский А. И. Легенды о вечном жиде и об императоре Трояне // *Журнал Министерства народного просвещения*. СПб, 1880, № 7-8.
7. Еврейская энциклопедия, т. 6, СПб: Брокгауз-Ефрон, 1912.
8. Мифы народов мира, т. 1, Москва, 1980.

А. МКРТУМЯН – *От востока к западу: Новое общечеловеческое обобщение старого бродячего сюжета.* – Статья посвящена литературной обработке Исаакяном истории Вечного жиде. Первый вариант произведения, созданный в 1907г., озаглавлен «Агасфер», второй вариант (1911г.) – «Вечный жид» и третий вариант (1927г.) – «Шидхар». В статье показано, что каждый из трех вариантов, начиная с заглавия, был обработан и изменен согласно творческому подходу и поставленным акцентам поэта. В ранний период творчества Исаакян стремился перейти от влияния немецкой литературы и народного фольклора к общечеловеческим и национальным обобщениям. Выявлены особенности образа Вечного жиде в народном фольклоре, в литературе эпохи Возрождения и в рамках новой европейской литературы, а также обсуждается совокупность характерных признаков данного образа в анализируемом произведении Исаакяна.

Ключевые слова: Агасфер, Бутадеус, немецкая литература, народный фольклор, Возрождение, сапожник, проклятие, оборванная одежда, пустыня

А. MKRTUMYAN – *From the East to the West: the Wandering Old Plot in the Light of New Global Generalization.* – The paper is devoted to the story of “Wandering Jew” with Isahakyan’s literary elaboration. The first version written in 1907 is entitled as “Ahasverus”, the second version is “Wandering Jew” (1911) and the third one written in 1927 is entitled as “Shidhar”. It has been shown that each of the three versions including the title are prone to creative and thematic changes and are related to Isahakyan’s endeavor towards realization of global and national generalizations, influenced by Germanic literature of the ancient period and the folklore. The character of Wandering Jew has been shown in the folklore, Renaissance, in the new period of European literature and in Isahakyan’s works where there is a combination of various features typical of the character.

Key words: Ahasverus, Buttadeus, German literature, folklore, Renaissance, shoemaker, malediction, shabby clothes, time, desert

Լուսինե ՀԱՅԹՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարան

ԱՄԵՐԻԿԱՆ ԴՐԱՄԱՅԻ ԳԵՆԵԶԻՍԸ ԵՎ ԷՎՈԼՅՈՒՑԻԱՆ

Սույն հոդվածը ներկայացնում է ամերիկյան դրամայի զարգացման ընթացքը՝ ընդգրկելով 17-20-րդ դարերի ժամանակահատվածը: Քննության են առնվել պատմաքաղաքական և մշակութային իրադարձությունները, որոնք նպաստել են ամերիկյան դրամայի զարգացմանը և ապահովել դրա գենեզիսը: Անդրադարձ է կատարվել մի շարք հեղինակների, որոնք ստեղծագործել են 19-րդ դարի վերջերին և 20-րդ դարում:

Բանալի բառեր. *ամերիկյան դրամա, գենեզիս, էվոլյուցիա, բրիտանական մոդել, ռեալիզմ, սոցիալական դրամա, հոգեբանական դրամա, ամերիկյան էքսպրեսիոնիզմ, գեղարվեստական խնդիրներ*

Գրական ժանրերի տարատեսակների թվում իր ուրույն տեղն ունի 20-րդ դարի ամերիկյան գրականության պատմությունը: Ոչ վաղ անցյալում ձևավորված երկրի պատմաքաղաքական իրադարձությունների ընթացքը հանգեցրել է դարասկզբին զուգահեռ ձևավորվող գրական հոսանքների և ժանրերի առաջացմանը:

Իհարկե, սխալ կլինի կարծել, թե ամերիկյան դրամայի ի հայտ գալն ու զարգացումը 20-րդ դարասկզբի ծնունդ են: Ավելին, ամերիկյան դրամայի էվոլյուցիան պայմանավորված է բրիտանական դրամայի գենեզիսով: Այստեղ նպատակային է ուսումնասիրել այս երկու փոխկապված պրոցեսները և դրանք արժևորել 20-րդ դարի գրական իրադարձությունների համատեքստում:

Եվ այսպես, ամերիկյան դրամայի ձևավորման գործընթացը մեկնարկել է դեռևս 17-րդ դարում՝ ամերիկյան գաղութների շրջանակներում: Գաղութային ժամանակաշրջանը ամերիկյան պատմության մեջ ընդգրկում է 1607-1765 թվականները: Ընդհանարապես, այս տարիների ընթացքում գրական արտադրանքը Ամերիկայում սակավ էր ու աղքատիկ:

Ինչ վերաբերում է ամերիկյան դրամայի հետագա զարգացմանը, ապա հարկ է նշել, որ այն անմիջականորեն կապված է բրիտանական գրականությանը: Դիտարկելով 18-19-րդ դարերի ամերիկյան դրամաները՝ երևան է գալիս այն հանգամանքը, որ վերջիններս ակնհայտորեն կրում են բրիտանական գրականության ազդեցությունը: Այս երևույթի պատճառները տարբեր են /Brockett, 1973/:

1776թ. Միացյալ Նահանգների անկախության հռչակումը և պայքարը գաղութարար ավտորիտար համակարգի դեմ այն երկու խոշոր իրադարձություններն են, որոնք մեծ ազդեցություն են ունեցել ժամանակի

ամերիկյան գրականության, մասնավորապես՝ դրամայի վրա: Գրականությունը, որը ներկայացնում է գաղափարները հոգուտ հեղափոխության, առանձնանում է մտքի պարզությամբ և մեկնաբանությամբ: Երբ «հեղափոխությունը» դարձավ իրականություն, այլ տիպի գրողների անհրաժեշտություն առաջացավ: Այս ժամանակաշրջանում ի հայտ եկան երգիծական բովանդակությամբ մի շարք պիեսներ՝ անանուն հեղինակների կողմից՝ ակնհայտ պատճառներով: Ամենավաղ երգիծական բնույթի ստեղծագործությունները գրվել են Նոր Անգլիայում այն պարզ պատճառով, որ հեղափոխությունը սկսվել էր հենց այնտեղ: Երգիծանքի բնագավառի ամենահայտնի գրողներից մեկը ամերիկյան հեղափոխության պրոպագանդիստ Մ. Օ. Ուորենն էր (1727-1814): Դիտարկելով հեղափոխական դրամաների գեղարվեստական որակները՝ նկատում ենք, որ դրանք այնքան էլ բարձր չեն: Վերջիններս հատկանշական են իրենց ներքին իմաստով, որը բարձրացնում է դրանց նշանակությունը: Նրանցում ոչ թե մտացածին, այլ իրական կերպարներ են ապրում ու տեղաշարժվում: Որպես դրամաներ՝ նրանցում ընդգծված են ժամանակին տիրող հուզականությունն ու տրամադրությունները, հույսերը, տառապանքներն ու վախերը, որոնք արտացոլում են մարդու էությունը՝ էմոցիոնալ, սթրեսային պայմաններում /Brockett, 1973/:

Ինչևէ, 1800-ականների սկզբում ամերիկյան դրաման մեկնարկում է իր զատման գործընթացը բրիտանականից: Չնայած դրան՝ հարկ է նշել, որ մինչև 20-րդ դարի սկիզբը ամերիկյան դրամաները շարունակում են կրկնօրինակել բրիտանական մոդելները: Այս հանգամանքը առիթ է հանդիսանում մի շարք գրաքննադատների կարծիքների համար, ովքեր համարում են, թե բուն ամերիկյան դրաման մինչև Առաջին աշխարհամարտի ավարտը (1914-1918) դեռևս ծնունդ չէր առել /Jeffrey, 1997/:

19-րդ դարի առաջին քառորդում ականատես ենք դառնում ամերիկյան գրականության մեջ տեղի ունեցող մի շարք փոփոխությունների: Այս ժամանակաշրջանում ամերիկյան գրականությունն ի վերջո ի հայտ էր եկել: 17-րդ դարի գրականությունն հիմնականում կրոնական ուղղվածություն ուներ, իսկ 18-րդ դարինը՝ քաղաքական: 19-րդ դարում է, որ վերջապես ականատես ենք դառնում այլ տեսակի գրվածքների, որոնք իրավացիորեն կարելի է կոչել գեղարվեստական գրականություն:

19-րդ դարի սկզբին ամերիկյան ազգային գրականությունը թևակոխում է ռոմանտիզմի շրջանը (Ու. Իրվինգ, Ֆ. Կուպեր): Թեպետ ռոմանտիզմի ոգին զգացվում էր նաև նախկինում, բայց այժմ այն ամերիկյան գրականության մեջ դառնում է առավել ակնհայտ և ազդեցիկ: Դիտարկելով 1805-1825թթ. գրական ժառանգությունը՝ նկատում ենք, որ ռոմանտիկ պիեսները՝ տրագիկ ազդակներով, համարվում են առավել նշանակալիները: Այսպիսով, 19-րդ դարի կեսերին ռոմանտիկական

դրաման իր հաստատուն տեղն էր զբաղեցրել ամերիկյան գրականության մեջ:

19-րդ դարի սկզբներին մի շարք դրամատուրգներ սկսում են փնտրել ոգեշնչման նոր ուղիներ՝ դիմելով օտարամուտ թեմաների, այդ թվում՝ և՛ հնագույն և՛ ժամանակակից: Այս ժամանակաշրջանի դրամաներում առկա ազգային և օտար էլեմենտները դժվարությամբ կարելի է տարբերակել: 19-րդ դարի երկրորդ կեսին սկսվում է փոփոխություն դրամայի բնույթի մեջ, որն առավել ակնառու է դառնում 1830-ից հետո: Այդ փոփոխությունները մասամբ հիմնված են թատրոնների պայմանների վրա, մասամբ՝ որոշակի դերասանների ի հայտ գալու և, իհարկե, երկրում տիրող ընդհանուր սոցիալ-քաղաքական ու տնտեսական պայմանների վրա: Դիտարկելով այս շարքի դրամաները՝ ակներև է դառնում նրանցում առկա ազգային կոլորիտը: Մինչ առավել փորձառու դրամատուրգները ջանքեր էին ներդնում ռոմանտիկ կատակերգական ու ողբերգական ոլորտում, հումորային ու աշխատասեր մյուս դրամատուրգները ձգտում էին բեմ բարձրացնել ազգային տեսարաններ ու կերպարներ: Մի կողմ թողնելով օպերան ու մնջախաղը՝ 1825-1860-ականների ընթացքում բեմադրվում են պատմական շուրջ 190 բնույթի պիեսներ: Վերջինները մեծ նշանակություն ունեն, քանի որ նրանցում առկա են դրամայի հետագա զարգացման արմատները, որը այս տեսանկյունից մեծագույն կարևորություն ունի:

Հետագայում՝ 19-րդ դարի վերջերին, ամերիկյան դրամաներում սաղմնավորվում է ռեալիզմը, որը գերիշխող ուղղություն է ամբողջ 20-րդ դարի ընթացքում /Krasner, 2007; Demastes, 1996/: Դրամատուրգներն իրենց ստեղծագործություններում ներկայացնում են երկրում տիրող իրականությունը, հասարակական ու սոցիալական խորը հակասություններն ու կյանքի ոչ միանշանակ և ոչ դյուրին կողմերը՝ ստեղծելով առավել իրական կերպարներ:

19-րդ դարի վերջերին ամերիկյան թատրոնը դեռևս անկարող էր արտադրել որևէ նշանակալի դրամա: Թերևս կային որոշակի ունակություններ ունեցող դրամատուրգներ, ինչպես, օրինակ, Ք. Ֆիթչը, ում պիեսներն ուշարժան էին /«Ճշմարտություն», 1907/:

Հաջորդ տասնամյակներում ամերիկյան մի շարք դրամատուրգներ հայտնի դարձան մեծապես ամերիկյան տեսարանների պատկերումներով: Չնայած բոլոր այդ գրողները հակված էին դեպի զգացմունքայնությունն ու հետևում էին թատերական կանոնակարգերին: Փոքր թատրոնի շարժումը պատասխանատու դարձավ դրամայի ազատագրմանը՝ պայմանական կապանքներից, որոնք պարտադրվում էին կոմերցիոն թատրոնի կողմից: Եվ Յ. Օ'Նիլն էր, ով ուղի հարթեց գավառական, քաղաքային պիեսների ու դրամատուրգների հետագա ընթացքի համար:

Այսպիսով, փոքր թատրոնի շարժումը ճանապարհ է բացում արդի ամերիկյան դրամայի համար 20-րդ դարի հաջորդ տասնամյակներում: Ժամանակակից դրաման դանդաղ էվոլյուցիայի արդյունք է, որը հասել է իր փառքին տարբեր դպրոցների միաձուլումից հետո: Անհատ դրամատուրգները, ինչպես, օրինակ Թ. Ուիլյամսը, Ա. Միլլերը և Յ. Օ՛Նիլը տարբեր կերպ նպաստել են ժամանակակից ամերիկյան դրամայի զարգացմանը: 1915թ.՝ մինչև Ա. Միլլերի ժամանակաշրջանը, մի շարք այնպիսի պիեսներ են բեմադրվել, որոնք հազիվ թե տեղ գտնեին կոմերցիոն թատրոնում:

Եվ այսպես, 20-րդ դարի առաջին կեսին ամերիկյան դրամատուրգիան գրանցում է աննախադեպ էվոլյուցիա: Ուսումնասիրելով Առաջին աշխարհամարտից առաջ գրված դրամաները՝ հարկ է փաստել, որ ռեալիզմը նոր մակարդակի է հասնում Դ. Բելասկոյի /«Ոսկե Արևմուտքի աղջիկը», 1905/ և Ք. Ֆիթչի /«Քաղաքը», 1909/ նախապատերազմյան ժամանակաշրջանում ստեղծված պիեսներում: Նախապատերազմյան ժամանակաշրջանում ծավալվող դեպքերի, իրադարձությունների ու երևույթների իրատեսական պատկերմանն անդրադարձել են ժամանակաշրջանի մի շարք ստեղծագործողներ, այդ թվում՝ Յ. Ուոլթերը, ում 1909թ. գրված «Ամենահեշտ ճանապարհը» պիեսը ներկայացնում է մի կնոջ դրամատիկ կյանքի պատմությունը:

Ուշարժան է նշել, որ Առաջին աշխարհամարտի սկզբնական շրջանում եվրոպական արդի դրամատուրգիայի զարգացման միտումները որդեգրվում և ամրապնդվում են ամերիկյան թատերական բեմահարթակում: Հետագայում նկատվում են այն ջանքերը, որոնք փորձում են ցուցաբերել ամերիկյան դրամատուրգները՝ կապված դրամայի ոճի, ձևի ու բովանդակության փորձարարության հետ՝ միաժամանակ պահպանելով քաղաքական, հոգեբանական ու սոցիալական թեմատիկան: Կարելի է ասել, որ այդ փորձարարությունների շնորհիվ է, որ հաջողվում է ձևավորել ու ամրապնդել բուն ամերիկյան ավանդույթները, որի արդյունքում բրիտանական գրականության ազդեցությունն աստիճանաբար դուրս է մղվում /Krasner, 2007; Demastes, 1996/:

Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է արժանին մատուցել «Պրովինսթաուն փլեյերս կամ թատերգակներ» (խումբը հիմնադրվել է 1915թ. Մասսաչուսեթս նահանգի Պրովինսթաուն քաղաքում) խմբին, որն այն առաջին խմբերից է, ում ջանքերն անգնահատելի են՝ բուն ամերիկյան դրամատուրգիայի զարգացման գործընթացում: Հիշյալ խմբի իրականացրած առաջին քայլերի թվում առանձնանում են Սյուզան Գլասպելի «Մանրուքներ» (1916) և Յ. Օ՛Նիլի «Դեպի Արևելք, Կարդիֆ» (1916) պիեսները: Վերջինը, անտարակույս, տարբերվում է մինչ այդ ամերիկյան դրամատուրգիայում գոյություն ունեցած գործերից: Այն նշանավորվում է ոչ միայն Յ. Օ՛Նիլի՝ որպես նոր թատերագրի, ասպարեզ իջնելով, այլև ամբողջ ամերիկյան դրամատուրգիայի ծնունդով՝ իր

առանձնակի տեղը գրավելով ամերիկյան թատերագրության ամբողջ պատմության մեջ /Gray, 2011/: Յ. Օ'Նիլն այն հանճարն էր, այն փոփոխության պատասխանատուն, որը տեղի ունեցավ ամերիկյան թատրոնում 1920-1930-ականներին: Իր պիեսներով ու բազում նոր գաղափարներով նա իր ավանդն է ներդրել ու խորը ազդեցությունն ունեցել դրամայի զարգացման պատմության մեջ ու ամերիկյան թատրոնում: Նրա ստեղծագործություններում ակներև է ռեալիզմի և էքսպրեսիոնիզմի միաձուլումը:

Այսպիսով, 20-րդ դարասկզբի Միացյալ Նահանգներում տիրող դրությունը, սոցիալական հարաբերություններն ու առկա բազում հասարակական խնդիրները դառնում են ստեղծագործող դրամատուրգների գործերի հիմնական թեմատիկան: Այս տեսանկյունից ուշարժան է Ուիլյամ Վոն Մուդիի «Մեծ բաժանումը» (1906) պիեսը, որտեղ հեղինակը ներկայացնում և իրատեսորեն պատկերում է սենտիմենտալ Արևմուտքին հակադրվող ուրբանիզացված Արևելքը: Հասարակական թեմատիկան տեղ է գտնում Ռ. Քրոդերսի «Տղամարդու աշխարհը» (1909) և «Նյու Յորքյան գաղափարը» (1906) ստեղծագործություններում, որոնցում ակնհայտորեն արտացոլվում է հասարակության մեջ տիրող վերաբերմունքը երկու սեռերի՝ և՛ տղամարդկանց, և՛ կանանց նկատմամբ:

Դրամատուրգների գրչից չի վրիպում նաև ամերիկյան ընտանիքի թեմատիկան, նրա զարգացումը, հասարակության մեջ նրա դերի ու արժևորման խնդիրները: Այս թեման գերիշխող է մնում ամերիկյան դրամատուրգիայում մինչև 20-րդ դարի ավարտը /Gray, 2011/:

Հետաքրքրական է էքսպրեսիոնիզմի ներմուծումը Եվրոպայից Ամերիկա: Այն իր ազդեցությունն է հաստատում բոլոր ոլորտների, այդ թվում՝ արվեստի և հատկապես՝ դրամայի վրա: Էքսպրեսիոնիզմը դրականորեն է նպաստում ամերիկյան թատերական ոգու աճի ու զարգացման վրա: Այն խթանում է մի շարք մեծ ու փոքր տարաբնույթ փորձեր:

Էլմեր Ռայսի «Գումարման մեքենան» (1923) ստեղծագործությունն համարվում է էքսպրեսիոնիստական կատակերգության առավել ուշագրավ պատկերումը: Ռայսը նաև այն առաջին դրամատուրգներից է, ով ներկայացնում է համր ֆիլմի ազդեցությունը թատրոնի վրա՝ իր «Դատը» (1914) պիեսում, որտեղ կիրառվում է գործողությունների հետադարձ նկարագրության տեխնիկան:

20-րդ դարի 20-ականների վերջը և 30-ականները Միացյալ Նահանգներում տիրում է տնտեսական աննախադեպ ճգնաժամը՝ Մեծ դեպրեսիան, որը ներթափանցում է Միացյալ Նահանգների կյանքի բոլոր ոլորտները: Այս պայմաններում, անշուշտ, ամերիկյան դրամատուրգիան արձագանքում է ստեղծված իրավիճակին՝ դրամաներում արտացոլելով

ապագայի նկատմամբ անորոշության ու վատատեսական տրամադրություններ /Reynolds, 1986/:

Այնուամենայնիվ, հարկ է նշել, որ 1920-ականները նշանավորվում են արգասաբերությամբ՝ նյույորքյան բեմում պրոֆեսիոնալ պիեսների բեմադրման տեսանկյունից: Ինչպես ընդունված է կոչել, «փառավոր օրերի» ընթացքում 1920-30-ականների հանդիսատեսը ականատես է դառնում ամերիկյան խորաթափանց և հուզիչ դրամաների: Դժբախտաբար, Մեծ ճգնաժամի արդյունքում ծառայած բազում դժվարությունների հետևանքով փակվում են մի շարք թատրոններ:

Շարունակվող ճգնաժամի հարուցած խնդիրների արդյունքում 1930-ականներում ստեղծված դրամատուրգիական ստեղծագործություններում արտացոլվում են աջաթևյան գաղափարախոսների ծայրահեղական միտումները, ֆաշիստական տրամադրությունները և այլ հասարակական-քաղաքական խնդիրներ: Դրան զուգընթաց՝ Եվրոպայում զարգացող քաղաքական պրոպագանդան ուղղորդողները, նշյալ նպատակների համար օգտագործելով գրականությունն ու արվեստը, խթանում են բանվոր դասակարգի վերաբերյալ դրամաների զարգացումը:

Այսպիսով, ամերիկյան դրամատուրգիայի կայացման բովում ծնունդ են առնում մի շարք միանգամայն նոր գեղարվեստական խնդիրներ, որոնց հետագայում պետք է լուծում տային կրտսեր սերնդի դրամատուրգները /Brockett, Findlay, 1991/:

1930-ականների մեծանուն դրամատուրգների թվում հիշարժան են Մ. Անդերսոնը, Ք. Օդեթսը, Լ. Հելլմանը և այլք: Նշյալ ժամանակաշրջանում գրված ստեղծագործություններից առավել հայտնին Քլիֆորդ Օդեթսի «Ձախլիկին սպասելիս» (1935) դրաման է, որի հիմնքում ընկած են վերացական մտորումներ՝ կապիտալիզմի դրական և բացասական կողմերի մասին: Օդեթսը նաև գրել է 1930-ականներում տիրող իրականության ու ժամանակի մտահոգություններն արտահայտող «Արթնացի՛ր և երգի՛ր» (1935) պիեսը: Ակնառու է Քլիֆորդ Օդեթսի (1906-1963) մեծագույն ներդրումը ամերիկյան թատերագրության հետագա զարգացման ու վերելքի գործում: Վերջինիս մեծությունն այն է, որ նա խիզախորեն ընդվզում էր ընդդեմ ամերիկյան կեղծ գաղափարների ու «ամերիկյան սին երազանքների»՝ ջանալով ցրել մարդկանց պատրանքները: Նրա պիեսներն արտացոլում են նյութական հաջողության և բարեկեցության հանելու ամերիկացիների ձգտումների կործանումը: Օդեթսի պիեսների մեծ մասը նվիրված է ամերիկացի միջին խավի ներկայացուցիչներին, որոնք առավել շատ են տուժում երկրում արմատավորված ու խորացած տնտեսական ճգնաժամից / Smith, 1997/:

Ժամանակի ոգուն համահունչ և իրականության պատկերումով հանդես է գալիս Մաքսվել Անդերսոնը (1988-1959)՝ իր «Վատ եղանակ» (1936) սոցիալական դրամայով: Այս ստեղծագործությունը վերջինիս համար անցումային էր՝ ռոմանտիկական մելոդրամայից դեպի

ռոմանտիկական ողբերգությունը, որում Անդերսոնը առավելապես հենվում է ամերիկյան գրականության իրատեսական ավանդույթների վրա:

Հետագայում՝ 1930-40-ական թվականներին գրված տեսական աշխատություններում Թորոնթոն Ուայլդերը (1897-1975) ևս կարևորում էր անհատի ոգին ու հավատքը: Միմիանց հակադրելով վեպն ու պիեսը՝ Ուայլդերը նշում է, որ եթե առաջինը պատմում է «միակ դեպքի մասին, ապա թատերագրությունը մշտապես պետք է ձգտի դեպի ընդհանրացումները, որոնք էլ պետք է նպաստեն մարդու մեջ հավատի արթնացմանը» /Wilder, 1962/: Վերջինս թատրոնը դիտում է «ժամանակից դուրս» հարթության մեջ: Նա գտնում է, որ իրական թատրոնը իրավունք չունի ոչնչացնելու ժամանակը, պատմել կոնկրետ դարաշրջանի մասին: Թատրոնի մեջ պետք է ամփոփվի ամբողջ տիեզերքը և բոլոր ժամանակները: Լինելով «ունիվերսալ» թատրոնի ջատագով՝ նա կոչ է անում «ապանյութականացնելու» թատրոնը: Այս սկզբունքներն են ընկած Թ. Ուայլդերի «Մեր քաղաքը» (1938) պիեսի հիմքում, որտեղ հեղինակը ներկայացնում է հերոսների անհատական ու հասարակական բախումները, ովքեր տանջվում ու տանջում են իրենց շրջապատող մարդկանց, քանի որ ուժ և հնարավորություն չունեն իմաստավորելու իրենց կյանքը, մեկուսացել են աշխարհից, որում քարշ են տալիս իրենց անիմաստ գոյությունը:

Լիլիան Հելմանը (1905-1984) մեկն էր ամերիկացի այն դրամատուրգներից, որը Ք.Օդեթսի հետ միաժամանակ գրական ասպարեզ է իջնում 1930-ականներին: Իր երկու՝ «Անավարտ կինը» (1969) և «Սենթիմենտո» (1973) ինքնակենսագրական ստեղծագործություններում Հելմանը ներկայացնում է իր կյանքի ու դարաշրջանի ընդգրկուն պատկերը: Նա անդրադարձել է այն ճգնաժամի թեմային, որը դեռևս դարասկզբին սկզբնավորվել էր Ամերիկայի հարավային նահանգներում: Հարավի պլանտացիաները դարձել էին ոչ եկամտաբեր, մանր ու միջին ֆերմերները մեկը մյուսի հետևից սնանկանում էին: Այսպիսով, ճգնաժամը կարևորագույն սոցիալական թեմատիկա է հանդիսանում Հելմանի ստեղծագործության համար:

Երկրորդ Աշխարհամարտի ընթացքում (1939-1945) դրաման ջանում է միևնույն ժամանակ ո՛չ փախչել պատերազմական թեմաներից, բայց ո՛չ էլ պրոպագանդել այն: Հետպատերազմյան շրջանում ամերիկյան դրամատուրգիայում իրենց հաստատուն տեղն են գրավում Արթուր Միլլերը (1915-2005) և Թեննեսի Ուիլյամսը (1911-1983): Վերջիններիս ստեղծագործություններն ամերիկյան թատրոնում գերիշխում են ավելի քան մեկուկես տասնամյակ: Երկուսն էլ իրենց գործունեությունը սկսում են որպես քաղաքական դրամատուրգներ: Նրանց ստեղծագործությունը, ձևավորվելով 1930-ականներին, արձագանքում է այդ ժամանակաշրջանի տնտեսական և հասարակական իրողություններին: Թեև նրանց առաջին

գործերը Բրոդվեյում հայտնվում են 1940-ականներին, երկուսն էլ շարունակում են ստեղծագործել մեկ տասնամյակից ավելի: Նրանք գործ ունեին միևնույն թեմատիկայի հետ, բայց նրանց ստեղծագործական տեխնիկաները տարբեր էին /Krasner, 2006/:

Թ. Ուիլյամսը, ազդվելով ժամանակի մտահոգություններից, անդրադառնում է հոգեբանական խնդիրներին: Իր դրամաներում վերջինս անհատին վերցնում է հոգեբանական կոնֆլիկտների և ներքին իրադրությունների մեջ («Ապակե գազանանոց» (1944), «Յանկություն» տրամվայ» (1947): Իսկ Ա. Միլլերի դրամայում անհատը դիտարկվում է գլխավորապես հասարակական հարաբերությունների տեսանկյունից, որտեղ ձևավորվում է նրա կյանքն ու ճակատագիրը («Շրջիկ վաճառականի մահը» (1949), «Ծանր փորձություն» (1953):

Անդրադառնալով 1930-1950 թվականների ամերիկյան դրամատուրգիային, մասնավորապես՝ թատերագրությանը՝ հարկ է նշել «Գրուպ թիեթր» թատերական խմբի անժխտելի ավանդի մասին՝ 20-րդ դարի ամերիկյան թատերագրության հետագա զարգացման ու աննախադեպ մեծ վերելքի գործընթացում: Խումբը համագործակցել է Բ. Օդեսիսի հետ, բեմադրել Սիդնեյ Քինգսլիի առաջին՝ «Սպիտակ խալաթներով մարդիկ» (1933) պիեսը, Սարոյանի առաջին պիեսը (1939), ինչպես նաև՝ Փոլ Գրինի, Ջոն Հովարդ Լոուսոնի, Իրվին Թոուի, Ռոբերթ Օդրիի պիեսները: Խմբի առանձնաշնորհն այն է, որ կարողացել են ստեղծել մշտական թատերախումբ, որը դարձել է ոչ միայն դարաշրջանի խորհրդանիշը, այլև ամենատարբեր ուղիներով ազդեցություն է ունեցել հետպատերազմյան տարիների թատերական մշակույթի վրա /Bigsby, 2000/:

Հետագայում քաղաքացիական իրավունքների համար միտված շարժումները և 1960-ականների հակապատերազմական ցույցերը զարկ են տալիս ամերիկյան դրամայի զարգացմանը, և տարածաշրջանային ու փորձարարական թատրոնները առաջ են քաշում նոր տաղանդավոր դրամատուրգներ: Փորձարարական թատրոնների ընկերությունը, ինչպես նաև «Կյանքի թատրոնը» ու «Բաց թատրոնը» փորձարարությունն իրականացնում էին շարժուն խմբերի միջոցով, երբ դերակատարներն ու հանդիսատեսը գործում են նույն ֆիզիկական տարածքում: Ժան-Կլոդ Վան Իթալիի (1936) «Օձը» պիեսը (1968), ուր վերացվում են ֆիզիկական բաժանարար «գծերը» դերասանների և հանդիսատեսի միջև, վերստեղծվում են Աստվածաշնչյան պատմությունները՝ ներկայացնելով դրանք արդի իրադարձությունների միջոցով, ինչպես, օրինակ՝ Ջոն Ֆ. Քեննեդիի սպանության օրինակի միջոցով: Մեգան Թերրիի (1932) պիեսները, ինչպես, օրինակ, «Հանդարտվի, մայրիկ» (1965), փորձարարություն էր անում ավանդական դրամատիկական կառուցվածքի հետ՝ երբ դերասանը փոխակերպվելով խաղում է պիեսում մի քանի տարբեր դերեր, կապակցելով դրանք միմյանց և սահուն կերպով անցնելով մեկից՝ մյուսը /Klopsch, 2013/:

Հետագայում, դիտարկելով ամերիկյան դրամայի էվոլյուցիան, հարկ է նշել, որ արդեն 1970-ականների սկզբին ամերիկյան թատրոնում հաստատվում է պոստմոդեռնիզմը: Իսկ 1980-ականներին ամերիկյան դրամատուրգներն արդեն վեր են հանում արդիական թեմաներ ու խնդիրներ: 1990-ականներին ականատես ենք դառնում հուզիչ ընտանեկան դրամայի վերադարձին:

Այսպիսով, ամերիկյան գրականությունը, մոտ երեք հարյուր տարվա պատմություն ունենալով հանդերձ, համաշխարհային գրականությանն է տվել տաղանդավոր մի շարք գրողներ, ովքեր առանձնանում են իրենց հոգեբանական վերլուծություններով, յուրօրինակ գեղարվեստական մտածողությամբ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Bigsby C. W. E. A Critical Introduction to Twentieth-Century American Drama: Volume 3, Beyond Broadway. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
2. Bigsby C.W.E. History of American Theatre. Cambridge: Cambridge University press, 2000.
3. Brockett O., Findlay R. Century of Innovation: A History of European and American Theatre and Drama Since the Late Nineteenth Century (2nd Edition). United States: Prentice Hall, 1973.
4. Demastes W. W. Realism and the American Dramatic Tradition. USA: University of Alabama Press, 1996.
5. Gray R. A History of American Literature. UK: Wiley-Blackwell, 2011.
6. Jeffrey H. R. Early American Drama. New York: Penguin, 1997.
7. Klopsch N. The American Dream in 20th Century American Drama. Germany: GRIN, 2013.
8. Krasner D. American Drama 1945 – 2000: An Introduction. UK: Wiley-Blackwell, 2006.
9. Krasner D. A Companion to Twentieth-Century American Drama. UK: Wiley-Blackwell, 2007.
10. Reynolds R.C. Stage Left: The Development of the American Social Drama in the Thirties. New York: Whitston Pub Co Inc, 1986.
11. Smith S. H. American Drama: The Bastard Art. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
12. Wilder T. «Our Town» and Other plays. New York: Penguin, 1962.

Л. АЙТЯН – Генезис и эволюция американской драмы. – Данная статья посвящена развитию Американской драмы, включая период с 17 по 20 века. В статье рассматриваются исторические, политические и культурные события, которые способствовали развитию американской драмы и обеспечили ее генезис. Рассмотрено творчество ряда авторов конца 19 начала 20 веков.

Ключевые слова: американская драма, генезис, эволюция, британская модель, реализм, социальная драма, психологическая драма, американский экспрессионизм, художественные проблемы

L. HAYTYAN – The Genesis and Evolution of American Drama. – The present paper is devoted to the development of American drama including the period from 17 to 20 centuries. It examines historical, political and cultural realities which provide the development the American drama as well as its genesis.

Key words: American drama, genesis, evolution, British model, realism, social drama, psychological drama, American expressionism

Աննա ՊԱՊՈՅԱՆ
Իրինա ԲՈՒՌՆԱԶՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

ՀԵՆՐԻ ՄԻԼԼԵՐԻ «ԱՅԾԵՂՋՅՈՒՐԻ ԱՐԵՎԱԴԱՐԾԸ»
ՎԵՊԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Սույն հոդվածում քննության են առնվում ամերիկացի գրող-արձակագիր Հենրի Միլլերի «Այծեղջյուրի արևադարձը» վեպի հիմնախնդիրները: Գրողը մարտահրավեր է ներդրում հասարակության բարքերին: Ըստ հեղինակի՝ բանականությունը կյանքի կործանման սկիզբն է, որի պատճառով կյանքը վերածվում է գոյաբանական սխեմայի: Արդյունաբերականացումը ներկայացվում է որպես բանականության իշխանության կործանարար գաղափար, որը մեկուսացնում է մարդկանց: Միլլերն իր հերոսներին ներկայացնում է որպես շրջապատող իրականության զոհեր, իսկ նրանց ըմբոսությունը համարում է ներքին պարտության վկայություն:

Բանալի բառեր. փիլիսոփայական հայեցակարգեր, բանականություն, քաղաքակրթություն, իդեալական կենսակարգ, «ամերիկյան երազ», քաղաքակրթություն և բանականություն, պատերազմ, շրջապատող իրականության զոհեր

XX դարի առաջին կեսի ամերիկյան գրականության զարգացման միտումները պայմանավորված են ԱՄՆ-ում ընթացող սոցիալ-քաղաքական արմատական փոփոխություններով: Արդյունաբերության սրընթաց զարգացումը հիմնովին փոխում է երկիրը. փոքր քաղաքներն ու բնակավայրերը վերածվում են արդյունաբերական հզոր կենտրոնների և, հետևաբար, փողվում են ավանդական բարքերն ու բարոյական սկզբունքները, ինչպես նաև դրանց նկատմամբ մարդկանց վերաբերմունքը: Արդյունաբերությունը դիմավորեցին գրկաբաց. դա մի փրկություն էր, որ պետք է ազատեր մարդկանց ծանր ֆիզիկական աշխատանքից՝ տալով նրանց հնարավորություն վայելելու կյանքը և ստանալու հոգևոր սնունդ: Սակայն տեղի ունեցավ հակառակը. արդյունաբերությունը, որ պետք է ծառայեր մարդկանց, ստրկացրեց նրանց, գողացավ նրանց ժամանակը՝ դարձնելով նրանց անշունչ մեքենաներ: Անշուշտ, գրական աշխարհը անմիջապես արձագանքեց այս ամենի արդյունքում առաջացած փոփոխություններին:

Ամերիկացի գրող-արձակագիր Հենրի Միլլերը հայտնի դարձավ գրական աշխարհին, երբ անցյալ դարի 30-ականներին տպագրվեցին նրա աղմկահարույց ստեղծագործությունները: «Խեցգետնի արևադարձը» և «Այծեղջյուրի արևադարձը» վեպերը շոկային ազդեցություն գործեցին հասարակության վրա, սակայն, միևնույն ժամանակ, կային բազմաթիվ

կողմնակիցներ, որոնք այդ երկերը համարում էին հանրության արատավոր բարքերին նետված մարտահրավեր:

«Այծեղջյուրի արևադարձը» (1939) վեպը, որին կանդադառնանք այս հոդվածում, բավական բարդ ստեղծագործություն է. այնտեղ խաչվում են փիլիսոփայական զանազան հայեցակարգեր ու հեղինակի ինքնակենսագրական պատումներ, և այս ամենը ներկայացվում է մոդեռնիզմին բնորոշ նարատիվի ոճով: Ամենից առավել վեպում նկատելի են Ֆ. Նիցշեի և Օ. Շպենգլերի գաղափարների ազդեցությունները: Իր վեպում Հ. Միլլերը փորձում է համադրել նախնադարյան աշխարհին ու ժամանակակից քաղաքակրթությունը: Մարդն այստեղ ներկայանում է որպես տիեզերական էներգիայի փոփոխման վերջնական արդյունք և մարմնավորում է բանականի ու զգայականի տարանջատում: Վեպը շարադրվում է հեղինակի անունից, և նա, դիմելով ժամանակակից մարդկանց, ասում է. «Դուք հենվում եք ավելի շուտ ոչ թե իրականության, այլ բացառապես մտածողության վրա» /Miller, 1961: 89/:

Ըստ Հ. Միլլերի՝ բանականությունը, որը մարդու գոյության սկզբունք է, իրականում կյանքի մարման, կործանման պատճառ է: Կենսաբանական բնական էներգիայից այն վերափոխվել է սեփական գոյը պահպանելու համար մղված պայքարի: Իսկ դա իր հերթին վերածում է կյանքը սոսկ մի սխեմայի, որը պարտադրում է իշխանության և բռնության իդեալներ: Այս գաղափարն ավելի պատկերավոր դարձնելու համար Հ. Միլլերը դիմում է Օսվալդ Շպենգլերի «Եվրոպայի մայրամուտը» գրքում հիշատակվող քաղաքաբնակ մարդու օրինակին: Կյանքի դեգրադացիայի միլլերյան հայեցակարգում Շպենգլերի գաղափարները շատ կարևոր տեղ են գրավում: Վերջինիս պես Հ. Միլլերը ևս գտնում է, որ աշխարհին ու նրա մշակույթն ապրում են դեգրադացիա՝ ընդունելով «քաղաքի տեսք»՝ բանական անդեմ մի ձև, որը կտրված է հողից ու ավանդույթներից /Шпенглер, 1993: 165/:

Այդօրինակ դեգրադացիայի և կործանման խորհրդանիշ է դառնում ոչ միայն քաղաքի բնակիչը, այլև առաջին հերթին երկնաքեր շենքը: Երկնաքերի կերպարը «Այծեղջյուրի արևադարձը» վեպում շատ հաճախ է առաջին պլան գալիս, քանի որ այն առավել ցայտուն է արտահայտում քաղաքակրթության մասին միլլերյան պատկերացումը: Քաղաքակրթության ամբողջ էությունը արձակագրի համար խտացված է երկնաքերի պատկերում. հեղինակն այն համեմատում է դիակի և դամբարանի հետ. «Երբ անցնում ես կամրջով, երկնաքերերը լույս են արձակում ինչպես ֆոսֆորով պատված դիակները..., և նոր երկնաքերները նոր դամբարաններ են. աշխատի՛ր դրանց ներսում և այդտեղ էլ մահացի՛ր» /Miller, 1961: 73/:

Հ. Միլլերը վեպում պատմում է իր մանկության տարիների մասին, որոնք անցել են Նյու Յորքի Բրուքլին թաղամասում: Վերջինս ունի վաղեմի պատմություն, որի պատճառով հեղինակն այն ընկալում է որպես

պատմական ժամանակագրության ելակետ: Այստեղ դեռևս պահպանվել է աշխարհի օրգանական ամբողջականությունը: Մտորելով այդ մասին՝ Հ. Միլլերը հանկարծ հիշում է իր զրույցները մանկության տարիների ընկեր Մաքսի հետ, որը պատմում էր նրան ամերիկյան Օդեսա քաղաքի մասին: Հեղինակի երևակայության մեջ բնությունն ու շրջապատող բոլոր իրերը հանկարծ դառնում են մի անբաժանելի ընդհանրություն. «Օդեսայի մասին Մաքսի պատմածները իմ մեջ արթնացնում էին մի այնպիսի բան, ինչից ես զրկվեցի մանկության տարիներին: Այն հիշեցնում էր ինձ մեր փոքրիկ թաղամասը Բրուքլինում, մի թաղամաս, որն այնքան մեծ նշանակություն ուներ ինձ համար, և որտեղից ինձ այդքան՝ վաղ պոկեցին՝ արմատի հետ միասին» /Miller, 1961: 89/:

Հեղինակն ապրում էր քաղաքի հյուսիսային և հարավային մասերի սահմանագծի վրա, որը նրա համար դարձել էր սահման իրականի ու երևակայականի միջև: Այդ թաղամասում կյանքը դեռ չէր կորցրել իր էությունն ու ամբողջականությունը: Այս իդեալական կենսակարգը հետագայում սկսում է քայքայվել և Բրուքլինի «գողտրիկ աշխարհը» արագ սկսում է դառնալ արդյունաբերական քաղաք: Իշխանությունները խորհրդանշորեն վերանվանում են Հ. Միլլերին հարազատ Երկրորդ հյուսիսային փողոցը՝ Մետրոպոլիտեն ավենյուի, և այդ օրվանից այդ շրջանն սկսվում է կարգավորվել. այնտեղ սկսում է իշխել միայն բանականությունը: Այդ պահից սկսած՝ Հ. Միլլերի համար հին աշխարհը միաժամանակ կործանվում է: Դա առավել ակնհայտ է դառնում, երբ հեղինակը, կանգնած ջրի ափին, հանկարծ նկատում է ջրի հայելու մեջ Նյու Յորքի ապահովագրական ընկերության շենքի հսկայական աշտարակը. այդ պահին նա գիտակցում է, որ Երկրորդ հյուսիսային փողոցն այլևս գոյություն չունի:

Բանականը և գիտակցականը Հ. Միլլերը համարում է տիեզերական էներգիայի բացասական դրսևորում, որը հերոսին զրկում է ազատությունից: Հեղինակը նյարդայնացած ժխտում է կյանքը, ինչի ապացույցն է նրա ըմբոստ էությունը: Հ. Միլլերի հերոսի ընդվզումն ու բողոքը միշտ թելադրված է այն հանգամանքով, որ նա չի կարող հաստատել իր «ես»-ը: Որպես օրինակ կարող է ծառայել Հ. Միլլերի ապրումների նկարագրությունը, երբ նրան մերժում են ընդունել Հեռագրային ընկերություն. «Ես պառկեցի քնելու,- գրում է Միլլերը,- զգալով խորը ցավ և ավելի ու ավելի բորբոքվելով այն ցավագին մտքից, որ նրանք մերժեցին ինձ՝ Հենրի Վ. Միլլերիս, բարձրագույն ուսսայի փայլուն կրթված ներկայացուցչիս, որը հավակնեց աշխարհի ամենահասարակ ու աչքի չընկնող աշխատատեղին» /Miller, 1961: 89/:

Փաստորեն, գրողը՝ իբրև անհատ, հատուկ վերաբերմունք ունի շրջապատող աշխարհի նկատմամբ: Ակնհայտ է, որ այդ շրջապատի վերաբերմունքի նկատմամբ Միլլեր-գործող անձն անտարբեր չէ. նրա «ես»-ը դեռ մերժված չէ և մշտապես պատրաստ է փորձել ինքնահաստատվել: Վաղ

առավոտյան Հ. Միլլերը սխալում է այդ ընկերություն, հաջողեցնում է հանդիպել գլխավոր տնօրենի հետ և արդյունքում ստանում է լավ պաշտոն: Այսպիսով, նա միանում է գոյության համար մղված պայքարի համընդհանուր հոսանքին: Դրանով իսկ նա բռնում է ամերիկյան երազի իրագործման ուղին:

«Ամերիկյան երազ» հասկացությունը բազմիցս է հիշատակվում այս վեպում: Սակայն հեղինակը ցույց է տալիս, որ եթե Ամերիկայի կայացման վաղ շրջանում այդ արտահայտությունը նշանակում էր ինքնաիրականացում, սեփական ներքին հնարավորությունների կիրառում, ապա այժմ այն սկզբունքորեն փոխվել է և ենթադրում է սոցիալական ու նյութական հաջողության հասնելու, հասարակության վերնախավում հայտնվելու ձգտում:

«Այծեղջյուրի արևադարձ»-ում նման գաղափարի օրինակ է Հյուսիս-ամերիկյան հեռագրային ընկերությունը, որը Հ. Միլլերի համար վեպում մարմնավորում է բանականության կործանարար գաղափարը: Սա մի դաժան, բայց կուռ համակարգ է, որն ստիպում է մարդկանց ծառայել իր նպատակին և դրանով իսկ խորթացնում է նրանց միմյանց նկատմամբ: Այդ ընկերությունը, ըստ Հ. Միլլերի, կառավարվում է մարդկանց՝ կյանքի, հաջողության, ամերիկյան երազի իրականացման համար պայքարի ապակառուցողական ոգով: Սակայն Միլլեր-գործող անձը միակն է, որը պահպանում է մարդկային փոխգործակցության և փոխօգնության բնագրը:

Հեղինակը գտնում է, որ այդ ընկերությունը, որը խորհրդանշում է քաղաքակրթությունն ու բանականությունը, ապակառուցողական է թեկուզ միայն այնքանով, որ ձգտում է բնությունը ենթարկել իրեն, դարձնել այն սոսկ սխեմատիկ պատկեր: Այս տեսանկյունից քաղաքակրթությունը հանդես է գալիս որպես աշխարհի համար կործանարար ուժ, որպես բռնություն աշխարհի հանդեպ:

Բռնությունն ու իշխանության հասնելու ձգտումը ներթափանցում են կյանքի այն փուլը, երբ մարդը հայտնվում է քաղաքակրթության «տարածքում» /Маркузе, 2003: 81-82/: Տիեզերական կենսաձին էներգիան փոխվում է մահվան էներգիայի: Հ. Միլլերը վեպում գրում է. «Ամբողջ երկիրը անկառավարելի է. այն բիրտ է ու պայթյունավտանգ: Դա զգացվում է անգամ օդում, կլիմայում, այս քարե ջունգլիներում» /Miller, 1961: 62/: Այսպիսով, կարելի է պնդել, որ քաղաքակրթությունը Հ. Միլլերի համար քայքայման ու կործանման հոմանիշ է: Այդ իսկ պատճառով Առաջին աշխարհամարտը բնական վիճակ է նրա համար: Տիեզերադեմոնական (Հ. Միլլերի եզրույթը) հեռագրային ընկերությունում աշխատանքը հավասարազոր է ռազմական գործողություններին մասնակցելուն:

«Այծեղջյուրի արևադարձը» վեպում Հ. Միլլերը անդրադառնում է նաև բուն պատերազմի թեմային, սակայն այն ներկայացնում է միջնորդված: Նա նշում է, որ քաղաքակրթությունը միշտ հղի է պատերազմով, և

այդ իսկ պատճառով այն հակասում է կյանքի ներքին մղումին, այդ թվում նաև մարդկային կյանքին: Մարդն ի վիճակի չէ դիմակայել պատերազմի մշտական լարմանը և սկսում է դիմադրել արտաքին աշխարհի բռնությանը: Խնդրո առարկա վեպում կա մի տեսարան, ուր Միլլեր-գործող անձը տրամվայում հանդիպում է պատերազմի վետերան մի սերժանտի: Տեսնելով սպային՝ վետերանը մեծ աղմուկ է բարձրացնում ու անեծքներ հղում երկրի պետական և ռազմական ղեկավարության հասցեին, ինչպես նաև բոլոր նրանց, ովքեր ուղարկել էին նրան մահվան: Նա, ի լուր բոլորի, բացականչում է, որ եթե ևս մեկ պատերազմ լինի, աշխարհի ոչ մի ուժ չի կարողանա նրան ստիպել մասնակցել /Miller, 1961: 64/:

Միլլեր-գործող անձն այս տեսարանում առաջին անգամ զգում է իրական պատերազմի շունչը: Հեղինակն արտահայտում է իր այն համոզմունքը, որ պատերազմի հանդեպ վախն ու ատելությունը դեպի իշխանությունները բացատրվում են կենսաբանական կյանքի երկարաձգման ու գոյը պաշտպանելու բնազդային մղումով: Այս մղումն իր հերթին է՛լ ավելի է ներքաշում մարդուն իր գոյի համար պայքարի մեջ, որից վերջինս մահու չափ հոգնած է:

Վետերան սերժանտի հոգեկան այդօրինակ պոռթկումը, երբ նա պոկում է իր կրծքի վրայի շքանշանները, վկայում է այն մասին, որ նա ի վիճակի չէ հաղթահարել ներքին հակասությունը. մի կողմից՝ նա չի ուզում պատերազմին մասնակցել, սակայն մյուս կողմից՝ չի կարող գոյություն ունենալ պատերազմից դուրս: Ըստ Հ. Միլլերի՝ պատերազմի հանդեպ ատելությունն առաջին հերթին ատելությունն է բուն կյանքի և շրջապատող աշխարհի հանդեպ: Հեղինակը համոզված է, որ, չնայած բողոքին, վետերան սերժանտը կվերադառնա իր քաղաքացիական պարտքը կատարելուն, քանի որ նա պատասխանատու չէ իր սեփական կյանքի համար. այն բարդում է իշխանության վրա:

Գոյապաշտության խնդրի ևս մեկ «ցայտուն» օրինակ է ծառայել տասներկու «փոքրիկ մարդկանց» մասին պատմությունը, որը ներկայացնում է Միլլեր-գործող անձը: Այստեղ խոսքը տիեզերադեմոնական ընկերության համեստ ու լուռ ծառայողների մասին է, որոնք այլաբանորեն հիշեցնում են տասներկու առաքյալներին: Նրանցից յուրաքանչյուրի մեջ Հ. Միլլերը, կրկին ընդգծենք, գտնում է կենսաժին տիեզերական էներգիա, որը հետագայում վերածվում է մահաբեր էներգիայի: Սուրբը, ըստ Հ. Միլլերի, կարող է իր անհատական կամքի ճիգերով փոխել աշխարհի բնույթը: Սակայն վեպում դա տեղի չի ունենում. «սուրբերն» իրենք են դառնում շրջապատող իրականության զոհերը: Նրանցից մի քանիսը կերպարանափոխվելով դառնում են հանցագործներ (Քարնախ, Քլաուզեն), մյուսները (Հուփթ, Շուլդիգ)՝ այլ հանցագործների կամ հանգամանքների զոհեր: Մերձավորների սպանությունը մարտահրավեր է՝ նետված անտանելի ագրեսիվ աշխարհին: Այդ ըմբոստությունը ներքին պարտության վկայությունն է: Դա պարտադրված է մարդուն բուն

իրականության կողմից, այն նույն իրականության, որի հիմնական «շարժիչ ուժը» գոյության համար մղվող պայքարն է: Հ. Միլլերը ցույց է տալիս, որ համակարգը մարդուն վարակում է պայքարի ու բռնության ներքին մղումով:

Վերը նշվածից կարելի է եզրակացնել, որ XX դարի սկզբի ամերիկյան հասարակության կյանքը և բարոյական սկզբունքների վերափոխումը ակնհայտ բացասական ազդեցություն են թողնում անհատի ներաշխարհի վրա, և Հ. Միլլերի հերոսները թե՛ հոգևոր, թե՛ գիտակցական կյանքում փորձում են ընդդիմանալ համակարգին, չնայած ի վերջո մնում են վերջինիս կամազուրկ խամաճիկը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Frye N. Anatomy of Criticism. Princeton (N.J.): Princeton University Press, 1957.
2. Miller H. Tropic of Capricorn. New York: Grove Press, 1961.
3. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Москва: АСТ, 2003.
4. Мендельсон М.О. Основные тенденции развития современной литературы США. Москва: Наука, 1973.
5. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии истории. Т. 1. Москва: Мысль, 1993.

Ա. ՓԱՍՅԱՆ, Ի. ԲՈՐՆԱԶՅԱՆ – Օ նեկոտորых основных проблемах в романе Генри Миллера «Тропик козерога». – В данной статье рассматриваются основные проблемы, затронутые в романе «Тропик козерога» американского писателя-прозаика Генри Миллера. Писатель бросает вызов существующим устоям общества, где сознание является началом конца жизни, а жизнь превращается в схему выживания. Индустриализация представлена разрушительной силой сознания, которая отстраняет людей друг от друга. Герои романов представлены жертвами окружающей действительности, а их внутренний бунт свидетельствует об их внутреннем поражении.

Ключевые слова: философские концепты, разум, цивилизация, идеальный образ жизни, Американская мечта, цивилизация и разум, война, жертвы окружающей реальности

A. PAPOYAN, I. BURNAZYAN – *On Some Basic Issues in Henry Miller’s “The Tropic of Capricorn”*. – The present paper is an attempt to tackle the basic issues in Henry Miller’s novel ‘Tropic of Capricorn’. The writer challenges the existing moral values and standards. The destroying power of consciousness turns life into a scheme of survival and industrialization alienates people. The characters of the novel are victims of the surrounding reality, and their inner rebellion is an evidence of their defeat.

Key words: philosophical concepts, consciousness, civilization, ideal lifestyle, American Dream, civilization and consciousness, war, victims of surrounding reality

Անուշ ՍԵԴՐԱԿՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարան

ՕԼԴՈՍ ՀԱՔՍԼԻԻ ԽՈՍՏՈՒՄՆԱԼԻՑ ԵՎ ԽԱԲՈՒՍԻԿ ԱՇԽԱՐՀԸ

Հողվածն անդրադառնում է նոր հասարակության կերպման սկզբունքներին, այն դժվարին ժամանակաշրջանում, երբ փոխվում են մարդկային հարաբերությունների առանցքային մոդելները: Օլդոս Հաքսլիի «Հրաշալի, նոր աշխարհ» ուրոպիան ցույց է փայլիս այն վրանգավոր փոխակերպումը, որ կատարվում է մարդու մտքի հետ՝ խաբուսիկ հովվերգությունը վերածելով իրական մղձավանջի:

Բանալի բառեր. ֆորդիզմ, դիստոպիա, նորացում, կրոնական միստիցիզմ, մասսայական սպառման հոգեբանություն, սեքսուալ հեղափոխություն

Մարդու փոխակերպումը պոստմոդեռնիզմի և մոդեռնիզմի շեմին, մարդակենտրոն մշակույթը վերափոխում է գաղափարակենտրոն մշակույթի: Գրողական արվեստը դադարում է լինել զուտ ստեղծագործություն և իր մեջ ամփոփում է նաև փիլիսոփայությունը: Այն գրողները, որոնք իրենց երիտասարդությունը, մանկությունը սկսել են մոտավորապես քսանական-երեսունական թվականներին և ստեղծագործական հասունության հասել վաթսունական-յոթանասունական թվականներին՝ վերցնելով ստեղծագործական այդպիսի լայն ընդգրկում, կարողացան կողմնորոշվել դարաշրջանի ձևափոխման և նոր հայեցակարգերի հաստատման շրջապտույտի մեջ: Ամենահետաքրքիր կերպարը այդ համատեքստում դառնում է Օլդոս Հաքսլին՝ իր “Brave New World” /Huxley, 1998/ հրաշալի կախարդական աշխարհի վեպով, որտեղ Օլդոս Հաքսլին, փաստորեն, դրեց հասարակության աստիճանական փոփոխության հարցը: 1962 թվականին հեղինակը ելույթ ունեցավ Բերքլիում և ասաց.

«Ես վաղուցվանից եմ հետքաքրքրված այդ խնդրով և ուզում եմ մի տիպի դիտարկում անել՝ այն գուշակությունները, որ ես արել էի երեսուն տարի առաջ, այն ժամանակ լրիվ ֆանտաստիկ էին թվում, երեսուն տարի հետո այդ բոլոր ֆանտաստիկ կանխագուշակումները կամ իրականություն են դարձել, կամ իրականություն դառնալու ճանապարհին են»:

"Since then, I have continued to be extremely interested in this problem and I have noticed with increasing dismay a number of the predictions which were purely fantastic when I made them thirty years ago have come true or seem in process of coming true" /Huxley, 1962/.

Հասարակությունը մտել էր նոր փուլ. պատերազմների, կոգնիտիվ դիստանսի, մարդու տեղի և դերի հստակեցումներից հետո մարդկությունը մտել էր այլևս սպառողական հասարակության փուլ, որը

պայմանավորված էր երկու գործոններով՝ առաջինը ավելի սոցիալական օբյեկտիվ գործոնն է՝ մարդիկ թևակոխել էին քիչ թե շատ խաղաղ և ետպատերազմական դարաշրջան, որը մարդու առջև դնում էր առօրեական խնդիրների լուծման և կայունության պահանջ: Երկրորդն այն էր, որ մարդկությունը վերջապես հասել էր ինքնաբավության բավարար աստիճանի, որ քիչ թե շատ ճանաչել էր ինքն իրեն, և այդ ճանաչումից հետո արդեն խնդիր էր ունենում կարճաժամկետ, էկզիստենցիալ, մարդակենտրոն գոյությունից գալ հանրային և նոր ընկալման, որի ընտրության ժամանակ մարդկությունը գերադասեց ընդունել սպառողական հայեցակարգը: Սպառողական հայեցակարգի էությունը շատ պարզ է. այն ձևավորվում է հետևյալ նշանաբանի ներքո՝ հենց հիմա և հենց այստեղ: Մարդն ամեն բան ուզում է ունենալ, և արդյունքում ստանում է ինչ ուզում է հենց տեղում՝ մտնելով հասարակության զարգացման մոդեռնիզացիայի մի շատ խաղաղ, բայց և ստագնացիոն փուլ՝ մեքենայական փուլը, երբ մարդը զոհաբերում է իր անհատական, իր աստվածային ստեղծագործ «ես»-ի կոնցեպտուալ հիմքերը նոր գաղափարախոսությանը՝ մեքենային կամ ավտոմատիզացիային:

Նման զոհաբերությունների համակարգը հին ավանդույթ էր՝ սկզբում զոհ էին մատուցում էին Աստծուն, հետո՝ Մարդուն, հետո զոհաբերում էին Հոգուն, Գիտելիքին, Ինֆորմացիային: Այդ ամենին հաջորդեց մեքենայացման փուլը, որը Օլդոս Հաքսլին անվանեց ֆորդիզմ, ուր մարդիկ զոհաբերություն էին մատուցում մեքենային, մեխանիզմին:

Հիմնավորումը հետևյալն էր՝ Ֆորդը իրոք այդ կոնվեյերային համակարգի ստեղծմամբ մարդուն դարձրեց կոնվեյերի կցորդ: Այսուհետ մարդը արվեստագետ չէր, կամ նկարիչ, կամ ստեղծագործող: Մարդը մի ֆունկցիայի, մի ընդհանուր հարահոսի (կոնվեյերի) բաղկացուցիչ պտուտակ էր (винтик): Եվ ահա այդ պտուտակային կենսակերպի ներմուծման մեջ Օլդոս Հաքսլին ազդարարեց մարդկության կործանման տեսլականը: Մեքենայացման տրանսֆորմացիոն գործընթացի մեջ մարդը դադարում է լինել ուղղահայաց տրանսցենդենտալ էակ՝ դառնալով զուգահեռ տրանսցենդենտալ էակ:

Երբ մարդը ուղղահայաց տրանսցենդենտալ է նա հազթահարում է իրեն և իր Շարժումն ու զարգացումը կապում է վերին գաղափարի հետ: Վերին գաղափարն ու բարոյագիտական կատարելակերպը կարող են ունենալ տարբեր անուններ՝ Գաղափար, Տիեզերք, Աբսոլյուտ՝ նշանակություն չունի. դա մարդու ինքնահաղթահարումն է այն ճանապարհին, որ նրան ուղղորդում է դեպի վեր: Հորիզոնական տրանսցենդենցիան ուղղակի ծառայել է, հասարակությանն անհրաժեշտ այն աշխատանքի բարեխիղճ կատարումը, որ ամեն կերպ խրախուսում է հանրային (զուգահեռ) կապերն ու հարաբերությունները: Այդ սկզբունքների համաձայն մարդը պետք է սոսկ կատարի իր պարտականությունները, ժամանակին գնա աշխատանքի, իմանա կորպորատիվ ու հիերարխիկ

կողմն ու իր տեղը այդ համակարգում: Մինչդեռ ուղղահայաց տրանսցենդենցիան ենթադրում է, որ մարդը պետք է մտածի իր տեղի և դերի մասին՝ կյանքում և տիեզրական հիերարխիայում: Մեքենայական հասարակության մեջ ուղղահայաց կապեր հաստատելու բոլոր փորձերը խստիվ պատժվում են, որովհետև խափանում են ֆորդիստական մեքենայի աշխատանքը: Օլդոս Հաքսլին իր վեպում ստեղծում է մի երկիր, դիստոպիա, որտեղ յուրաքանչյուր մարդուց հանում են ստեղծագործական մղումը, ծրագրավորում ծննդյան պահից՝ բացառելով մարդու ստեղծագործական ինքնարարման և ազատ կամքի առեղծվածը:

Ավանդաբար հայտնի չէ, թե ինչպիսի տղամարդու և ինչպիսի կնոջ միացման արդյունքում ինչ եզակի էակ կծնվի, և ամեն անգամ այդ էակը կանխատեսելի չէ: Այդ անհայտությունն իր մեջ կրում է սպասման անակնկալ խորհուրդ, ծննդյան գաղտնիք, որ տիեզրական ամենամեծ գաղտնիքներից է:

Զգալով այդ առեղծվածի վտանգը նոր «արդյունավետ» հասարակությունը, ծնունդ է տալիս կանխատեսելի էակների՝ իրենց հարատարբերակումներով՝ Ալֆաներ, Բետտաներ, Գամմաներ, Դելտաներ, Իփսիլիոններ, որտեղ Ալֆաները մշակում են տեխնոլոգիաներ (ոչ գաղափարներ), Բետտաները դրանք կատարում են, Գամմաները դասավորում են կատարվածը, Դելտաները ավելի սևագործ աշխատանք են անում և այդպես շարունակ:

Ակնհայտ են զուգահեռները մեր ժամանակակից հասարակության մոդելի հետ, և այդ տարիներին նման կանխատեսում անելը, հիրավի, մարգարեական էր: Հաքսլին մի հարցազրույցում ասում էր, որ ինքն էլ չէր սպասում, որ ֆանտաստիկայի ժանրում գրված վեպի շատ աներևակայելի մանրամասներ կդառնան իրականություն: Յայսօր էլ հասարակությունը շարունակում է զարգանալ զուգահեռական տրանսցենդենցիայի կանոններով, տրանսցենդենտալ-զուգահեռ կապերի մեջ. սպառման հոգեբանության գերակայության պայմաններում սկսում է բացառվել ինքնուրույն մտածելու կարողությունը: Իրական հարատև գաղափարները հենվում են անցյալի /ավանդույթի/ վրա և նայում ապագային: Ստեղծագործությունը իրար է կապում ժամանակները, և այդ հիշողության կապի մեջ են անթեղված մարդկության տառապանքի, փորձի և վերելքի ակունքները: Հիշողության, պատկանելության բացակայությունը, միայն ներկա ժամանակի զգացողությունը, ժամանակավոր կապերը վայրկենական հաճույքները բացառում են տառապանքը: Այդ ամենի համար իդեալական աշխարհում ստեղծված է իդեալական թմրանյութ՝ Սոման:

Սոման կապ ունի մարմնական ֆունկցիաների հետ: Այն թմրանյութն է, որը մարդուն անջատում է իր հիմնական խնդրից, որը կարելի է ձևակերպել հետևյալ կերպ՝ մարդը մահկանացու է և պիտի մեռնի: Այդ գաղափարը տարբեր փիլիսոփայությունների և տարբեր երկրների և

տարբեր ստեղծագործությունների միջոցով ներկայացված է եվրոպական մտքի պատմության մեջ:

Օլդոս Հաքսլին բացահայտում է, թե ինչպիսին կարող է լինել մարդկությունը, որին ձերբազատել են մահկանացու լինելու սարսափից: Այդպիսի մարդկություն մի անգամ ճշգրտորեն պատկերել է Ջոնաթան Սվիֆթը իր «Գուլլիվերի ճանապարհորդությունները վեպում /Սվիֆթ, 1958/:

Ճանապարհորդը Լապուտայում տեսնում է անմահների (ստրուվոբրուզներ): Այդ մարդիկ անմահ են և չունեն հիշողություն, որովհետև մարդկության համար կա անմահության միայն այդպիսի ստորացուցիչ տարբերակ: Եթե մարդը արդեն թևակոխում է անմահության շեմը, նա երկու տարբերակ ունի՝ կամ աստված է, կամ ստեղծագործող էակ, որի գործերն ապրելու են իրենից հետո: Անմահության ուրիշ շեմ չկա, անմահությունը՝ մոռացության և անգիտության խավարում խարխափելն է: Հաքսլիի նոր աշխարհում մահվան միտքը հասարակությունից հանված է, հանված է ծանր հիվանդությունների վախը, որովհետև ժամանակակից բժշկությունը հաղթահարել է բոլոր հիվանդությունները: Եվ ամենակարևորը, մահվան մեջ մտել է կանխատեսելիության մի գործոն՝ բոլորը մահանում են վաթսուն տարեկանում՝ բացառելով տանջալից սպասումները: Ծնունդի հետ մեկտեղ այդ հասարակության մեջ վերացված է նաև մահվան առեղծվածը:

Երբ մարդկությունը ապրում է բարեկեցության, «երջանկության»՝ ֆիզիկական, տրանսցենդենտալ, հորիզոնական երջանկության մեջ, ինքնագիտակցումը անհնար է: Եվ Օլդոս Հաքսլին իր «Նոր աշխարհը» վեպում նշում է, որ մեր ժամանակակից հասարակությունը գտնվում է նոր հիպնոսի ազդեցության ներքո: Այս չափաբաժիններով ժամանակակից մարդը կլանում է հեռուստատեսության պրոպագանդան և գովազդը, ակոհիլը, ծխախոտը, այսինքն՝ այն բոլոր բաները, որոնք կազմում են հավաքական Սոման, որոնք շեղում են մարդուն ինքնագիտակցման ստեղծագործ մղումներից: Մյուս հիպնոսացնող գործոնը (հատկապես սեքսուալ հեղափոխությունից հետո) սեքսուալ հարաբերությունների մարմնական բաղադրիչն է՝ էմոցիոնալ կապվածության բացակայության պարագայում: Այդ սեքսուալ հարաբերությունների ազդեցության չափաբաժինը ներկայացնող մի տպավորիչ դրվագ կա՝ նոր հասարակության գաղափարախոսության կրող Լինայնան սիրահարվել է հնդկացիների ռեզերվացիայից «նոր աշխարհ» մուտք գործած տղային և ուզում է անհապաղ սեռական միակցություն, որպեսզի, համաձայն իր հասարակության կանոնների, միանգամից անցնի հորիզոնական տրանսցենդենցիայի՝ վայելքը և հաճույքը նրան հասանելի լինեն առանց վերապահումների: Բայց, հիմա հորիզոնական տրանսցենդենտալ Լինայնան հանդիպում է ուղղահայաց տրանսցենդենտալ մեկին, որը «վայրենի» է՝ տվյալ հասարակության ընկալումների համաձայն (կարդացել է Շեքսպիր,

կարդացել է տարբեր գրքեր, որոնք արգելված են այդ հասարակության մեջ): Անձի զարգացումն ու հորիզոնական տրանսցենդենցիայից ելքը բացառելու նպատակով նոր կախարդական աշխարհում արգելված էին բոլոր գրքերը: Յուրաքանչյուր ոք փիլիսոփայական կամ գրական երկի ընթերցանության փորձի դեպքում անմիջապես աքսորվում էր կղզի: Վեպի հերոսներից մեկին՝ Հելմհոլցին, սպառնում են աքսորել Շեքսպիր կարդալու համար: Ի պատասխան այդ սպառնալիքի, նա ասում է, որ Շեքսպիրի հետ համաձայն է գնալ ցանկացած կղզի, որովհետև չի ուզում ապրել մի տեղ, որտեղ տիրում է բացարձակ անմտություն: Օլդոս Հաքսլին ստեղծում է մի խորհրդանշական պատկեր, որտեղ մարդը հայտնվում է իր իսկ ստեղծած միայնության կղզում: Ուղղահայաց տրանսցենդենցիայի մեջ, եթե մարդ գերադասում է կապ ունենալ որոշակի վերին գաղափարի հետ, նա անխուսափելիորեն տեղափոխվում է կղզի և դա իր սեփական անհատականության և գաղափարականության մեկուսացումն է: Իզուր չէ, որ այդքան շատ են Վերածննդից հետո կղզիների խորհրդանշանները արևմտյան գրականության մեջ («Գուլիվերի ճանապարհորդությունը», «Ճանճերի տերը»):

«Վերադառնալով երկխոսությանը՝ Ջոնը և Լինայնան իրար հետ խոսում են ամեն մեկն իր հարթության մեջ.

– Դու ինձ սեր ես խոստովանում, Ջոն:

Բայց դեռ ժամանակը չէ սեր խոստովանել,-ասաց Ջոնը համարյա ձեռքերը կոտրտելով: Սկզբում մենք պետք է... Լսեք, Լինայնա, Մալպասոմ սիրահարներն ամուսնանում են:

– Ինչ են անում, – Լինայնան արդեն սկսում էր բարկանալ, – ինչ ցնդաբանություններ է դուրս տալիս այդ տղան..

– Ընդմիջտ երգվում են միասին լինել..

– Ինչպիսի ցնորամտություն, -Լինայնան լրջորեն ցնցված էր... »
/Հաքսլի, 1999/

Սպառման հասարակության ներկայացուցիչը ոչ մի կերպ չի հասկանում, թե ինչ կապ ունի տվյալ պահի հաճույքի հետ ինչ-որ երկարաժամկետ հավատարմության գաղափարը: Մյուս երկխոսությունը հակադրում է սպառման և զգայական նվիրման գաղափարները:

«Մեջքն ուղղելով, նա համարձակություն հավաքեց, շրջվեց Լինայնայի կողմը՝ նրա դեմքին տեսնելով տարակուսանք ու դժգոհություն:

– Ես ամեն ինչ կանեմ, – ասաց նա ավելի շփոթվելով: – Միայն հրամայեք: Զվարճություններ կան, որ ծանր ջանքեր են պահանջում, բայց դրանից ավել թանկ են դառնում: Եթե հրամայեք, հատակն էլ կավլեմ...

– Դրա համար փոշեծծիչներ կան, – ասաց Լինայնան, – ավլելու կարիք չկա:

– Կարիք չկա, բայց ցածրացնող աշխատանքը կարող է վեհ երանգ ստանալ: Եվ ես էլ կուզենայի այն վեհանձնորեն կատարել:

– Բայց եթե փոշեծծիչներ կան:

– Բայց խնդիրը հո փոշեծծիչները չեն...

Այդ երկու մարդիկ խոսում են և մեկի հարթությունը ուղղահայաց է, մյուսինը՝ հորիզոնական: Եվ ակնհայտ է, որ այդ խաչաձևման մեջ ստեղծվում է նոր սիմվոլիկա մարդու, որ հնարավորություն չունի գնալու դեպի վերև, ունենալ ավելին, քան իր անմիջական կենսական պահանջների բավարարումը: Դրա համար նոր հասարակության նոր կրոնական սիմվոլը, այն խաչն է, որի վերնամասը հատված է: Լատինական T տառը մի սիմվոլ է, որ դիստոպիայում պատկերված մարդիկ կախում են իրենց վզերին, իբրև պաշտամունքի խորհրդանիշ: Մեքենայացված և գաղափարազրկված հասարակությանը դեռևս անհրաժեշտ են կրոնական պաշտամունքի ծիսական առարկաներ, բայց միտքը՝ գաղափարը, որը այդ պաշտամունքին հաղորդում է իմաստ և դարձնում խորհրդանիշ, բնավ անհրաժեշտ չէ: Այսինքն՝ ինչքան էլ ցավալի և վիճարկելի լինի, ստացվում է այնպես, որ հասարակությունը ուրիշ ճանապարհ չունի:

Մտածելու, տառապանքի, սիրելու մեջ հարց է առաջանում, թե, վերջիվերջո, կա՞ սեր տառապանքից այն կողմ: Օլոոս Հաքսլին դրա պատասխանը հրաշալի տալիս է՝ տառապանքից այն կողմ սեր չկա, և տառապալից սիրո մեջ բացահայտվում է սիրո էությունը: Մտածելուց այն կողմ Աստված չկա, և մտածելու մեջ բացահայտվում է Աստծո էությունը: Ընդհանրապես, Օլոոս Հաքսլին անցել է շատ հետաքրքիր ճանապարհ, որը տիպական է բոլոր անգլո-ամերիկյան մոդեռնիստ հեղինակների համար՝ ցինիզմից, մոդեռնիզմից, ավանգարդիզմից դեպի կրոնական միստիցիզմ (ճիշտ էլիոթի պես): Անհատը ստիպված է պայքարել ոչ միայն մեկուսացման և օտարման այլև սեփական «ես» -ի տարրալուծման դեմ: Այդ պայքարը տարվում է ավտոմատացված, մեքենայացված, անշունչ հասարակության դեմ, որի վտանգները ապշեցուցիչ կերպով կարողացել է տեսնել, կանխատեսել և վերլուծել Օլոոս Հաքսլին:

Վեպի ժամանակին անհավանական թվացող նկարագրություններն իրենց արտացոլումն են գտնում ներկա կյանքում (ազատ սեռական հարաբերությունները ծնող և երեխա հարաբերությունների մեջ): Էկզիստենցիալիզմի դեպքում ծնող և երեխա, ծնող-Աստված, մարդ-ծնող խզումը ցավազին է և տանջալից, մինչդեռ մեքենայացված հասարակության մեջ այդ խզումը ողջունելի է: Մի պարզ պատճառով. մարդը, ով սիրում է, տառապում է և չի կարող լինել արդյունավետ աշխատող, անխափան պտուտակ, իսկ նոր հասարակության նոր կրոնը արդյունավետ աշխատող լինելն է: Այդ նոր հավատամքից շեղվելու դեպքում մարդը խափանում է ողջ հասարակության կարգը: Անձնական դրաման կարելի է բացառել միայն մի ճանապարհով՝ բացառելով անձը:

Օլոոս Հաքսլիի վեպը երգիծական վեպ է (դա երևում է նաև վերնագրից): Այդ երկի մեջ միախառնված են բազմաթիվ ժանրեր՝ ինչպիսիք են ֆանտաստիկայի ժանրը, ուտոպիան, անտիուտոպիան և տիպիկ մոդեռնիստական վեպի ողջ կոմպոզիցիոն համակարգը: Բայց

Օլրոս Հաքսլին ավարտում է այդ վեպը նրանով, որ, այնուամենայնիվ, այլախոհները գնալու են կղզի և այդ կամավոր աքսորը սեփական «ես»-ը պահպանելու միակ ուղին է:

Հրաշալի, կախարդական աշխարհը մնալու է իր տեղում, նա շարունակելու է զարգանալ իր օրենքներով, իսկ այն մարդիկ, ովքեր իրենց թույլ են տվել լինել անհատ, այլ ոչ թե մեքենայի պտուտակ, մեկուսանալու են բայց չեն պարտվելու:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Սվիֆթ Ջ. Գուլիվերի ճանապարհորդությունը, Երևան, «Անտարես», 2014:
2. Aldous Huxley 1962 U.C. Berkeley Speech on “The Ultimate Revolution”, <https://publicintelligence.net/aldous-huxley-1962-u-c-berkeley-speech-on-the-ultimate-revolution/>
3. Huxley A. Brave New World. New York: HarperCollins Publishers, 1998.

А. СЕДРАКЯН – Многообещающий и обманчивый мир Олдоса Хаксли. – В статье раскрывается основная идея романа Олдоса Хаксли “О дивный новый мир”. Современный мир зиждется на принципах автоматизации и механизации в ущерб общечеловеческим и моральным ценностям. Человеческая личность подвергается изменениям, которые приводят к общечеловеческому кризису. Для описания этих перипетий Хаксли ввел термин “фордизм”, который отражает новый идеал современности. Однако этот идеал, насаждающий механическую и автоматическую реальность, в конечном итоге приводит к разложению человеческого начала.

Ключевые слова: фордизм, дистопия, инновация, религиозный мистицизм, психология массового потребления, сексуальная революция

A. SEDRAKYAN – Aldous Huxley’s World of Promise and Delusion. – The paper reveals the new principles of construing the modern world in the era of automatic and mechanical innovations, which drastically change the world of human values and morals. Human individuality undergoes irreversible changes which inevitably lead to personal and humanitarian crisis. Huxley introduced the new cultural term “fordism” to exemplify the shift in human nature to the dystopian ideal of mankind which eventually turns into a excruciating morbid loss of spirituality.

Key words: fordism, dystopia, innovations, religious mysticism, psychology of mass consumption, sexual revolution

Наталья ГОНЧАР-ХАНДЖЯН

Анаит АКОПЯН

Ереванский государственный университет

**ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМАТИКА ПОВЕСТИ
СТИВЕНСОНА «СТРАННАЯ ИСТОРИЯ ДОКТОРА ДЖЕКИЛА И
МИСТЕРА ХАЙДА»**

В данной статье делается попытка раскрыть и проанализировать образы персонажей повести Стивенсона в сопоставлении с транзактным анализом Э. Берна, объединив нотариуса Амтерсона, представляющегося поначалу самостоятельным субъектом действия, и пару Джекил-Хайд в единый нерушимый тандем, где каждый соответственно предстает составной частью единой личности.

Появившаяся в английской литературе XIX века как плод воображения (imagination) и озарения, прозрения (inspiration, insight) писателя Р. Стивенсона «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда» для аналитической психологии XX века стала хрестоматийным примером расщепления, диссоциации, «множественности» личности и как социальной характеристики вообще, и как психической болезни индивидуума, подвергшегося вирусу раздвоения. Художник настолько верно уловил правду происходящего, переживаемого, что, например, автор работ по диссоциации личности Н.Мак-Уильямс рекомендует «Странную историю...» как чтение, дающее возможность познакомиться с диссоциативным расстройством личности без соответствующего клинического опыта.

В свою очередь, новые работы психологов (Э.Фромм, Э.Берн, Ст. Гроф и др.), представляемые ими теории и методики анализа психологии и поведения личности нередко выводят на новые ориентации в анализе и толковании литературных текстов.

Ключевые слова: *расщепление личности, «ошибки Стивенсона», транзактный анализ, родитель-ребенок-взрослый, отделение, переход, объединение, стивенсоновский insight*

Согласно западной науке и материалистической философии, история Вселенной есть, по существу, история эволюции материи, где жизнь, сознание и разум – всего лишь случайные, побочные продукты такой эволюции. «В мире, где реальным считается лишь материальное, лишь то, что можно пощупать и измерить, нет места любого рода духовности» /Гроф, 2007: 25/.

В мире, где, по определению Томаса Карлайля, *душа убывает*, где главенствующую идеологическую позицию заняла теория Дарвина о происхождении видов, выход для чувствительных юношей и молодых людей «со всеми признаками острого ума», но лишенных энергии и воли один – прямым записаться в «Клуб самоубийц». Так, один из оригинальных посетителей клуба заявляет: «Мысль о том, что я являюсь прямым потомком обезьяны... показалась мне невыносимой» /Стивенсон, 1981: 92/. Материа-

листические теории, процветающие во II половине XIX века, приводят к утрате веры, духовных связей, к утрате знакомой почвы под ногами, и, как следствие, «отсутствие замены привычному приводит к некому неопределенному пороговому состоянию, которое антропологи называют промежуточным» /Гроф, 2007: 41/.

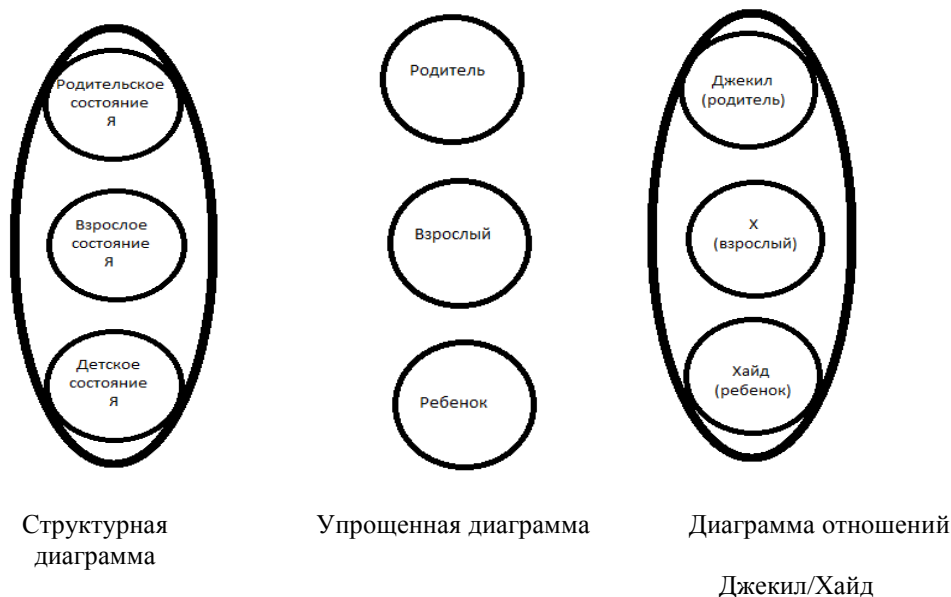
Изучение порогового состояния – между сознанием и бессознательным, между жизнью и смертью – станет предметом и психологии, и модернистской литературы XX века.

Уже в XIX веке к теме душевного «подполья» обратился Р. Л. Стивенсон. Еще в детстве он сам для себя обнаружил, можно сказать, стал одержим этой темой, пытаясь найти ей разрешение в своих ранних произведениях, но развил и довел до совершенства под влиянием Ф. Достоевского. Известно, что в 1885 году Стивенсон во французском переводе читал «Преступление и наказание», роман произвел на него сильное, можно сказать, шоковое впечатление. Уже в рассказе «Маркхейм», написанном и напечатанном в том же – 1885 году, чувствуется непосредственное влияние Ф. Достоевского, прямое воздействие романа «Преступление и наказание» на выбор и развитие сюжетной коллизии в рассказе Стивенсона. Тема душевного *подполья* и двойников возникла у Стивенсона в результате его последовательных размышлений над проблемой цельности сознания, развития содержательной и гармоничной личности, волевого, стойкого, решительного характера, проблемой, которая будет – с подачи Стивенсона – активно обсуждаться у неоромантиков, и именно у Стивенсона эта тема будет почерпнута многими английскими литераторами той эпохи, а также последующих поколений. Коварная и одновременно завораживающая притягательность порока, сметающая показательную «викторианскую добродетель» – леймотивная тема всего творчества Стивенсона-писателя. Теме столкновения и непримиримой борьбы *гениев добра и зла* посвящен и популярный приключенческий роман Стивенсона «Остров сокровищ», намного более глубокий и многоплановый, чем принято считать, адресуя книгу исключительно подростковой среде читателей; окончательное же разрешение эта проблема получает в повести «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда».

Психотерапевт Н. Мак-Уильямс, автор работ по диссоциации личности, рекомендует своему читателю попытаться постигнуть феномен множественной личности, эмпатируя внутренним переживаниям человека с диссоциативным расстройством, и советует прочитать «Странную историю доктора Джекила и мистера Хайда» Р. Л. Стивенсона, что дает хорошую возможность познакомиться с диссоциативным расстройством личности, обойдясь без конкретного клинического опыта. Современный клиницист, однако, отметит (разумеется, без учета художественного творчества и художественной литературы!) и так называемые *ошибки Стивенсона*. «Первая и, определенно, самая существенная ошибка - это отсутствие

абьюза, то есть деструктивного сексуального насилия над ребенком, детского стресса. Кроме того, при множественной личности расщепленные «я» должны обладать раздельной памятью. У Стивенсона – наоборот: и Джекил, и Хайд знают друг о друге все, находясь, в то же время, в постоянной комфронтации. Наконец, обладая раздельными памятьми, расщепленные «я» владеют общим телом, хотя могут представлять его для себя по-другому и со стороны свидетелей перевоплощений воспринимается различно. Этот феномен бывает заметен окружающим – на уровне поведения и реакции тела: меняется мимика, голос, рисунок движений (походка и др.), даже рост (сгорбился – распряился)» /Мак-Вильямс, 2007/. Но в повести Стивенсона тело протагониста (Джекила) меняется до неузнаваемости, подвергаясь полной метаморфозе: «Сэр, – сказал дворецкий, чье бледное лицо пошло лучистыми пятнами, - это была какая-то тварь, а не мой хозяин, я хоть присягнуть готов. Мой хозяин, - тут он оглянулся и перешел на шепот, - мой хозяин высок ростом и хорошо сложен, а это был почти карлик...» /Стивенсон, 1981: 429/. В-четвертых, собственно расщепление на две личности не произошло: отщепился только Хайд. «В результате теперь у меня было не только два облика, но и два характера, один из них состоял только из зла, а другой оставался прежним двойственным, негармоничным Генри Джекилом, исправить и облагородить которого я уже давно не надеялся. Таким образом, перемена во всех отношениях оказалась к худшему» /Стивенсон, 1981: 429/. И, тем не менее, «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда» является, можно сказать, хрестоматийным примером в современных работах по психологии расщепления личности /Saks, 1997/.

О взаимоотношениях Джекил-Хайд все становится ясно из автохарактеристики доктора Джекила: «Джекил (составная натура) то с боязливым трепетом, то с алчным смакованием ощущал себя участником удовольствий и приключений Хайда, но Хайд был безразличен к Джекилу и помнил о нем, как горный разбойник помнит о пещере, в которой он прячется от преследователей. Джекил испытывал к Хайду более чем отцовский интерес. Хайд отвечал ему более чем сыновьим равнодушием» /Стивенсон, 1981: 452/. Об отношениях отец/сын, родитель/ребенок уместно говорить и в контексте отдельно взятой человеческой личности. Согласно транзактному анализу Эрика Берна, составляющие личности любого индивидуума включают **я** – родителя, **я** – взрослого, **я** – ребенка /Берн, 2008: 17/.

Заметим, что, по Берну, родитель существует в двух формах, прямой и косвенной: как активное состояние *я* и как влияние. «Когда он непосредственно активен, человек поступает так, как поступил бы его непосредственный отец (мать): «Делай, как я»... В первом случае человек сам становится как бы своим родителем» /Берн, 2008: 19/. Джекил, как нам известно, происходил из именитой, уважаемой семьи, очень состоятельной, и «высоко ставил уважение умных и благородных людей» /Стивенсон, 1981: 443/. Таким образом, родительская установка заставляет его изначально сдерживать порыв к даже невинным удовольствиям, поскольку главная его задача и настойчивое желание – «держать голову высоко и представляться окружающим человеком серьезным и почтенным» /Стивенсон, 1981: 443/.

Ребенок же, по Берну, также существует в двух формах: как приспособливающийся Ребенок и как естественный Ребенок. «Приспособливающийся Ребенок меняет свое поведение под Родительским влиянием... Естественный Ребенок выражает себя спонтанно; например, непослушанием или творчеством» /Берн, 2008: 19/. Хайд, как мы знаем по заявлению самого Джекила, не слушает Джекила, пытается «вырваться на волю» /Стивенсон, 1981: 189/ и, в конце концов, подчиняет себе добропорядочного и совестливого доктора. В целом определяя Ребенка как **наиболее ценную** часть личности, приносящую в жизнь очарование, спонтанность, радость (то, что Хайд действует спонтанно и приносит первоначально радость в скучную и размеренную жизнь доктора Джекила, нельзя отрицать!), Берн замечает: «Если Ребенок индивида смущен или нездоров, последствия могут быть самыми неблагоприятными» /Берн, 2008: 18/.

Подтверждение транзактного анализа можно наблюдать в случаях алкогольного опьянения. «Обычно, первым отключается Родитель, и тогда приспособившийся Ребенок освобождается от Родительского влияния и преобразуется в Ребенка естественного» /Берн, 2008: 19/. В течение долгих десятилетий (мы знаем, что Генри Джекилу – 50 лет) зло в натуре Джекила, нашедшее воплощение в Ребенке – Хайде, было обречено на бездеятельность, находилось, по собственному его выражению, на положении узника. Но **опьяняющий напиток** давно изготовлен, и alter-ego лишь ждет своего часа, чтобы вырваться наружу и показать себя: «Я уже давно изготовил текстуру, я купил у некой оптовой фирмы значительное количество той соли, которая, как показывали мои опыты, была последним необходимым ингредиентом, и вот в одну проклятую ночь я смешал элементы, увидел, как они закипели и задымились в стакане, а когда реакция завершилась, я, забыв про страх, выпил стакан до конца» /Стивенсон, 1981: 445-446/. Описанная далее в «Странной истории доктора Джекила и мистера Хайда» ситуация отсылает к так называемым просветительным переживаниям, включающим в себя три типичные стадии ритуалов перехода: отделение, переход, объединение. «Просветительский кризис, или «шаманская болезнь», как называют ее западные антропологи, принимает обычный вид глубоко переживаемого опыта духовной смерти и возрождения. Хотя в различных племенах и у отдельных шаманов отмечаются значительные расхождения в описании деталей испытываемых мучений, общая атмосфера ужаса и нечеловеческих страданий присутствует неизменно» /Гроф, 2007: 34/. После принятия волшебного напитка проходит отделение Хайда от Джекила и переход Джекила (родителя) в Хайда (ребенка); сам же процесс сопряжен с нечеловеческими страданиями: «Тотчас я почувствовал тягостную дурноту и такой ужас, какого человеку не дано испытать ни в час рождения, ни в час смерти. Затем эта агония внезапно прекратилась, и я пришел в себя словно после тяжелой болезни. Все мои ощущения как-то переменились, стали новыми, а потому неопишимо сладостными. Я был моложе, все мое тело пронизывала приятная и счастливая легкость, я ощущал бесшабашную беззаботность, в моем воображении мчался вихрь беспорядочных чувственных образов, узы долга распались и более не стесняли меня, душа обрела неведомую прежде свободу, но далекую от безмятежной невинности. С первым же дыханием этой новой жизни я понял, что стал более порочным, несравненно более порочным – рабом таившегося во мне зла, и в ту минуту та **мысль подкрепила и опьянила меня, как вино** /выделено нам –Н. Г.-Х., А. А./ Я простер руки, наслаждаясь непривычностью ощущений, и тут внезапно обнаружил, что стал гораздо ниже ростом» /Стивенсон, 1981: 446/.

Получается, что доктор Джекил невольно действует согласно сценарию «Победитель Дракона», в котором родительское наставление «работай на совесть и не сдавайся» и родительский образец «пользуйся своим умом и

постарайся понять, что нужно сделать» получают следующие решения: «Если невозможно подняться на небо, я отправляюсь в ад» /Берн, 2008: 362/. Не случайно сам Джекил признается, что когда он, добровольно освободившись от всех моральных барьеров и сдерживающих инстинктов, перевоплотился в Хайда, в нем «мгновенно проснулся и забушевал адский огонь» /Стивенсон, 1981: 453/.

Важным магическим атрибутом во время ритуала перехода служит зеркало. Вокруг зеркала с его сакральной символикой издавна существует целый ряд примет и преданий, одно из которых восходит к мифической эпохе Желтого Императора /Борхес, 2001: 170/.

Взломав дверь в кабинет доктора Джекила, Аттерсон и Пул обнаруживают там вращающееся зеркало. Они подошли к нему и «посмотрели в него с невольным страхом. Однако, оно было повернуто так, что они увидели лишь алые отблески, играющие на потолке, пламя и сотни его отражений в стеклянных дверцах шкафов и свои собственные бледные и испуганные лица.// - Это зеркало видело странные вещи, сэр, - прошептал Пул.// - Но ничего более странного, чем оно само – так же тихо ответил нотариус. - Для чего Джекил... - при этом слове он вздрогнул и умолк, но тут же справился со своей слабостью... - зачем оно понадобилось Джекилу?» /Стивенсон, 1981: 434/. Ответ на этот вопрос находится в признании Джекила. Зеркало появилось в его кабинете после рождения Хайда, чтобы отражать таинственный момент перехода, перевоплощения. «Увидев в зеркале безобразного истукана, я почувствовал не отвращение, а внезапную радость, ведь это тоже был я. Образ в зеркале казался мне естественным и человеческим» /Стивенсон, 1981: 447/. Поначалу, словно заточенный в зеркало Хайд, мимикрирует, и Джекил узнает в нем себя самого. Но выпущенный из зеркального заточения, Хайд становится смертельно опасен, и его больше не удастся загнать обратно, пленить, победить, как и его легендарных предшественников («зеркальный народ» из «Книги вымышленных существ» Борхеса: /Борхес, 2001/).

Толчком к созданию, вернее, *отщеплению* Хайда становится скука. С позиции психоанализа скука определяется как время, когда психика отдыхает, как период затишья в ожидании страсти: «Мы можем считать скуку защитницей в борьбе с ожиданием, предвестницей новой страсти» /Philips, 1993: 76/. Психоаналитик Адам Филипс определяет скуку как «ежедневный траур» /Philips, 1993: 71/, современник Стивенсона Уайльд так говорит об этом состоянии: «когда человек говорит, что он исчерпал жизнь, это значит, что /сама/ жизнь исчерпала его» /Wilde, 2001: 22/. В своей лекции о Марселе Прусте Владимир Набоков героев знаменитого романа французского писателя-модерниста XX века называет «богатыми безработными» /Набоков, 1998: 276/, чья усталость не имеет ничего общего с настоящей физической усталостью, порожденной ежедневным трудом и заботой. То же определение верно относительно героев самых прославленных произведения Стивенсона и Уайльда –

«Странной истории доктора Джекила и мистера Хайда» и «Портрета Дориана Грея». Скука пары Дориан-Генри рождена бездельем – уделом богачей из высшего общества, скука одолевает в «Странной истории доктора Джекила и мистера Хайда» как лондонского бонвивана Ричарда Энфилда, так и талантливого ученого фаустовского полета Генри Джекила. Скучный - одно из определений, характеризующих нотариуса Аттерсона. Несмотря на всю разность занятий и интересов, всех их объединяет одно – финансовая независимость, высокий социальный статус. Между прочим, именно материальное благосостояние позволяет Джекилу проводить дорогостоящие эксперименты и «сухое однообразие жизни» /Стивенсон, 1981: 448/ нарушить появлением Хайда.

Доктор Джекил, подобно своему предтече, доктору Фаусту, стремится опровергнуть представление о том, что «человек с младенчества ограничен в возможностях свободного, спонтанного выражения своей воли» /Фромм, 2010: 123/. Джекил, сочетающий в себе две ипостаси – ученого и искателя приключений, всегда оставался жадным для удовольствий, но вынужден был эти стремления подавлять до поры до времени, ограничивать себя во имя статуса известного и уважаемого человека. Исполнение заветных тайных желаний Джекил возлагает на Хайда, но дело принимает неожиданный оборот: «Тут мне помогло мое новообретенное могущество, и, не устояв перед искушением, я превратился в раба» /Стивенсон, 1981: 183/.

Исходя, видимо, из тезиса, что тот, «кто ничего не имеет, тот ничего собой не представляет» и что в мире материального обладания только «моя собственность создает меня и мою индивидуальность» /Фромм, 2010: 123/, Джекил обеспечивает Хайда, снимает и меблирует квартиру в Сохо, кладет ему деньги на чековую книжку, покупает ему одежду. Эдвард Хайд начинает вести самостоятельную независимую жизнь и поначалу *чужой в собственном доме*, став по завещанию наследником всего состояния своего Родителя – Джекила, непослушный ребенок – Хайд погружается в запретный мир, удовлетворяет свою страсть к недозволенному: теперь отделение Хайда происходит независимо от воли Джекила, переход в первоначальный образ требует все больших и больших усилий и доз препарата, и только перед лицом смерти произойдет последний этап в ритуале перехода - объединение. Генри Джекил завершит свою покаянную исповедь и в тот же момент - свою жизнь, а на полу взору Аттерсона и Пула предстанет тело дергающегося в конвульсиях Хайда. Опасения Джекила, скрывающего тщательно и с величайшими предосторожностями свое послание от Хайда, напрасны. «На аккуратной стопке бумаг лежал большой конверт, на котором почерком доктора было написано имя мистера Аттерсона» /Стивенсон, 1981: 434/. Таким образом, и исповедь, и завещание на имя Аттерсона находились в непосредственной досягаемости, прямо на виду у Хайда, если он их не тронул, не значит ли это, что Хайд вновь стал частью Джекила, объединился с ним, и Родитель подавил непослушного Ребенка, пусть даже перед лицом смерти...

Но «отношения я-другой абсолютно необратимы (по Бахтину) без третьего – представителя всех других во мне, моего толкователя» /Айрапетян, 2000: 38/. Такого толкователя, непредвзятого арбитра выводит автор в лице нотариуса Аттерсона. Но является ли Аттерсон отдельным индивидуумом, как представляется поначалу, или лишь частью раздробленного целого, воплощающего в транзактной схеме недостающего «взрослого»?

В любом случае, именно появлением Аттерсона открывается книга, он не только вхож в любое время в дом Джекила и всегда желанный гость там, он также очень хорошо, так сказать, *изнутри* знает всю конструкцию дома, все его входы и выходы. Он не только поверенный Джекила и хранитель его завещания, но и имеет с Джекилом много общего. Только знакомя нас с Аттерсоном, Стивенсон сообщает нам, что тот был строг с собой: «когда обедал в одиночестве, то, укрощая вожделение к тонким винам, пил джин и, горячо любя драматическое искусство, более двадцати лет не переступал порог театра» /Стивенсон, 1981: 393/. Следовательно, у сурового и замкнутого нотариуса, в свою очередь, были тайные желания, находившиеся под строгим запретом. Проявляя к «слабостям ближних достославную снисходительность» /Стивенсон, 1981: 393/, он, в то же время, очень обеспокоен состоянием Джекила, и еще задолго до появления на сцене Хайда озабочен составленным Джекилом завещанием.

Аттерсон постоянно вторгается в замкнутый мир Джекила без разрешения, и, учитывая нормы поведения в высшем английском обществе, такое поведение допустимо только в единственном случае: если Аттерсон и Джекил являются не просто друзьями, приятно общающимися за холостяцкой пирушкой, а одним целым, где совесть и разум (Взрослый) стремятся спасти запутавшегося и сбившегося с пути Родителя из ловушки, расставленной Ребенком. В отличие от Лэньона и Джекила, врачей по профессии, Аттерсон – юрист, но, в то же время, нам сообщается, что «доктор Лэньон и мистер Аттерсон были старыми друзьями, однокашникам по школе и университету...» /Стивенсон, 1981: 400/. Такое возможно, учитывая разность двух профессий – естественной и гуманитарной, только в случае контаминации Аттерсон/Джекил. Именно к Аттерсону приходит дворецкий Джекила за помощью, именно Аттерсон распоряжается и принимает ответственное решение в доме, на территории Джекила. И именно Аттерсон наследует все имущество Джекила.

Ранее указывая на акцентируемые современными психологами-исследователями диссоциации личности «*ошибки Стивенсона*», мы отметили и то, что субличности Джекил/Хайд имеют общую память. Согласно теории диссоциативной (множественной) личности, отколовшиеся «я» могут знать все о **Главной Личности** и друг о друге, но **Главная Личность-Хозяин** не должна подозревать об их существовании, по крайней мере, идентифицироваться с ними.

Такой *Личность–Хозяином* представляется Аттерсон. На время он уступает свои ведущие позиции и позволяет Джекилу и Хайду проявить себя и погубить друг друга, разделившись и столкнувшись в непримиримой борьбе. Так, Аттерсон становится сам *пациентом*, но «в каждом пациенте заключен его собственный целитель» /Гроф, 2007: 32/. Введя первоначально образ «сухопарого, пыльного, скучного» /Стивенсон, 1981: 393/ Аттерсона, Стивенсон дает нам невольные подсказки, помогает достроить диаграмму, где все уже занимают свои места:

«Взрослый необходим для выживания. Он обрабатывает данные и оценивает вероятности, что очень важно для эффективного взаимодействия с окружающим миром. У него собственные проблемы и способы достигнуть удовлетворения» /Берн, 2008: 20/.

Аттерсон, самый реальный из всех обитателей «*Странной книги*» Стивенсона, обрекающий себя на двадцатилетнее воздержание, вместе с тем, подобно древним грекам, должен сознавать «необходимость давать в соответствующей обстановке выход опасным мощным силам, таящимся в человеческой психике» /Гроф, 2007: 57/ и что «хаос и неистовство мистерий способствуют установлению более прочного порядка» /Гроф, 2007: 58/.

Услышав рассказ Энфилда о таинственном ночном происшествии, Аттерсон тотчас же улавливает связь, и история начинается. Пройдя через все три положительных этапа ритуала перехода, Джекил и Хайд исчезают, а Аттерсон, этот вроде бы случайный свидетель «мистерии смерти и возрождения» /Гроф, 2007: 51/, этого необузданного прилива страстей, переживает, вероятно, исцеляющий катарсис.

ЛИТЕРАТУРА

1. Philips A. On Kissing, Tickling, and Being Bored: Psychoanalytic Essays on the Unexamined Life. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
2. Wilde O. The Picture of Dorian Gray. Moscow, 2001.
3. Айрапетян В. Русские толкования: О русской герменевтике как о самостоятельной гуманитарной науке. Москва, 2000.
4. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. Москва: Эксмо, 2008.
5. Борхес Х. Л. Собрание сочинений в четырех томах. Том 3. Санкт-Петербург: Амфора, 2001.
6. Мак-Вильямс Н. Психологическая диагностика. Понимание структуры личности в клиническом процессе. Москва: Класс, 2007.
7. Набоков В. Лекции по зарубежной литературе. Москва: Независимая газета, 1998.
8. Стивенсон Р.-Л. Собрание сочинений. Том 1. Москва: Правда, 1981.
9. Гроф С. Величайшее путешествие. Сознание и тайна смерти. Москва: АСТ, 2007.
10. Фромм Э. Иметь или быть? Москва: АСТ, 2010.

Ն. ԳՈՆԶԱՐ-ԽԱՆՋՅԱՆ, Ա. ՀԱԿՈՔՅԱՆ – Սթիվենսոնի «Բժիշկ Գեքիլի և պարոն Հայդի տարօրինակ պատմությունը» նովելի հոգեբանական հիմնախնդիրը. – Այս հոդվածում փորձ է արվում բացահայտել և վերլուծել Սթիվենսոնի պատմվածքի հերոսների կերպարները՝ դիտարկելով դրանք էրիկ Բեռնի տրանսակտ վերլուծության տեսանկյունից, մեկ ամբողջական տանդեմի մեջ միավորելով՝ առաջին հայացքից անկախ սուբյեկտ թվացող նոտար Ատերսոնին Զեքիլ-Հայդ գույգի հետ, որտեղ յուրաքանչյուրը համապատասխանաբար մեկ ընդհանուր անձի անբաժանելի մասն է կազմում: Ռ. Սթիվենսոնի «Բժիշկ Զեքիլի և պարոն Հայդի տարօրինակ պատմությունը», որը հայտնվեց 19-րդ դարի գրականության մեջ որպես գրողի հորինվածք և ինտուիցիա, 20-րդ դարի անալիտիկ հոգեբանության համար արդեն դարձավ դասագրքային օրինակ անձի երկատման, բաժանման, «բազմակիության» և ընդհանրապես, որպես սոցիալական բնութագիր, որպես անձի հոգեկան հիվանդություն՝ վարակված երկատման վիրուսով: Գրողն այնքան ճշգրիտ է ընկալել իրողության ճշմարտությունը, որ, օրինակ, անձի երկատման մասին գործերի հեղինակ Ն.Մակ-Ուիլիամսը խորհուրդ է տալիս կարդալ «Տարօրինակ պատմությունը...», որը հնարավորություն է տալիս ծանոթանալու անձի դիսոցիատիվ խանգարմանն առանց համապատասխան կլինիկական փորձի:

Ըստ հոգեբանների (Է. Ֆրոմ, Է. Բերն, Ստ. Գրոֆ և այլք) նոր աշխատությունները, ներկայացվող հոգեբանության վերլուծության և անձի վարքագծի տեսությունն ու մեթոդաբանությունն էլ իրենց հերթին հաճախ բերում են գրական տեքստերի վերլուծության և մեկնաբանման նոր կողմնորոշումների:

Բանալի բաներ. անձի երկատում, «Սթիվենսոնի սխալները», տրանսակտ վերլուծություն, ծնող-երեխա-չափահաս, առանձնացում, փոփոխություն, միություն, սթիվենսոնյան insight

N. GONCHAR-KHANJYAN, A. HAKOBYAN – *The Psychological Problematics of Stevenson's Novella "The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde"*.

– The present paper is an attempt to reveal and present the characters in Stevenson's novella "The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde" in comparison with E. Bern's transactional analysis uniting notary Utterson, who is introduced as an individual character, and Jekyll and Hyde couple into a single tandem. Each of these characters appears to be the integral part of one and the same personality.

Stevenson's novella is considered to be the result of the writer's imagination, inspiration and insight and has become a widely recognized example of disintegration, disassociation, split personality and of a social characteristic on the whole as well as of a psychological disorder of a victim of personality split. The author gives such a true picture of the essence of happenings and feelings that N. Mc-Williams considers "The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde" a piece of writing on disassociated personality disorder suitable even for those having no expertise in the field.

In its turn new psychological studies carried out by E. Fromm, E. Bern, St. Grof and others present theories and methods of analysis of psychology and behavior of an individual and they often serve as new landmarks in literary text analysis and interpretation.

Key words: split personality, "Stevenson's mistakes", transactional analysis, parent-child-adult, segregation, transition, union, Stevenson's insight

ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ
INFORMATION ON THE CONTRIBUTORS

1. ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ Քրիստինե – ԵՊՀ անգլիական բանասիրության ամբիոնի մագիստրանտ
ABRAHAMYAN Christine – YSU Chair of English Philology, MA student
Էլ. փոստ՝ cristine.abrahamyan@ysumail.am
2. ԱՄԻՐՅԱՆ Նարինե – ք.գ.թ., ԱրՊՀ ավագ դասախոս
AMIRYAN Narine – PhD, ArSU, senior lecturer
Էլ. փոստ՝ narine.amiryan@inbox.ru
3. ԱՅՈՒՆՏՑ Անուշ – ք.գ.թ., ԵՊՀ միջմշակութային հաղորդակցության անգլերենի ամբիոնի ասիստենտ
AYUNTS Anush – PhD, YSU Chair of English for Cross-Cultural Communication, Assistant Professor
Էլ. փոստ՝ anoushayunts@ysu.am
4. ԱՆԳՈՒՐՅԱՆ Սուսաննա – մ.գ.թ., ՀՊՄՀ անգլերեն լեզվի ուսուցման ամբիոնի դասախոս
ANGURYAN Susanna – PhD, ASPU Chair of English Language Teaching, lecturer
Էլ. փոստ՝ susanna.anguryan@mail.ru
5. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ Ռուզաննա – ք.գ.թ., ԵՊՀ անգլիական բանասիրության ամբիոնի դոցենտ
ARAKELYAN Ruzanna – PhD, YSU Chair of English Philology, Associate Professor
Էլ. փոստ՝ ruzanna.arakelyan@ysu.am
6. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ Սուսաննա – ք.գ.թ., ԵՊՀ գերմանական բանասիրության ամբիոնի դոցենտ
ARAKELYAN Susanna – PhD, YSU Chair of German Philology, Associate Professor
Էլ. փոստ՝ susanna.arakelyan@ysu.am
7. ԱՎԵՏՅԱՆ Աստղիկ – ԵՊՀ անգլիական բանասիրության ամբիոնի մագիստրանտ
AVETYAN Astghik – YSU Chair of English Philology, MA student
Էլ. փոստ՝ astghik.avetyan@ysumail.am
8. ԲԱՐԻԿՅԱՆ Լիլիթ – ԵՊՀ արտասահմանյան գրականության ամբիոնի ասպիրանտ
BARIKYAN Lilit – YSU Chair of Foreign Literature, PhD student
Էլ. փոստ՝ lilit-barikyan@mail.ru
9. ԲԱՐՍԵԳՅԱՆ Լիանա – ք.գ.թ., ԵՊՀ անգլերենի № 2 ամբիոնի դոցենտ
BARSEGHYAN Liana – PhD, YSU Chair of English Language № 2, Associate Professor
Էլ. փոստ՝ barseghyanliana@ysu.am
10. ԲՈՒՌՆԱՋՅԱՆ Իրինա – ք.գ.թ., ԵՊՀ անգլերենի № 2 ամբիոնի ասիստենտ
BURNAZYAN Irina – PhD, YSU Chair of English Language № 2, Assistant Professor
Էլ. փոստ՝ burnazyan.irina@ysu.am
11. ԳԱԼՍՏՅԱՆ Անահիտ – ք.գ.թ., ԵՊՀ անգլիական բանասիրության ամբիոնի դոցենտ
GALSTYAN Anahit – PhD, YSU Chair of English Philology, Associate Professor
Էլ. փոստ՝ anahit_chutik@yahoo.com
12. ԳՈՆՉԱՐ-ԽԱՆՅԱՆ Նատալի – ք.գ.թ., ԵՊՀ արտասահմանյան գրականության ամբիոնի դոցենտ
GONCHAR-KHANYAN Natalie – PhD, YSU Chair of Foreign Literature, Associate Professor
Էլ. փոստ՝ natalie.goncharkhanjyan@ysu.am

13. ԵՐԶՆԿՅԱՆ Ելենա – ք.գ.դ., պրոֆեսոր, ԵՊՀ անգլերենի № 2 ամբիոնի վարիչ
YERZNKYAN Yelena – Doctor in Philology, Professor, Head of Chair of English Language № 2, YSU
Էլ. փոստ՝ yerznkyan@ysu.am
14. ԹԱՄՈՅԱՆ Նարե – ԵՊՀ Միջմշակութային հաղորդակցության անգլերենի ամբիոնի դասախոս, ասպիրանտ
TAMOYAN Nare – YSU Chair of English for Cross-Cultural Communication, lecturer, PhD student
Էլ. փոստ՝ nareh.tamoyan@ysu.am
15. ԹՈՎՄԱՍՅԱՆ Հրանուշ – ք.գ.թ., ԵՊՀ Լեզվաբանության և հաղորդակցման տեսության ամբիոնի դոցենտ
TOVMASYAN Hranush – PhD, YSLU Chair of Linguistics and Theory of Communication, Associate Professor
Էլ. փոստ՝ anushtovmasyan@yahoo.com
16. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ Մարիետա – ք.գ.թ., դոցենտ, ԵՊՀ հայոց լեզվի և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի վարիչ
KHACHATRYAN Marieta – PhD, Head of the Chair of Armenian Language and its Teaching Methods, Associate Professor, SSU
17. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ Վերոնիկ – ք.գ.թ., ԵՊՀ անգլերենի № 2 ամբիոնի ասիստենտ
KHACHATURYAN Veronik – PhD, YSU Chair of English Language № 2, Assistant Professor
Էլ. փոստ՝ veronikkhachaturyan@ysu.am
18. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ Ռուզաննա – ք.գ.թ., ԵՊՀ անգլերենի № 1 ամբիոնի ասիստենտ
KARAPETYAN Ruzanna – PhD, YSU Chair of English Language № 1, Assistant Professor
Էլ. փոստ՝ rkarapetyan@ysu.am
19. ԿԵՍՈՅԱՆ Աննա – ՀՊՄՀ մագիստրոս
KESOYAN Anna – Master's Degree, ASPU
Էլ. փոստ՝ anna.kesoyan@mail.ru
20. ՀԱԿՈԲՅԱՆ Անահիտ – ԵՊՀ հայցորդ
HAKOBYAN Anahit – YSU PhD student
Էլ. փոստ՝ anahit.hakobyan1988@yandex.ru
21. ՀԱՅԹՅԱՆ Լուսինե – ԵՊՀ անգլերենի № 2 ամբիոնի դասախոս
HAYTYAN Lusine – YSU Chair of English Language № 2, lecturer
Էլ. փոստ՝ haytyan.lusine@ysu.am
22. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ Անահիտ – ք.գ.դ., պրոֆեսոր, ԵՊՀ անգլերեն լեզվի և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի վարիչ
HOVHANNISYAN Anahit – Doctor in Philology, Professor, Head of Chair of English Language and its Teaching Methods, SSU
Էլ. փոստ՝ a_hovhannisyan@mail.ru
23. ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ Արմինե – ք.գ.թ., ԵՊՀ անգլիական բանասիրության ամբիոնի դոցենտ
MATEVOSYAN Armine – PhD, YSU Chair of English Philology, Associate Professor
Էլ. փոստ՝ arminematevosyan@ysu.am
24. ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ Արմինե – ք.գ.թ., ԵՊՀ ռոմանական բանասիրության ամբիոնի ասիստենտ
MANUKYAN Armine – PhD, YSU Chair of Romance Philology, Assistant Professor
Էլ. փոստ՝ arminemanukyan@ysu.am
25. ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ Նարինե – ք.գ.թ., ԵՊՀ անգլերենի № 2 ամբիոնի ասիստենտ

- MANUKYAN Narine – PhD, YSU Chair of English Language № 2, Assistant Professor
 Էլ. փոստ՝ manukyannarine@ysu.am
26. ՄԵԼԻԲՅԱՆ Ռուզաննա – ԵՊՀ դիվանագիտական ծառայության և մասնագիտական հաղորդակցման ամբիոնի դասախոս
 MELIKYAN Ruzanna – YSU Chair of Diplomatic Service and Communication, lecturer
 Էլ. փոստ՝ ruzanna.melikyan@ysu.am
27. ՄԿՐՏՈՒՄՅԱՆ Արտուշ – ՀՀ ԳԱԱ Մանուկ Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի հայցորդ, Երուսաղեմի հայոց պատրիարքության ժառանգավորաց վարժարանի և ընծայարանի հայոց լեզվի և գրականության ուսուցիչ
 MKRTUMYAN Artush – Institute of Literature after M. Abeghian of NAS of RA, Armenian Theological Seminary of Jerusalem, teacher of Armenian language and literature, PhD student
 Էլ. փոստ՝ artush-mkrtumyan@hotmail.com
28. ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ Գայանե – ք.գ.թ., ԵՊՀ անգլիական բանասիրության ամբիոնի դոցենտ
 MURADYAN Gaiane – PhD, YSU Chair of English Philology, Associate Professor
 Էլ. փոստ՝ g.murad@ysu.am
29. ՇՈՒԼՑ Յուլիա – Հայդելբերգի համալսարանի անգլերենի ամբիոնի դասախոս
 SCHULTZ Yulia – English Department, University of Heidelberg, lecturer
 Էլ. փոստ՝ evajulia.schultz@web.de
30. ՉՈՒԲԱՐՅԱՆ Աստղիկ – ք.գ.թ., ԵՊՀ անգլիական բանասիրության ամբիոնի պրոֆեսոր
 CHUBARYAN Astghik – PhD, YSU Chair of English Philology, Professor
 Էլ. փոստ՝ astghik.chubaryan@ysu.am
31. ՊԱՊՈՅԱՆ Աննա – ք.գ.թ., ԵՊՀ անգլերենի № 2 ամբիոնի ասիստենտ
 PAPOYAN Anna – PhD, YSU Chair of English Language № 2, Assistant Professor
 Էլ. փոստ՝ papoyan.anna@ysu.am
32. ՍԵԴՐԱԿՅԱՆ Անուշ – ք.գ.թ., ԵՊՀ արտասահմանյան գրականության ամբիոնի դոցենտ
 SEDRAKYAN Anush – PhD, YSU Chair of Foreign Literature, Associate Professor
 Էլ. փոստ՝ anushsedrakan@ysu.am
33. ՎԱՆՅԱՆ Անի – ԵՊՀ անգլիական բանասիրության ամբիոնի մագիստրանտ
 VANYAN Ani – YSU Chair of English Philology, MA student
 Էլ. փոստ՝ ani.vanyan1@ysumail.am
34. ՎԱՐԴԱՊԵՏՅԱՆ Ջարուհի – ք.գ.թ., ԵՊՀ անգլերենի № 2 ամբիոնի դոցենտ
 VARTAPETIAN Zarouhi – PhD, YSU Chair of English Language № 2, Associate Professor
 Էլ. փոստ՝ vartapetianzarouhi@ysu.am
35. ՏԵՐ-ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ Անի – ԵՊՀ անգլիական բանասիրության ամբիոնի դասախոս
 TER-PETROSYAN Ani – YSU Chair of English Philology, lecturer
 Էլ. փոստ՝ aniterpetrosyan@ysu.am
36. ՏԵՐ-ՍԱՐԳՍՅԱՆ Լուսյա – ՀՊՏՀ լեզուների ամբիոնի դասախոս
 TER-SARGSYAN Lusya – ASUE Chair of Languages, lecturer
 Էլ. փոստ՝ lusya.ter-sargsyan@yandex.com

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

СОДЕРЖАНИЕ

CONTENTS

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ / Лингвистика / Linguistics

ARAKELYAN R., AVETYAN A. The general and the specific in political and diplomatic discourses.....	3
ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ Ռ., ԱՎԵՏՅԱՆ Ա. Դիվանագիտական և քաղաքական դիսկուրսների ընդհանուր և մասնավոր առանձնահատկությունները	
АРАКЕЛЯН Р., АВЕТЯН А. Общие и специфические особенности политического и дипломатического дискурсов	
BARSEGHYAN L. On some characteristic features of video game discourse.....	11
ԲԱՐՍԵԳՅԱՆ Լ. Վիդեո խաղերի լեզվի որոշ առանձնահատկությունների մասին	
БАРСЕГЯН Л. О некоторых особенностях языка видеоигр	
GALSTYAN A., ABRAHAMYAN Ch. The influence of English on the Armenian medical vocabulary.....	19
ԳԱԼՍՏՅԱՆ Ա., ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ Ք. Անգլերենի ազդեցությունը հայերեն բժշկական բառապաշարի վրա	
ГАЛСТЯН А., АБРААМЯН К. Влияние английского на армянскую медицинскую лексику	
MELIKYAN R. Vagueness as an instrument of the diplomatic language.....	27
ՄԵԼԻԿՅԱՆ Ռ. Անորոշությունը որպես դիվանագիտական լեզվի գործիք	
МЕЛИКЯН Р. «Неопределенность» как инструмент дипломатического языка	
MURADIAN G. The abuse and misuse of the English word in G. Orwell's dystopian novel <i>Nineteen Eighty-Four</i>	34
ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ Գ. Անգլերեն խոսքի աղճատումը Ջ. Օրուելլի «Հազար ինը հարյուր ութսունչորս» դիստոպիական վեպում	
МУРАДЯН Г. Искажение английского слова в романе Дж. Оруэлла «Тысяча девятьсот восемьдесят четыре»	
SCHULTZ J. The impact of Japanese on the English lexicon since 1900.....	41
ՇՈՒԼՑ Ջ. Ճապոներենի ազդեցությունը անգլերենի բառապաշարի վրա	
TAMOYAN N. Taxonomy of apology speech situations	59
ԹԱՄՈՅԱՆ Ն. Ներողության հայցում արտահայտող իրադրությունների դասակարգում	
ТАМОЯН Н. Таксономия речевых ситуаций извинения	
VANYAN A. Phatic communication and its pragmatic functions.....	74
ՎԱՆՅԱՆ Ա. Խոսքարկային հաղորդակցության գործարանական գործառույթները	
ВАНЯН А. Фатическая коммуникация и ее прагматические функции	
ԱՅՈՒՆՅԱՆ Ա. Պատկերավոր արտահայտչամիջոցները՝ գեղագիտական զգացողություն հաղորդելու միջոց	81
ԱՅՈՒՇԱՆ Ա. Образные выражения как средство эстетического воздействия	
AYUNTS A. Figurative expressions as means of aesthetic experience	

ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ Ս. Կարգային հոմանիշությունն արդի գերմաներենի բառակազմության մեջ.....	88
АРАКЕЛЯН С. Категориальная синонимия в словообразовании современного немецкого языка	
ARAKELYAN S. Categorical synonymy in modern German word-building	
ԹՈՎՍԱՍՅԱՆ Հ. Տեքստի ներկապակցումը կանխենթադրության հենքի միջոցով՝ հիմնված բառային ներառման հարաբերության վրա.....	96
ТОВМАСЯН Г. Связность текста посредством пресуппозиционной базы на основе лексической инклюзивности	
TOVMASYAN H. Text cohesion via the presupposition base realised through lexical inclusion	
ԿԵՍՈՅԱՆ Ա. «Անմահական ջուր» և «անտակ ծով» բանաձևային կապակցությունների լեզվամշակութային մեկնությունը.....	109
КЕСОЯН А. Лингвокультурологическая интерпретация формульных словосочетаний «живая вода» и «бездонное море»	
KESOYAN A. The linguo-cultural interpretation of formulaic phrases “living water” and “boundless sea”	
ՀՈՎՉԱՆՆԻՍՅԱՆ Ա., ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ Մ. Երկրորդական բաղադրյալ ժամանակների իմաստագործառական առանձնահատկությունները անգլերենում և հայերենում..	122
ОГАНЕСЯН А., ХАЧАТРЯН М. Сопоставительный анализ вторичных временных форм в армянском и английском языках	
HOVNANNISYAN A., KHACHATRYAN M. Non-absolute tense forms: Contrastive perspective	
ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ Ն. Կանխամտածված և ոչ կանխամտածված ներիմաստների արտահայտման առանձնահատկությունները երկխոսության մեջ	135
МАНУКЯН Н. Особенности проявления преднамеренной и непреднамеренной имплицитности в диалоге	
MANUKYAN N. Intentional and unintentional implicitness in dialogue	
ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ Գ. Գիտաֆանտաստիկ դիսկուրսի սոցիոլոգիական առնչությունները.....	142
МУРАДЯН Г. Социологические основы дискурса научной фантастики	
MURADIAN G. Sociological bases of science fiction	
ՎԱՐԴԱՊԵՏՅԱՆ Զ. Անգլերեն ազրեման և հավատարմագիր դիվանագիտական փաստաթղթերի իմաստակառուցվածքային առանձնահատկությունները.....	150
ВАРТАПЕТИАН З. Структурно-семантические особенности дипломатических документов агремана и верительной грамоты на английском языке	
VARTAPETIAN Z. Structural and semantic peculiarities of diplomatic documents of agrément and credential in English	
АМИРЯН Н. Телескопия как объект исследования в современном английском языке.....	157
ԱՄԻՐՅԱՆ Ն. Տելեսկոպիան՝ որպես ուսումնասիրության առարկա ժամանակակից անգլերենում	
AMIRYAN N. Telescoping as an object of investigation in modern English	
ԵՐՅԻՆԿՅԱՆ Ե. К вопросу об особенностях местоименной семантики: когнитивно-прагматический аспект.....	166

ԵՐԶՆԿՅԱՆ Ե. Դերանվանական իմաստ. ճանաչողական և գործարանական հայեցակերպ YERZNKYAN Y. On pronominal semantics: a cognitive-pragmatic perspective	
ՉՍԵՐԿՅԱՆ Ա., ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ Ռ. Անկախ կառույցները նախադասության առկայական տրոհման տեսության լույսի ներքո CHUBARYAN A., KARAPETYAN R. Absolute constructions within the framework of FSP	174

ՄԵԹՈԴԻԿԱ / Методика / Methodology

ՏԵՐՏԱՐԳՅԱՆ Լ. On some ways of teaching idioms in Business English.....	183
ՏԵՐՏԱՐԳՅԱՆ Լ. Գործարար անգլերենում դարձվածքների ուսուցման եղանակների շուրջ ՏԵՐՏԱՐԳՅԱՆ Լ. О некоторых способах обучения идиомам в деловом английском	
ԱՆԳՍՐԿՅԱՆ Ս. Корпусная лингвистика в методике преподавания языков.....	191
ԱՆԳՍՐԿՅԱՆ Ս. Կորպուսային լեզվաբանությունը լեզուների դասավանդման մեթոդիկայում ANGURYAN S. Corpus linguistics in the methods of teaching languages	

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ / Литературоведение / Literary Criticism

ԲԱՐԻԿՅԱՆ Լ. Ժան Ժրնեի ծիսական թատրոնի ծածկագրերը.....	198
ԲԱՐԻԿՅԱՆ Լ. Коды ритуального театра Жана Жене BARIKYAN L. The codes of Jean Genet's ritual theatre	
ԲԱՐԻԿՅԱՆ Լ. Ապստամբությունը և թատերականացված իրականությունը ժան Ժրնեի «Շերտավարագույրները» պիեսում.....	206
ԲԱՐԻԿՅԱՆ Լ. Восстание и театрализованная реальность в пьесе Жана Жене «Ширмы» BARIKYAN L. The rebellion and the theatrical reality in the play “Screens” by Jean Genet	
ԽԱՉԱՏՈՒՐԿՅԱՆ Վ. Չարլզ Բուկովսկու գրական նորամուծությունները 20-րդ դարի ամերիկյան գրականության մեջ	214
ԽԱՉԱՏՈՒՐԿՅԱՆ Վ. Новаторский подход Чарльза Буковского в американской литературе XX века KHACHATURYAN V. Novel approaches of Ch. Bukowski in the 20 th century American literature	
ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ Ա. Ունամունոյի գեղարվեստական արձակի որոշ առանձնահատկությունների շուրջ	220
ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ Ա. О некоторых особенностях художественной прозы Унамуно. MANUKYAN A. On some characteristic features of Unamuno's literary prose	
ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ Ա., ՏԵՐՊԵՏՐՈՍՅԱՆ Ա. Խորհրդանիշ-կերպարների հերմենևտիկ քննությունը Թոլկինի ֆենթեզի ստեղծագործություններում.....	227
ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ Ա., ՏԵՐՊԵՏՐՈՍՅԱՆ Ա. Герменевтический анализ символических образов Толкина в жанре фэнтези	

MATEVOSYAN A., TER-PETROSYAN A. The hermeneutic analysis of symbolic images in Tolkien's fantasy	
ՄԿԴՏՈՒՄՅԱՆ Ա. Արևելքից արևմուտք. թափառական հին սյուժեն համամարդկային նոր ընդհանրացմամբ.....	234
МКРТУМЯН А. От востока к западу: Новое общечеловеческое обобщение старого бродячего сюжета	
МКРТУМЯН А. From the East to the West: the wandering old plot in the light of new global generalization	
ՀԱՅԹՅԱՆ Լ. Ամերիկյան դրամայի գենեզիսը և էվոլյուցիան.....	245
АЙТЯН Л. Генезис и эволюция Американской драмы	
НАУТЯН L. The genesis and evolution of American drama	
ՊԱՊՈՅԱՆ Ա., ԲՈՒՌՆԱԶՅԱՆ Ի. Հենրի Միլլերի «Այծեղջյուրի արևադարձը» վեպի հիմնախնդիրները	255
ПАПОЯН А., БУРНАЗЯН И. О некоторых основных проблемах в романе Генри Миллера «Тропик козерога»	
РАՐՕՅԱՆ Ա., BURNAZYAN I. On some basic issues in Henry Miller's "The tropic of capricorn"	
ՄԵԴՐԱՎՅԱՆ Ա. Օլդոս Հաքսլիի խոստումնալից և խաբուսիկ աշխարհը.....	262
СЕДРАКЯН А. Многообещающий и обманчивый мир Олдоса Хаксли	
SEDRAKYAN A. Aldous Huxley's world of promise and delusion	
ԳՈՆՉԱՐ-ՔԱՆԺՅԱՆ Ն., ԱԿՈՔԻԱՆ Ա. Психологическая проблематика повести Стивенсона «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда»	269
ԳՈՆՉԱՐ-ԽԱՆԺՅԱՆ Ն., ՀԱԿՈՔԻԱՆ Ա. Սթիվենսոնի «Բժիշկ Գեյլի և պարոն Հայդի տարօրինակ պատմությունը» նովելի հոգեբանական հիմնախնդիրը	
GONCHAR-KHANJIYAN N., HAKOBYAN A. The psychological problematics of Stevenson's novella "The strange case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde"	
Տեղեկություններ հեղինակների մասին	280
Сведения об авторах	
Information on the contributors	

Ի ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ

«Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում» գիտական հանդեսը լույս է տեսնում տարին երկու անգամ: Հանդեսում տպագրվելու համար կարող են ներկայացվել հոդվածներ ինչպես հայերեն, այնպես էլ օտար լեզուներով, մեկ տպագիր օրինակով համակարգչային շարվածքով (Microsoft Word 97-2003 ծրագրով, հայերենը՝ GHEA Grapalat (Unicode), անգլերենը և ռուսերենը՝ Times New Roman տառատեսակներով): Հոդվածի հետ անհրաժեշտ է ներկայացնել հոդվածի էլեկտրոնային տարբերակը մագնիսական կրիչով: Հոդվածը պետք է ունենա հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն ամփոփագրեր՝ 60-70 բառի սահմաններում, 8-10 բանալի բառեր, հեղինակի մասին համառոտ տեղեկություն 3 լեզուներով (գիտական աստիճան, կոչում, պաշտոն, էլ. փոստի հասցե, հեռախոսահամար):

Հոդվածի առաջին էջի վերին տողի աջ անկյունում 12 pt տառաչափով, թավ (Bold) գրվում է հեղինակ(ներ)ի անունը և ազգանունը (ազգանունը՝ գլխատառերով, օրինակ՝ **Արմինե ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ**), շեղատառ (Italic) բուլի կամ գիտահետազոտական կենտրոնի անվանումը, գլխատառերով, թավ (Bold) հոդվածի վերնագիրը:

Հոդվածում օգտագործված գրականության հղումները տրվում են փակագծերում. նշվում են հեղինակի ազգանունը, տպագրման տարեթիվը և համապատասխան էջերը, օրինակ՝ /Payne, 2000: 168-170/: Գրականության ցանկը տրվում է հոդվածի վերջում՝ այբենական կարգով:

Հեղինակը պատասխանատվություն է կրում իր ներկայացրած տեղեկությունների համար: Հրապարակվող նյութերի բնագրերը չեն վերադարձվում: Հրապարակվող նյութերը պետք է գրախոսվեն տվյալ ոլորտի մասնագետի կողմից և երաշխավորված լինեն տպագրության համապատասխան ամբիոնի կողմից. բոլոր կարծիքները, երաշխավորագրերը պահպանվում են խմբագրությունում:

«Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում» գիտական հանդեսի նյութերն օգտագործելիս հոդվածագիրը պարտավոր է տալ համապատասխան հղում:

Գրականության ցանկում ընդգրկված աղբյուրների նմուշ

1. Արբահամյան Ս. Գ. Հայերենի կետադրություն, Երևան, «Լույս», 1999:
2. Austin J. L. How to do things with words. Oxford: Oxford University Press, 1962.
3. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar // *Theoretical prerequisites*, v. 1. Stanford: Stanford University Press, 1987.
4. Гинзбург Р.С. О взаимосвязи лингвистического и экстралингвистического в лексике // *Иностр. языки в школе*, 1972, № 5.
5. Иванов В.И. Язык, текст, речь // Электр. ресурс: <http://www.textum.ru /article/ivan/html>
6. Brin D. Contrary Brin, 2011 // URL: <http://davidbrin.wordpress.com/2011/04/08/> (Retrieved July 8, 2015)

Խմբագրության հասցեն. Երևան 0025, Ալ. Մանուկյան 1
Адрес редакции: Ереван, ул. Ал. Манукяна 1
Էլ. փոստ՝ englishdep2@ysu.am

Հանձնվել է տպագրության 15.05.2017թ.
Թուղթը՝ օֆսետը: Չափսը՝ 84x100/16
Տպագրական 20.5 մամուլ:
Տպաքանակը՝ 100: